Carol Tavris & Elliot Aronson

S-au făcut greșeli

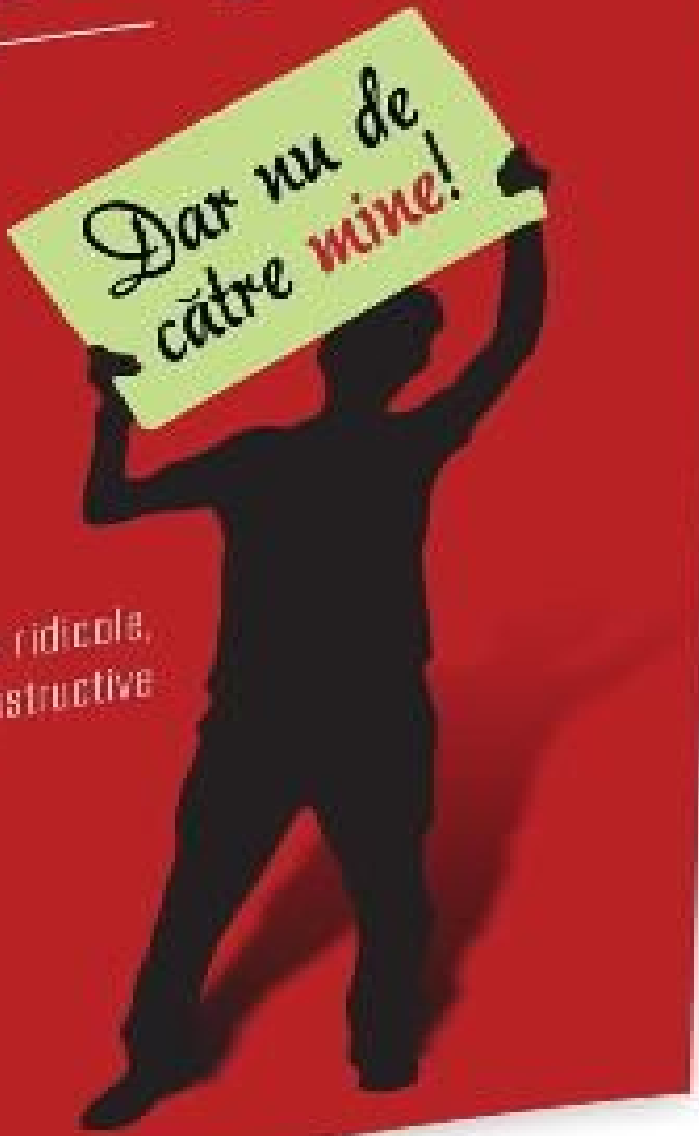

De ce justificăm credințe ridicole, decizii proaste și fapte distructive

S-au făcut greșeli!
Carol Tavris & Elliot Aronson

S-au făcut greșeli

(dar nu de către mine)

Carol Tavris, Elliot Aronson

De ce justificăm credințe ridicole, decizii proaste și fapte distructive

Pentru Ronan, minunatul meu O^3.

Carol Tavris

Pentru Vera, desigur.

Elliot Aronson

Cu toții suntem capabili să credem lucruri despre care știm că sunt neadevărate, iar apoi - când în sfârșit se dovedește că am greșit - să sucim cu neobrăzare faptele ca să demonstrăm că am avut dreptate. Din punct de vedere intelectual, e posibil să continuăm acest proces pe o durată nedefinită de timp; singurul lucru care-i poate pune capăt este faptul că, mai devreme sau mai târziu, o credință falsă se izbește de realitatea palpabilă, de obicei pe un câmp de luptă.

George Orwell

O mare națiune e ca un mare om;

Când greșește, își dă seama.

Odată ce și-a dat seama, o recunoaște.

Odată ce a recunoscut, o îndreaptă.

îi consideră pe cei care-i arată propriile neajunsuri drept cei mai binevoitori învățători.

Lao zi

INTRODUCERE

Ticăloși, nătărăi, nemernici și ipocriți: cum se suportă?

E foarte posibil să se fi făcut greșeli de către administrația în care am activat.

Henry Kissinger, ca răspuns la acuzațiile că a comis crime de război în timpul acțiunilor Statelor Unite în Vietnam, Cambogia și America de Sud în anii șaptezeci

Dacă, privind în urmă, descoperim și noi că e posibil să se fi făcut greșeli... regret nespus.

Edward Egan, Cardinal de New York, referitor la episcopii care nu au luat măsuri în privința membrilor clerului care au molestat sexual copii

S-au făcut greșeli în comunicarea cu publicul și clienții în privința ingredientelor din cartofii prăjiți și crochetele de cartofi.

McDonalds cerând scuze oficial hindușilor și altor vegetarieni pentru faptul că nu anunțaseră că „aromele naturale” din produsele lor din cartofi conțineau derivate din carne de vită întrebarea săptămânii: Cum știi că un scandal prezidențial e serios?

A. Scade popularitatea președintelui în sondaje.

B. Presa îl ia în colimator.

C. Opoziția cere să fie demis.

D. Propriii colegi de partid se întorc împotriva lui.

E. Sau Casa Albă declară că „s-au făcut greșeli”.

Bill Schneider la emisiunea CNN „Inside Politics”

Ca ființe umane supuse greșelii, toți avem pornirea de a ne justifica și de a evita să ne asumăm răspunderea pentru acțiuni care se dovedesc a fi dăunătoare, imorale sau prostești. Cei mai mulți dintre noi nu vor fi niciodată în situația de a lua decizii care afectează viețile și morțile a milioane de oameni, dar, indiferent dacă rezultatele acțiunilor noastre sunt triviale sau tragice, la scară mică sau pe plan național, cei mai mulți dintre noi găsesc că e dificil, dacă nu chiar imposibil, să spună: „Am greșit; am făcut o greșeală îngrozitoare”. Cu cât crește miza - emoțională, financiară, morală -, cu atât este mai dificil.

Mai mult, majoritatea oamenilor, puși în mod direct față în față cu dovada că au greșit, nu-și schimbă punctul de vedere sau cursul acțiunii, ci își justifică alegerea cu și mai multă tenacitate. Chiar și dovezile irefutabile sunt rareori suficiente pentru a penetra platoșa mentală a autojustificării.

Când am început să lucrăm la această carte, imaginea publică ce te ducea cu gândul la „agățarea tenace de o credință discreditată” era cea a lui George W. Bush. Bush a greșit când a susținut că Saddam Hussein are arme de distrugere în masă, a greșit când a susținut că Saddam are legături cu Al-Qaeda, a greșit când a prezis că irakienii urmau să dănțuie în stradă de bucurie în întâmpinarea soldaților americani, a greșit când a prezis că acel conflict se va termina rapid, a greșit când a subestimat grosolan costurile financiare ale războiului, iar cea mai răsunătoare greșeală pe care a facut-o a fost atunci când a ținut acel discurs, de ochii presei, la șase săptămâni după invazie, când a anunțat (sub un banner pe care scria misiune îndeplinită) că „operațiunile majore de luptă în Irak s-au încheiat”.

în acel moment, amândoi ne uitam fascinați cum comentatorii de dreapta și de stânga au început să descrie în presă fanteziile lor despre un președinte care își recunoaște greșelile. Editorialistul conservator George Will și editorialistul liberal Paul Krugman i-au cerut amândoi lui Bush să recunoască faptul că a greșit, dar președintele a rămas neînduplecat. în 2006, în timp ce Irakul

începuse să se cufunde într-un război civil și după ce șaisprezece agenții de spionaj americane elaboraseră un raport care afirma că ocupația Irakului sporise radicalismul islamic din regiune, precum și riscul de acte teroriste, Bush a afirmat în fața unei delegații de editorialiști conservatori: „Niciodată nu am fost mai convins că am luat deciziile corecte”.[1] Sigur că Bush trebuia să justifice războiul urmărit de administrația sa în Irak; investise prea mult în acel plan de acțiune ca să facă altceva - mii de morți și, conform unor estimări conservatoare făcute de American Enterprise Institute în 2006, cel puțin o mie de miliarde de dolari. în mod similar, atunci când s-a dovedit că a greșit în legătură cu motivele inițiale pentru a merge la război, a găsit unele noi: eliminarea unui „individ foarte rău”, lupta cu terorismul, promovarea păcii în Orientul Mijlociu, aducerea democrației în Irak, sporirea siguranței naționale a Statelor Unite și ducerea la bun sfârșit a „misiunii pentru care [trupele noastre] și-au dat viața”. Cu alte cuvinte, trebuie să continuăm războiul pentru că am început războiul. Politicienii sunt cei mai vizibili autojustifica-tori, și de aceea sunt exemple atât de savuroase. Au rafinat arta de a vorbi la diateza pasivă; atunci când sunt puși cu spatele la zid, își recunosc cu chiu cu vai greșelile, dar nu și răspunderea. A, da, s-au făcut greșeli, dar nu de către mine; de către altcineva, care va rămâne anonim.[2] Atunci când Henry Kissinger a spus că este posibil ca „administrația” să fi făcut greșeli, ocolea faptul că, în calitate de consilier pentru siguranță națională și secretar de stat (concomitent), el însuși era administrația. Această autojustificare i-a permis să accepte Premiul Nobel pentru pace cu chipul senin și cu conștiința împăcată. Ne uităm la comportamentul politicienilor cu amuzament, cu panică sau cu groază, dar, din punct de vedere psihologic, ceea ce fac ei nu este diferit în sine de ceea ce facem cu toții la un moment dat, în viața noastră personală, deși în mod sigur diferă în termeni de consecințe. Rămânem în relații nereușite sau eventual în cele care doar bat pasul pe loc pentru că, la urma urmei, am investit prea mult timp în încercarea de a le face să meargă. Rămânem prea mult la o slujbă îndobitoci-toare pentru că ne căutăm motive să justificăm faptul că rămânem acolo și pentru că nu putem evalua clar beneficiile demisiei. Cumpărăm o mașină proastă pentru că arată fantastic, irosim mii de dolari ca să o întreținem, apoi irosim

și mai mult timp justificând acea investiție. Convinși de propria dreptate, creăm o ruptură între noi și un prieten sau o rudă pentru cine știe ce jignire reală sau închipuită și, cu toate acestea, ne vedem pe noi înșine drept împăciuitori - numai de și-ar cere celălalt scuze și ar face un gest de regret.

Autojustificarea nu este același lucru cu a minți sau a găsi scuze. Evident că oamenii mint și inventează povești gogonate pentru a scăpa de mânia unui partener, a unui părinte sau a unui șef, pentru a evita un proces sau închisoarea, pentru a evita să scadă în ochii altora, pentru a păstra puterea. Cu toate acestea, este o mare diferență între ce spune un om vinovat publicului pentru a-1 convinge de ceva ce el știe că nu este adevărat („Nu am avut relații sexuale cu acea femeie”[1] [2]; „Nu sunt un infractor”") și procesul de a se convinge pe sine că a făcut un lucru bun. în prima situație, el minte și știe că minte ca să-și scape pielea. în cea de-a doua, se minte pe sine. De aceea autojustificarea este mai puternică și mai periculoasă decât o minciună explicită. Le permite oamenilor să se convingă pe ei înșiși că ceea ce au făcut reprezintă cel mai bun lucru pe care îl puteau face. De fapt, dacă te gândești bine, a fost un lucru bun. „N-aș fi putut face nimic mai mult.” „De fapt, a fost o soluție nemaipomenită la problemă.” „Am făcut ce era mai bine pentru națiune.” „Ticăloșii ăia meritau ce li s-a întâmplat.” „Sunt îndreptățit.”

Autojustificarea nu numai că minimalizează greșelile pe care le facem și deciziile proaste pe care le luăm; în același timp, este și motivul pentru care oricine poate recunoaște un ipocrit în acțiune, în afară de ipocritul însuși. Ne permite să fabricăm o distincție între propriile noastre derapaje morale și cele ale altora și să diluăm discrepanța dintre acțiunile noastre și convingerile noastre morale. Aldous Huxley avea dreptate când spunea că „Probabil nu există ipocrit conștient”. Este greu de crezut că Newt Gingrich și-a spus: „Ce ipocrit sunt. Uite cât eram de pornit împotriva aventurii sexuale a lui Bill Clinton în timp ce și eu aveam o aventură extramaritală chiar aici, în oraș”. La fel cum predicatorul celebru Ted Haggard părea să nu aibă habar de propria ipocrizie atunci când

tuna și fulgera în public împotriva homosexualității în timp ce se delecta în propria sa relație sexuală cu un prostituat.

în mod similar, fiecare dintre noi ne trasăm propriile granițe morale și le justificăm. De exemplu, ți-ai „ajustat” vreodată cheltuielile când completai formularele de impozit? Asta probabil a amortizat cheltuielile legitime care ți-au scăpat și, în plus, ar fi chiar o prostie să nu faci astfel, din moment ce toată lumea procedează la fel. Ai trecut vreodată cu vederea niște venituri în plus, câștigate sub formă de bani gheață? Ți se cuvine, când te gândești la câți bani irosește guvernul pe proiecte însușite de parlamentari pentru propriile circumscripții sau pe programe pe care le detești. Ai scris e-mailuri personale sau ai folosit internetul la birou când ar fi trebuit să-ți faci treaba? Acelea sunt privilegiile slujbei și, în plus, este protestul tău personal împotriva regulilor stupide ale companiei, mai ales că șeful nu apreciază toată munca ta suplimentară.

Gordon Marino, profesor de filozofie și etică, era la un moment dat într-o cameră de hotel când i-a căzut stiloul din cămașă și a lăsat o pată de cerneală pe cuvertura de mătase. S-a decis să-i spună managerului, dar era obosit și nici nu voia să plătească dauna. în seara aceea, a ieșit cu niște prieteni și le-a cerut sfatul. „Unul dintre ei mi-a spus să termin cu fanatismul moral”, a spus Marino. „După cum mi s-a argumentat, «Managerul se așteaptă la asemenea accidente și include costul în prețul camerei». N-a durat mult să mă convingă că nu era nevoie să-l deranjez pe manager. Eu m-am gândit că, dacă aș fi vărsat cerneală la o pensiune de familie, atunci aș fi raportat imediat accidentul, dar că acela era un hotel dintr-un lanț mare și, *bla-bla-bla,* a continuat procesul de furat al căciulii. Am lăsat totuși un bilet la recepție când am plecat.”[3]

Dar toate aceste justificări sunt adevărate, veți spune! Camerele de hotel chiar includ în preț costurile reparațiilor care se fac din cauza unor clienți neîndemânatici! Guvernul chiar irosește bani! Companiei mele probabil că nu-i pasă că stau un pic pe e-mail și îmi fac și treaba (la un moment dat)!

Este irelevant dacă aceste pretinse motive sunt adevărate sau false. Atunci când încălcăm aceste limite, ne justificăm un comportament pe care-1 știm greșit tocmai ca să putem continua să ne vedem drept oameni cinstiți și nu drept infractori sau hoți. Indiferent dacă acțiunile cu pricina sunt ceva mărunt -precum o pată pe o cuvertură de hotel sau ceva important precum delapidarea -, mecanismul autojustificării este același.

Acum, între minciuna conștientă spusă ca să-i păcălim pe alții și autojustificarea inconștientă pentru a ne păcăli pe noi există o zonă tulbure, fascinantă, patrulată de acel istoric egoist pe care nu te poți baza: memoria. Amintirile sunt adesea șlefuite și modelate de o măgulitoare părtinire de sine care îndulcește contururile evenimentelor trecute, amortizează culpabilitatea și distorsionează faptele așa cum au fost. Atunci când cercetătorii întreabă soți și soții ce procent din munca în casă o fac, soțiile spun: „Vorbești serios? Eu fac aproape tot, cel puțin 90 la sută". Iar soții spun: „Fac mult; de fapt, fac cam 40 la sută". Deși cifrele diferă de la cuplu la cuplu, suma totală depășește întotdeauna cu mult 100 la sută.[4] Este tentant să spui că unul dintre soți minte, dar cel mai probabil fiecare își amintește lucrurile intr-un mod care le sporește contribuția, în timp, pe măsură ce distorsiunile egoiste ale memoriei intră în funcțiune și uităm sau distorsionăm evenimentele trecute, putem ajunge să credem propriile minciuni mărunte. Știm că am făcut ceva greșit, dar treptat începem să ne gândim că nu a fost în totalitate vina noastră, iar dacă stai să te gândești bine, situația este complexă oricum. începem să ne subestimăm propria răspundere, cioplind la ea până când ajunge doar o umbră a fostei sale staturi gigantice. Nu mai e mult până când ajungem să ne convingem și să ajungem să credem ce spusesem inițial în public. John Dean, avocatul Casei Albe, omul care a dezvăluit public conspirația menită să acopere activitățile ilegale legate de scandalul Watergate, a explicat cum se desfășoară acest proces:

Intervievator. Vreți să spuneți că persoanele care au inventat poveștile chiar credeau propriile minciuni?

Dean: Exact. Dacă o spuneai destul de des, devenea adevărat. După ce presa a aflat despre interceptarea telefoanelor jurnaliștilor și ale personalului de la Casa Albă, de pildă, iar dezmințirile categorice au eșuat, s-a pretins că asta era o chestiune care ținea de siguranța națională. Sunt sigur că mulți au crezut că interceptările serveau siguranța națională; nu era cazul. Asta a fost ceva scornit ca să justifice faptul deja consumat. Dar trebuie să înțelegi: când o spuneau, ei chiar o credeau.[5]

Ca și Nixon, Lyndon Johnson era un maestru al autojus-tificării. Biograful său, Roben Caro, spune că atunci când Johnson ajungea să creadă ceva, credea acel lucru „în totalitate, cu convingere absolută, indiferent de ce crezuse înainte, sau de faptele relevante". George Reedy, unul dintre consilierii lui Johnson, spunea că „avea o capacitate remarcabilă de a se convinge că avea principiile pe care ar fi trebuit să le aibă în orice moment, și era ceva cuceritor în aerul de inocență rănită cu care trata pe oricine îi aducea în fața ochilor dovezi că avusese alte convingeri în trecut. Nu juca teatru... Avea o capacitate fantastică de a se autoconvinge că «adevărul» care convenea în prezent era adevărul și că orice contravenea acestuia era o uneltire mincinoasă a dușmanilor. Transforma literalmente în realitate ce avea în cap, prin voință pură".[6] Deși cei care-1 sprijineau pe Johnson găseau fermecător acest aspect al caracterului său, e foarte posibil să fi fost unul dintre cele mai importante motive pentru care Johnson a fost incapabil să smulgă țara din mlaștina conflictului cu Vietnamul. Un președinte care își justifică acțiunile numai față de public ar putea fi tentat/convins să și le schimbe. Un președinte care își justifică acțiunile numai față de sine, crezând că e deținătorul adevărului, devine imun la autocorectare.

* * *

Triburile Dunka și Nuer din Sudan au o tradiție ciudată. Aceștia extrag dinții permanenți din față ai propriilor copii - până la șase dinți în partea de jos și doi în partea de sus -, ceea ce rezultă în deformarea bărbiei, înfundarea buzei de jos și produce defecte de

vorbire. Aceste practici au început, se pare, într-o perioadă în care era foarte răspândit tetanosul (care face fălcile să se încleștеze). Sătenii au început să își scoată dinții din față, ca și pe cei ai copiilor lor, pentru a putea să bea lichide prin gaură. Epidemia de tétanos a trecut de mult, și totuși Dinka și Nuer încă le scot dinții din față copiilor.[7] Cum se explică acest lucru?

în 1847, Ignac Semmelweiss a devenit celebru atunci când și-a îndemnat colegii medici să se spele pe mâini înainte de a asista la nașterea bebelușilor. Și-a dat seama că aceștia luau tot timpul pe mâini un fel de „otravă morbidă” de la autopsiile făcute femeilor care mureau de febră puerperală, transmițând apoi „otrava” femeilor aflate în travaliu. (Nu știa exact care era mecanismul, dar intuiția sa a fost corectă.) Semmelweiss le-a ordonat studenților lui să se spele pe mâini cu soluție antiseptică de clor, iar după aceea rata de mortalitate cauzată de febra puerperală a scăzut rapid. Cu toate acestea, colegii au refuzat să accepte dovada concretă adusă de Semmelweiss: rata de mortalitate mai scăzută în rândul pacienților săi.[8] De ce nu au acceptat ideea lui Semmelweiss imediat, mulțumindu-i călduros că descoperise cauza atâtor decese care nu ar fi trebuit să aibă loc?

După al Doilea Război Mondial, Ferdinand Lundberg și Marynia Farnham au publicat bestsellerul *Modern Woman: The Lost Sex,* în care au susținut că o femeie care se bucură de succes în „sferele masculine de acțiune” ar putea să pară că are succes în „la nivel înalt”, dar că pentru asta plătește scump: „își sacrifică cele mai fundamentale porniri instinctuale. Nu este, privind la rece, potrivită ca temperament pentru acest tip de concurență dură, ceea ce o afectează negativ, mai ales în privința propriilor sentimente”. Și, în plus, o face și frigidă: „Aruncând mănușa bărbaților în stânga și-n dreapta, prin refuzul de a accepta un rol chiar și moderat supus, multe femei au simțit cum li se reduce capacitatea de gratificare sexuală”.[9] în deceniul care a urmat, dr. Farnham, care își primise diploma medicală de la Universitatea Minnesota și făcuse studii avansate la Facultatea de Medicină Harvard, și-a construit întreaga carieră spunându-le femeilor să nu aibă cariere. Oare ea nu

se temea că o să devină frigidă și o să-și afecteze pornirile instinctive fundamentale?

Poliția din Kern County, California, a arestat un director de școală aflat la pensie, Patrick Dunn, bănuit că și-ar fi ucis soția. Au fost intervievați doi oameni care au depus mărturii contradictorii. Unul dintre ei era o femeie fără cazier și fără niciun motiv personal să mintă; femeia avea atât agende calendaristice, cât și pe șeful ei în sprijinul mărturiei. Celălalt era un infractor înveterat pe care îl păsteau șase ani de închisoare, care se oferise să depună mărturie împotriva lui Dunn ca parte din târgul făcut cu procuratura; omul nu avea nimic în sprijinul mărturiei sale decât propriul cuvânt. Procurorii aveau de ales între a crede o femeie (și nevinovăția lui Dunn) și a crede un infractor (și vinovăția lui Dunn). Au ales să-1 creadă pe infractor.[10] De ce?

înțelegând funcționarea internă a autojustificării, putem da răspunsuri la aceste întrebări și putem lămuri multe alte lucruri pe care le fac oamenii, lucruri care altfel ni s-ar părea complet de nepătruns, chiar nebunești. Putem răspunde la întrebarea pe care o pun mulți atunci când văd dictatori necruțători, directori lacomi de corporații, fanatici religioși care ucid în numele lui Dumnezeu, preoți care molestează copii sau oameni care își înșală frații și surorile, furându-le moștenirea: Cum reușesc să se *suporte?* Răspunsul este: exact la fel ca noi, ceilalți.

Autojustificarea are și costuri, și beneficii. în sine, nu este ceva neapărat rău. Ne permite să dormim bine noaptea. Fără ea, am prelungi crampele atât de dureroase ale jenei. Ne-am tortura singuri cu regrete privitoare la drumul pe care nu l-am urmat sau la cât de prost l-am străbătut pe acela pe care l-am urmat. Ne-am da de ceasul morții la aproape fiecare hotărâre pe care o luăm: Oare am făcut ce trebuia, oare ne-am căsătorit cu persoana care trebuia, am luat casa care trebuia, am ales mașina cea mai bună, am ales cariera cea mai bună? Cu toate acestea, precum nisipul mișcător, autojustificarea oarbă ne poate adânci și mai mult în nenorocire. Ne blochează capacitatea de a ne vedea greșelile, nemaivorbind de

capacitatea de a ni le îndrepta. Distorsionează realitatea, ne împiedică să obținem toate informațiile necesare și să evaluăm limpede problemele importante. Prelungește și adâncește faliile dintre iubiți, prieteni și națiuni. Ne împiedică să ne dezbărăm de obiceiuri proaste. Le permite celor vinovați să evite asumarea răspunderii pentru propriile fapte. Și împiedică mulți profesioniști să își schimbe atitudinile și procedurile învechite, care pot face rău publicului.

Nimeni nu poate trăi fără să facă gafe. Dar avem capacitatea să spunem: „Asta nu merge. N-are nicio noimă". A greși e omenesc, dar oamenii au de ales între a mușamaliza și a-și asuma vina. Alegerea pe care o facem este esențială atunci când vine vorba de ceea ce facem după aceea. Ni se spune tot timpul că trebuie să învățăm din propriile greșeli, dar cum putem învăța dacă nu recunoaștem mai întâi că am făcut vreo greșeală? Pentru a face asta, trebuie să recunoaștem cântecul de sirenă al autojustificării. în capitolul care urmează vom discuta despre disonanța cognitivă, mecanismul psihologic constitutiv care creează autojustificare și ne protejează certitudinile, stima de sine și afiliațiile tribale. în capitolele următoare, vom discuta mai pe larg consecințele dăunătoare ale autojustificării: modul în care exacerbează prejudecățile și corupția, cum distorsionează memoria, transformă încrederea profesională în aroganță, generează vrajbe și rupturi între oameni.

Vestea bună este că, dacă înțelegem mecanismul de funcționare, putem învinge această predispoziție. De asemenea, în ultimul capitol vom face un pas înapoi pentru a vedea ce soluții apar pentru noi înșine, ca indivizi, pentru relațiile noastre și pentru societate. înțelegerea este primul pas către găsirea soluțiilor care pot duce la schimbare și răscumpărare. De aceea am scris această carte.

CAPITOLUL I

[1]

Bill Clinton despre Monica Lewinski - n.tr.

2

Richard Nixon despre scandalul Watergate - n. tr.

Disonanța cognitivă: motorul an to justificării

Comunicat de presă, 1 noiembrie 1993

Nu am greșit atunci când am scris în comunicatele precedente că New Yorkul o să fie distrus la 4 septembrie și la 14 octombrie 1993. Nu am făcut nicio greșeală, nici măcar una mică de tot!

Comunicat de presă, 4 aprilie 1994

Toate datele pe care le-am anunțat în comunicatele din trecut sunt corecte, așa cum au fost lăsate de Dumnezeu în Sfintele Scripturi. Niciuna dintre datele acestea nu este greșită... Ezechiel spune că asediul orașului va dura 430 de zile în total... [ceea ce] ne aduce exact la data de 2 mai 1994. Toată lumea a fost prevenită deja. Ne-am făcut datoria...

Noi suntem singurii din întreaga lume care îndrumăm oamenii spre siguranță și mântuire!

S-a dovedit că avem o acuratețe de sută la sută![1]

Este fascinant și, câteodată, amuzant să citim profețiile despre sfârșitul lumii, dar și mai fascinant este să vedem ce se întâmplă cu raționamentul credincioșilor adevărați atunci când profețiile se duc pe apa sâmbetei și lumea continuă să se meargă înainte. Observați că aproape niciunul nu spune: „Am dat-o în bară! Nu-mi vine să cred că am fost atât de prost încât să cred asemenea inepții”? Dimpotrivă, de cele mai multe ori devin și mai convinși de puterile lor profetice. Cei care cred că Apocalipsa biblică și scrierile profetului autoproclamat Nostradamus, din secolul al XVI-lea, au prezis absolut toate dezastrele, de la ciuma neagră până la 9/11, se agață de propriile convingeri complet netulburați de mica problemă că

profețiile lor vagi și confuze devin inteligibile numai după consumarea evenimentelor.

Cu jumătate de secol în urmă, un tânăr care studia psihologia socială, Leon Festinger, împreună cu doi colaboratori, s-au infiltrat într-un grup de oameni care credeau că lumea se sfârșește la 21 decembrie.[2] Voiau să vadă ce se întâmplă atunci când (sperau ei!) profeția urma să dea greș. Conducătoarea grupului, pe care cercetătorii au numit-o Marian Keech, le-a promis prozeliților că vor fi preluați de o farfurie zburătoare și ridicați la cer în siguranță, la miezul nopții de 20 decembrie. Mulți dintre ei și-au dat demisia, și-au vândut casele, și-au împărțit averile altora, în așteptarea sfârșitului. Cui îi trebuie bani în spațiul cosmic? Alții așteptau resemnați și speriați, la casele lor. (Soțul doamnei Keech, care nu se număra printre credincioși, s-a culcat devreme și a dormit toată noaptea tun, în timp ce soția sa și prozeliții se rugau în sufragerie.) Festinger a făcut și el o profeție: cei care nu s-au dedicat total profeției - care așteptau sfârșitul lumii acasă, sperând că nu o să moară la miezul nopții - urmau să-și piardă treptat credința în doamna Keech. însă cei care vânduseră tot și așteptau cu ceilalți nava spațială urmau să creadă cu și mai mare tărie în capacitățile ei mistice. Mai mult, urmau să facă tot ce le stătea în putere să îi convingă și pe alții să li se alăture.

La miezul nopții, cum nu era nici urmă de navă spațială în curte, grupul a început să se simtă un pic stresat. Pe la două noaptea, erau deja foarte îngrijorați. La cinci fără un sfert, doamna Keech a avut o nouă vedenie: lumea fusese cruțată, a spus ea, datorită credinței impresionante a micului ei grup. „Căci atotputernic este cuvântul lui Dumnezeu”, le-a spus ea adepților săi, „iar prin acest cuvânt ați fost voi mântuiți - căci am fost smulși din gura morții și nicicând nu s-a mai coborât așa o forță asupra Pământului. Nicicând, de la începuturile vremurilor, n-a mai fost pe acest Pământ așa o forță a Binelui și o lumină cum este cea care luminează odaia asta.”

Starea de spirit a grupului s-a transformat din deznădejde în exaltare. Mulți dintre membrii grupului, care nu simțiseră nevoia să

propovăduiască înainte de 21 decembrie, au început să sune la presă pentru a raporta miracole și au început să iasă pe stradă și să agațe trecători pe care încercau să-i convertească. Profeția doamnei Keech nu se împlinise, cea a lui Leon Festinger, da.

* * *

Motorul care împinge autojustificarea, energia care produce nevoia noastră de a ne justifica acțiunile și deciziile - mai ales pe cele proaste - este o senzație neplăcută pe care Festinger o numește „disonanță cognitivă". Disonanța cognitivă este acea stare de tensiune care apare atunci când o persoană menține două cogniții (idei, atitudini, credințe, opinii) contradictorii psihologic, precum „Fumatul este o tâmpenie pentru că mă poate ucide" și „Fumez două pachete pe zi". Disonanța produce disconfort mental, de la o mică jenă până la angoasă adâncă; oamenii nu își găsesc odihna până când nu găsesc o cale de a o reduce. în acest exemplu, pentru un fumător cel mai direct mod de a reduce disonanța este să se lase de fumat. Dar dacă a încercat să se lase și nu a reușit, acum trebuie să reducă disonanța convingându-se că fumatul nu este chiar așa de dăunător sau că fumatul merită riscul pentru că este relaxant sau te ajută să nu iei în greutate (pentru că și obezitatea pune în pericol sănătatea, nu-i așa?) și așa mai departe. Majoritatea fumătorilor reușesc să reducă disonanța prin multe mijloace pe cât de ingenioase, pe atât de autoamăgitoare.

Disonanța ne neliniștește pentru că a menține două idei care se contrazic înseamnă a cocheta cu absurdul și, așa cum a observat Albert Camus, suntem creaturi care își petrec viața încercând să se convingă că existența lor nu este absurdă. La baza ei, teoria lui Festinger spune că oamenii se străduiesc să limpezească idei contradictorii și să ducă vieți care sunt consecvente și pline de înțeles, cel puțin în mintea lor. Teoria aceasta a inspirat peste 3000 de experimente care, luate laolaltă, au transformat modul în care psihologii înțeleg funcționarea minții omenești. Disonanța cognitivă a ajuns să depășească mediul academic, facându-și intrarea în cultura de masă. Sintagma este întâlnită peste tot. Noi doi am întâlnit-o la

știrile televizate, în editorialele politice, în articole de revistă, pe abțibildurile lipite pe mașini, chiar și într-o telenovelă. Alex Trebek a folosit-o la *Jeopardy*, Jon Stewart la *The Daily Show,* iar președintele Bartlet a folosit-o în *The West Wing.* Deși această formulă apare peste tot, puțini înțeleg pe deplin ce înseamnă sau apreciază puterea sa motivațională enormă.

în 1956, unul dintre noi (Elliot) a ajuns la Universitatea Stanford ca masterand în psihologie. Festinger ajunsese acolo chiar în anul acela ca tânăr profesor și cei doi au început îndată să lucreze împreună, concepând experimente pentru a testa și extinde teoria disonanței.[3] Gândirea lor a pus la îndoială multe noțiuni care erau literă de lege pentru psihologie și pentru public, precum perspectiva behavioristă potrivit căreia oamenii fac ceea ce fac pentru răsplata pe care o aduc acțiunile, perspectiva economistă potrivit căreia ființele umane iau în general decizii raționale sau cea psihanalistă potrivit căreia acțiunile agresive te scapă de impulsuri agresive.

Să vedem cum a schimbat behaviorismul teoria disonanței. La vremea respectivă, majoritatea celor care faceau psihologie științifică erau convinși că acțiunile oamenilor erau guvernate de recompensă și pedeapsă. Desigur, dacă oferi unui șoarece de laborator mâncare, la capătul unui labirint, acesta va învăța să iasă mai repede decât dacă nu îi oferi; dacă îi oferi unui câine un biscuit atunci când dă laba, va învăța asta mai repede decât dacă stai acolo și te uiți la el, sperând să o facă de unul singur. în schimb, dacă pedepsești un cățeluș când face pipi pe covor, învață repede să nu o mai facă. Beha-vioriștii au mai argumentat că orice lucru asociat cu o recompensă devine mai atrăgător - cățelul te va plăcea mai mult pentru că îi dai biscuiți -, iar orice lucru asociat cu durerea devine respingător și indezirabil.

Legile behaviorismului se aplică, de bună seamă, și la ființele umane; nimeni nu ar sta la o slujbă plicticoasă fără să fie plătit, iar dacă îi dai unui copil mic ceva dulce ca să se oprească dintr-o criză de nervi, tocmai l-ai învățat că, dacă face crize, primește dulciuri. Dar, de bine de rău, mintea umană este mai complexă decât cea de

șoarece sau de cățel. Un cățel ar putea părea spășit dacă este prins făcând pipi pe covor, dar nu va încerca să scornească justificări pentru comportamentul respectiv. Oamenii gândesc; și, întrucât gândim, teoria disonanței a demonstrat că propriul nostru comportament transcende efectele recompensei și pedepsei, și adesea le contrazice.

De exemplu, Elliot a prezis că, dacă oamenii trec prin experiențe dureroase, disconfort, eforturi mari sau îndură situații jenante pentru a obține ceva, vor fi mai mulțumiți cu acel „ceva” decât dacă l-ar fi obținut cu ușurință. Pentru beha-vioriști, aceasta era o predicție de neconceput. De ce să le placă oamenilor ceva asociat cu durerea? însă pentru Elliot, răspunsul era evident: autojustificarea. Impresia pe care o am despre mine că sunt o persoană de bun-simț și competentă se află în disonanță cu impresia că am trecut printr-un proces dureros pentru a realiza ceva - pentru a deveni, de exemplu, parte dintr-un grup care se dovedește a fi plicticos sau neinteresant. De aceea, aș încerca să îmi distorsionez percepția asupra grupului în sens pozitiv, încercând să îi găsesc aspecte bune sau să le ignor pe cele proaste.

S-ar părea că cel mai ușor mod de a testa această ipoteză este de a stabili o ierarhie a severității ritualurilor de inițiere în frățiile studențești și de a-i întreba apoi pe membrii acestora cât de mult le place frăția din care fac parte. Dacă membrilor grupurilor cu ritualuri de inițiere mai severe le plac mai mult frații decât celor cu ritualuri mai ușoare, atunci am dovedit oare că severitatea face frățiile mai plăcute? Nu este așa. Ar putea fi exact invers. Dacă membrii unei frății se consideră un grup foarte dezirabil și de elită, atunci ar putea să-și facă ritualurile mai dificile pentru a împiedica pleava să ajungă membri. Numai cei puternic atrași de grupul cu ritualuri severe încă de la început ar fi dispuși să se supună inițierii pentru a fi acceptați. Cei care nu sunt pasionați de o frăție anume, ci doar vor să fie într-una oarecare, vor alege una cu ritual ușor.

De aceea, este esențial să facem experimente de control. Frumusețea unui experiment este aceea că așază oamenii în mod

aleatoriu în condițiile date. Indiferent de nivelul de interes pe care îl are cineva față un grup sau altul, fiecare participant trebuie distribuit în mod aleatoriu condițiilor de ritual sever sau ușor. Dacă oamenii care au avut de înfruntat greutăți mai mari pentru a ajunge într-un grup găsesc după aceea acel grup mai dezirabil decât cei care au fost aceptați fără efort, atunci știm că efortul este cauza, nu diferențele inițiale ale nivelului de interes.

Și astfel, Elliot și colegul său Judson Mills au făcut exact acest experiment.' Studenți de la Stanford au fost invitați să devină membrii unui grup care se presupunea că discută psihologie sexuală, dar, înainte de a putea intra, trebuiau să treacă un test. Unii studenți erau puși în mod aleatoriu să se supună unui ritual extrem de jenant: trebuiau să recite cu voce tare, pentru cercetători, pasaje obscene, cu conținut sexual explicit, din *Amantul doamnei Chatterley* și din alte romane fără perdea. (Pentru studenții conformiști din anii cincizeci, acest lucru era dureros de jenant.) Altora li s-a repartizat un ritual mult mai puțin jenant, acela de a citi cuvinte de natură sexuală din dicționar.

După inițiere, toți studenții au ascultat aceeași înregistrare a unei discuții care s-ar fi purtat între așa-zișii membrii ai grupului din care făceau acum parte. De fapt, înregistrarea fusese regizată astfel încât discuția să fie cât mai plicticoasă și mai neinteresantă cu putință. Interlocutorii vorbeau șovăitor, cu pauze lungi, despre caracteristicile sexuale secundare ale păsărilor: schimbări de penaj în perioada de împerechere și altele asemenea. Interlocutorii înregistrați vorbeau cu bălmăjeli, se întrerupeau mereu unul pe altul și lăsau propozițiile neterminate.

în final, studenții evaluau discuțiile din mai multe puncte de vedere. Cei care trecuseră prin inițierea ușoară au văzut discuțiile așa cum erau - inutile și neinteresante - și i-au catalogat în mod corect pe membrii grupului ca fiind plictisitori. Unul dintre cei înregistrați, bâlbâind și mormăind, recunoștea că nu citise ce trebuia despre ritualurile de împerechere ale unei anumite specii rare de pasăre, iar membrii grupului cu inițiere ușoară erau iritați de acesta. Ce idiot

iresponsabil! Nici măcar nu citise lecturile de bază! își bătuse joc de grup! Cine ar vrea să fie în același grup cu el? însă cei care trecuseră prin inițierea severă calificau discuția drept foarte interesantă, iar pe membrii grupului, ca fiind atractivi și isteți. Aceștia îl iertau pe idiotul iresponsabil. Candoarea lui era aparte! Cine n-ar vrea să fie în grup cu un tip așa de cinstit? Era greu de crezut că ascultau aceeași înregistrare. Aceasta este puterea disonanței.

Acest experiment a fost reprodus de mai multe ori de alți cercetători, care au folosit o varietate de metode de inițiere, de la șocuri electrice până la eforturi fizice extreme.[5] Rezultate sunt întotdeauna la fel: ritualurile de inițiere severe fac un grup mai plăcut membrilor. Această descoperire nu arată că oamenilor le plac experiențele dureroase, precum completarea formularelor de impozite, sau că se bucură de lucruri asociate cu durerea. în schimb, demonstrează că, dacă o persoană îndură voluntar o experiență dureroasă *pentru* a obține sau a realiza ceva, acel scop sau obiect devine mai atrăgător. Dacă te duci să devii membru într-un grup de discuție și de pe un pervaz îți cade în cap un ghiveci cu flori, asta nu o să te facă să îți placă grupul mai mult. Dar dacă te-ai oferit să încasezi un ghiveci în cap pentru a deveni membru al acelui grup, atunci, în mod clar, grupul o să-ți placă mai mult.

Trebuie să crezi pentru a vedea

Voi lua în considerare orice dovezi suplimentare care confirmă opinia pe care mi-am format-o deja.

Lordul Molson, politician britanic (1903-1991)

Teoria disonanței a distrus, de asemenea, ideea măgulitoare potrivit căreia noi, oamenii, fiind *Homo sapiens,* procesăm informațiile în mod logic. Dimpotrivă: dacă informațiile noi sunt consonante cu ceea ce credem, le considerăm fondate și utile: „Exact asta ziceam și eu dintotdeauna!” Dar dacă informațiile noi sunt disonante, atunci le considerăm părtinitoare sau prostești: „Ce argument prostesc!” Nevoia de consonanță este atât de puternică, încât atunci când suntem confruntați cu dovezi care ne infirmă părerile, găsim o

modalitate să le criticăm, să le distorsionăm sau să le respingem, astfel încât să ne putem menține sau chiar întări credințele.

Aceste contorsiuni mentale sunt numite „eroare de confirmare”.[6] Lenny Bruce, legendarul umorist și comentator social american, a descris-o în culori vii după ce a urmărit celebra confruntare din 1960 dintre Richard Nixon și John Kennedy, la prima dezbatere prezidențială televizată:

Dacă in-aș fi dus acasă la niște fani Kennedy care se uitau la dezbatere, comentariul ar fi fost: „îl face praf pe Nixon”. După aia, dacă aș fi mers la alt apartament, fanii lui Nixon ar fi zis: „Ai văzut cum l-a cotonogit pe Kennedy?” După care mi-am dat seama că fiecare grup își iubea atât de tare candidatul, încât ar fi trebuit să-1 vadă făcând ceva extrem de deplasat - cum ar fi să se uite direct la camera de luat vederi și să zică: „Sunt un hoț, un tâlhar, mă auziți? Sunt cea mai proastă alegere pe care ați putea s-o faceți pentru președinție!” Și chiar și-atunci, adepții lui ar fi spus: „Uite ce om cinstit. Trebuie să fii foarte puternic să recunoști așa ceva. Ăsta e genul de om care ne trebuie ca președinte”.[7]

în 2003, când devenise cât se poate de clar că nu existau arme de distrugere în masă în Irak, americanii care fuseseră în favoarea războiului și a motivelor pentru care președintele Bush îl inițiase au fost aruncați într-o stare de disonanță: L-ani crezut pe președinte și am greșit (asemenea lui). Cum rezolvăm asta? Pentru democrații care crezuseră că Saddam Hus-sein avea adm (arme de distrugere în masă), hotărârea a fost destul de simplă: republicanii dăduseră din nou greș; președintele mințise sau cel puțin fusese prea dispus să plece urechea la informații proaste; ce neghiob am fost pentru că l-am crezut. Pentru republicani însă, disonanța era mai pronunțată. Mai mult de jumătate dintre ei au refuzat să accepte dovezile, spunând într-un sondaj Knowledge Networks că ei credeau că armele *fuseseră* găsite. Directorul sondajului a spus: „Pentru unii americani, dorința de a sprijini războiul i-a determinat să filtreze informația că armele de distrugere în masă nu fuseseră găsite. Având în vedere multitudinea știrilor televizate și nivelul înalt

de atenție publică acordată subiectului, acest nivel de informare greșită sugerează că e posibil ca unii americani să încerce să evite senzația de disonanță cognitivă". Poți fi sigur de asta.[8]

Neurologii au demonstrat recent că aceste predispoziții de gândire depind de modul în care creierul procesează informația - lucru valabil pentru creierii tuturor oamenilor, indiferent de afilierea politică. De exemplu, într-un studiu făcut pe persoane monitorizate cu ajutorul rezonanței magnetice nucleare (rmn) în timp ce încercau să proceseze informație disonantă sau consonantă despre George Bush sau John Kerry, Drew Western și colaboratorii săi au descoperit că zonele creierului responsabile cu gândirea rațională practic se blocau atunci când participanții la studiu erau confruntați cu informații disonante și că circuitele responsabile de emoții se aprindeau instantaneu când consonanța se restabilea.[9] Aceste mecanisme furnizează o bază neurologică pentru observația că, îndată ce ne-am hotărât asupra unui lucru, este greu să ne răzgândim.

De fapt, chiar citirea unor informații care contravin punctului tău de vedere te poate convinge și mai mult că ai dreptate. în cadrul unui experiment, cercetătorii au ales oameni care erau pro sau contra pedepsei capitale și i-au rugat să citească articole bine documentate despre problema foarte delicată dacă pedeapsa capitală previne infracțiunile violente. Unul dintre articole trăgea concluzia că previne, celălalt că nu previne. Dacă cititorii ar fi procesat informația rațional, măcar ar fi realizat că problema este mai complexă decât crezuseră și ar fi început să se apropie între ei în privința credințelor pe care le au despre pedeapsa capitală ca formă de descurajare. Dar teoria disonanței prezice că cititorii urmau să găsească o modalitate de a distorsiona cele două articole. Urmau să găsească motive să strângă la piept articolul care le aducea confirmare și să îl laude drept o lucrare deosebit de competentă. Exact așa cum urmau să trateze superficial articolul care le infirma opinia și să îi găsească mici erori care să le dea motive majore să nu se lase influențați de acesta. Exact asta s-a și întâmplat. Nu numai că fiecare tabără a

discreditat argumentele celeilalte, dar fiecare tabără a devenit și mai dedicată propriei păreri.[10]

Eroarea de confirmare are grijă ca până și absența dovezilor să fie o dovadă pentru ceea ce credem. Atunci când fbi-u1 și alți investigatori nu au găsit absolut niciun fel de dovezi că națiunea a fost infiltrată de culte satanice care sacrificau ritualic nou-născuți, cei care credeau în aceste culte au rămas neclintiți. Lipsa dovezilor, au spus ei, este confirmarea vicleniei și caracterului malefic al liderilor cultelor respective: Ei chiar mâncau copii cu totul. Nu numai membrii cultelor și cei care cred în psihologia populară cad pradă acestui tip de raționament. Când Franklin D. Roosevelt a luat decizia gravă de a pune mii de americani de origine japoneză în lagăre, pe durata celui de-al Doilea Război Mondial, a făcut acest lucru numai pe baza unor zvonuri că americanii de origine japoneză aveau planuri să saboteze efortul de război. Nu a existat niciun fel de dovadă - nici atunci, nici mai târziu - în sprijinul acestui zvon. Și, într-adevăr, comandantul forțelor armate ale Coastei de Vest, generalul John DeWitt, a recunoscut că nu exista nicio dovadă de sabotaj sau de trădare din partea vreunui cetățean american de origine japoneză. „Simplul fapt că nu a avut loc niciun fel de sabotaj", a spus el, „este un indiciu tulburător care confirmă faptul că un asemenea lucru *se va întâmpla.*

Alegerea lui Ingrid, Mercedesul lui Nick și canoea lui Elliot

Teoria disonanței a ajuns să explice mult mai mult decât noțiunea rațională potrivit căreia oamenii nu sunt raționali atunci când procesează informații. Ne arată, de asemenea, de ce continuă să fie părtinitori după ce au luat decizii importante.[12] Psihologul social Dan Gilbert, în cartea sa extraordinară *Stumbling on Happiness,* ne pune să ne întrebăm ce s-ar fi întâmplat la finalul filmului *Casablanca* dacă Ingrid Bergman nu și-ar fi urmat cu patriotism soțul, care lupta cu naziștii, și ar fi rămas cu Humphrey Bogart în Maroc.[13] Ar fi regretat oare această decizie - așa cum îi spune Bogart, în monologul său pătrunzător - „poate nu azi, poate nu mâine, dar curând și pentru tot restul vieții"? Sau a regretat pentru totdeauna că l-a părăsit

pe Bogart? Gilbert furnizează o mulțime de date ca să ne arate că răspunsul la ambele întrebări este nu, că oricare dintre decizii ar fi facut-o fericită pe termen lung. Bogart este elocvent, dar nu are dreptate, iar teoria disonanței ne spune de ce: Ingrid ar fi găsit motive să justifice oricare dintre variante, împreună cu motive care să o bucure că nu a făcut cealaltă alegere.

Odată ce am luat o decizie, avem la dispoziție tot felul de unelte ca să o susținem. Atunci când Nick, prietenul nostru frugal și lipsit de pretenții, și-a dat la schimb propria Honda Civic veche de opt ani într-un impuls de moment și și-a cumpărat un Mercedes nou, cu opțiuni complete, a început să se comporte ciudat (cel puțin pentru Nick). A început să critice mașinile prietenilor lui, spunând lucruri precum „N-ar fi timpul să dai și tu la schimb rabla aia? Nu crezi că meriți plăcerea să conduci o mașină făcută bine?” și „Știi, e foarte periculos să conduci mașini pipernicite. Dacă faci accident, poți să mori. Viața ta chiar nu valorează câteva mii de dolari în plus? Nici n-ai idee cât de liniștit sunt eu știind că familia mea e în siguranță într-un automobil zdravăn”.

Este posibil ca Nick să fi fost cuprins de boala siguranței și să fi decis, calm și rațional, că ar fi minunat dacă toată lumea ar conduce o mașină grozavă, precum Mercedesul. Dar noi nu credem că așa s-a întâmplat. Comportamentul lui, atât atunci când a cheltuit atâția bani pe o mașină de lux, cât și atunci când își bătea prietenii la cap să facă la fel, era atât de atipic, încât am bănuit că el reducea disonanța pe care trebuie s-o fi simțit când a cheltuit în mod impulsiv o mare parte din agoniseala de-o viață pe ceva considerat de el înainte „o mașină ca oricare alta”. în plus, a făcut acest lucru exact înainte să îi plece copiii la facultate, un eveniment care urma să-i solicite mult contul din bancă. Prin urmare, Nick a început să adune argumente care să-i justifice decizia: „Mercedesul e o mașină minunată; am muncit din greu toată viața și o merit; în plus, îți oferă atât de multă siguranță”. Iar dacă ar fi reușit să-și convingă și zgârciții de prieteni să-și ia una, s-ar fi simțit de două ori mai îndreptățit. Asemenea prozeliților doamnei Keech, începuse misionariatul.

Nevoia pe care o simțea Nick de a reduce disonanța (la fel ca Ingrid) era sporită de natura irevocabilă a deciziei; nu putea reveni asupra deciziei fără să piardă mulți bani. O parte din dovada științifică a puterii irevocabilității provine dintr-un studiu inteligent despre manevrele mentale ale celor care pariază la cursele de cai. Acestea sunt locul ideal pentru studiul irevocabilității, pentru că, de îndată ce ai pariat, nu te poți duce la omul cumsecade de la ghișeu să-i spui că te-ai răzgândit. în acest studiu, cercetătorii interceptau oameni care stăteau la coadă să parieze suma de doi dolari și oameni care tocmai plecau de la ghișeu. Cercetătorii îi întrebau pe toți cât de siguri sunt că vor câștiga caii pe care au pariat. Cei care puseseră deja pariul erau mult mai siguri pe alegerea lacută decât cei aflați la coadă.“ Așadar, este clar că nu se petrecuse altceva în afară de finalitatea actului de a paria. Oamenii ajung să fie mai siguri că au dreptate în legătură cu ceva ce tocmai au făcut dacă lucrul respectiv este irevocabil.

Se poate observa un beneficiu imediat al înțelegerii modului în care funcționează disonanța: Nu îl asculta pe Nick. Cu cât o decizie este mai costisitoare în materie de timp, bani, efort sau deranj, cu cât sunt mai irevocabile consecințele, cu atât mai mare este disonanța și nevoia de a o reduce prin exagerarea aspectelor bune ale alegerii făcute. Prin urmare, atunci când sunteți pe cale să cumpărați ceva costisitor sau să luați o decizie importantă - ce mașină sau ce computer să cumpărați, dacă să vă faceți operație estetică sau dacă să vă înscrieți într-un program costisitor de dezvoltare personală -, nu vă consultați cu cineva care tocmai a făcut aceste lucruri. Acea persoană va fi deosebit de motivată să vă convingă că este o alegere corectă. întrebați orice om care a făcut doisprezece ani de psihoterapie, cheltuind până la 50.000 de dolari, dacă i-a fost de folos; cei mai mulți vă vor spune: „Dr. Weltschmerz e minunat! Dacă nu era el, n-aș fi găsit *niciodată* iubirea adevărată [n-aș fi găsit o nouă slujbă] [n-aș fi slăbit]”. După atâta cheltuială de timp și de bani, este puțin probabil să spună: „Da, am fost la Dr. Weltschmerz timp de doisprezece ani. Ce mai pierdere de vreme”. Dacă vreți un sfat legat de ce produs să cumpărați, întrebați pe cineva care încă se informează și care este deschis la minte. Iar dacă vreți să știți ce

program o să vă ajute, nu vă bazați pe mărturii. Obțineți datele furnizate de experimente controlate.

Autojustificarea este suficient de complicată atunci când urmează alegerilor (acute în mod conștient; cel puțin știm că ne putem aștepta la ea. Dar autojustificarea apare și după ce facem lucruri din motive neconștientizate, atunci când nu avem habar de ce credem în ceva sau de ce ne agățăm de anumite obiceiuri, dar suntem prea mândri să recunoaștem. De exemplu, în introducere am descris obiceiurile triburilor Dinka și Nuer din Sudan, care scot câțiva dintre dinții permanent ai propriilor copii, o procedură dureroasă care se face cu un cârlig de pescuit. Antropologii sugerează că această tradiție provine de pe vremea unei epidemii de tétanos; lipsa dinților din față le permitea celor afectați să se hrănească. Dar, dacă acesta este motivul, de ce continuă membrii tribului acest obicei după ce pericolul a trecut?

Un comportament care nu are niciun sens în ochii oamenilor din afară este absolut logic văzut din perspectiva teoriei disonanței. Se presupune că membrii tribului au început să extragă dinții din față tuturor copiilor, astfel încât, dacă aceștia faceau tétanos mai târziu, să poată fi hrăniți. Dar procedeul este foarte dureros pentru copii, mai ales că numai unii dintre ei urmau să se contamineze. Pentru a-și justifica și mai departe acțiunile, față de ei înșiși și față de copii, băștinașii trebuie să-și întărească decizia adăugând beneficii la procedură *post factum.* De exemplu, s-ar putea autoconvinge că rezultatul extracției are valoare estetică (de exemplu, că o bărbie trasă este atrăgătoare), ceea ce ar putea duce la transformarea acelei

operații dureroase într-un ritual de trecere la maturitate. Și iată că exact așa s-a întâmplat. Băștinașii spun că „o față fără dinți este foarte frumoasă”. „Oamenii care au toți dinții sunt urâți. Arată ca niște canibali care mănâncă oameni. O dantură completă te face să arăți ca un măgar.” Gura fără dinți are și alte avantaje estetice: „Ne place șuieratul pe care îl scoatem când vorbim”. Adulții îi îmbărbătează pe copiii speriați spunând: „Ritualul acesta este un

semn de maturitate”.[15] Justificarea medicală inițială s-a pierdut de mult. Nu a mai rămas decât autojustificarea psihologică.

Oamenii vor să creadă că, în calitatea lor de indivizi inte-ligenți și raționali, știu de ce fac alegerile pe care le fac, motiv pentru care nu se bucură întotdeauna când le spui motivul real al acțiunilor lor. Elliot a învățat asta în mod direct, după experimentul inițierii: „După ce s-a terminat experimentul, am explicat studiul în detaliu fiecărui participant și i-am expus cu grijă teoria. Deși toți cei care trecuseră prin inițierea dificilă au spus că li se pare interesantă ipoteza și că își dau seama cum ar fi afectați majoritatea oamenilor în modul prezis de mine, toți s-au străduit să mă asigure că preferința față de grup pe care o manifestau nu avea nimic de-a face cu dificultatea inițierii. Fiecare dintre ei a pretins că le plăcea grupul pentru că acesta era sentimentul lor real. Cu toate acestea, erau mult mai atrași de grup decât cei care trecuseră prin inițierea ușoară”.

Nimeni nu este imun la necesitatea de a reduce disonanța, nici măcar cei care știu teoria pe de rost. Elliot ne-a spus următoarea poveste: „Când eram tânăr profesor la Universitatea Minnesota, eu și soția ne săturaserăm de închiriat apartamente, așa că, în decembrie, ne-am apucat să căutăm o casă de cumpărat. Am găsit numai două case acceptabile ca preț. Una era mai veche, fermecătoare, și de acolo se putea ajunge pe jos la facultate. Mi-a plăcut mult, în primul rând pentru că însemna că puteam chema la mine acasă studenții pentru ședințe de cercetare, să servesc bere și s-o fac pe profesorul modern. însă casa aceea era într-o zonă industrială, iar copiii nu prea aveau unde să se joace. Cealaltă era o casă cu grădină, situată într-un complex, mai nouă, dar anostă. Era în suburbii, la o jumătate de oră de condus de campus, însă la doar o milă distanță de un lac. După ce am cântărit decizia câteva săptămâni, ne-am decis asupra casei din suburbii. La scurtă vreme după ce ne-am mutat acolo, am văzut în ziar un anunț pus de cineva care vindea o canoe la mâna a doua, pe care am cumpărat-o imediat, ca să-i fac o surpriză soției. Când am apărut acasă într-o zi înghețată și mohorâtă de ianuarie, cu o canoe pe mașină, soția mea a bufnit în râs. Am întrebat-o de ce râde. Ea a spus: «întreabă-1

pe Leon Festinger!» Normal! Simțeam o asemenea disonanță față de faptul că luasem casa din suburbii, încât am simțit nevoia să fac imediat ceva ca să justific acea mișcare. Cumva, reușisem să uit că era miezul iernii și că, fiind in Minneapolis, mai erau luni bune până să se dezgheațe lacul, astfel încât să putem folosi canoea. Dar, într-un fel, fără să-mi dau seama, acea canoe mi-a folosit. Deși zăcea în garaj, toată iarna prezența ei m-a făcut să mă simt mai bine în legătură cu decizia luată".

Spirale de violență - și de virtute

Te simți stresat? O pagină de internet te învață cum să îți faci propria Păpușă a Naibii, care „poate fi trântită, înțepată, călcată în picioare, chiar strânsă de gât până vă trece frustrarea". Are și o poezie care te sfătuiește ca, atunci când îți vine să izbești cu picioarele în birou și să arunci telefonul pe geam, să apuci păpușa de picioare și să o izbești pe unde apuci, strigând: „Fir-ar al naibii! Fir-ar al naibii!"

36

S-AU FĂCUT GREȘELI

Păpușa Naibii reflectă una dintre convingerile cele mai adânc înrădăcinate în cultura noastră, născută din credința psihanaliștilor în beneficiile catharsisului: și anume că exprimarea furiei sau comportamentul agresiv ne eliberează de furie. Trântește păpușa, dă pumni în sacul de box, strigă la soț sau soție; te vei simți mai bine. De fapt, decenii de cercetare și experimente demonstrează exact opusul: atunci când oamenii își descarcă în mod agresiv nervii, se simt de multe ori mai rău, le crește tensiunea și se enervează și mai tare.[16]

Descărcarea are foarte mari șanse să se întoarcă împotriva noastră, dacă săvârșim un act agresiv împotriva altei persoane, exact lucrul pe care l-ar prezice teoria disonanței cognitive. Atunci când faci ceva care rănește pe cineva - îl bagi în bucluc, îl agresezi verbal sau îl lovești -, intervine un factor nou și foarte puternic: nevoia de a justifica fapta. Să luăm ca exemplu un băiat de clasa a șaptea care

se alătură unui grup de colegi ce încep să necăjească și să agreseze un copil mai slab, care nu le-a făcut nimic. Băiatului îi place să facă parte din gașcă, dar nu prea agreează ce fac ceilalți. Mai târziu, simte disonanță față de ce a făcut. Se întreabă: „Cum de eu, un copil cumsecade, am săvârșit o asemenea cruzime față de un copil așa de treabă și de nevinovat?" Pentru a reduce disonanța, va încerca să se convingă că victima nu este nici de treabă, nici nevinovată: „Ce pămpălău! în plus, și el mi-ar fi făcut la fel, dacă ar fi avut ocazia". Odată ce băiatul o ia pe calea învinuirii victimei, crește probabilitatea ca la următoarea ocazie să agreseze victima cu și mai mare ferocitate. Justificarea primului act urât pregătește terenul pentru și mai multă agresivitate. De aceea ipoteza catharsisului este greșită.

Primul experiment care a demonstrat acest lucru l-a surprins complet pe cercetător. Michael Kahn, pe atunci masterand în psihologie clinică la Harvard, a inventat un experiment ingenios care, după părerea lui, avea să demonstreze beneficiile catharsisului. Deghizat în laborant, Kahn punea studenți la poligraf și le măsura tensiunea, sub pretextul unor experimente medicale. în timp ce facea măsurătorile, Kahn se prefăcea agasat și facea remarci insultătoare la adresa studenților (referitoare la mamele lor). Studenții se înfuriau; le creștea brusc tensiunea. Ca parte din condițiile experimentului, studenții aveau voie să-și descarce furia informându-i pe superiorii lui Kahn că acesta i-a insultat, crezând astfel că îi vor face mari probleme. în grupul de control, studenții nu aveau posibilitatea să-și exprime furia.

Kahn, ca freudian convins ce era, a rămas uimit de rezultate: catharsisul a fost un eșec total. Cei care își puteau exprima furia față de Kahn simțeau o animozitate mult mai mare față de el decât cei care nu putea să o exprime. în plus, exprimarea furiei le creștea și mai mult tensiunea arterială; tensiunea celor care nu aveau voie să-și exprime furia revenea rapid la normal.[17] în căutarea unei explicații pentru aceste rezultate neașteptate, Kahn a dat peste teoria disonanței, care tocmai câștiga popularitate la acel moment, și a realizat că putea explica excelent rezultatele. Pentru că studenții

credeau că îl bagă rău în bucluc, trebuiau să-și justifice acțiunile convingându-se că acesta o merita, întețindu-și furia față de el, laolaltă cu tensiunea arterială.

Copiii învață de mici să-și justifice acțiunile - își lovesc un frate mai mic, care începe să plângă, și imediat zic: „El a început! El a început! A meritat-o!”. Celor mai mulți părinți nu li se pare că aceste autojustificări copilărești au vreo importanță majoră și de obicei nu au. Dar nu poți să rămâi indiferent când afli că același mecanism stă la baza acțiunilor găștilor de copii care agresează alți copii mai slabi, ale angajatorilor care își tratează rău subalternii, ale polițiștilor care continuă să bată un suspect care s-a predat, ale tiranilor care închid și torturează minorități etnice și ale soldaților care comit atrocități împotriva civililor. în toate aceste cazuri se creează un cerc vicios: agresivitatea naște autojustificare, care naște și mai multă agresivitate. Fiodor Dostoïevski a înțeles perfect cum funcționează acest proces. în *Frații Karamazov,* Fiodor Pavlovici, derbedeul de tată al fraților, își amintește „că odată, e mult de atunci, nu știu cine îl întrebase: «De ce-1 urăști pe cutare?», la care răspunsese cu obrăznicia lui de saltimbanc: «Să-ți spun de ce: omul nu mi-a făcut nimic, ce-i drept, în schimb, eu i-am făcut o porcărie crasă, și de atunci nu mai pot să-l văd în ochi, îl urăsc»...”.

Din fericire, teoria disonanței ne arată, de asemenea, că acțiunile generoase pot crea o spirală de bunăvoință și compasiune, un „cerc virtuos”. Atunci când cineva face o faptă bună, mai ales dintr-un impuls de moment sau din întâmplare, ajunge să vadă beneficiile generozității într-o lumină mai caldă. Conștientizarea faptului că a depus un efort pentru a face o favoare cuiva este disonantă față de orice sentiment negativ pe care l-ar avea față de respectiva persoană. Practic, după ce faci acea favoare, te întrebi: „De ce aș face o faptă bună pentru o canalie? Deci nu e așa o canalie cum am crezut - de fapt, e un om destul de simpatic, care merită să i se întâmple și lucruri bune”.

Există mai multe experimente care susțin această predic-ție. într-unul dintre acestea, un număr de studenți au participat la un concurs

cu premii substanțiale în bani. La sfârșit, cercetătorul s-a dus la o treime dintre ei și le-a explicat că face experimentul pe bani proprii și că nu-i ajung, ceea ce ar putea duce la încheierea prematură a experimentului. I-a rugat: „Ați putea să îmi faceți o favoare personală și să-mi returnați banii câștigați?” (Cu toții au fost de acord.) Un al doilea grup a fost rugat să returneze banii, de data asta de către secretara facultății, care le-a spus că școala nu mai are fonduri. (Și de data aceasta au fost toți de acord.) Restul participanților n-au fost rugați să returneze banii. La final, cu toții au fost rugați să completeze un chestionar care includea o rubrică unde puteau evalua cercetătorul. Participanții rugați să-i facă o favoare personală l-au plăcut cel mai mult; aceștia se convinseseră singuri că era un tip deosebit și merituos. Celorlalți li s-a părut destul de simpatic, dar nici pe departe la fel de minunat cum îl credeau cei care ii făcuseră o favoare personală.[18]

Deși cercetarea științifică a cercului virtuos este nouă, ideea generală e posibil să fi fost descoperită în secolul al xvi-n-lea de Benjamin Franklin, un bun cunoscător al firii umane, științei și politicii. în perioada când era deputat în Pennsylvania, Franklin era deranjat de opoziția și animozitatea manifestate de un alt deputat, așa că s-a hotărât să-1 câștige de partea lui. Nu a făcut acest lucru, scrie el, „arătându-i un respect servil”, adică facându-i vreo favoare, ci convingându-1 să îi facă el o favoare - să-i împrumute o carte rară din biblioteca personală:

Mi-a trimis-o de îndată, iar eu i-ani înapoiat-o într-o săptămână, cu un răvaș care îmi exprimam adânca recunoștință. Când ne-am întâlnit în Cameră, cu următorul prilej, mi-a vorbit (ceea ce nu mai făcuse niciodată), adresându-se cu multă cuviință; iar apoi a arătat mereu aplecare spre a mă servi cu oricare prilej, astfel că am legat o mare prietenie, care a continuat până la moartea sa. Aceasta este altă dovadă a adevărului unei vechi maxime pe care o auzisem și care spune: „Cel ce ți-a făcut o favoare va fi mai înclinat să îți facă o alta decât cel căruia i-ai făcut tu”.[19]

*** * ***

Disonanța este deranjantă în orice circumstanță, dar cea mai mare durere o provoacă atunci când este amenințat un element important al concepției despre sine - de obicei atunci când facem ceva care nu este consecvent cu imaginea pe care o avem despre noi înșine.[20] Dacă un sportiv sau o celebritate pe care o admiri e acuzată de viol, de molestare de copii sau de crimă, vei simți înțepătura disonanței. Cu cât te identifici mai mult cu acea persoană, cu atât mai mare este disonanța, pentru că ești implicat mai puternic. Dar vei simți o disonanță mult mai mare dacă te consideri o persoană cu un grad ridicat de integritate și săvârșești o infracțiune. La urma urmei, poți oricând să îți schimbi preferințele și să ții la o altă celebritate sau la un alt erou. Dar dacă îți încâlci propriile valori, simți o disonanță mai puternică, fiindcă, la urma urmei, ești nevoit să trăiești cu tine însuți.

Deoarece cei mai mulți dintre noi avem o concepție despre sine destul de bună, considerând că suntem competenți, morali și deștepți, eforturile de a reduce disonanța sunt menite să ne conserve imaginea de sine pozitivă.[21] Imaginați-vă, de exemplu, disonanța insuportabilă simțită de adepții fideli ai doamnei Keech atunci când profeția apocaliptică nu s-a împlinit: „Sunt o persoană inteligentă” s-a lovit cap în cap cu „Tocmai am făcut un lucru incredibil de stupid: mi-am dat de pomană casa și tot ce aveam pe lume și m-am lăsat de slujbă pentru că am crezut într-o nebună”. Pentru a reduce acea disonanță, adepții ei puteau fie să își modifice părerea despre propria inteligență, fie să justifice acel lucru „incredibil de stupid” pe care îl făcuseră. Nu este o luptă strânsă; este justificare toată ziua. Adepții fideli ai doamnei Keech și-au păstrat respectul de sine hotărând că nu făcuseră nimic stupid; de fapt, făcuseră un lucru foarte deștept intrând în acest grup, pentru că propria lor credință salvase lumea de la prăpăd. De fapt, dacă toți ceilalți oameni ar fi deștepți, s-ar alătura la rândul lor grupului. Unde-o fi cel mai aglomerat colț de stradă?

Niciunul dintre noi nu e scutit de acest lucru. *Noi* am putea fi amuzați de *ei,* acei neghiobi care cred cu tărie în profeții apocaliptice; dar - așa cum arată Philip Tetlock în cartea sa *Expert Political Judgment:*

Flow Good Is It? How Can We Know? -, chiar și „experții” care se ocupă de prognoza economică și politică nu au de obicei o precizie mai mare decât nespecialiștii - sau decât doamna Keech, dacă tot veni vorba.[22] Sute de studii au demonstrat că predicțiile bazate pe „experiența personală” sau pe „anii de pregătire” ai unui expert sunt de obicei mai precise decât cele făcute la întâmplare, spre deosebire de predicțiile făcute pe baza datelor statistice. Doar că atunci când experții se înșală, este amenințată însăși baza identității lor profesionale. Prin urmare, așa cum prezice teoria disonanței, cu cât sunt mai celebri și mai siguri pe sine, cu atât mai puțin își vor recunoaște greșelile. Exact asta a descoperit Tetlock. Experții reduceau disonanța cauzată de predicțiile lor greșite născocind explicații prin care afirmau că ar fi avut dreptate „numai dacă” - numai dacă nu s-ar fi întâmplat acea calamitate puțin probabilă; numai dacă evenimentele s-ar fi sincronizat diferit; numai dacă bla-bla-bla.

Reducerea disonanței funcționează ca un termostat care ne menține stima de sine în clocot. De aceea nu ne observăm de obicei autojustificările, micile minciuni pe care ni le spunem și care ne împiedică să recunoaștem că am făcut greșeli sau că am luat decizii prostești. Dar teoria disonanței se aplică și în cazul celor cu respect scăzut de sine, al celor care se consideră fraieri, blegi sau incompetenți. Aceștia nu sunt surprinși când propriul comportament le confirmă imaginea proastă de sine. Atunci când fac o previziune greșită sau se supun unui ritual dur pentru a ajunge membri într-un grup plicticos, ei nu fac decât să-și spună: „Mda, am dat-o iar în bară; ca de obicei”. Un vânzător de mașini la mâna a doua care știe că este necinstit nu simte disonanță atunci când ascunde numărul înfiorător de reparații prin care a trecut mașina de care încearcă să se descotorosească; o femeie care crede că este imposibil de iubit nu simte disonanță atunci când ușurează un bătrân de economiile de-o viață.

Convingerile pe care le avem despre cine suntem ne însoțesc pe tot parcursul zilei și interpretăm în permanență ceea ce ni se întâmplă prin filtrul acestor credințe de bază. Atunci când acestea sunt

încălcate, chiar și de către o experiență plăcută, simțim disconfort. Aprecierea puterii autojustificării ne ajută să înțelegem, prin urmare, de ce oamenii care au o stimă de sine scăzută sau care pur și simplu se consideră incompetenți într-un anumit domeniu nu se bucură din toată inima atunci când reușesc să facă un lucru bine; de ce, dimpotrivă, se simt de multe ori ca niște impostori. Dacă femeia care se simte imposibil de iubit întâlnește un tip nemaipomenit care începe să îi facă curte în mod serios, o să se simtă bine pe moment, dar acea plăcere e posibil să fie întinată de o criză de disonanță: „Ce-o fi văzând la mine?" Concluzia ei e puțin probabil să fie: „Ce drăguț; se pare că sunt mai atrăgătoare decât credeam". Mai degrabă va fi: „De îndată ce descoperă cine sunt cu adevărat mă va lăsa baltă". Refacerea consonanței o va costa scump din punct de vedere psihologic.

într-adevăr, mai multe experimente au arătat că majoritatea celor cu stimă de sine redusă sau care au o părere proastă despre propriile capacități nu se simt în largul lor când au succese disonante și le desconsideră, crezându-le accidente sau anomalii.[23] De aceea par atât de încăpățânați pentru rudele și prietenii care încearcă să-i încurajeze. „Ai luat Premiul Pulitzer pentru literatură! Nu e clar că ești bun?". „Da, frumos, dar e doar o întâmplare. O să vedeți voi că n-o să mai fiu în stare să scriu un singur cuvânt de-acum înainte." Așadar, autojusti-ficarea nu contribuie doar la protejarea stimei de sine ridicate, dar și a stimei de sine scăzute, dacă așa se vede persoana în cauză.

Piramida alegerii

Să ne imaginăm doi tineri care sunt identici ca atitudine, abilități și sănătate psihologică. Sunt destul de cinstiți și au cam aceeași atitudine moderată față de copiat, să zicem: ei consideră că nu este bine să copiezi, dar că există și fapte mai rele pe lume. Acum se găsesc în mijlocul unui examen care e hotărâtor pentru admiterea la masterat. Amândoi nimeresc o întrebare crucială la care nu au idee cum să răspundă. Sunt pe punctul să pice... clipă în care ambii au ocazia să copieze de la un alt student. Cei doi tineri se luptă cu

ispita. După un lung moment de frământare, unul cedează și celălalt rezistă. Deciziile lor se succed la o fracțiune de secundă; fiecare ar fi putut la fel de bine să facă alegerea contrară. Fiecare dintre ei câștigă ceva important, dar cu un anumit preț: unul renunță la integritate pentru o notă bună, celălalt renunță la o notă bună pentru integritate.

Acum întrebarea este: ce părere au despre copiat după o săptămână? Fiecare dintre ei a avut timp suficient să își găsească o justificare pentru modul în care procedase. Cel care cedase ispitei decide că nu este o faptă atât de reprobabilă să copiezi. își va spune: „Până la urmă, toată lumea copiază. Nu-i mare lucru. Plus că trebuia să fac asta pentru viitoarea mea

carieră . Cel care a rezistat ispitei va decide că faptul de a copia este mult mai imoral decât a considerat la început: „De fapt, cei care copiază sunt josnici. De fapt, cei care copiază ar trebui exmatriculați definitiv. Trebuie să facem un exemplu din ei”.

La capătul acestor autojustificări tot mai sporite se petrec două lucruri: în primul rând, cei doi se află acum la puncte foarte îndepărtate unul de altul; și, în al doilea rând, și-au internalizat credințele și sunt convinși că așa au simțit dintot-deauna.[24] Este ca și cum ar fi pornit din vârful unei piramide unde erau la un milimetru distanță unul de celălalt; apoi, când au terminat de justificat propriile acțiuni, au ajuns la bază și acum sunt la colțuri opuse. Cel care nu a copiat consideră că celălalt este total imoral, pe când cel care a copiat crede că celălalt este un puritan desăvârșit. Acest proces ilustrează modul în care oamenii care au fost ispitiți teribil, s-au luptat cu ispita și aproape au cedat - dar au rezistat în ceasul al doisprezecelea - ajung să simtă antipatie, chiar să fie dezgustați de cei care nu au reușit.

Metafora piramidei se aplică majorității deciziilor foarte importante care implică opțiuni morale sau opțiuni de viață, înlocuiți, de exemplu, copiatul la examen cu: decizia de a începe o aventură amoroasă de moment (sau nu), de a încerca un drog ilegal (sau nu), de a lua steroizi pentru performanță sportivă (sau nu), de a rămâne într-o căsnicie nereușită (sau nu), de a furniza nume Comitetului pentru Activități Neamericane (sau nu), de a minți pentru a-ți proteja angajatorul sau slujba (sau nu), de a face copii (sau nu), de a alege o carieră dificilă (în loc de a sta acasă, cu copiii). Când persoana aflată în vârful piramidei este nesigură, când ambele variante au beneficii și costuri, atunci va simți cu atât mai mult nevoia de a justifica alegerea făcută. Dar atunci când persoana ajunge la bază, deja ambivalența se va fi transformat în certitudine și el sau ea va fi la kilometri distanță de oricine a luat o altă decizie.

Acest proces estompează distincția pe care oamenii o fac de obicei între „noi, băieții buni” și „ei, băieții răi”. De multe ori, când ne aflăm în vârful piramidei nu avem de-a face cu o decizie între alb și negru, de genul *merge* sau *nu merge,* ci cu o alegere gri ale cărei consecințe sunt ascunse. Primii pași pe acest drum sunt ambigui din punct de vedere moral, iar decizia corectă nu este totdeauna clară. La început luăm o decizie care pare lipsită de importanță, iar apoi o justificăm pentru a reduce ambiguitatea alegerii. Aceasta inițiază un proces de alunecare în capcană - acțiune, justificare, din nou acțiune -care ne crește intensitatea și dedicarea, și poate sfârși prin a ne duce departe de intențiile sau principiile noastre inițiale.

Este clar că așa au funcționat lucrurile în cazul lui Jeb Stuart Magruder, asistentul special al lui Richard Nixon, care a fost un personaj-cheie în complotul soldat cu spargerea sediului Comitetului Național Democratic din complexul Watergate, a ascuns implicarea Casei Albe și a mințit sub jurământ pentru a se proteja pe sine și pe alții implicați. Când Magruder a fost angajat, consilierul lui Nixon, Bob Halderman, nu i-a spus că sperjurul, înșelăciunea și încălcarea legii țineau de fișa postului. Dacă i-ar fi spus, Magruder ar fi refuzat aproape sigur. Atunci cum a ajuns să fie un actor central în scandalul Watergate? Este ușor, privind în urmă, să spui „Ar fi

trebuit să-și dea seama” sau „Ar fi trebuit să pună piciorul în prag de prima dată când i s-a cerut să facă ceva ilegal”.

în autobiografia sa, Magruder a descris prima întâlnire avută cu Bob Halderman, la San Clemente. Halderman l-a măgulit și l-a cucerit. „Aici vei face mai mult decât să câștigi bani pentru propria companie”, i-a spus Halderman. „Vei lucra la rezolvarea problemelor țării și ale lumii. Jeb, eram cu președintele când au pășit primii astronauți pe Lună... Fac parte din istoria în desfășurare.” La finalul acelei întâlniri, Halderman și Magruder au pornit spre casa președintelui. Halderman s-a înfuriat rău când a văzut că mașinuța lui de golf nu îl aștepta și i-a adresat asistentului său „o apostrofare brutală”, amenințân-du-1 că-1 dă afară dacă nu e în stare să-și facă treaba. Lui Magruder nu-i venea să creadă ce auzea, mai ales că era o seară minunată și aveau doar puțin de mers până la destinație. La început, Magruder a spus că tirada lui Halderman era excesivă și bădărănească. Dar nu după mult timp, dorindu-și foarte mult slujba, Magruder a început să justifice comportamentul lui Halderman. „Am petrecut doar câteva ore la San Clemente și m-a frapat *perfecțiunea* vieții de acolo... După o perioadă de timp în care ai fost răsfățat astfel, ceva mărunt precum o mași-nuță de golf nelalocul ei poate părea un afront uriaș”[25]

Și astfel, înainte să înceapă cina și chiar înainte să i se ofere slujba, Magruder era cucerit. Este un prim pas foarte mic, dar acesta se află deja pe drumul către Watergate. Odată ajuns la Casa Albă, a acceptat toate micile compromisuri pe care le justifică mai toți politicienii, cu scopul de a-și servi partidul. Mai târziu, când Magruder și alții se luptau pentru realegerea lui Nixon, a intrat în scenă G. Gordon Liddy, angajat de Procurorul General John Mitchell în calitate de consilier pentru Magruder. Liddy era imprevizibil, un tip care se voia James Bond. Primul lui plan de a se asigura că Nixon este reales a fost să cheltuiască un milion de dolari cu angajarea unor grupuri care să îi lovească pe protestatari, să răpească activiști care ar fi putut să facă scandal la convenția republicană, să saboteze convenția democrată, să folosească prostituate „de înaltă clasă” ca să ademenească și apoi să șantajeze democrați de frunte,

să spargă birouri ale democraților și să folosească metode de urmărire și interceptare electronică împotriva celor pe care îi considerau inamici.

Mitchell nu era de acord cu unele aspecte extreme ale planului; în plus, a spus el, costa prea mult. Astfel că Liddy a revenit cu o propunere: nu vor face decât să intre prin efracție în birourile cnd din complexul Watergate și vor instala intercep-toare telefonice. De data asta, Mitchell a fost de acord și nimeni nu s-a opus. Cum au justificat încălcarea legii? „Dacă [Liddy] venea din capul locului la noi și spunea: «Am un plan să dau o spargere și să instalez interceptoare în biroul lui Larry O'Brian», poate că am fi respins ideea din start", scrie Magruder. „în loc de asta, a venit cu schema elaborată sub formă de escorte / răpire / brutalizare / sabotaj / interceptare, iar noi am început să-1 potolim, simțind în permanență că trebuie să-i permitem și lui Liddy câte ceva - simțeam că aveam nevoie de el și nu voiam să-1 lăsăm cu ochii în soare." în final, adaugă Magruder, planul lui Liddy s-a aprobat datorită atmosferei paranoice de la Casa Albă: „Decizii care acum par nebunești, la vremea respectivă păreau raționale.... Trecusem de mult de pragul jumătăților de măsură sau al manevrelor diplomatice".[26]

Când Magruder a pășit prima dată în Casa Albă, era o persoană decentă. Dar, cu pași mici, a ajuns să participe la activități necinstite, justificându-le pe rând. A alunecat în aceeași capcană în care au căzut cei 3000 de participanți la celebrul experiment creat de psihologul social Stanley Milgram.[27] în versiunea inițială, formulată de Milgram, două treimi dintre participanți au administrat ceea ce credeau că sunt doze de electricitate care puteau pune viața altor persoane în pericol, pur și simplu pentru că cercetătorul le spunea „Experimentul cere să continuați". Acest experiment este aproape întotdeauna descris ca un experiment despre supunerea față de autoritate. Așa și este. Dar reprezintă mai mult de atât: este, de asemenea, o demonstrație a rezultatelor pe termen lung ale autojustificării.[28]

Imaginează-ți că un domn cu aspect distins, îmbrăcat într-un halat de laborator, vine și îți oferă 20 de dolari ca să participi la un experiment. îți spune: „Vreau să administrezi unei persoane un șoc incredibil de dureros, de 500 de volți, ca să ne ajuți să înțelegem rolul pedepsei în învățare”. Poate că vei refuza; nu merită să faci rău altcuiva pentru banii aceia, chiar și de dragul științei. Desigur, unii ar face-o pentru 20 de dolari, iar câțiva n-ar face-o nici pentru 20.000, însă majoritatea i-ar spune cercetătorului unde poate să-și bage banii.

Acum să spunem că omul de știință te ademenește treptat. Să spunem că îți oferă 20 de dolari pentru a administra cuiva din camera alăturată un șoc minuscul - să spunem 10 volți -, ca să vadă dacă șocul îl ajută la învățat. Experimentatorul chiar îți arată ce înseamnă să primești 10 volți pc propria piele și abia dacă simți ceva. Așa că accepți. Nu faci niciun rău, iar experimentul pare destul de interesant. (în afară de asta, ai vrut întotdeauna să știi dacă o palmă peste fund poate corecta comportamentul propriilor copii.) Pentru moment, ești de acord, iar acum cercetătorul îți spune că, dacă cel care învață greșește răspunsul, trebuie să administrezi un șoc de 20 de volți. Din nou, un șoc mic și neînsemnat. Din moment ce i-ai administrat un șoc de 10 volți, nu vezi niciun motiv să nu-i administrezi unul de 20. Și pentru că tocmai i-ai administrat 20, îți spui: 30 nu este cu mult peste 20, așa că urc până la 30. Presupusul subiect mai face o greșeală, iar cercetătorul spune: „Vă rog administrați nivelul următor: 40 de volți”.

Unde tragi linia? Când decizi că este prea mult? Vei continua până la 450 de volți sau chiar mai mult, până unde scrie XXX pericol? Când oamenii erau întrebați în avans cât de departe își închipuie că pot merge, aproape niciunul nu a spus că ar ajunge la 450. Doar că atunci când se află în situația în cauză, două treimi dintre ei merg până la nivelul maxim pe care ei îl consideră periculos. Fac asta justificând fiecare pas din mers: șocul ăsta mic nu doare; 20 nu este mult mai rău decât 10; dacă i-am administrat 20, de ce nu și 30? Pe măsură ce își justificau fiecare pas, deveneau tot mai dedicați. Ajunși în pragul în care administrau ceea ce considerau a fi

șocuri puternice, majoritatea își dădeau seama că le vine greu să justifice decizia de a se opri brusc. Participanții care s-au opus din primele etape ale experimentului, punând la îndoială validitatea procedurii, aveau o probabilitate mai mică de a pica în capcană și una mai mare de a părăsi încăperea.

Experimentul lui Milgram ne arată cum oameni obișnuiți pot ajunge să săvârșească lucruri imorale și dăunătoare prin-tr-o reacție comportamentală în lanț și aulojustificare ulterioară. Atunci când noi, cei care îi vedem din afară, îi privim tulburați și nedumeriți, nu ne dăm seama că ne uităm adesea la punctul final al unui proces lent și îndelungat de alunecare pe piramidă. Atunci când a fost condamnat, Magruder i-a spus judecătorului John Sirica: „Știu ce am făcut, iar dumneavoastră, onorată instanță, știți ce am făcut. Undeva între ambiția mea și idealurile mele, mi-am pierdut busola morală”.
Cum faci un om cinstit să-și piardă busola morală? îl împingi să facă un pas, pe rând, iar de restul se ocupă autojustificarea.

* * *

Faptul că știm cum funcționează disonanța nu ne face automat imuni la ispita autojustificării, așa cum a aflat Elliot când a cumpărat acea canoe, în luna ianuarie. Nu poți să te duci la oameni și să le spui, așa cum a făcut el după experimentul cu ritualul de inițiere: „Vezi cum reduci disonanța? Nu-i așa că e interesant?” și să te aștepți să spună: „A, da, mulțumesc că mi-ai arătat adevăratul motiv pentru care mi-a plăcut grupul.

Acum chiar că mă simt mai deștept!” Cu toții facem din când în când lucruri prostești cu scopul de a ne păstra credința că suntem deștepți. Nu ne putem abține. Așa e construit creierul nostru.

Ceea ce nu înseamnă că suntem sortiți să ne străduim mereu să ne justificăm acțiunile post-factum - fiind mereu, asemenea lui Sisif, incapabili să ajungem în vârful dealului acceptării de sine? O înțelegere mai bogată a modului în care ne funcționează mintea este primul pas către înfrângerea obiceiului autojustificării. Iar acest lucru ne cere, la rândul său, să fim mai atenți cum ne comportăm și ce

motive avem pentru alegerile pe care le facem. Este nevoie de timp, autoreflecție și voință.

Editorialistul conservator William Safire a descris la un moment dat „provocarea psihopolitică” cu care se confruntă votanții: „cum să gestionăm disonanța cognitivă”.[29] Acesta începe cu povestea propriei lui provocări de acest gen. în timpul administrației Clinton, povestește Safire, o criticase pe Hillary Clinton pentru că încerca să ascundă identitatea membrilor grupului ei de politică din domeniul sănătății. A scris un editorial în care o mustra pentru secretomanie, spunând că este o atitudine toxică pentru democrație. Nicio disonanță aici; democrații răi fac tot timpul răutăți. însă, șase ani mai târziu, a aflat că el însuși „suferă” de disonanță cognitivă atunci când vicepreședintele Dick Cheney - care era, ca și el, republican conservator și pe care îl admira - a insistat să ascundă identitatea membrilor grupului său de politică energetică. Ce a făcut Safire? întrucât era conștient de disonanță și de modul în care aceasta funcționează, a inspirat adânc, și-a potrivit pantalonii și a ales calea grea și virtuoasă: a scris un editorial în care îl critica pe Cheney. Ironia este că, datorită criticilor lui la adresa lui Cheney, Safire a primit câteva scrisori în care era lăudat de liberali - iar acestea, după cum a recunoscut, i-au produs o disonanță enormă. Doamne, tocmai făcuse ceva care era pe placul *lor?*

Capacitatea lui Safire de a-și recunoaște propria disonanță și de a o rezolva, făcând lucrul corect, este rar întâlnită. Așa cum vom vedea, faptul că a fost dispus să admită că tabăra sa făcuse o greșeală este ceva ce puțini dintre noi suntem pregătiți să facem. în loc de asta, oamenii depun mari eforturi să reducă disonanța într-un mod care le este favorabil lor și echipei lor. Circumstanțele sunt diferite, dar eforturile noastre de autojustificare sunt toate folosite în slujba nevoii de a ne simți bine în raport cu ceea ce am făcut, cu ceea ce credem și cu ceea ce suntem.

Mândrie și prejudecata... și alte puncte oarbe

De ce vezi paiul din ochiul fratelui tău, și bârna din ochiul tău nu o iei în seamă?

(Matei 7:3)

Când publicul a aflat că judecătorul Curții Supreme, Antonin Scalia, a zburat cu un avion guvernamental până în Louisiana pentru a merge cu vicepreședintele Dick Cheney la vânătoare de rațe, în ciuda faptului că Cheney era implicat într-un caz aflat pe masa Curții Supreme, s-au ridicat o mulțime de voci împotriva conflictului de interes implicat. Scalia s-a arătat indignat de sugestia că abilitatea sa de a evalua constituționalitatea poziției lui Cheney - aceea că avea dreptul prin lege să țină secret grupul său axat pe politică energetică - ar fi viciată din cauza unor rațe și a unor avantaje. într-o scrisoare către *Los Angeles Times,* în care explică de ce nu se recuză, Scalia scrie: „Nu cred că poate cineva să-mi pună în mod rezonabil la îndoială imparțialitatea".

Neuropsihologul Stanley Berent și neurologul James Albers au fost angajați de CSX Transportation Inc. și de Dow Chemi-

cal să investigheze acuzația făcută de muncitorii feroviari potrivit căreia expunerea la chimicale le-a produs leziuni cerebrale permanente și alte probleme medicale. Peste 600 de muncitori feroviari din cincisprezece state fuseseră diagnosticați cu o formă de leziune cerebrală în urma expunerii îndelungate la cantități mari de solvenți pe bază de clor. CSX a plătit peste 170.000 de dolari firmei de consultanță a lui Berent și Albers, a cărei cercetare a pus la îndoială legătura dintre solventul industrial al companiei și leziunile cerebrale. în timpul studiului, care a presupus cercetarea dosarelor medicale ale muncitorilor fără aprobarea acestora, cei doi oameni de

știință au depus mărturie în calitate de experți pentru firme de avocatură ce reprezentau CSX în procesele intentate de muncitori. Berent nu vedea nimic greșit în cercetarea lui, care, spunea el, „a produs informații importante despre expunerea la solvenți”. Berent și Albers au fost în final sancționați de oficiul federal destinat protecției persoanelor supuse cercetării (Office of Human Research Protections) pentru conflictul de interese din acest caz.[1]

X- X- X-

Când intri în Muzeul Toleranței din Los Angeles, te trezești într-o încăpere cu expoziții interactive menite să identifice oamenii pe care nu îi poți tolera. Acolo se află țintele obișnuite (afro-americani, femei, evrei, homosexuali), dar și persoane scunde, grase, blonde, cu dizabilități etc. Vezi un film despre varietatea imensă de prejudecăți, făcut să te convingă că toată lumea are cel puțin câteva dintre ele, apoi ești invitat să intri în muzeul propriu-zis, pe una din două uși: una pe care scrie CU PREJUDECĂȚI, cealaltă pe care scrie FĂRĂ PREJUDECĂȚI. A doua este încuiată, în caz că cineva nu înțelege aluzia, deși câteodată se mai întâmplă. Când vizitam muzeul într-o zi, am avut plăcerea să vedem patru evrei hasizi care băteau furioși în ușa FÄRÄ PREJUDECĂȚI, cerând insistent să li se dea drumul.

Creierul are în constituția sa puncte oarbe, din punct de vedere optic și psihologic, iar unul dintre cele mai ingenioase trucuri ale acestuia este să ne dea impresia mulțumitoare că noi, personal, nu avem niciunul. într-un anumit fel, teoria disonanței este o teorie a punctelor oarbe: cum și de ce oamenii se orbesc pe ei înșiși în mod neintenționat, astfel încât nu reușesc să observe evenimente și informații vitale care ar putea să-i determine să își pună la îndoială comportamentul și convingerile. Pe lângă eroarea de confirmare, creierul conține și alte obiceiuri egocentrice care ne permit să ne justificăm percepțiile și credințele ca fiind exacte, realiste și nepărtinitoare. Psihologul social Lee Ross numește acest fenomen „realism naiv”, convingerea inevitabilă că percepem obiectele și evenimentele cu claritate, „așa cum sunt ele de fapt”.[2] Plecăm de la presupunerea că alți oameni rezonabili văd lucrurile ca

și noi. Dacă nu sunt de acord cu noi, atunci este evident că nu văd lucrurile clar. Realismul naiv creează un labirint logic pentru că presupune două lucruri: (1) oamenii care sunt deschiși la minte și corecți ar trebui să fie de acord cu o opinie rezonabilă; și (2) orice opinie aș avea, nu poate fi decât rezonabilă - dacă nu ar fi, nu aș avea-o. în consecință, dacă aș putea să îi conving pe oponenții mei să stea jos și să mă asculte, ca să le pot spune cum stau lucrurile în realitate, vor fi de acord cu mine. Și dacă nu sunt, trebuie să fie din cauza prejudecăților lor.

Ross știe despre ce vorbește, datorită experimentelor sale de laborator și eforturilor de a aplana conflictul crâncen dintre israelieni și palestinieni. Chiar și atunci când fiecare dintre părți recunoaște că cealaltă parte percepe problemele în mod diferit, fiecare crede că cealaltă parte este cea cu prejudecăți, în vreme ce ei înșiși sunt obiectivi, și că percepțiile lor asupra realității ar trebui să fie baza pe care să se construiască acordul. Ross a făcut un experiment în care a luat propuneri de pace făcute de negociatorii israelieni, a spus că sunt propuneri palestiniene și a pus cetățeni israelieni să le evalueze. „Israeli-enilor le-au plăcut propunerile palestiniene atribuite Israelului mai mult decât cele israeliene atribuite palestinienilor”, spune el. „Dacă propria ta propunere nu are să-ți placă atunci când vine din tabăra cealaltă, care sunt șansele să-ți placă propunerea celeilalte tabere atunci când chiar vine din partea taberei respective?”[3]

Mai aproape de casă, psihologul social Geoffrey Cohen a descoperit că democrații vor aproba o propunere extrem de restrictivă de protecție socială, asociată în mod normal cu republicanii, dacă credeau că este propusă de Partidul Democrat, iar republicanii vor sprijini o politică generoasă de asistență socială dacă cred că vine de la Partidul Republican.[4] Dacă le spui că propunerea vine din tabăra cealaltă, la fel de bine ai putea să le ceri să spună dacă sunt în favoarea unei politici propuse de Osama bin Laden. Niciunul dintre participanții la studiul lui Cohen nu era conștient de punctul lui orb - de faptul că erau influențați de poziția propriului partid. Dimpotrivă, toți pretindeau că propriile credințe erau o

consecință logică a unei studieri detaliate a politicilor în chestiune, ghidate de propria filozofie despre guvernare.

Ross și colegii săi au descoperit că ne considerăm propriile judecăți mai puțin părtinitoare și mai independente decât ale altora - în parte pentru că ne bazăm pe introspecție ca să aflăm ce gândim și simțim, dar nu avem cum să știm ce gândesc alții cu adevărat.[5] Iar atunci când ne uităm în interiorul nostru, privind în inima și în sufletul nostru, nevoia de a evita disonanța ne asigură că avem cele mai bune și mai onorabile motive. Ne vedem propria implicare într-o problemă ca pe o sursă de acuratețe și iluminare - „Am o opinie puternică față de controlul armelor de foc de ani de zile; prin urmare, știu ce zic” -, însă considerăm că astfel de sentimente personale ale unei persoane cu vederi diferite sunt prejudecăți - „Nu are cum să fie imparțial cu privire la controlului armelor de foc pentru că a avut o opinie puternică despre acest subiect vreme de ani de zile”.

Nu suntem conștienți de propriile puncte oarbe, tot așa cum nici peștii nu sunt conștienți de apa în care înoată, însă cei care înoată în apele privilegiului au o motivație particulară să rămână inconștienți. Când Marynia Farnham a făcut avere și s-a bucurat de renume în anii 1940 și 1950 sfătuind femeile să stea acasă și să crească copii, altfel riscând frigiditate, nevroză și pierderea feminității, nu vedea nicio incoerență (sau ironie) în faptul că avea privilegiul să fie un medic care nu stă acasă să crească copii, deși avea doi. Când oamenii bogați vorbesc despre cei neprivilegiați, rareori mulțumesc cerului că sunt privilegiați - poate chiar excesiv. Privilegiul este punctul lor orb.[6] Este invizibil; nici nu se gândesc la el; își justifică poziția socială ca pe ceva ce li se cuvine. într-un fel sau altul, cu toții suntem orbi la privilegiile pe care ni le oferă viața, chiar dacă sunt temporare. Majoritatea oamenilor care zboară de obicei la ceea ce putem numi eufemistic „cabina principală” îi privesc pe cei de la clasa business și de la clasa I ca pe niște snobi risipitori. Cum să plătești atâția bani pentru un zbor scurt, de șase ore! Dar când ei sunt cei care plătesc un bilet la clasa business sau îl primesc de la compania aeriană, atitudinea respectivă dispare, fiind înlocuită de un

amestec autojus-tificativ de milă și dispreț pentru pasagerii care trec mâhniți pe lângă ei, către clasa inferioară.

Șoferii nu pot evita punctele oarbe din câmpul lor vizual, dar șoferii buni sunt conștienți de ele; știu că trebuie să aibă grijă când dau cu spatele sau când schimbă benzile dacă nu vor să se izbească de stâlpi și de alte mașini. Prejudecățile noastre înnăscute sunt, așa cum au spus doi experți juridici, „asemenea iluziilor optice în două privințe: ne conduc la concluzii greșite pornind de la date și continuă să pară reale chiar și atunci când ni se arată trucul”.[7] Nu ne putem evita punctele psihologice oarbe, dar dacă nu suntem conștienți de ele, am putea deveni fără să vrem nesăbuiți, încălcând limite etice și luând decizii prostești. Introspecția de una singură nu ne va ajuta să vedem mai bine, pentru că nu va face decât să ne confirme credințele autojustificative potrivit cărora noi, personal, nu putem fi cooptați sau corupți, că antipatia sau ura față de oamenii din anumite grupuri nu este irațională, ci rezonabilă și legitimă. Punctele oarbe ne sporesc mândria și ne activează prejudecățile.

Drumul spre St. Andrews

Cea mai mare greșeală, trebuie să spun, este să nu fii conștient de niciuna.

Thomas Carlyle, istoric și eseist

Editorialista Dorothy Samuels, de la New *York Times,* a spus pe scurt ce gândeam mai toți când am aflat că congresmenul Tom DeLay, fost președinte al republicanilor din Camera Reprezentanților, acceptase să meargă într-o vacanță la legendarul club de golf St. Andrews din Scoția cu Jack Abramoff, lobbistul corupt devenit informator în viitorul scandal de corupție din Congres. „Am scris despre metehnele oficialităților publice de mai mulți ani decât aș fi dispusă să recunosc fără o citație”, a scris ea, „și tot nu pricep: de ce și-ar strica cineva reputația și cariera pentru o vacanță într-o stațiune de lux, oferită de un lobbist?”[8]

Teoria disonanței ne dă răspunsul: pas cu pas. Deși sunt destui politicieni care nici măcar nu se jenează de propria corupție și își vând votul celui care a contribuit cel mai mult la campania lor, majoritatea politicienilor, din cauza punctelor lor oarbe, se cred incoruptibili. Când intră în politică, acceptă să li se ofere o masă de prânz de către un lobbist pentru că, în definitiv, așa funcționează politica și este un mod eficient de a obține informații despre un proiect de lege, nu-i așa? „în plus", își spune politicianul, „lobbiștii, asemenea oricărui alt cetățean, își exercită dreptul la liberă exprimare. Trebuie doar să ascult ce are de zis. Voi decide cum votez în funcție de sprijinul față de lege manifestat de partidul meu și de alegători, mai ales dacă este spre binele poporului american."

De îndată ce ai acceptat primul mic stimulent și îl justifici în felul acesta, deja ai început să aluneci în josul piramidei. Dacă tot ai luat prânzul cu un lobbist, pentru a vorbi despre proiecte de lege, de ce n-ai avea discuția asta la clubul local de golf? Care-i diferența? E un loc mai plăcut pentru conversație. Și dacă ai stat de vorbă la clubul local, de ce n-ai accepta o ofertă prietenească: să mergi cu el la un club dé golf mai bun - să zicem la St. Andrews, în Scoția. Cei rău cu asta? Când politicienii ajung la baza piramidei, după ce au acceptat și justificat stimulente din ce în ce mai mari, publicul deja urlă din rărunchi: „Cum adică ce-i *rău* cu asta? Glumești?" La un anumit nivel, politicianul nu glumește. Dorothy Samuels are drep-täte: cine și-ar periclita cariera și reputația pentru o vacanță în Scoția? Răspunsul e: nimeni, dacă asta ar fi fost oferta inițială; dar mulți dintre noi ar face-o, dacă oferta ar fi fost precedată de altele mai mici, pe care le-am fi acceptat. Mândria, urmată de autojustificare, pavează drumul spre Scoția.

Conflictul de interese este sinonim cu politica și toată lumea înțelege colaborarea strânsă pe care o cultivă politicienii pentru a-și menține puterea în detrimentul binelui general. Este mai greu de observat că exact același proces afectează judecători, oameni de știință și medici, profesioniști care se mândresc cu abilitatea de a fi independenți intelectual în numele justiției, al progresului științific sau al sănătății publice. Aceștia sunt profesioniști a căror pregătire și

cultură promovează valoarea fundamentală a imparțialității, motiv pentru care majoritatea sunt indignați numai dacă le sugerezi că propriile interese financiare sau personale le-ar putea contamina munca. Mândria lor profesională îi face să se considere deasupra unor astfel de lucruri. Fără îndoială că unii sunt așa; la fel cum, la extrema cealaltă, există judecători și oameni de știință necinstiți, corupți de ambiție sau de bani. (Savantul sud-coreean Hwang Woo-Suk, care a recunoscut că și-a falsificat datele legate de donare, a fost echivalentul științific al fostului congresmen Randy „Duke” Cunningham, care a intrat la închisoare pentru că a luat mită în valoare de milioane de dolari și a comis evaziune fiscală.) între cele două extreme de rară integritate și lipsă izbitoare de onestitate sunt majoritatea, care, oameni fiind, au toate punctele oarbe pe care le avem cu toții. Din nefericire, sunt mai multe șanse ca ei să creadă că nu le au, ceea ce-i face mult mai susceptibili să alunece în capcană.

Nu cum multă vreme în urmă, majoritatea savanților ignorau ispita comerțului. în 1954, când Jonas Salk a fost întrebat de ce nu patentează vaccinul împotriva poliomielitei, acesta a răspuns: „Ai putea patenta soarele?” Remarca lui pare fermecătoare, dar naivă azi; imaginați-vă că vă donați descoperirea în interes public fără a păstra câteva milioane de dolari. Lumea științifică valoriza separarea dintre cercetare și comerț, iar universitățile puneau un zid între cele două. Savanții luau bani de la guvern sau de la instituții finanțatoare independente și, într-o anumită măsură, erau liberi să petreacă ani de zile investigând o problemă care putea sau nu să dea roade, intelectual sau practic. Un savant care facea publice rezultatele sale și profita de pe urma descoperirii era privit cu suspiciune, chiar cu dispreț. „A fost o vreme când era considerat nepotrivit ca un biolog să se gândească la o antrepriză comercială și să facă cercetare în același timp”, scrie bioeticianul și savantul Sheldon Krimsky.[9] „Cele două nu păreau a face casă bună, dar pe măsură ce figurile proeminente din biologie găseau antreprize comerciale interesate și metode de îmbogățire peste noapte, au ajutat la schimbarea etosului din domeniu. Acum, prestigiul îi aparține omului de știință cu interese multiple.”

Evenimentul critic s-a petrecut în 1980, când Curtea Supremă a dat o sentință care permitea patentarea bacteriilor modificate genetic, independent de procesul de dezvoltare. Asta însemna că puteai obține un patent pentru descoperirea unui virus, modificarea unei plante, izolarea unei gene sau modificarea oricărui organism viu ca fiind „produs de manufactură". Goana după aur începuse - drumul oamenilor de știință spre St. Andrews. Nu a trecut mult și profesorii de biologie moleculară au început să fie membri în consiliile corporațiilor de biotehnologie și să dețină acțiuni la companiile care vindeau produse bazate pe cercetarea lor. Universitățile, în căutare de noi surse de venit, au început să-și înființeze birouri de proprietate intelectuală și să ofere stimulente membrilor catedrelor care își patentau descoperirile. în anii 1980, climatul ideologic s-a schimbat dintr-unul în care știința era valorizată în sine sau pentru că servea interesul public, într-unul în care știința era valorizată pentru profitabilitatea pe care o putea genera la nivelul interesului privat. S-au implementat schimbări majore în legislația fiscală și în cea cu privire la proprietatea intelectuală; finanțarea federală pentru cercetare s-a diminuat puternic; stimulentele fiscale au dus la creșterea puternică a finanțării provenite din sectorul industrial. Industria farmaceutică a fost lăsată să funcționeze liber și, după un deceniu, devenise una intre cele mai profitabile afaceri din Statele Unite.[11]

Apoi au început să erupă scandalurile care aveau în centru conflicte de interese din partea cercetătorilor și medicilor. Marile companii farmaceutice produceau medicamente noi, care salvau vieți, dar și unele care erau în cel mai bun caz inutile și în cel mai rău caz riscante: peste trei sferturi dintre medicamentele aprobate între 1989 și 2000 nu reprezentau decât îmbunătățiri minore față de medicamente existente, costau dublu și prezentau riscuri mai mari.[11] în 1999, șapte medicamente majore - inclusiv Rezulin și Lotronex - au fost retrase de pe piață, din motive de siguranță. Niciunul nu salva vieți (unul era pentru arsuri la stomac, altul era o pilulă de slăbit, unul era analgezic, altul era antibiotic) și niciunul nu era mai bun decât alte medicamente mai vechi și mai sigure. Cu toate

astea, aceste șapte medicamente au fost responsabile de moartea a 1002 oameni și au provocat mii de cazuri de complicații severe.[12]

Publicul a reacționat la veștile acestea nu numai cu furia pe care erau obișnuiți s-o simtă față de politicienii necinstiți, dar și cu spaimă și consternare: Cum este posibil ca savanții și medicii să promoveze un medicament despre care știu că face rău? Nu își dau ei seama că își trădează principiile? Cum pot justifica o asemenea faptă? Desigur că anumiți cercetători, ca și politicienii corupți, știu exact ce fac. Fac ce au fost angajați să facă: să obțină rezultatele pe care le vor șefii lor și să respingă rezultatele pe care șefii lor nu vor să le audă, așa cum au făcut cercetătorii din industria tutunului vreme de zeci de ani. Dar cel puțin grupurile de interes public, agențiile de monitorizare și oamenii de știință independenți pot până la urmă să dea în vileag cercetările eronate sau înșelătoare. Cel mai mare pericol pentru public vine din partea autojustificării unor oameni de știință sau medici bine intenționați, care, din cauza nevoii de a reduce disonanța, cred cu adevărat că sunt mai presus de influența finanțatorilor lor corporatiști. Și totuși, asemenea plantei care se îndreaptă către soare, ei se îndreaptă către interesele sponsorilor lor fără să-și dea seama.

Cum știm asta? O modalitate este să comparăm rezultatele studiilor finanțate în mod independent cu cele finanțate de industrie, care relevă fără echivoc o anumită tendință guvernată de finanțare.

- Doi cercetători au selectat 161 de studii asupra posibilelor riscuri pentru sănătatea umană a patru substanțe chimice, toate publicate în același interval de șase ani. Dintre studiile finanțate de industrie, numai 14 procente au descoperit că au efecte dăunătoare asupra sănătății; iar dintre cele finanțate independent, nu mai puțin de 60 procente au descoperit că au efecte dăunătoare.[13]

- Un cercetător a examinat peste 100 de studii clinice cu grup de control, proiectate pentru a determina eficacitatea unui nou medicament, spre deosebire de unul mai vechi. Dintre cele care

favorizau medicamentul tradițional, 13 procente fuseseră finanțate de companii farmaceutice, iar 87 de procente, de instituții nonprofit.[14]

• Doi cercetători danezi au examinat 159 de studii clinice publicate între 1999 și 2001 în *British Medical Journal,* în care autorii erau obligați să declare potențiale conflicte de interese. Astfel, cercetătorii puteau compara studiile în care cercetătorii declaraseră un conflict de interese și cele în care nu apărea așa ceva. Au descoperit că rezultatele erau „puternic înclinate către intervenția experimentală (adică medicamentul nou să fie comparat cu unul mai vechi) atunci când studiul fusese finanțat de o organizație bazată pe profit.[15]

Dacă majoritatea savanților finanțați de industrie nu trișează în mod conștient, ce anume provoacă înclinația asociată finanțării? Testele clinice ale medicamentelor sunt complicate de mulți factori, inclusiv durata tratamentului, gravitatea bolii pacientului, efectele secundare, dozarea medicamentului, variabilitatea pacienților tratați. Interpretarea rezultatelor este rareori clară și neechivocă; de aceea toate studiile științifice necesită replicare și rafinare, iar majoritatea rezultatelor sunt susceptibile la diferențe legitime de interpretare. Dacă ești ui om de știință imparțial și cercetarea ta dă rezultate ambigue, dar îngrijorătoare, în legătură cu un medicament nou - poate ceva ce prezintă un risc crescut de infarct sau de accident vascular -, ai putea spune: „Iată ceva îngrijorător; hai să investigăm. Acest risc crescut este o întâmplare, e din cauza medicamentului ori sunt pacienții neobișnuit de vulnerabili?”

Cu toate acestea, dacă ești motivat să dovedești că noul medicament este eficace și mai bun decât alte medicamente mai vechi, vei avea tendința să minimalizezi îndoielile pe care le ai și să rezolvi ambiguitatea în favoarea companiei. „Nu-i nimic. Nu trebuie să cercetez mai departe.” „Pacienții respectivi erau oricum destul de bolnavi.” „Până la dovada contrarie, hai să presupunem că medicamentul nu este periculos.” Acesta a fost raționamentul cercetătorilor finanțați de Merck care studiaseră Vioxx, analgezicul

de miliarde de dolari, până când dovezile riscurilor prezentate de medicament au fost produse de oameni de știință independenți.[16]

Vei fi motivat, de asemenea, să cauți numai dovezi care îți confirmă ipoteza și care sunt pe placul sponsorului. în 1998, o echipă de cercetători a raportat în distinsul jurnal medical *Lancet* că au găsit o corelație pozitivă între autism și vaccinarea infantilă. Firește că studiul a generat panică printre părinți și i-a determinat pe mulți să nu-și mai vaccineze copiii. Șase ani mai târziu, zece dintre cei treisprezece savanți implicați în studiu au retras acel rezultat și au dezvăluit că autorul principal, Andrew Wakefield, avusese un conflict de interese pe care-1 ascunsese jurnalului: facea cercetare pentru un grup de avocați care reprezentau părinți de copii cu autism. Wakefield fusese plătit cu peste 800.000 de dolari pentru a stabili dacă existau baze pentru o acțiune în instanță, iar el le confirmase avocaților rezultatul pozitiv înainte de publicarea studiului. „Considerăm că aceste informații ar fi fost importante în momentul când am decis oportunitatea, credibilitatea și validitatea lucrării în vederea publicării", a scris Richard Horton, redactor la *Lancet.*[17]

însă Wakefield nu a semnat retractarea rezultatelor și nu considera că exista vreo problemă. „Conflictul de interese", a scris el în propria apărare, „se creează atunci când implicarea într-un proiect poate interfera, în mod potențial sau activ, cu evaluarea obiectivă și detașată a proceselor și rezultatelor unui alt proiect. Nu putem accepta că accesul nostru la informația că acei copii afectați vor intenta mai târziu un proces, ca urmare a unor trimiteri și investigații clinice, a influențat tonul sau conținutul lucrării noastre [anterioare]... Subliniem faptul că aceasta nu a fost o lucrare științifică, ci un raport clinic."[18] O, da. Nu era nici măcar o lucrare științifică.

Sigur că nu știm motivațiile reale ale lui Andrew Wakefield sau ce credea acesta despre studiul respectiv, dar bănuim că, asemenea lui Stanley Berent de mai sus, s-a convins că se comportă onorabil, că face treabă bună și că nu este influențat de faptul că fusese plătit cu 800.000 de dolari de către avocați. Totuși, spre deosebire de oamenii de știință independenți, nimic nu îl motiva să caute dovezi

împotriva corelației dintre vaccinuri și autism, fiind în schimb perfect motivat să treacă cu vederea alte explicații. De fapt, cinci studii majore nu au găsit nicio relație cauzală între autism și conservantul din vaccinuri (care a fost retras de pe piață în 2001, fără ca, de atunci încoace, să se observe vreo scădere a numărului de cazuri de autism). Corelația este întâmplătoare, un rezultat al faptului că autismul este în mod normal diagnosticat la copiii aflați în jurul vârstei de vaccinare.[19]

Darul ce tot dăruiește

Medicii, asemenea oamenilor de știință, vor să creadă că integritatea lor nu poate fi compromisă. Și totuși, ori de câte ori un medic acceptă un onorariu sau alte recompense pentru a face anumite teste sau operații, pentru a coopta pacienți în teste clinice sau pentru a prescrie medicamente noi și scumpe, care nu sunt mai bune sau nu prezintă mai multă siguranță decât altele mai vechi, acesta pune în balanță bunăstarea pacientului cu propriile interese financiare. Punctul lor orb îi ajută să încline balanța în favoarea lor și apoi să justifice: „Dacă o companie farmaceutică vrea să ne dea pixuri, carnețele, calendare, mese de prânz, onorarii sau mici plăți pentru consultanță, de ce nu? Doar nu ne-or cumpăra cu mărunțișuri și pizza!” Conform unor studii, medicii consideră cadourile mărunte mai

acceptabile din punct de vedere etic decât cadourile mari. Asociația Medicală Americană este de acord și aprobă cadourile de la reprezentanții companiilor farmaceutice, câtă vreme niciun cadou individual nu valorează peste 100 de dolari. S-a demonstrat însă că majoritatea medicilor sunt influențați mai mult de cadourile mărunte decât de cele mari.[20] Companiile farmaceutice știu asta, lucru care ar putea avea ceva de-a face cu faptul că și-au mărit cheltuielile de marketing către medici de la 12,1 miliarde de dolari, în 1999, la 22 de miliarde de dolari, în 2003. O groază de mărunțișuri.

Motivul pentru care marile companii farmaceutice cheltuiesc atât de mult pentru a cumpăra daruri mărunte le este cunoscut oamenilor din marketing, lobbiștilor și psihologilor sociali: primirea unui dar

incită dorința de a întoarce gestul. Oamenii de la departamentul de vânzări al companiei Fuller Brush au înțeles acest lucru cu zeci de ani în urmă, când au născocit metoda „piciorului în ușă”: dă-i unei casnice o periuță în dar și nu-ți va mai trânti ușa în nas. Și din clipa în care nu ți-a trântit ușa în nas, va fi mai înclinată să te invite înăuntru și eventual să-ți cumpere periile mai scumpe. Robert Cialdini, care a studiat ani de zile tehnicile de influențare și persuasiune, a observat sistematic cum strângeau bani în aeroporturi adepți ai mișcării Hare Krishna.[21] Faptul de a cere pur și simplu donații de la călători obosiți nu a dat roade; adepții lui Krishna nu făceau decât să-i enerveze. Așa că le-a venit o idee mult mai bună: se duceau la călători și le puneau în mână o floare sau le-o prindeau la rever. Dacă ținta refuza și încerca să returneze floarea, adeptul lui Krishna protesta și spunea: „Este cadoul nostru către dumneavoastră”. Numai atunci cerea o donație. De data aceasta, cererea era acceptată mult mai des, pentru că floarea oferită în dar stabilise în călător o senzație de îndatorire și obligație. Cum să te revanșezi? Cu o mică donație... și, poate, cumpărând un exemplar fermecător din *Bhaga-vad Gita,* vândut la suprapreț.

Să fi fost oare conștienți călătorii de puterea exercitată de reciprocitate asupra propriului comportament? Deloc. Dar îndată ce se manifestă reciprocitatea, urmează și autojustifica-rea: „Mi-am dorit dintotdeauna să am un exemplar din *Bha-gavat Gita;* despre ce e vorba, mai exact?” Floarea exercită putere la nivel inconștient. „Este doar o floare”, spune călătorul. „Este doar o pizza”, spune rezidentul la medicină. „E doar o mică donație de care avem nevoie pentru simpozionul educațional”, spune medicul. Și totuși puterea florii este unul dintre motivele pentru care măsura în care doctorii au contact cu reprezentații de vânzări este corelată pozitiv cu sumele cheltuite pe medicamentele prescrise ulterior de doctor. „Reprezentantul a fost foarte convingător în legătură cu acel nou medicament; aș putea să-l încerc; pacienților mei ar putea să le fie bine dacă îl vor lua.” De îndată ce ai acceptat cadoul, indiferent cât de mic, mecanismul se pune în mișcare. Vei simți nevoia să oferi la rândul tău ceva, chiar dacă la început este doar atenția ta, dispoziția de a-1 asculta, simpatia ta pentru el. în cele din urmă,

devii mult mai înclinat să îi recomanzi și să îi susții produsul. Ți se schimbă comportamentul, dar, mulțumită punctelor oarbe și autojustificării, perspectiva pe care o ai asupra integrității tale intelectuale și profesionale rămâne neschimbată.

Carl Elliott, bioetician și filozof care are și diplomă în medicină, a scris pe larg despre modul în care micile daruri îl prind în capcană pe cel care le primește. Fratele său, Hal, de meserie psihiatru, i-a povestit cum a ajuns să țină prelegeri pentru o mare companie farmaceutică: la început, l-au rugat să țină o prelegere despre depresie în fața unui grup comunitar. De ce nu? s-a gândit el; ar fi un serviciu public. Apoi l-au rugat să vorbească pe același subiect la un spital. Apoi au început să-i facă sugestii despre conținutul prelegerii, încurajân-du-1 să vorbească nu despre depresie, ci despre medicamentele antidepresive. Apoi i-au spus că pot aranja ca Hal să intre într-un circuit național de prelegeri, „unde se plătește bine". Apoi i-au cerut să vorbească despre noul lor antidepresiv. Privind în retrospectivă, Hal i-a spus fratelui său:

E ca și cum ai fi o femeie la o petrecere și șeful ți-ar spune: „Te rog și eu ceva: fii drăguță cu tipul de acolo". îl vezi pe tip, nu arată rău, tu nu te afli într-o relație, așa că zici: „De ce nu? Pot să fiu drăguță". Și nu după mult timp, te trezești în cala unui avion nemarcat care te duce la un bordel din Bangkok. „Stai puțin, nu cu asta am fost de acord." Dar atunci trebuie să te întrebi: „Când a început prostituția? Nu cumva la petrecerea respectivă?".[22]

în ziua de azi, până și eticienii profesioniști se duc la petrecere: câinii de pază sunt îmblânziți de vulpile pe care au fost dresați să le prindă. Industriile farmaceutică și de biotehnologie le oferă bioeticienilor remunerații pentru consultanță, contracte și onorarii - adică exact oamenilor care scriu, printre altele, despre pericolele conflictului de interese în relația dintre medici și companiile farmaceutice. Carl Elliott a descris justificarea colegilor săi care iau acei bani. „De multe ori, apărătorii consultanței pentru corporații se indignează când le sugerezi că a accepta bani de la industrie le compromite imparțialitatea sau îi face critici morali mai

puțin obiectivi", scrie el. „«Obiectivitatea este un mit», mi-a zis [bioetici-ana Evan] DeRonzo, recurgând la argumente din filozofia feministă ca să-și sprijine mai bine cauza. «Nu cred că există cineva pe lumea asta care să fie angajat într-o activitate al cărei rezultat nu îl interesează câtuși de puțin»". Iată o afirmație deșteaptă pentru reducerea disonanței: „Obiectivitatea perfectă este oricum imposibilă, așa că mai bine accept plata pentru consultanță".

Thomas Donaldson, directorul programului de etică din cadrul Wharton School, a justificat această practică comparând consultanții în etică cu firmele independente de contabilitate angajate de companii pentru a realiza audit financiar. De ce n-ar face și audit etic? Nici această încercare de autojustifi-care nu i-a scăpat lui Carl Elliott. „Analiza etică nu are nimic de-a face cu auditul financiar", a spus el. Abaterile unui contabil pot fi detectate și verificate, dar cum detectezi abaterile unui consultant în etică? „Cum îți dai seama de diferența dintre un consultant în etică ce s-a răzgândit din motive legitime și unul care a facut-o pentru bani? Cum distingi un consultant care a fost angajat pentru integritatea sa și unul angajat pentru că sprijină ceea ce plănuiește compania?"[23] Cu toate astea, spune Elliott sec, poate că putem fi recunoscători că Consiliul ama pentru Etică și Probleme Juridice a creat o inițiativă prin care să educe doctorii în privința problemelor etice presupuse de acceptarea de daruri din partea industriei farmaceutice. Acea inițiativă a fost finanțată cu 590.000 de dolari sub formă de daruri din partea Eli Lily and Company; GlaxoSmithKline, Inc.; Pfizer, Inc.; U.S. Pharmaceutical Group; AstraZeneca Pharmaceuticals; Bayer Corporation; Procter&Gamble; și Wyeth-Ayerst Pharmaceutical.

O *scăpare a minții*

Al Campanis a fost un om foarte cumsecade, un om de treabă, dar în același timp un om imperfect care a făcut o eroare colosală în cei 81 de ani de viață - o eroare care avea să-1 definească pentru totdeauna.

Reporterul sportiv Mike Littwin vorbind de moartea lui Campanis, în 1998 La 6 aprilie 1987, emisiunea Nightline a dedicat o ediție întreagă aniversării intrării lui Jackie Robinson în Liga Mare. Ted Koppel l-a intervievat pe Al Campanis, manager general la Los Angeles Dodgers, care facea parte din organizația Dodger din 1943 și fusese coechipierul lui Robinson la Montreal Royals, în 1946. în acel an, dăduse un pumn unui jucător rasist care îl insultase pe Robinson, devenind un pionier al admiterii persoanelor de culoare în Liga Mare de Baseball. Apoi, în timp ce vorbea cu Koppel, Campanis și-a pus creierul pe pilot automat. Koppel l-a întrebat, ca prieten vechi al lui Jackie Robinson, de ce în baseball nu erau manageri, manageri generali și proprietari de echipe care să fie de culoare. La început, Campanis a fost evaziv - trebuie să faci întâi munca de jos în ligile secundare, nu prea faci bani câtă vreme urci scara -, dar Koppel a insistat:

Koppel: Da, dar știți în adâncul inimii... știți că ăsta e praf în ochi. Avem mulți jucători de culoare, sunt mulți jucători de culoare excelenți care și-ar dori foarte mult să facă parte din management și cred că ce vă cer cu adevărat este să încercați să sondați un pic mai adânc. Spuneți-mi ce credeți cu adevărat. Chiar mai avem atâtea prejudecăți în baseball în zilele noastre?

Campanis: Nu, nu cred că e o prejudecată. Cred cu adevărat că s-ar putea să nu aibă ce le trebuie pentru a fi manageri de teren, să zicem, sau poate manageri generali.

Koppel: Chiar credeți asta?

Campanis: Păi, nu zic că toți, dar sigur au limite. Câți fundași ai? Câți aruncători de culoare ai?

La două zile după acest interviu și în urma scandalului provocat, echipa Dodgers l-a concediat pe Campanis. După un an, acesta a spus că era „rupt de oboseală” la momentul interviului - prin urmare, nu fusese el însuși.

Cine era adevăratul Campanis? Un rasist sau o victimă a corectitudinii politice? Nici unul, nici altul. Era un om care îi plăcea și îi respecta pe jucătorii de culoare pe care îi cunoștea, care îl apărase pe Jackie Robinson când un astfel de gest nu era nici la modă, nici de așteptat, și care avea un punct orb: considera că afro-americanii erau perfect capabili să joace excelent, doar că nu erau destul de deștepți ca să fie buni manageri. în inima lui, așa cum i-a zis lui Koppel, nu vedea nimic greșit în acea atitudine. „Nu cred că e o prejudecată", a spus el. Campa-nis nu mințea și nu se sfia. Dar, ca manager general, se afla în poziția de a recomanda angajarea unui manager negru, iar punctul lui orb îl împiedica să ia în considerare o astfel de posibilitate.

Așa cum putem identifica ipocrizia oricui, în afară de cea prezentă în noi înșine, așa cum este evident că alții pot fi influențați de bani, dar noi nu, tot așa putem vedea prejudecăți la alții, dar nu și la noi. Grație punctelor oarbe care ne mențin intactă mândria de sine, ne este imposibil să avem prejudecăți, care sunt sentimente irațională sau răutăcioase față de toți membrii unui grup. Pentru că nu suntem irațională sau răutăcioși, orice sentimente negative am avea despre un alt grup sunt justificate; lucrurile care ne displac sunt raționale și bine fundamentate. Ale celorlalți sunt cele care trebuie suprimate. Asemenea hasizilor care băteau în ușa Fără Prejudecăți de la Muzeul Toleranței, suntem orbi față de propriile prejudecăți.

Prejudecățile provin din predispoziția minții umane de a percepe și procesa informația în categorii. „Categorii" este un cuvânt mai blând, mai neutru decât „stereotipuri", dar reprezintă același lucru. Experții în psihologie cognitivă consideră că stereotipurile sunt dispozitive de economisire a energiei care ne permit să luăm decizii în mod eficient, pe baza experiențelor precedente; ne ajută să procesăm rapid informațiile noi și să accesăm amintiri, să observăm diferențe reale între grupuri și să prezicem - adesea, cu acuratețe deosebită - cum se vor comporta sau cum vor gândi alții.[24] Ne bazăm într-un mod înțelept pe stereotipuri și pe informația rapidă furnizată de acestea pentru a evita pericole, pentru a aborda potențiali prieteni noi, pentru a ne alege o școală sau o slujbă în locul alteia sau pentru

a decide că o persoană anume dintr-o sală aglomerată va deveni iubirea vieții noastre.

Aceasta este partea bună a lucrurilor. Partea proastă este că stereotipurile nivelează diferențele din interiorul categoriei avute în vedere și exagerează diferențele dintre categorii. Oamenii din statele americane „roșii" (predominant republicane) și statele „albastre" (predominant democrate) se văd adesea ca aparținând unor categorii care nu se intersectează, dar mulți oameni în Kansas vor să se predea teoria evoluției în școli, așa cum mulți din California nu aprobă căsătoriile gay. pu toții recunoaștem variații în interiorul propriului gen, al propriului partid, al propriei etnii sau al propriei națiuni, dar suntem înclinați să generalizăm doar pe baza câtorva contacte cu oameni din alte categorii și să-i înghesuim pe toți în cuvântul *ei.* Acest obicei începe de foarte timpuriu în viață. Psihologul social Marilynn Brewer, care a studiat timp de mulți ani natura stereotipurilor, a raportat la un moment dat că fiica ei s-a întors într-o zi de la grădiniță spunând că toți băieții sunt „niște plângăcioși".[25] Dovada copilului a fost aceea că a văzut doi băieți plângând în prima lor zi departe de casă. Brewer, ca un om de știință ce era, a întrebat-o dacă n-a văzut și fetițe care plângeau. „A, da", a răspuns fiica sa, „dar numai *unele* fete plâng. Eu nu am plâns"

Ca noi toți, fetița lui Brewer deja împărțea lumea între ei și noi. *Noi* este cea mai fundamentală categorie socială din sistemul de organizare al creierului și este congenitală. Chiar și pronumele colective *noi* și *ei* sunt semnale emoționale puternice. într-un experiment în care participanților li s-a spus că li se testează abilitatea verbală, silabe lipsite de sens precum *xeh, yof, laj* și *wuh* au fost asociate la întâmplare fie cu un cuvânt asociat cu grupul propriu *(noi, nouă, al nostru),* fie cu unul asociat cu grupul altora *(ei, lor, al lor),* sau, ca măsură de control, cu alte pronume (precum *el, al ei* sau *al tău).* Toată lumea trebuia să evalueze silabele în funcție de cât de plăcute sau de neplăcute erau. Ați putea să vă întrebați de ce ar simți cineva ceva față de cuvinte fără sens precum *yof* sau de ce ar crede că *wuh e* mai simpatic decât *laj.* Cu toate astea, participanților le-au plăcut mai mult silabele lipsite de sens când

acestea erau asociate cu termeni ce țin de grupul propriu decât cu orice alți termeni.[26] Niciunul nu putea spune de ce; nimeni nu era conștient cum se făcuseră perechile.

Din momentul în care oamenii au creat categoria numită *noi,* ei îi vor percepe în mod invariabil pe toți ceilalți ca fiind *ne-noi.* Conținutul specific avut de *noi* se poate schimba într-o clipită: suntem noi, cei din statele centrale, împotriva voastră, cei de pe coaste; suntem noi, cei care avem mașini Prius, contra voastră, cei care ard benzină cu toptanul; suntem noi, fanii Boston Red Sox, contra voastră, fanii Los Angeles Angels (am luat un exemplu la întâmplare ,care să ne descrie pe noi doi în sezonul de baseball). Senzația că există un „noi" poate fi fabricată în laborator într-un minut, așa cum au demonstrat Henri Tajfel și colegii săi într-un experiment clasic, efectuat cu elevi britanici.[27] Tajfel a demonstrat acest lucru arătând elevilor diapozitive cu grupări de puncte în număr variabil și i-a rugat să ghicească numărul de puncte din grupări. Le-a spus unora dintre ei în mod arbitrar că sunt supraestimatori, iar altora, că sunt subestimatori, apoi i-a rugat pe copii să lucreze la o altă sarcină. La acest stadiu, le-a dat posibilitatea să acorde note

altor copii identificați ca fiind supraestimatori sau subestima-tori. Deși fiecare dintre copii lucra singur într-un separeu, aproape toți au acordat note mai bune copiilor care erau ca ei, supraestimatori sau subestimatori. Pe măsură ce ieșeau din separeuri, ceilalți copii îi întrebau „Tu de care ești?" Răspunsurile primeau urale de la cei asemănători și huiduieli de la ceilalți.

Desigur, anumite categorii care se referă la *noi* sunt mult mai cruciale pentru identitatea noastră decât tipul de mașină pe care o conducem și numărul de puncte pe care le ghicim într-un diapozitiv: genul, orientarea sexuală, religia, politica, etnia și naționalitatea sunt doar câteva. Fără sentimentul de apartenență la un grup, care să dea vieții un sens, o identitate și un scop, am suferi senzația intolerabilă că suntem asemenea unor bile care plutesc la întâmplare într-un univers aleatoriu. Prin urmare, facem tot ce ne stă în putință să menținem aceste atașamente. Psihologii evoluționiști susțin că

etnocentrismul -credința că propria cultură, națiune sau religie sunt superioare tuturor celorlalte - contribuie la supraviețuirea noastră întă-rindu-ne legăturile cu grupurile noastre sociale primare, spo-rindu-ne dorința de a munci, de a lupta și, uneori, de a muri pentru ele. Când lucrurile merg bine, oamenii sunt destul de toleranți față de alte culturi și religii - chiar toleranți față de sexul opus! -, dar atunci când suntem furioși, anxioși sau amenințați, reacția automată este să ne activăm punctele oarbe. *Noi* suntem înzestrați cu inteligență și cu emoții adânci, dar *ei* sunt proști, *ei* sunt plângăcioși, *ei* nu știu ce este dragostea, rușinea, mâhnirea sau remușcarea.[28]

Simplul fapt de a gândi că *ei* nu sunt la fel de inteligenți și de raționali ca noi ne face să ne simțim mai apropiați de alții care sunt ca noi. Dar, în mod la fel de crucial, ne permite să justificăm modul în care îi tratam pe *ei.* Se obișnuiește să se creadă că stereotipurile duc la discriminare: Al Campanis, crezând că celor de culoare le lipsesc „cele necesare" ca să fie manageri, refuza să-i angajeze. Dar teoria disonanței cognitive arată că drumul de la atitudine la acțiune merge în ambele direcții. De multe ori, discriminarea este cea care evocă stereotipul autojustificativ: Al Campanis, din cauză că nu avea voința sau curajul să pledeze în fața organizației Dodgers pentru a deveni primul care angajează un manager negru, și-a justificat lipsa de acțiunea convingându-se că afro-americanii oricum nu sunt în stare să facă munca respectivă.

Tot așa, dacă am ținut în sclavie membrii unui alt grup, i-am privat de o educație decentă sau de accesul la o muncă plătită, dacă i-am ținut la distanță de teritoriul nostru profesional sau i-am privat de drepturile lor umane, atunci evocăm stereotipuri pentru a ne justifica acțiunile. Convingându-ne pe noi înșine că sunt lipsiți de orice valoare, imposibil de educat, incompetenți, incapabili să înțeleagă matematica, imorali, păcătoși, proști și chiar subumani, vom evita senzația de vino văție cu privire la modul în care îi tratăm. Și evităm cu certitu dine senzația că avem prejudecăți. De ce am avea prejudecăți? Unii dintre ei chiar ne plac, câtă vreme își știu locul - care, apropo, nu e aici, în clubul nostru, în universitatea noastră, la serviciul nostru sau în cartierul nostru. Pe scurt, invocăm

stereotipuri pentru a ne justifica niște comportamente care, în alte condiții, ne-ar face să ne simțim prost față de persoana care suntem și față de felul de țară în care trăim.

De ce totuși, din moment ce toată lumea gândește în categorii, numai unii oameni au prejudecăți amare și pasionale față de alte grupuri? Al Campanis nu avea prejudecăți în sensul unei antipatii puternice față de persoanele de culoare; noi bănuim că putea fi convins să se răzgândească în privința capacității jucătorilor de culoare de a fi buni manageri. Un stereotip se poate clătina sau chiar rupe sub greutatea unor informații care îl contrazic, dar caracteristica principală a prejudecății este imunitatea în fața rațiunii, experienței și contraexemplului. Psihologul social Gordon Allport descrie, în cartea sa sclipitoare *The Nature of Prejudice,* scrisă în urmă cu peste 50 de ani, reacțiile caracteristice ale unui om confruntat cu dovezi care îi contrazic credințele:

Dl. X: Problema cu evreii este că au grijă numai de grupul lor.

Dl. Y: Dar registrele campaniei Fondul Comunității ne arată că aceștia fac donații organizațiilor caritabile ale comunității cu mai mare generozitate, proporțional vorbind, decât cei care nu sunt evrei.

Dl. X: Asta demonstrează că încearcă tot timpul să cumpere favoruri și să se insinueze în treburile creștinilor. Nu se gândesc decât la bani; de aceea sunt atâția bancheri evrei.

Dl. Y: Dar un studiu recent arată că procentul de evrei din sistemul bancar este neglijabil, mult mai mic decât procentul de neevrei.

Dl. X: Tocmai asta e; nu se orientează spre afaceri respectabile; se bagă în industria filmului sau deschid cluburi de noapte.[29]

Allport a identificat perfect gândirea domnului X; domnul X nici măcar nu încearcă să dea replici la dovezile prezentate de Domnul Y; nu face decât să alunece spre alt motiv pentru antipatia pe care o simte față de evrei. Când ce oamenii adoptă o prejudecată sau o ideologie politică, nu renunță cu ușurință la ea, chiar dacă dovezile

contrazic în mod indiscutabil justificarea de bază a acesteia. Ei mai degrabă produc o altă justificare pentru a-și menține credința și direcția de acțiune. Să spunem că rezonabilul domn Y vă spune că insectele sunt o bună sursă de proteine și că noul și senzaționalul maestru bucătar de la restaurantul Melci și Gândaci oferă antreuri delicioase preparate din piure de omidă. O să vă grăbiți la restaurant să începeți această aventură? Dacă aveți o prejudecată împotriva mâncatului de insecte, probabil că nu, chiar dacă maestrul a ajuns pe pagina întâi a secției de gastronomie din *New York Times.* Asemenea domnului X, veți găsi alt motiv să o justificați. O să-i spuneți domnului Y: „Pfu, insectele sunt urâte, moi și umede". „Sigur", va spune el. „Mai zi-mi o dată de ce mănânci homar și stridii crude?"

Astfel, odată ce oamenii dobândesc idee preconceptă, le va fi greu să renunțe la ea. După cum a spus marele jurist Oliver Wendell Holmes Jr.: „A încerca să educi un bigot este ca și cum ai lumina pupila ochiului - se va contracta". Cei mai mulți dintre noi suntem dispuși mai degrabă să investim o cantitate mare de energie mentală în conservarea prejudecăților proprii, decât să fim nevoiți să le schimbăm și respingem adesea dovezile ce se opun prejudecății, categorisindu-le drept „excepții care confirmă regula". (Ne întrebăm ce anume ar contrazice regula.) Replica „Dar unii dintre cei mai buni prieteni ai mei sunt..." ce merită din plin ridiculizarea din zilele noastre, a persistat pentru că este un mod atât de eficient de a rezolva disonanța creată atunci când prejudecata se izbește de o excepție. Când Elliot s-a mutat la Minneapolis, cu mai mulți ani în urmă, pentru a preda la Universitatea din Minnesota, o vecină i-a zis: „Sunteți evreu? Dar sunteți mult mai cumsecade decât..." S-a oprit. „Decât ce?" a întrebat el. „Decât mă așteptam", a completat femeia, cu o voce moale. Faptul că Elliot nu se potrivea cu stereotipul ei i-a permis să se simtă deschisă la minte și generoasă, și în același timp să-și mențină prejudecata față de întreaga categorie a evreilor. în mintea ei, îi facea chiar un compliment; el este mult mai cumsecade decât toți ceilalți de aceeași... rasă.

Jeffrey Sherman și colegii săi au făcut o serie de experimente care au demonstrat efortul pe care oamenii cu prejudecăți puternice sunt pregătiți să-l facă pentru a menține consonanța dintre prejudecata lor și informația care nu se potrivește cu ea. De fapt, ei sunt mai atenți la informația care nu se potrivește decât la cea concordantă cu prejudecata, fiindcă, asemenea domnului X și a vecinei din Minnesota, trebuie să găsească o modalitate pentru a descalifica dovada disonantă. într-unul dintre experimente, câțiva studenți (heterosexuali) au fost rugați să evalueze un bărbat homosexual, „Robert", care era descris făcând opt lucruri care se potriveau stereotipului gay (de exemplu, studiase dansul interpretativ) și opt lucruri care nu se potriveau cu stereotipul (de exemplu, se uitase la un meci de fotbal). Subiecții anti-gay au sucit dovezile legate de Robert și l-au descris ca fiind mult mai efeminat, spre deosebire de studenții fără prejudecăți, cei dintâi menținându-și prejudecățile. Pentru a rezolva disonanța cauzată de faptele care nu se potriveau cu prejudecata, ei le descalificau ca fiind un produs al situației de moment. Sigur că Robert s-a uitat la un meci de fotbal, dar asta numai fiindcă îl avea în vizită pe vărul Fred.[30]

Având în vedere că mulți oameni trăiesc și lucrează în medii unde pot fi penalizați, umiliți în public sau concediați pentru orice exprimare care miroase a ,,-ism", în zilele noastre, majoritatea celor care nu se rușinează de propriile prejudecăți au destulă minte încât să nu se exprime ca atare în public, excepție făcând momentul când se află într-un grup cu vederi similare, care le oferă siguranță. Cu toate astea, așa cum este nevoie de efort mental pentru a menține o prejudecată, în ciuda informațiilor care o contrazic, tot astfel este nevoie de efort mental și pentru a suprima sentimentele negative. Psihologii sociali Chris Crandall și Amy Eshelman, evaluând cantitatea uriașă de cercetare axată pe prejudecată, au descoperit că atunci când oamenii sunt epuizați emoțional - când sunt somnoroși, frustrați, furioși, anxioși, beți sau stresați - ajung să fie mai dispuși să își exprime prejudecățile reale față de un alt grup. Când Mel Gibson a fost arestat pentru că a condus în stare de ebrietate și s-a lansat într-o tiradă antisemită, a pretins a doua zi, în inevitabila declarație prin care își cerea scuze, că „am spus lucruri

pe care nu le cred adevărate și care sunt dezgustătoare. Sunt profund rușinat de tot ce am spus... îmi cer iertare pentru orice comportament nedemn în starea mea de ebrietate". Traducere: Nu eram eu, era băutura. Cum să nu! S-a dovedit clar că, deși ebrietatea ne face să ne exprimăm mai ușor prejudecățile, nu înseamnă că aceasta este și sursa lor. De aceea, când oamenii își cer scuze spunând: „Nu cred cu adevărat ce am zis; eram obosit / îngrijorat / furios / beat" - sau, cum a zis Al Campanis, „rupt de oboseală" -, putem fi siguri că de fapt ei cred în lucrul respectiv.

Dar majoritatea oamenilor nu se bucură că au acele credințe, iar acest lucru creează disonanță: „Nu-mi plac oamenii ăia" se ciocnește cu o convingere la fel de intensă potrivit căreia, din punct de vedere social și moral, este greșit să afirmi așa ceva. Cei care simt această disonanță, ne spun Crandall și Eshelman, se vor agăța imediat de orice autojustificare care le permite să își exprime credințele reale și, totodată, să continue să creadă că sunt oameni buni și morali. „Justificarea", explică aceștia, „anulează suprimarea, oferă adăpost și protejează un sentiment de egalitarism, precum și o imagine de sine lipsită de prejudecăți".[31] Nici nu-i de mirare că este o modalitate foarte populară de reducere a disonanței.

De exemplu, într-un experiment tipic, unor elevi albi li s-a spus că vor administra șocuri electrice unui alt elev, despre care știau că este alb sau afro-american, ca parte dintr-un studiu care ar fi cercetat biofeedbackul. Inițial, elevii au administrat șocuri electrice mai puțin intense elevilor de culoare decât celor albi - reflectând, poate, dorința de a demonstra că nu au prejudecăți. Apoi auzeau cum elevul făcea o remarcă derogatorie despre ei, ceea ce - firește - îi înfuria. Oferindu-le apoi din nou ocazia să administreze șocuri electrice, elevii care lucrau cu subiecți de culoare administrau șocuri mai puternice decât cei care lucrau cu subiecți albi. Aceleași rezultate au apărut în studii despre felul în care canadienii anglofoni se comportă cu cei francofoni, heterosexualii cu homosexualii, studenții neevrei cu cei evrei, bărbații cu femeile.[32] Participanții își controlează sentimentele negative foarte bine în condiții normale, dar în momentul în care se înfurie sau sunt

frustrați, sau când stima de sine le este zdruncinată, își exprimă prejudecățile în mod direct pentru că acum au o justificare: „Nu sunt un om rău sau cu prejudecăți, dar m-a insultat!”.

în acest mod, prejudecata este energia etnocentrismului. Aceasta stă ascunsă și hibernează până când etnocentrismul o cheamă să îi facă treburile murdare, justificând lucrurile rele pe care uneori noi, cei buni, vrem să le facem. De exemplu, în Vestul American al secolului al xix-lea, imigranții chinezi erau angajați să lucreze în minele de aur, potențial lăsându-i fără locuri de muncă pe albi. Ziarele albilor stârneau și întrețineau prejudecăți împotriva lor, descriindu-i pe chinezi ca fiind „depravați și cruzi”, „lacomi până în măduva oaselor”, „însetați de sânge și inumani” Și totuși, la numai zece ani distanță, atunci când chinezii s-au arătat dispuși să accepte munca periculoasă și foarte grea de a construi calea ferată transcontinental - muncă pe care albii nu erau dispuși s-o facă -, prejudecata publicului împotriva lor s-a redus și a fost înlocuită cu opinia că aceștia sunt serioși, foarte muncitori și pașnici. „Sunt la același nivel cu cei mai buni dintre albi”, a spus magnatul căilor ferate, Charles Crocker. „Sunt foarte de încredere, foarte inteligenți și își respectă contractele.” După terminarea căii ferate, locurile de muncă au început fie din nou rare, iar finalul Războiului Civil a adus un val de veterani pe o piață a muncii deja limitată. Prejudecata anti-chineză a revenit, iar presa îi descria acum pe chinezi ca fiind „infractori”, „vicleni”, „uneltitori” și „nătărăi”.[33]

Prejudecata justifică relele tratamente la care îi supunem pe ceilalți, și vrem să îi supunem la rele tratamente pentru că nu ne place de ei. Și de ce nu ne place de ei? Deoarece se află în concurență cu noi pentru slujbe, pe o piață de muncă limitată. Pentru că prezența lor ne face să ne punem la îndoială validitatea propriei religii. Pentru că vrem să ne menținem statutul, puterea și privilegiile. Pentru că avem nevoie să simțim că suntem mai buni decât *cineva.* Pentru că țara noastră se luptă cu ei. Pentru că obiceiurile lor ne afectează, mai ales obiceiurile lor sexuale, perverși promiscui ce sunt. Pentru că refuză să se asimileze culturii noastre. Pentru că încearcă prea mult să se asimileze culturii noastre.

Dacă înțelegem că prejudecățile sunt sluga noastră autojus-
tificatoare, ne putem da seama mai bine de ce anumite prejudecăți sunt atât de greu de eradicat: acestea permit oamenilor să își justifice și să își apere cele mai importante componente ale identității sociale - rasa, religia, sexualitatea -, reducând în același timp disonanța dintre „Sunt o persoană bună" și „Numi place deloc de acei oameni". Din fericire, ne permite, totodată, să înțelegem mai bine condițiile în care prejudecățile se

pot diminua: când se reduce concurența economică, atunci când se semnează un armistițiu, când profesia este integrată, când *ei* ne devin mai familiari, când ne aflăm în poziția de a conștientiza că nu sunt chiar atât de diferiți de noi.

*** * X-**

Albert Speer, un acolit al lui Hitler, scria în memoriile sale: „în circumstanțe normale, oamenii care întorc spatele realității sunt aduși curând pe calea cea dreaptă de batjocura și critica celor din jur, ceea ce îi face conștienți că au pierdut din credibilitate. în Al Treilea Reich nu existau asemenea elemente de ajustare, mai ales pentru cei din pătura superioară. Din contră, fiecare autoamăgire se înmulțea ca într-o sală cu oglinzi distorsionante, devenind imaginea confirmată în mod repetat a unei lumi fantastice a viselor care nu mai avea nicio legătură cu lumea sumbră de afară. în aceste oglinzi nu îmi puteam vedea decât propria față reprodusă la nesfârșit".[34]

Având în vedere că avem cu toții puncte oarbe, cea mai mare speranță pe care o putem avea pentru autocorectare este aceea de a ne asigura că nu funcționăm într-o sală cu oglinzi, în care tot ce vedem sunt reflexiile distorsionate ale propriilor dorințe și convingeri. în viață ne trebuie câțiva cârcotași de încredere dispuși să ne înțepe balonul protector al autojustifi-cărilor și să ne aducă cu picioarele pe pământ dacă ne ridicăm prea mult. Acest lucru este cu atât mai important în cazul persoanelor aflate în poziții de putere.

Conform istoricului Doris Kearns Goodwin, Abraham Lincoln a fost dintre acei președinți rar întâlniți care au înțeles cât de important

este să te înconjori de oameni dispuși să nu fie de acord cu tine. Lincoln și-a format un cabinet care includea patru dintre foștii săi oponenți politici, dintre care trei candidaseră împotriva sa la nominalizarea republicană din 1860 și care se simțeau umiliți și furioși că pierduseră în fața acestui avocat de țară relativ necunoscut: William H. Seward (pe care Lincoln l-a numit secretar de stat), Salmon P. Chase (ministru de finanțe) și Edward Bates (ministru de justiție). Deși toți împărtășeau țelul lui Lincoln de a menține Uniunea și de a pune capăt sclaviei, această „echipă de rivali" (cum îi numește Goodwin) avea în compoziție oameni care se aflau într-un dezacord acerb când se punea problema modului de a-1 realiza. La începutul Războiului Civil, Lincoln avea mari probleme politice. Trebuia să-i împace atât pe aboliționiștii din Nord, care doreau emanciparea sclavilor care scăpaseră, cât și pe stăpânii de sclavi din statele de frontieră, precum Missouri și Kentucky, care ar fi putut să se alăture Confederației în orice moment, ceea ce ar fi fost un dezastru pentru Uniune. Ca rezultat al dezbaterilor cu sfătuitorii săi, care aveau idei diferite despre modul în care să împace ambele tabere, Lincoln a evitat iluzia că se bucură de un consens general la fiecare decizie. A putut să ia în considerare alternativele și până la urmă să își asigure sprijinul și respectul foștilor săi opozanți.[35]

Atât timp cât avem convingerea că suntem complet obiectivi, incoruptibili și imuni la prejudecăți, cei mai mulți dintre noi ne vom trezi din când în când pe propriul drum spre St. Andrews - iar unii dintre noi ne vom afla în acel avion spre Bangkok. Jeb Stuart Magruder, despre a cărui implicare în scandalul Watergate am discutat în capitolul anterior, a fost orbit de credința că este important să facă tot ce se putea, chiar dacă era vorba despre fapte ilegale, pentru a-i învinge pe „ei", dușmanii politici ai lui Nixon. Dar atunci când a fost prins, Magruder a avut curajul să se privească în față. Este un moment șocant și extrem de dureros pentru oricine, ca și cum te-ai vedea în oglindă și ți-ai da seama brusc că ai în frunte o mare pată de culoare mov. Magruder ar fi putut să procedeze așa cum suntem tentați să procedăm cu toții: să ne dăm cu mult fond de ten și să spunem „Care pată?". Dar el a rezistat acestei porniri. Până la urmă, avea să susțină Magruder, nimeni nu l-a obligat să încalce

legea, tot așa cum nimeni nu i-a obligat nici pe ceilalți. „Am fi putut ridica obiecții împotriva celor ce se întâmplau sau ne-am fi putut da demisia în semn de protest”, scrie el.[36] „în loc de asta, ne-am convins că răul era bine și ne-am aruncat cu capul înainte.”

„Nu ai cum să justifici spargerile, interceptările telefonice, sperjurul și toate celelalte elemente ale mușamalizării. ... Eu și ceilalți am rationalizat acțiunile ilegale ca fiind «manevre politice» sau „strângere de informații” sau „siguranță națională . Ne-am înșelat în totalitate, și numai după ce vom fi recunoscut acest lucru și vom fi plătit prețul public pentru greșelile noastre ne vom putea aștepta ca publicul să aibă cât de cât încredere în guvernul și în sistemul nostru politic.”

CAPITOLUL 3

Memoria. istoricul autojustificărilor

Ceea ce... considerăm cu cea mai mare încredere a fi memorie... este, de fapt, un mod de povestire ce se desfășoară neîncetat în minte și care, de multe ori, se schimbă cu fiecare reiterare.

Memorialistul și editorul William Maxwell

Cu mulți ani în urmă, în timpul administrației lui Jimmy Carter, Gore Vidai fusese invitat la *Today Show,* program de televiziune moderat de Tom Brokaw. După cum povestește Vidai, Brokaw a început prin a spune: „Ați scris mult despre bisexu-alitate...", dar Vidai l-a întrerupt, spunând: „Tom, hai să-ți spun ceva despre aceste talk-show-uri de dimineață. Este prea devreme să vorbim despre sex. Nimeni nu vrea să audă astfel de lucruri la ora asta, iar dacă vor, înseamnă că o fac. Hai să nu deschidem subiectul". „Da, domnule Gore, dar ați scris mult despre bisex..." Vidai l-a întrerupt, spunând că noua lui carte nu avea nimic de-a face cu bisexualitatea și că mai degrabă ar vorbi despre politică. Brokaw a încercat din nou, iar Vidai l-a refuzat din nou, spunând: „Hai să vorbim despre Carter... Ce face el cu dictatorii ăia brazilieni care pretind că sunt lideri democratici și că iubesc libertatea?" Și astfel conversația s-a mutat la Carter pentru restul interviului. La câțiva ani distanță, când Brokaw devenise prezentator la *Nightly News,* revista *Time* a scris un articol despre el, cerându-i să vorbească despre interviurile dificile pe care le făcuse. Brokaw a ales conversația cu Gore Vidai: „Voiam să vorbesc despre politică", își amintea Brokaw „iar el voia să vorbească despre bisexualitate".

A fost o „inversare totală”, a spus Vidai, „ca să facă din mine personajul negativ al poveștii.”[1]

A vrut oare Tom Brokaw să îl transforme pe Gore Vidai în personajul negativ al poveștii? Oare Brokaw mințea, după cum sugera Vidai? Puțin probabil. Dacă ne gândim bine, Brokaw a fost cel care a ales ce poveste să-i spună reporterului de la *Time-,* putea să aleagă orice interviu dificil din lunga sa carieră, nu unul care îl obliga să înflorească sau să mintă; știa foarte bine că reporterul urma să verifice transcrierea interviului. Brokaw a inversat rolurile inconștient nu pentru a-1 pune pe Vidai într-o lumină proastă, ci pentru a se pune pe sine într-o lumină bună. Ca prezentator proaspăt venit la *Nightly News,* ar fi fost puțin ciudat să pună întrebări despre bisexualitate; era preferabil să creadă (sau să-și aducă aminte) că alesese întotdeauna înalta cale intelectuală a politicii.

Când doi oameni produc amintiri complet diferite despre același eveniment, de obicei observatorii presupun că unul dintre ei minte. Bineînțeles că unii chiar inventează și înfloresc povești pentru a-și manipula sau înșela publicul, așa cum făcuse James Frey cu bestsellerul său *A Million Little Pieces.* Dar cei mai mulți dintre noi, în cea mai mare parte a timpului, nici nu spunem tot adevărul și nici nu îi înșelăm pe ceilalți în mod intenționat. Nu mințim; ne autojustificăm. Cu toții, când ne spunem poveștile, adăugăm detalii și omitem fapte stânjenitoare; denaturăm un pic povestea în favoarea noastră; această denaturare are un succes atât de mare, încât cu următorul prilej adăugăm încă o înfloritură dramatică; justificăm mica minciună nevinovată prin faptul că îmbunătățește povestea sau o face să fie mai limpede - până când ceea ce ne aducem aminte este posibil să nu se fi petrecut în felul respectiv sau să nu se fi petrecut deloc.

In acest fel, memoria devine istoricul nostru personal și autojustificatorul de serviciu. Psihologul social Anthony Greenwald a descris sinele ca fiind cârmuit de un „eu totalitar” care distruge necruțător informațiile pe care nu vrea să le audă și, asemenea tuturor liderilor fasciști, rescrie istoria din perspectiva învingătorului.[2]

Cu toate astea, deși liderul totalitar rescrie istoria pentru a înșela generațiile viitoare, șinele totalitar rescrie istoria ca să se înșele pe sine. Istoria este scrisă de învingători, iar atunci când ne scriem propriile istorii, o facem exact precum cuceritorii națiunilor: pentru a ne justifica acțiunile și a ne pune într-o lumină bună în propriii ochi, astfel încât să ne simțim bine cu ceea ce am făcut sau n-am făcut. Dacă s-au făcut greșeli, memoria ne ajută să ne amintim că au fost făcute de altcineva. Dacă ne aflam acolo, am fost doai martori nevinovați.

La cel mai elementar nivel, memoria netezește încrețiturile disonanței îngăduind erorii de confirmare să-și continue liniștită drumul, în timp ce ne face să uităm informațiile discrepante și pe cele care infirmă ceea ce credem. De exemplu, dacă am fi ființe perfect raționale, am încerca să ne amintim idei inteligente și rezonabile și nu ne-am împovăra mintea cu amintirea unora prostești. Dar teoria disonanței prezice că vom uita, în mod convenabil, argumentele bune oferite de un oponent, la fel cum uităm argumentele prostești aduse de cei aflați de partea noastră. Un argument prostesc în favoarea poziției noastre generează disonanță, pentru că produce dubii legate de înțelepciunea poziției sau de inteligența celor care sunt de acord cu ea. Tot așa, un argument rezonabil adus de un adversar generează de asemenea disonanță, pentru câ sugerează posibilitatea că, Doamne ferește, cealaltă parte ar putea avea dreptate sau că ar avea de spus ceva care trebuie luat în serios. întrucât un argument prostesc din partea noastră și unul bun de partea cealaltă produc amândouă disonanță, teoria prezice că fie nu vom învăța aceste argumente foarte bine, fie le vom uita repede. Exact asta au demonstrat Edward Jones și Rika Kohler într-un experiment clasic despre atitudinile legate de eliminarea segregării rasiale în Carolina de Nord, în 1958.[3] Fiecare dintre părți tindea să țină minte argumentele plauzibile în acord cu propria poziție și argumentele neplauzibile în acord cu poziția opusă; fiecare dintre părți uitau argumentele neplauzibile pentru perspectiva lor și argumentele plauzibile pentru perspectiva opusă.

Desigur, amintirile pot fi remarcabil de detaliate și de precise. Ne amintim primul sărut și învățătorii favoriți. Ne amintim povești de familie, filme, întâlniri, statistici sportive, umilințe și momente triumfale din copilărie. Ne amintim evenimentele centrale din propria viață. Dar atunci când ne amintim greșit, greșelile nu sunt aleatorii. Distorsiunile cotidiene de memorie care ne reduc disonanța ne ajută să ne lămurim lumea și locul nostru în ea, să ne protejăm deciziile și credințele. Distorsiunea este și mai puternică atunci când este motivată de nevoia de a păstra coerentă imaginea pe care o avem despre noi înșine; de nevoia de a avea dreptate; de nevoia de a ne conserva stima de sine; de nevoia de a ne scuza eșecurile și deciziile proaste; sau de nevoia de a găsi o explicație pentru problemele curente - preferabil una aflată la o distanță confortabilă în trecut.[4] Confabulația, distorsiunea și simpla uitare sunt infanteriștii memoriei, chemați pe front atunci când șinele totalitar vrea să se protejeze de durerea și de umilința provocate de faptele noastre aflate în disonanță cu imaginea fundamentală pe care o avem despre noi înșine: „Să fi făcut eu *asta?"* De aceea, celor care se ocupă de cercetarea memoriei le place să-1 citeze pe Nietzsche: „«Am făcut asta», spune memoria. «N-aveam cum să fac asta», spune mândria, care rămâne inexorabilă. în cele din urmă, memoria cedează".

Distorsiunile memoriei

Unul dintre noi doi (Carol) avea o carte favorită pentru copii, *The Wonderful* O_y de James Thurber, care își amintește că i-a fost oferită de tatăl său în copilărie. „O bandă de pirați ocupă o insulă și le interzic localnicilor să folosească cuvinte sau orice obiect care conține litera O", își aduce aminte Carol. „îmi aduc aminte aievea cum îmi citea tatăl meu *The Wonderful O* și cum râdeam împreună de biata Ophelia Oliver cea timidă, gândindu-ne cum ar fi să-și spună numele fără O'. îmi adur aminte cum încercam cutezătoare, împreună cu locuitorii inv< dați ai insulei, să ghicesc al patrulea cuvânt cu litera *O* care n ar trebui să se piardă niciodată (după *love* [iubire], *hope* [speranță] și *valor* [bravură]) și cum mă necăjea tatăl prefacându-se că încearcă să ghicească: Oregon? Orangutan?

Oftalmolog? Și apoi, nu cu multă vreme în urmă, am găsit prima ediție a cărții. Fusese publicată în 1957, la un an după moartea tatălui meu. Mă uitam șocată la dată și nu-mi venea să cred. Evident că altcineva îmi dăduse cartea, altcineva mi-o citise, altcineva râdea cu mine când pronunțam „Phelia Liver”, o altă persoană dorise să înțeleg că al patrulea cuvânt cu O era „freedom” [libertate]. O persoană pe care memoria mea o pierduse.”

Această poveste ilustrează trei lucruri despre memorie: cât de dezorientant este să realizezi că o amintire vie, plină de

* Eng. „liver” = „ficat” - n.tr. emoții și simțiri, este în mod indubitabil greșită; faptul că și atunci când ești absolut sigur că o amintire este corectă, nu înseamnă că și este; și felul în care erorile de memorie ne sprijină ceea ce simțim și credem la un moment dat. „Eu am un set de credințe despre tatăl meu”, comentează Carol, „omul cald care era, tatăl amuzant și devotat căruia îi plăcea să îmi citească și să mă ducă la biblioteci ca să scotocim după cărți, iubitorul de jocuri de cuvinte. Așa că a fost logic pentru mine să plec de la presupunerea - nu, să-mi *amintesc* - că el a fost cel care mi-a citit *The Wonderful O”.*

Metaforele memoriei depind de vremurile și de pragul tehnologic în care ne aflăm. Cu secole în urmă, filozofii comparau memoria cu o tăbliță cerată care conservă orice este întipărit pe ea. Odată cu apariția tiparniței, oamenii au început să vadă memoria ca pe un fel de bibliotecă ce stochează evenimente și fapte, pentru a fi accesate ulterior. (Persoanele de o anumită vârstă încă mai gândesc așa, întrebând bombănit unde au „îndosariat” informația în propriile sertare înțesate ale memoriei.) Odată cu apariția filmelor și a înregistrărilor pe bandă, lumea a început să vadă memoria ca pe o cameră video care pornește la naștere și înregistrează tot ce se petrece după aceea. în zilele noastre, ne gândim la memorie în termeni care țin de informatică și, cu toate că unii dintre noi își doresc mai mult ram, plecăm de la presupunerea că aproape tot ce ni se întâmplă este „salvat”. Creierul are putea să aleagă să nu ia

în considerare toate acele amintiri, dar - credem noi - ele sunt acolo, așteptând să fie accesate.

Aceste metafore ale memoriei sunt răspândite, ne dau încredere și sunt greșite. Amintirile nu sunt îngropate în creier, asemenea oaselor dintr-un sit arheologic; nu le putem extrage din pământ ca pe niște ridichi; iar atunci când le scoatem, nu sunt perfect conservate. Nu ne amintim orice ni se întâmplă; nu alegem decât anumite fragmente. (Dacă nu am uita, mintea noastră nu ar mai funcționa eficient, pentru că ni s-ar aglomera cu mărunțișuri mentale: temperatura de miercurea trecută, o conversație plicticoasă în autobuz, toate numerele de telefon pe care le formăm.) în plus, accesarea unei amintiri nu e ca și cum am scoate un dosar de undeva sau am asculta o bandă înregistrată; este ca și cum ne-am uita la câteva cadre disparate dintr-un film, încercând apoi să ne dăm seama cum ar arăta scena. Putem reproduce poezii, glume și alte informații pe de rost, dar când ne amintim informații complexe, le dăm o formă care să se potrivească cu firul unei povești.

întrucât memoria e reconstructivă, este supusă confabu-lației - putem confunda un eveniment din viața altcuiva cu unul din viața noastră sau putem ajunge să credem că ne amintim ceva ce nu ni s-a întâmplat deloc. Oamenii recurg la mai multe surse când reconstruiesc o amintire. Când ne amintim petrecerea din ziua în care am împlinit cinci ani, am putea avea o amintire directă cu fratele nostru mai mic care a băgat degetul în tort și l-a stricat, dar vom încorpora și informați' pe care le adunăm mai târziu din povești de familie, poze înregistrări video făcute în casă și petreceri cu ocazia zilei de naștere văzute la televizor. împletim toate aceste elemente într-o singură poveste integrată. Dacă cineva te hipnotizează și te întoarce în timp, la acea petrecere din ziua în care ai împlinit cinci ani, vei spune o poveste foarte animată, care îți va părea perfect reală, dar care va include multe detalii post-petrecere care nu s-au întâmplat niciodată. După o vreme, nu vei mai putea deosebi amintirea reală de informațiile ulterioare, venite din afară. Acest fenomen este numit „confuzie a surselor”, cunoscut și ca

problema „unde am mai auzit asta?”[5] Oare am citit despre ea, am văzut-o undeva sau mi-a vorbit cineva despre ea?

Mary McCarthy a folosit în mod strălucit înțelegerea pe care o are despre confabulație în *Memories of a Catholic Girlhood,* care reprezintă o excepție rară de la modul în care cei mai mulți dintre noi ne spunem poveștile. La finalul fiecărui capitol, McCarthy își compară memoriile cu dovezi pro sau contra lor, chiar și atunci când dovezile distrug o poveste bine spusă. în „Fluture de tinichea”, McCarthy își aduce aminte aievea momentul în care unchiul Myers și mătușa Margaret, rudele îi creșteau pe ea și pe frații săi după moartea părinților lor, au acuzat-o că a furat o jucărie de la fratele ei mai mic, un fluture de tinichea. Ea nu-1 furase și nimeni nu l-a găsit, deși au scotocit prin toată casa. Dar într-o seară, după cină, fluturele fost găsit sub fața de masă, lângă locul lui Mary. Unchiul și mătușa au bătut-o pe Mary îngrozitor - el cu o curea, ea cu o perie de păr -, dar a rămas un mister ce se întâmplase cu jucăria. Ani de zile după aceea, când fratele și sora depănau amintiri, au început să vorbească despre temutul unchi Myers. „Și atunci fratele meu, Preston, mi-a zis”, scrie McCarthy, „că în celebra seară când se petrecuse incidentul cu fluturele îl văzuse pe unchiul Myers furișându-se în sufragerie și ridicând fața de masă, având fluturele de tinichea în mână.”

Final de capitol. Fabulos! Un final dramatic, povestit strălucit. Apoi McCarthy adaugă un post-scriptum. Pe măsură ce scria povestea, spune ea, „mi-am adus aminte brusc că în facultate începusem să scriu o piesă pe acel subiect. Este posibil ca ideea potrivit căreia unchiul Myers pusese acolo fluturele să-mi fi fost sugerată de profesoara mea? Aproape că-i aud vocea spunându-mi cu entuziasm: «Trebuie să fi fost unchiul tău!»”. McCarthy și-a sunat frații, dar niciunul dintre ei nu-și aducea aminte de versiunea ei, inclusiv Preston, care nu-și amintea nici să-1 fi văzut pe unchiul Myers cu fluturele (avea doar șapte ani la momentul respectiv) și nici să-i fi povestit așa ceva în seara în care s-au văzut. „Mă tem că cel mai probabil”, conchide McCarthy, „am fuzionat două amintiri”: povestea cu fluturele pierdut și explicația ulterioară a profesoarei.[6] E

perfect plauzibil din punct de vedere psihologic: faptul că unchiul Myers ar fi pus fluturele sub fața de masă este consonant cu sentimentele ei legate de răutatea lui generală și îi justifica indignarea perfect îndreptățită față de pedeapsa nemeritată.

Dar când majoritatea oamenilor își scriu memoriile sau își descriu experiențele din trecut, nu procedează ca McCarthy. O fac așa cum și-ar spune povestea unui terapeut: „Domnule doctor, iată ce s-a întâmplat". Ei se bazează pe faptul că interlocutorul nu va spune: „Serios? Ești sigur că așa s-a întâmplat? Ești sigur că mama ta te ura? Ești sigur că tatăl tău a fost o brută? Și, dacă tot veni vorba, hai să examinăm toate amintirile pe care le ai despre fostul tău partener oribil? Este posibil să fi uitat ceva făcut de *tine* care ar putea fi un pic iritant - de pildă, mica aventură cu avocatul din Bug Tussle, Oklahoma, pe care încercai să o justifici?" Dimpotrivă, nj spunem poveștile având încredere că interlocutorul nu Ie v< pune la îndoială sau nu va căuta dovezi care le contrazic, ceea ce înseamnă că nu suntem foarte motivați să le verificăm acuratețea. Ai amintiri despre tatăl tău care sunt importante pentru tine și care reprezintă omul din trecut și relația ta cu el. Ce ai uitat? îți amintești momentul când ai fost neascultător și te-a plesnit, și încă mai ești supărat că nu ți-a explicat de ce te-a pedepsit. Dar este posibil să fi fost tu genul de copil căruia un tată nu-i putea explica nimic pentru că nu aveai răbdare și erai impulsiv și neascultător? Când spunem o poveste, tindem să ne omitem pe noi înșine: tatăl meu a făcut așa și pe dincolo pentru că așa era el, nu din cauza felului meu de a fi în copilărie. Asta e autojustificarea memoriei. Și este motivul pentru care, atunci când aflăm că o amintire este eronată, ne simțim buimăciți, dezorientați, de parcă ne-ar fugi pământul de sub picioare. într-un anumit sens chiar așa e. Ne face să ne regândim rolul avut în poveste.

Fiecare părinte a intrat fără voie într-un joc imposibil de câștigat. Cere-i fiicei tale să ia lecții de pian și mai târziu se va plânge că i-ai stricat dragostea pentru pian. Las-o să renunțe la lecții pentru că nu vrea să exerseze și mai târziu se va plânge că nu ai obligat-o să continue - și uite că acum nu știe deloc să cânte la pian. Cere-i fiului

tău să se ducă la școala ebraică după-amiaza și se va plânge că din cauza asta n-a putut să devină următorul Hank Greenberg. Lasă-1 să chiulească de la școala ebraică și mai târziu te va învinovăți că nu se simte destul de legat de moștenirea lui culturală. Betsy Petersen s-a apucat să arate cu degetul în memoriile sale *Dancing With Daddy,* 'n care își condamnă părinții că au dus-o numai la înot, lecții le trambulină, călărie, tenis, da nu și la balet. „Nu m-au dus exact la acel lucru pe care mi-1 doream cu adevărat", scrie ea. învinovățirea părinților este la modă și reprezintă o modalitate convenabilă de autojustificare pentru că le permite oamenilor să se simtă mai bine în propria piele, cu tot cu regrete și imperfecțiuni. S-au făcut greșeli, dar de către ei. Nu contează că am făcut scandal în legătură cu lecțiile respective și am refuzat să profit de ele. Astfel, memoria ne minimalizează propria răspundere și o exagerează pe a părinților.

însă cele mai importante distorsiuni și confabulații ale memoriei sunt cele folosite pentru a ne justifica și explica propria viață. Mintea, ca organ creator de sens ce este, nu ne interpretează experiențele sub forma unor cioburi de sticlă, ci le asamblează ca pe un mozaic. Privind de la o distanță măsurată în ani, vedem tiparul mozaicului. Pare tangibil, de neschimbat; nu ne dăm seama cum am putea reconfigura piesele respective într-o nouă formă. Dar este un rezultat al anilor în care ne-am spus povestea, modelând-o pentru a deveni o narațiune a vieții cu eroi și personaje negative, o poveste despre cum am ajuns să fim ceea ce suntem. întrucât reprezintă modul în care vedem lumea și locul nostru în ea, această narațiune este mai mare decât suma părților ei. Dacă una dintre părți - o amintire - se dovedește a fi greșită, oamenii trebuie să reducă disonanța rezultată și chiar să regândească categoria mentală de bază: Vrei să spui că, până la urmă, tata (mama) nu era o persoană așa de rea (bună)? Vrei să spui că tata (mama) era o ființă umană complexă?

La bază, narațiunea vieții poate fi adevărată; se poate ca tatăl sau mama să fi fost cu adevărat groaznici sau niște sfinți. Problema este că atunci când narațiunea devine o sursă majoră de autojustificare, una pe care naratorul se bazează pentru a-și scuza anumite greșeli

și eșecuri, memoria se deformează în slujba acesteia. Povestitorul își amintește numai exemplele care confirmă răutatea părintelui și uită exemplele disonante, care pun în lumină calitățile bune ale aceluiași părinte. Cu trecerea timpului, pe măsură ce povestea se întărește, devine din ce în ce mai greu să vezi părintele în totalitatea sa - amestecul de bun și rău, calitățile și neajunsurile, intențiile bune și gafele nefericite.

Amintirile ne creează poveștile, dar și poveștile ne creează amintirile. Odată ce avem o narațiune, ne modelăm amintirile pentru a se potrivi cu aceasta. într-o serie de experimente, Barbara Tversky și Elizabeth Marsh au arătat cum „ne denaturăm povestea vieții". într-unul dintre experimente, oamenii citeau o poveste despre doi colegi de apartament: unul făcea un lucru enervant și celălalt un lucru prietenesc. Apoi erau puși să scrie câte o scrisoare despre unul dintre ei: fie plângere la autoritatea pentru locuințe, fie o scrisoare de recomandare adresată unui club social. Pe măsură ce scriau, participanții la studiu adăugau înfloriturși detalii care nu se regăseau în povestea inițială. De exeniplu, dacă scriau o scrisoare de recomandare, unii spuneau ceva de genul: „Rachel este o persoană energică". După aceea, când li s-a cerut să își amintească povestea inițială cât mai precis, amintirile lor începeau să se încline în direcția scrisorii pe care tocmai o scriseseră.[7] își aminteau detaliile false pe care le adăugaseră și uitau informația disonantă, despre care nu scriseseră.

Pentru a arăta modul în care memoria se schimbă pentru a se potrivi propriei noastre narațiuni, psihologii studiază cum evoluează amintirile în timp: dacă amintirile despre aceiași oameni se schimbă, devenind pozitive sau negative în funcție de ce ți se întâmplă în viață la un moment dat, atunci problema ține de tine și nu de ei. Acest proces are loc atât de treptat, încât ai putea avea un șoc când îți dai seama că altădată ai avut o altă părere. „Acum câțiva ani, am găsit un jurnal scris când eram adolescentă", a scris o femeie la „Ask Amy", o rubrică de sfaturi personale. „Era plin de nesiguranță și mânie. Am rămas șocată citind că am simțit vreodată așa ceva. Consider că relația mea cu mama este foarte bună, nu-mi

amintesc să fi avut nicio problemă prea mare, deși jurnalul sugerează cu totul altceva.”

Motivul pentru care acea persoană nu își amintea „să fi avut nicio problemă prea mare” a fost identificat în două experimente făcute de Brooke Feeney și Jude Cassidy, care au arătat modul în care adolescenții își aduc aminte (eventual eronat) certuri cu fiecare dintre părinți. Adolescenții și părinții erau invitați în laborator și completau formulare care enumerau motive tipice aflate la baza neînțelegerilor: aspectul personal, ore-limită de venit acasă, certuri cu frați și surori, lucruri obișnuite. Apoi fiecare adolescent avea o discuție de zece minute cu fiecare dintre părinți, în mod separat, pentru a încerca să rezolve cele mai importante puncte nevralgice. în final, adolescenților li s-a cerut să-și exprime sentimentele față de conflict, cât de intense le sunt emoțiile, atitudinea față de părinți ș.a.m.d. După șase săptămâni, li s-a cerut să-și amintească din nou conflictul, să-l evalueze și să își exprime reacția față de acesta. Adolescenții care se simțeau mai apropiați de părinți își aminteau cearta ca fiind mai puțin intensă și conflictuală decât raportaseră inițial. Cei care aveau sentimente ambivalente și nu se simțeau apropiați de părinți își aminteau conflictul ca fiind mai intens și mai înverșunat decât raportaseră inițial.[8]

Așa cum sentimentele noastre actuale despre părinți ne modelează amintirile despre cum ne-au tratat, tot așa perspectiva actuală pe care o avem despre noi înșine ne afectează modul în care ne amintim propria viață. în 1962, Daniel Offer, pe atunci tânăr rezident specializat în psihiatrie, și colegii săi au intervievat 73 de băieți de paisprezece ani despre viața de acasă, sexualitate, religie, părinți, disciplina parentală și alte subiecte încărcate emoțional. Offer și colaboratorii săi au avut posibilitatea să îi intervieveze din nou pe aproape toți acești oameni, după treizeci și patru de ani, când subiecții aveau patruzeci și opt de ani, și să-i întrebe ce își amintesc despre adolescență. „în mod remarcabil”, au conchis cercetătorii, „capacitatea acestora de a ghici ce au spus despre ei înșiși în adolescență nu a fost mai bună decât dacă ar fi răspuns la întâmplare.” Majoritatea celor care își aminteau că erau îndrăzneți

și sociabili ca adolescenți se descriseseră drept timizi la paisprezece ani. Trecând prin revoluția sexuală a anilor 1970 și 1980, bărbații își aminteau că, în adolescență, fuseseră mult mai liberi și mai aventuroși din punct de vedere sexual decât fuseseră cu adevărat. Aproape jumătate dintre ei și-au amintit că atunci când erau adolescenți li se părea în regulă ca elevii de liceu să aibă relații sexuale, însă numai 15% dintre ei avuseseră

atitudinea respectivă la paisprezece ani. Perspectiva despre sine avută atunci de bărbații respectivi le estompa amintirile, punând în armonie șinele din trecut cu șinele din prezent.[9]

Amintirile sunt distorsionate în fel și chip, ca să ne pună într-o lumină mai bună. Bărbații și femeile, fără deosebire, își aduc aminte că au avut mai puțini parteneri sexuali decât în realitate, își aduc aminte că au făcut mai mult sex cu acei parteneri decât în realitate și își aduc aminte că au folosit prezervative mult mai des decât în realitate. De asemenea, oamenii își amintesc că au votat la alegeri care nu au existat, își amintesc că au votat cu candidatul care a câștigat, mai degrabă decât cu cel cu care au votat în realitate, își amintesc că au donat mai mulți bani decât în realitate, își amintesc că propriii copii au învățat să meargă și să vorbească la o vârstă mai fragedă decât în realitate... V-ați prins.[10]

Dacă o amintire reprezintă o parte centrală a propriei tale identități, distorsiunile care te pun într-o lumină bună devin cu atât mai probabile. Lui Ralph Haber, un important specialist în psihologie cognitivă, îi place să relateze cum a ales să meargă la masterat la Stanford, în ciuda obiecțiilor mamei sale. Ea dorea ca el să studieze la Universitatea Michigan, mai aproape de casă; el dorea să meargă mai departe, pentru a fi mai independent. „Amintirea mea constantă fusese că, atunci când Stanford m-a admis și mi-a oferit o bursă, am sărit în sus de bucurie și m-am pregătit să merg pe Coasta de Vest. Treaba era aranjată!” După douăzeci și cinci de ani, când Haber s-a întors în Michigan pentru a sărbători împlinirea vârstei de optzeci de ani a mamei sale, aceasta i-a dat o cutie ce conținea corespondența dintre ei în decursul anilor. Din primele

scrisori pe care le-a scos din cutie, a aflat că el hotărâse în mod clar să rămână în Michigan și respinsese toate celelalte oferte. „Mama, ne-a spus el, „a fost cea care a pledat cu înfocare să mă răzgândesc și să plec”. „Probabil că am rescris toată istoria acestei alegeri conflictuale astfel încât amintirea mea să fie coerentă”, spune acum Haber, „coerentă cu ceea ce am făcut când am părăsit căminul; coerentă cu modul în care voiam să mă văd pe mine însumi: capabil să mă despart de casă; coerentă cu nevoia mea de a avea o mamă iubitoare care mă vrea aproape” Apropo, specializarea profesională a lui Haber este memoria autobiografică.

în cazul lui Ralph Haber, denaturarea amintirilor i-a conservat perspectiva despre sine drept o persoană care a avut dintotdeauna un spirit independent. Dar pentru majoritatea oamenilor perspectiva avută asupra propriei persoane se bazează pe credința în schimbare, perfecționare și creștere. Pentru unii dintre noi, se bazează pe credința că ne-am schimbat complet și poate merge până în punctul în care șinele nostru din trecut pare o persoană complet diferită. Când oamenii trec printr-o convertire religioasă, când supraviețuiesc unui dezastru, când suferă și scapă de cancer sau când se vindecă de o dependență, de multe ori se simt transformați; fostul sine, spun ei, „nu sunt eu”. Pe cei care au trecut prin acest fel de transformări, memoria îi ajută să împace discrepanțele dintre șinele din trecut și cel din prezent schimbându-le literalmente perspectiva. Când oamenii își aduc aminte de acțiuni aflate în disonanță cu modul în care se văd pe sine în prezent - de exemplu, când oamenilor religioși li se cere să-și aducă aminte momente în care nu s-au dus la slujbă, deși simțeau că ar trebui să se ducă, sau când oamenii antireligioși își duc aminte de momentele în care s-au dus la o slujbă religioasă -, aceștia vizualizează amintirea dintr-o perspectivă aflată la persoana a treia, ca și cum ar fi un observator imparțial. Dar atunci când rememorează acțiuni care sunt consonante cu identitățile lor din prezent» aceștia spun povestea la persoana întâi, ca și cum și-ar vedea fostul sine prin propriii ochi.[11]

Ce se întâmplă însă dacă suntem de părere că doar ne-am perfecționat, dar, de fapt, nu ne-am schimbat deloc? Memoria ne vine din nou în ajutor. într-un experiment, Michael Conway și Michael Ross au cerut unui număr de 106 studenți să participe la un program de îmbunătățire a abilităților de învățare; asemenea multor astfel de programe, mai mult promitea decât oferea. La început, studenții își evaluau abilitățile de învățare, apoi erau împărțiți în mod aleatoriu în două grupe: cei care vor urma cursurile și cei care vor rămâne înscriși pe o listă de așteptare. Cursul nu avea nici cel mai mic efect asupra abilităților de învățare sau asupra notelor. în ce fel și-au justificat atunci studenții pierderea de vreme și efortul depus? După trei săptămâni, când li s-a cerut să-și aducă aminte cât mai bine cum se evaluaseră inițial, ei își aduceau aminte în mod eronat că propriile abilități erau mult mai necorespunzătoare decât spuseseră la început, ceea ce le permitea să creadă că se perfecționaseră, când de fapt nu se schimbaseră deloc. După șase luni, când li s-a cerut să-și amintească notele din perioada scursă, și-au adus aminte în mod eronat și acest lucru, spunând că au fost mai mari decât în realitate. Studenții distribuai pe lista de așteptare, care nu irosiseră niciun pic de efort, de energie sau de timp, nu simțeau nicio disonanță cognitivă și nu aveau nimic de justificat. Neavând nevoie să își denatureze amintirile, și-au adus aminte cu acuratețe de abilitățile proprii și de notele recente.[12]

Conway și Ross au descris această denaturare a memoriei aflate în slujba propriei imagini de sine ca fiind faptul de „a obține ce vrei revizuind ce ai avut”. Pe scena mai extinsă a ciclului vieții, mulți dintre noi facem exact acest lucru: ne amintim în mod greșit propria istorie ca fiind mai rea decât a fost, denaturându-ne percepția asupra modului în care ne-am perfecționat, pentru a ne simți mai bine cu modul în care suntem acum[13]. Normal că noi toți creștem și ne maturizăm, dar, în general, nu în măsura în care ne imaginăm. Această prejudecată a memoriei explică de ce fiecare dintre noi simte că s-a schimbat profund, dar că prietenii, inamicii și cei dragi sunt aceiași vechi prieteni, inamici și oameni dragi dintotdeauna. Ne vedem cu Harry la întâlnirea cu foștii colegi de liceu și îl ascultăm

cum povestește câte a învățat și cât s-a dezvoltat de la absolvire, dând din cap și spunându-ne în sinea noastră: „E același Harry pe care-1 știam; un pic mai gras, un pic mai chel”.

Mecanismele de autojustificare ale memoriei ar putea fi doar un simplu aspect fermecător și adesea exasperant al naturii umane, dacă nu s-ar întâmpla să luăm decizii cu privire la oameni, să ne formăm filozofii de viață și să ne construim narațiuni întregi pe baza unor amintiri care de multe ori sunt corecte, dar care frecvent pot fi complet greșite. Este destul de frustrant că ni se întâmplă lucruri pe care nu ni le amintim și înfricoșător când ne aducem aminte lucruri care nu s-au întâmplat niciodată. Multe dintre amintirile greșite sunt benigne, precum identitatea persoanei care ne-a citit *The Wonderful* O, dar uneori au consecințe profunde nu numai pentru noi, dar și pentru familiile noastre, prietenii noștri și pentru societate în general.

Povești adevărate despre amintiri false

în 1995, Binjamin Wilkomirski a publicat în Germania volumul *Fragments,* memoriile sale despre experiențele îngrozitoare avute în copilărie în lagărele de concentrare Majdanek și Birkenau. Fiind povestea unui copil martor al atrocităților naziste, care în cele din urmă este salvat și se mută în Elveția, *Fragments* s-a bucurat de multe aprecieri. Recenziile au comparat cartea cu opera lui Primo Levi și cu jurnalul Annei Frank. New *York Times* a scris despre carte că este „uimitoare”, iar *Los Angeles Times* - că este „o mărturie clasică despre Holocaust”. în Statele Unite, *Fragments* a primit Premiul Național pentru Carte Evreiască în 1996, la categoria autobiografie și memorii, Asociația Americană de Ortopsihiatrie i-a acordat lui Wilkomirski Premiul Hayman pentru studierea Holocaustului și a genocidului. în Marea Britanie, cartea a fost distinsă cu Premiul pentru Literatură Jewish Quarterly; în Franța a luat Prix Mémoire de la Shoah. Muzeul Memorial al Holocaustului, din Washington, l-a trimis pe Wilkomirski să facă un tur în șase orașe pentru strângere de fonduri.

Apoi s-a dovedit că *Fragments* era confabulație de la un capăt la altul. Autorul ei, pe numele lui real Bruno Grosjean, u era evreu și nu

avea descendență evreiască. Era un muzi-an elvețian care se născuse în 1941, mama lui era o femeie îemăritată numită Yvonne Grosjean și fusese adoptat de un cuplu elvețian fără copii numit Dösekker. Nu călcase în viața lui într-un lagăr de concentrare. Povestea lui era adunată din cărțile de istorie pe care le citise, din filmele pe care le văzuse, din *Pasărea vopsită,* de Jerzy Kosinski, un roman suprarealist despre suferințele unui băiețel în timpul Holocaustului.[14] (în mod ironic, s-a dovedit ulterior că nici Kosinski nu spusese adevărul când pretinsese că romanul său este autobiografic.)

Să trecem acum din Elveția la o suburbie înstărită a Bostonului, unde locuiește Will Andrews. (Acesta este pseudonimul pe care i l-au dat psihologii care l-au intervievat.) Will este un bărbat de patruzeci și ceva de ani, chipeș, cu exprimare aleasă și cu o căsnicie fericită. Will crede că a fost răpit de extratereștri și are amintiri vii despre experimentele medicale, sexuale și psihologice la care a fost supus în ultimii zece ani. De fapt - afirmă acesta -, călăuza lui extraterestră rămăsese gravidă cu el și născuse doi băieți gemeni care acum aveau opt ani și pe care, spune el cu tristețe, nu-i va vedea niciodată, dar care joacă un rol foarte important în viața lui emoțională. Răpirile, afirmă el, erau terifiante și dureroase, dar, în definitiv, era fericit că fusese „ales”.[15]

Să fie cei doi vinovați de fraudă? Oare Bruno-Binjamin Grosjean-Dösekker-Wilkomirski inventase povestea ca să devină faimos în întreaga lume, iar Will Andrews o inventase pe a sa ca să ajungă la Oprah în emisiune? Noi suntem de părere că nu și nici nu credem că au mințit - în orice caz, nu mai mult decât Tom Brokaw, deși la o scară mai mică. Să fi fost cumva bolnavi mental? Nicidecum. Au dus vieți perfect rezonabile, au funcționat normal, aveau slujbe bune, aveau relații, își plăteau facturile. De fapt, ei sunt reprezentativi pentru mii de oameni care au ajuns să-și aducă aminte de suferințe teribile din perioada copilăriei sau a maturității, experiențe despre care s-a dovedit în mod clar că nu le-au avut. Psihologii care i-au testat pe mulți dintre ei raportează că nu sufereau de schizofrenie sau de alte tulburări psihologice. Problemele lor mentale - dacă le

aveau - se încadrau în zona normală a suferințelor omenești: depresie, anxietate, tulburări de alimentație, singurătate sau angoasă existențială.

Deci nu, Wilkomirski si Andrews nu sunt nebuni sau mincinoși, dar amintirile lor sunt false din motive particulare ce țin de autojustificare. Poveștile lor, în aparență atât de diferite, au în comun mecanismele psihologice și neurologice ce pot crea amintiri false care totuși par vii, reale din punct de vedere emoțional. Aceste amintiri nu se dezvoltă peste noapte, în mod fulgerător. Durează luni, câteodată ani întregi pentru a se dezvolta, iar etapele în care apar le sunt bine cunoscu-te cercetătorilor în psihologie.

Istoricul elvețian Stefan Maechler - care a discutat cu Wilkomirski, cu prietenii acestuia, cu rudele, cu fosta lui soție, precum și cu oricine avea legătură cu povestea - spune că motivația lui Bruno Grosjean nu era dictată de un interes personal calculat, ci de autoconvingere. Grosjean și-a petrecut peste douăzeci de ani transformându-se în Wilkomirski; *Fragments* a reprezentat ultimul stadiu al metamorfozei acestuia într-o nouă identitate, și nu primul pas al unei minciuni bine calculate. „înregistrările video și mărturiile despre prezentările lui Wilkomirski dau impresia unui om care devenea euforic în raport cu propria narațiune", spune Maechler. „El a înflorit de-a dreptul rolul său de victimă a lagărelor de concentrare, pentru că aici s-a găsit în sfârșit pe sine."[16] Noua identitate a lui Wilkomirski îi oferea sentimentul puternic că viața sa are un sens și un scop, la care se adăugau adorația și sprijinul venite din partea persoanelor pe care le întâlnea. Cum altfel să obțină medalii și să fie invitat ca vorbitor? în niciun caz în calitate de clarinetist de mâna a doua.

Binjamin Wilkomirski, alias Bruno Grosjean, și-a petrecut primii patru ani din viață mutându-se din loc în loc. Mama sa îl vedea cu intermitențe și, în final, l-a abandonat într-un cămin de copii, unde a trăit până când a fost adoptat de familia Dösekker. Ca adult, Wilkomirski a decis că anii săi de copilărie erau sursa problemelor din prezent, și probabil că avea dreptate. Cu toate astea, se pare că povestea mult prea întâlnită a unui copil născut de o mamă singură,

care nu îl putea crește -copil care în cele din urmă este adoptat de un cuplu cumsecade, dar rigid -, nu putea explica într-un mod destul de dramatic dificultățile prin care trecea. Dar dacă nu ar fi fost adoptat, ci salvat după război și plasat într-un orfelinat în locul unui copil pe nume Bruno Grosjean? „Din ce alt motiv ar fi avut atacurile de panică ce îl năpădeau din senin?" spune biograful lui Wilkomirski că i-ar fi comunicat acesta. „Sau umflătura de la ceafa sau cicatricea de pe frunte? Sau coșmarurile care îl chinuiau la nesfârșit?"[17]

Din ce alt motiv? Atacurile de panică sunt o reacție normală la stres survenită în cazul celor care sunt vulnerabili la așa ceva. Mai toți avem umflături și cicatrici de vreun fel sau altul; fiul lui Wilkomirski avea și el o umflătură în același loc, sugerând o rezolvare genetică a acelui mister. Coșmarurile sunt un fenomen obișnuit raportat la populația generală și, în mod surprinzător, nu reflectă neapărat experiențe reale. Mulți adulți și copii traumatizați nu au coșmaruri, în timp ce mulți oameni fără traume au așa ceva.

Dar pe Wilkomirski nu-1 interesau aceste explicații. în căutarea unui sens al vieții, a coborât piramida luând hotărârea că va găsi adevăratul motiv pentru simptomele pe care le avea în primii săi patru ani de viață pierduți. La început, nu î$ amintea vreo experiență timpurie traumatică și, cu cât deve nea mai obsedat de amintiri, cu atât mai neclari i se păreau acei ani timpurii. A început să citească despre Holocaust, inclusiv relatări ale supraviețuitorilor. A început să se identifice cu evreii, punându-și o mezuză la ușă și purtând steaua lui David. La treizeci și opt de ani, l-a întâlnit pe Elitsur Bernstein, psiholog israelian care trăia la Zürich, un om care urma să-i devină cel mai apropiat prieten și sfătuitor în lunga sa călătorie în propriul trecut.

Aflat la vânătoare de amintiri, Wilkomirski a ajuns la Majdanek cu un grup de prieteni, inclusiv cu familia Bernstein. Când au ajuns, Wilkomirski a început să plângă: „Asta a fost casa mea! Aici stăteau copiii în carantină!". Grupul a vizitat istoricii de la arhiva lagărului, dar când Wilkomirski a întrebat de carantina copiilor, i-au râs în nas.

Copiii foarte mici mureau sau erau uciși, i-au spus; naziștii nu avuseseră creșă pentru ei, în barăci speciale. La momentul respectiv, Wilkomirski era însă mult prea angajat pe drumul către noua identitate ca să facă cale întoarsă, confruntat cu dovada că greșea, așa că reacția lui a fost să reducă disonanța dând vina pe istorici: „M-au făcut să par idiot. Au făcut un lucru groaznic", i-a spus lui Maechler. „Din acel moment, mi-am dat seama că mă puteam baza mai mult pe memoria mea decât pe ce spun așa-zișii istorici, care nici măcar nu s-au gândit la copii în cercetarea lor."[18]

Următorul pas pentru Wilkomirski a fost să meargă la terapie din cauza coșmarurilor, a fricii și a atacurilor de panică. A găsit o terapeută de orientare psihodinamică, numită Monika Matta, care i-a analizat visele și a lucrat cu tehnici nonverbale, precum desenul și alte metode de a spori „conștientizarea emoțiilor corpului". Matta l-a încurajat să pună pe hârtie amintiri. Pentru cei care își aduc aminte dintotdeauna o experiență traumatică sau secretă, scrisul poate fi benefic, permițând de multe ori suferinzilor să își vadă experiențele într-o altă lumină și să înceapă să le depășească.[19] Dar pentru cei care încearcă să-și aducă aminte de ceva ce nu s-a întâmplat niciodată, scrisul, analiza viselor și desenul - tehnici centrale pentru mulți psihoterapeuți - sunt metode care pot amesteca lesne imaginația cu realitatea.

Elizabeth Loftus, cercetătoare de frunte în domeniul memoriei, numește acest proces „inflație a imaginației": cu cât îți imaginezi ceva mai mult, cu atât ești mai predispus să umfli lucrul respectiv până la nivelul unei amintiri, adăugând detalii din mers.[20] (Există experimente în cadrul cărora s-a urmărit inflația imaginației până în creier, folosindu-se rmn pentru a demonstra cum funcționează aceasta la nivel neuronal[21].) De exemplu, Giuliana Mazzoni și colaboratorii săi le-au cerut participanților la studiu să le povestească un vis și le-au pre-zentat în schimb o analiză „personalizată" (falsă) a visului. La jumătate dintre participanți le-au spus că visul lor înseamnă că au fost brutalizați de un alt copil înainte de vârsta de trei ani, că s-au pierdut într-un loc public sau că au trecut prin alte evenimente traumatice de acest fel. Comparați cu subiecții

de control, cărora nu li s-au furnizat asemenea analize, subiecții care au primit o interpretare falsă prezentau o probabilitate mai mare să creadă că evenimentele prezentate în explicația visului se întâmplaseră cu adevărat, aproape jumătate dintre ei ajungând să producă amintiri detaliate despre acea experiență.

într-un alt experiment, subiecților li s-a cerut să își amintească de momentul când sora medicală de la școala generală le-a prelevat o mostră de piele de pe degetul mic pentru un test național de sănătate (Nu exista un asemenea test.) Simplul fapt că și-au imaginat acest scenariu puțin probabil i-a făcut pe participanți să fie mai siguri că li se întâmplase. Cu cât erau mai siguri, cu atât adăugau mai multe detalii senzoriale amintirii false („mirosea oribil în locul ăla”).[22] Cercetătorii au creat o inflație a imaginației și în mod indirect, cerând pur și simplu oamenilor să explice cum *s-ar fi putut* întâmpla un eveniment puțin probabil. Psihologul cognitiv Maryanne Garry a demonstrat că, pe măsură ce îți povestesc modul în care un eveniment ar fi putut avea loc, oamenii încep să aibă senzația că e real. Copiii sunt cu atât mai vulnerabili la această sugestie.[23]

Scrisul transformă un gând trecător într-un fapt istoric, iar pentru Wilkomirski scrierea amintirilor a însemnat confirmarea lor. „Boala mi-a arătat că era momentul să scriu totul pentru mine însumi”, spunea Wilkomirski, „așa cum era conservat în memoria mea, să urmăresc și cele mai mici amănunte până la capăt.”[24] Așa cum Wilkomirski i-a respins pe istoricii de la Majdanek, care i-au pus la îndoială amintirea, tot așa i-a respins și pe savanții care i-au spus că memoria nu funcționează așa.

în timp ce *Fragments* se afla în pregătire, editura a primit o scrisoare de la un om care pretindea că povestea lui Wilkomirski nu este adevărată. Alarmată, editura l-a contactat pe Wilkomirski pentru confirmare. Elitsur Bernstein și Monika Matta au trimis scrisori în sprijinul acestuia. „Citind manuscrisul lui Bruno, nu am avut nicio clipă îndoiala că ar fi autentic”, i-a scris Bernstein redactorului. „Mă simt îndreptățit să spun că, după părerea mea, numai cineva care a

trecut prin asemenea lucruri poate scrie despre ele în felul acesta.” Monika Matta, care a intrat la rândul ei într-un mic dans al autojustificării, nu avea nici ea dubii legate de autenticitatea memoriei sau identității lui Wilkomirski. Wilkomirski, scria aceasta, este un om dăruit, onest, cu „o memorie care funcționează extraordinar de precis” și care fusese influențat profund de experiențele din copilărie. A scris că speră ca orice „îndoieli absurde să fie spulberate”, pentru că publicarea acelei cărți este foarte importantă pentru sănătatea mentală a lui Wilkomirski. A mai scris că își dorește ca soarta să nu îi joace o asemenea festă perfidă, *„demonstrându-i din nou că este un «nimeni»”*[25] Editorul, convins de mărturiile și asigurările furnizate de experți, a publicat volumul la timp. Acel „nimeni” devenise în sfârșit cineva.

* * *

în data de 8 august 1983, în timp ce traversa cu bicicleta Nebraska rurală, Michael Shermer a fost răpit de extratereștri. O navă mare a aterizat și l-a forțat pe Shermer să coboare de pe bicicletă. Extratereștrii au coborât din navă și l-au răpit pentru nouăzeci de minute, timp despre care nu își amintește nimic. Experiența lui Shermer nu este neobișnuită; milioane de americani cred că au avut, într-un fel sau altul, contact cu un OZN sau cu extratereștri. Pentru unii acest lucru se întâmplă în timp ce conduc pe distanțe foarte lungi: se plictisesc, peisajul nu se schimbă și ei se întreabă ce s-a întâmplat în minutele sau orele despre care nu își aduc aminte. Unii oameni, chiar și piloții profesioniști, văd pe cer lumini misterioase inexplicabile. Pentru majoritatea, experiența respectivă are loc în ciudata ceață mentală situată între somn și starea de veghe, când se trezesc brusc și văd stafii, extratereștri, umbre sau spirite în patul lor. De multe ori, se simt paralizați fizic, incapabili să se miște.

Biciclistul sportiv, șoferul și persoana care doarme sunt în vârful piramidei: s-a întâmplat ceva misterios și alarmant, dar ce? Nu ai nicio problemă dacă nu știi de ce te-ai trezit morocănos de dimineață, dar nu poți trăi cu ideea că nu știi de ce te-ai trezit cu un gnom în pat. Dacă ești om de știință sau alt gen de sceptic, atunci o

să cercetezi și o să afli că explicația pentru acel eveniment înspăimântător este reconfortantă: în cele mai profunde stadii ale somnului, când visăm, o parte din creier blochează mișcarea corpului, ca să nu te arunci din pat dacă visezi că te fugăresc niște tigri. Dacă te trezești din această stare înaintea corpului, vei fi chiar paralizat pentru câteva clipe; dacă creierul încă generează imagini onirice, vei avea, pentru câteva secunde, un vis în stare de veghe. Acesta este motivul pentru care acele figuri din patul tău sunt ca prin vis, sunt de coșmar: tu chiar visezi, dar cu ochii deschiși. Paralizia în timpul somnului - afirmă Richard J. McNally, psiholog și clinician de la Harvard, care studiază memoria și trauma - nu este un fenomen „mai patologic decât un sughiț". Se întâmplă destul de des, spune el, „mai ales în cazul oamenilor al căror ritm de somn este alterat de schimbarea fuselor orare, de schimbarea turelor de lucru sau de astenie". Cam 30% din populație a avut la un moment dat senzația de paralizie în timpul somnului, dar numai 5% au avut și halucinații în stare de veghe. Aproape toți cei care au senzația de paralizie în timpul somnului și vise în starea de veghe raportează că această combinație creează senzația de teroare.[26] Putem spune că este o senzație extraterestră.

Michael Shermer, sceptic ca înclinație și ca profesie, a înțeles aproape imediat ce i s-a întâmplat. „Experiența mea cu răpirea a fost stârnită de o puternică deprivare de somn și de extenuare fizică", avea să scrie el mai târziu.[27] „Tocmai mersesem neîntrerupt cu bicicleta 83 de ore și parcursesem 1259 de mile în zilele deschiderii Cursei transcontinentale a Americii de 3100 de mile. Mergeam aproape adormit, când rulota mea le sprijin a făcut semn cu farurile și a tras pe dreapta, iar echipa mea mi-a zis că a sosit momentul să iau o pauză de somn. în acea clipă, s-a activat o amintire distantă a serialului televizat *Invadatorii,* din anii șaizeci, care s-a strecurat în visul meu în stare de veghe. . . . Brusc, membrii echipei mele de sprijin s-au transformat în extratereștri."

De fapt, cei ca Shermer reacționează la astfel de experiențe neobișnuite spunând: „Uau, ce vis în stare de veghe ciudat și înfricoșător! Ce fascinant e creierul!" Dar Bill Andrews, ca și restul

celor trei milioane de americani care cred că au avut un fel de întâlnire extraterestră, coboară piramida într-o direcție diferită. Intervievând sute de oameni care cred în răpirile extraterestre, psihologul clinician Susan Clancy a descoperit că procesul se desfășoară într-un ritm susținut pe măsură ce posibilitatea unei răpiri devine din ce în ce mai credibilă. „Toți subiecții pe care i-am intervievat”, scrie ea, „au urmat aceeași traiectorie: odată ce suspectau că fuseseră răpiți de extratereștri, nu mai exista cale de întoarcere.... De îndată ce sămânța acestei credințe era sădită, de îndată ce răpirea extraterestră era doar bănuită, cei răpiți începeau să caute dovezi confirmatoare. Iar odată căutarea începută, aproape întotdeauna se găseau dovezi.”[28]

Evenimentul declanșator este experiența înfricoșătoare: ,,într-o noapte, m-am trezit deodată și nu mă puteam mișca”, spunea unul dintre intervievați. „Eram pătruns de teroare și m-am gândit că era un intrus în casă. Am vrut să țip, dar n-am reușit să scot niciun sunet. Totul a durat o clipită, dar a fost suficient încât să-mi fie frică să adorm iar.” Este de înțeles că persoana vrea să lămurească ce s-a întâmplat și caută o explicație care ar putea lămuri și alte probleme curente. „Sunt deprimat de când mă știu”, a spus o persoană care a participat la studiul lui Clancy. „Mi se întâmplă ceva grav și vreau să știu ce anume.” Alții au raportat disfuncții sexuale, obezitate, experiențe ciudate sau simptome care îi îngrijorau și îi bulversau: „Mă întrebam de ce pijamalele mele erau pe jos când m-am trezit”; „în ultima vreme îmi curge sânge din nas - înainte nu mi se întâmpla niciodată”; „Mă întrebam de ce am vânătăi în formă de monedă de pe spate”.[29]

De ce aleg oamenii aceștia răpirea extraterestră ca explicație pentru aceste simptome și îngrijorări? De ce nu se gândesc la explicații mai raționale, precum „pentru că îmi era foarte cald noaptea și mi-am dat jos pijamalele sau „am cam luat în greutate - trebuie să fac mai multă mișcare sau „poate că e momentul să iau Prozac sau să încerc consilierea de cuplu”? Date fiind toate explicațiile disponibile pentru probleme de somn, depresie, disfuncții sexuale și simptome fizice de rutină, Clancy s-a întrebat de ce ar alege-o cineva pe

cea mai implauzibilă: răpirea extraterestră? Cum pot oamenii pretinde că își amintesc evenimente pe care majoritatea celorlalți le-ar considera imposibile, dacă nu cumva chiar s-au întâmplat? Răspunsul este legat în parte de cultura americană și în parte de nevoile și personalitățile „trăitorilor", termen pe care îl folosesc cu referire la sine mulți dintre cei care cred că au fost răpiți.

Trăitorii ajung să creadă că răpirea extraterestră este o explicație rezonabilă pentru simptomele lor auzind sau citind povești și mărturii despre acest lucru. Când o poveste este repetată de suficiente ori, devine atât de familiară, încât începe să erodeze scepticismul inițial al persoanei - chiar și o poveste incredibilă, care ne poate convinge că am fost martorii unei posedări demonice în copilărie.[30] Desigur, poveștile cu răpiri extraterestre se găsesc peste tot în cultura populară americană, în cărți, filme, la televizor, la talk-show-uri. în același timp, poveștile se potrivesc necesităților trăitorilor. Clancy a descoperit că majoritatea crescuseră în cadrul unor credințe religioase tradiționale pe care le respinseseră, înlocuindu-le cu o orientare de tip new age spre *channeling* și practici de vindecare alternative. Aceștia sunt mai predispuși la fantezii și mai sugestionabili decât alții și întâmpină dificultăți mai mari în privința confuziei surselor, adică tind să confunde lucruri pe care le gândiseră sau le trăiseră direct cu povești citite sau auzite la televizor. (Spre deosebire de aceștia, Shermer a recunoscut că extratereștrii lui își aveau originea într-un serial din anii șaizeci.) Poate că lucrul cel mai important este faptul că explicația care face apel la răpire surprinde intensitatea emoțională și importanța dramatică a viselor înfricoșătoare petrecute în stare de veghe. Această explicație li se pare mult mai reală, spune Clancy, decât alternativa mundană a „paraliziei în timpul somnului".

Senzația de revelație simțită de trăitori atunci când explicația răpirii se potrivește cu propriile simptome este euforică, la fel ca potrivirea găsită de Wilkomirski între explicația supraviețuirii Holocaustului și propriile dificultăți. Povestea răpirii îi ajută pe acei trăitori să își explice suferința psihologică și să evite răspunderea pentru propriile greșeli, regrete și probleme. „Nu puteam fi atinsă" - i-a spus o femeie

lui Clancy - „nici măcar de soțul meu, care e un om blând și bun. Închipuiți-vă cum e să ai patruzeci și cinci de ani și să nu știi ce înseamnă o partidă bună de sex! Acum înțeleg că are de-a face cu ce mi-au făcut acele ființe. Am fost subiectul experimentelor lor sexuale de la o vârstă fragedă." Toate femeile intervievate de Clancy i-au spus că se simțeau schimbate în urma experiențelor avute, că deveniseră persoane mai bune, că viețile lor se îmbunătățiseră și, mai ales, că viața lor avea sens acum. Will Andrews a spus: „Eram gata să mă dau bătut. Nu știam ce e în neregulă, dar știam că lipsește ceva. Astăzi lucrurile sunt altfel. Mă simt excelent. Știu că există ceva mult mai mare, mai important decât noi - și, dintr-un motiv sau altul, au ales să-mi dezvăluie mie prezența lor. . . . Ființele astea învață de la noi și noi învățăm de la ele și, în cele din urmă, se va crea o lume nouă. Iar eu voi fi o parte a ei, direct sau prin intermediul gemenilor. Soția lui Will (cea de pe această planetă) ne-a furnizat o motivație suplimentară pentru faptul că Will inventase progenituri extraterestre atunci când s-a întrebat cu voce tare în fața lui Clancy: „Oare ar fi stat lucrurile altfel dacă am fi putut face copii?"[31]

în stadiul final, după ce trăitorii au acceptat teoria răpirii extraterestre pentru problemele lor și după ce și-au recuperat amintirile, îi caută pe alții ca ei și citesc numai mărturii care le confirmă noua explicație. Refuză cu tărie orice dovadă care creează disonanță sau orice alt mod de a înțelege ce li s-a întâmplat. Unul dintre subiecții lui Clancy i-a zis: „Jur pe ce-am mai sfânt că, dacă mai pomenește cineva de paralizie în timpul somnului, cred că am să vărs. Chiar a fost ceva în cameră în noaptea aia! Totul se învârtea cu mine. . . . Nu dormeam. Am fost răpită"[32] Absolut toți oamenii intervievați de Clancy erau conștienți de explicația științifică și o respingeau cu furie. în Boston, acum câțiva ani, s-a tinut o dezbatere între McNally și John Mack, un psihiatru care era de părere că răpi-ții spun adevărul.[33] Mack a adus cu el un trăitor. Femeia a ascultat dezbaterea, inclusiv argumentele lui McNally despre cum oamenii care cred că au fost răpiți sunt înclinați spre fantezii și ajung să interpreteze greșit o experiență onirică obișnuită ca pe o experiență

cu extratereștri. în discuția care a urmat, femeia i-a zis lui McNally: „Nu vedeți că n-aș crede că am fost răpită dacă îmi mi-ar da cineva o explicație alternativă rezonabilă?” McNally a spus: „Tocmai asta am făcut”.

Spre finalul acestui proces, aflați la baza piramidei și la mare distanță de sceptici precum Michael Shermer, trăitorii și-au internalizat amintirile false și nu le mai pot deosebi de cele adevărate. Atunci când sunt aduși în laborator și li se cere să descrie răpirea traumatizantă, reacțiile lor fiziologice puternice (puls și tensiune) sunt echivalente cu cele avute de paci-enții care suferă de sindrom de stres posttraumatic.[34] Ajung să-și creadă propria poveste.

* * *

Amintirile false ne permit să ne iertăm pe noi înșine și să ne justificăm greșelile, dar uneori sunem nevoiți să plătim un preț ridicat: incapacitatea de a ne asuma răspunderea pentru propria viață. Conștientizarea distorsiunii memoriei, a faptului că unele amintiri trăite profund pot fi eronate, ar putea încuraja oamenii să nu-și trateze cu atâta seriozitate amintirile, să renunțe la certitudinea că amintirile lor sunt întotdeauna corecte și să reziste înclinației ademenitoare de a folosi trecutul pentru a justifica problemele prezentului. Dacă trebuie să avem grijă ce ne dorim pentru că s-ar putea să se împlinească, trebuie să avem grijă și ce amintiri selectăm când ne justificăm viața, pentru că va trebui să trăim cu ele.

Una dintre cele mai puternice povești la care mulți oameni vor să acceadă este narațiunea victimei. Nimeni nu a fost răpit până acum de extratereștri (deși orice trăitor ne va contrazice cu ardoare), dar milioane de oameni sunt supraviețuitorii unor acte de cruzime în copilărie: neglijență, abuz sexual, alcoolism parental, violență, abandon, ororile războiului. Mulți își spun povestea public: cum au făcut față, cum au îndurat, ce au învățat, cum au reușit să meargă

mai departe. Poveștile despre traumă și despre depășirea acesteia sunt exemple de rezistență omenească ce ne inspiră.[35]

Tocmai pentru că aceste povești au o putere emoțională atât de mare, mii de oameni sunt atrași de construirea unor versiuni de tipul „mi s-a întâmplat și mie". Câțiva au pretins că sunt supraviețuitori ai Holocaustului; mii pretind că au supra viețuit răpirilor extraterestre; zeci de mii pretind că au supra viețuit incestului sau altor traume sexuale a căror amintire se pare că a fost refulată până în momentul în care, ajunși la maturitate, au început să meargă la terapie. De ce oamenii ar pretinde că au suferit experiențe devastatoare dacă nu s-a întâmplat așa, mai ales când această credință le cauzează rupturi cu familia și prietenii? Prin distorsiunea amintirilor, acești oameni „pot obține ce vor revizuind ce au avut", iar ceea ce vor este să își schimbe viața din prezent - indiferent cât de deprimantă sau de banală ar fi ea - într-o victorie uimitoare asupra adversității. Amintirile despre abuz îi ajută să rezolve disonanța dintre „Sunt o persoană deșteaptă și capabilă" și „Viața mea este dezordonată în clipa asta" cu o explicație care îi face să se simtă bine și îi scutește de orice răspundere: „Nu e vina mea că viața mea e dezordonată. Uite ce lucruri îngrozitoare mi s-au întâmplat". Ellen Bass și Laura Davis au exprimat cât se poate de clar acest mod de gândire în *The Courage to Heal.* Autoarele spun cititorilor care nu au nicio amintire de abuz sexual în copilărie că „atunci când îți aduci prima dată aminte de abuz și îi conștientizezi efectele, s-ar putea să ai un imens sentiment de ușurare. în sfârșit, problemele tale au un motiv. Avem pe cineva sau ceva pe care să dăm vina".[36]

Nu este de mirare, așadar, că majoritatea oamenilor care și-au creat amintiri despre suferințe timpurii, asemenea celor care cred că au fost răpiți de extratereștri, fac mari eforturi să își justifice și să își mențină noile explicații. Să luăm în considerare cazul unei tinere numită Holly Ramona, care, după un an petrecut la facultate, a mers la terapie pentru depresie și bulimie. Terapeutul i-a spus că aceste probleme des întâlnite sunt de obicei simptome de abuz sexual în copilărie, dar Holly a negat că i s-ar fi întâmplat așa ceva vreodată. Cu toate astea, în timp, la îndemnul terapeutului și după ce un

psihiatru i-a administrat pentothal de sodiu (numit în mod obișnuit și eronat „serul adevărului”), Holly a ajuns să-și amintească faptul că, între cinci și șaisprezece ani, fusese violată în mod repetat de tatăl ei, care o forțase chiar să aibă relații sexuale cu câinele familiei. Tatăl lui Holly, plin de furie, i-a dat în judecată pe cei doi terapeuți pentru „implantarea sau întărirea unor amintiri false potrivit cărora [el] ar fi molestat-o în copilărie”. Jurații au fost de acord, l-au exonerat pe tată și i-au găsit pe terapeuți vinovați.[37]

Această decizie a pus-o pe Holly într-o stare de disonanță pe care o putea rezolva în două moduri: putea să accepte verdictul, să conștientizeze că amintirile sunt false, să-i ceară iertare tatălui său și să încerce să readucă laolaltă familia distrusă de acuzații. Sau putea să respingă verdictul ca fiind o enormă eroare judiciară, să devină din ce în ce mai convinsă că tatăl său profitase de ea și să se dedice din nou terapiei de recuperare a memoriei. Alegerea mai ușoară era de departe opțiunea a doua, din cauza nevoii sale de a justifica răul făcut tatălui și familiei. Să se răzgândească acum ar fi fost ca și cum ai încerca să întorci un vapor cu aburi pe un râu îngust - nu prea ai loc de manevră și întâmpini pericole peste tot; este mult mai ușor să menții cursul. într-adevăr, Holly Ramona nu numai că a respins vehement verdictul; ea și-a întărit decizia, hotărând să termine facultatea și să se apuce să practice psihoterapia. Ultimul lucru pe care l-am aflat în legătură cu ea a fost că își încurajează unii clienți să-și recupereze amintirile de abuz sexual din copilărie.

Cu toate astea, din când în când apare câte cineva care apără adevărul, chiar și atunci când adevărul stă în calea unei povești autojustificatoare bune. Nu este ușor de făcut, pentru că presupune să arunci o privire nouă, sceptică, asupra amintirii mângâietoare cu care trăiai, analizând-o din toate unghiurile ca să vezi dacă este plauzibilă și, indiferent cât de mare ar fi disonanța rezultată, să renunți la ea. Toată viața ei adultă, scriitoarea Mary Karr avusese o amintire în care, ca adolescentă, fusese abandonată de tatăl său. Acea amintire îi permitea să se simtă ca o supraviețuitoare eroică a abandonului tatălui. Dar când a început să-și scrie memoriile, a trebuit să admită faptul că povestea nu avea cum să fie adevărată.

„Numai studiind evenimentele așa cum au fost și punând la îndoială propriile motivații vom ajunge să scoatem la lumină adevărurile complexe”, a scris ea.

Dar cum ar putea un memorialist să dezgroape adevărurile vieții pornind de la evenimente false? La un moment dat, am scris o scenă de rămas-bun ca să arăt cum tăticul meu, mare băutor și aventurier, a dat bir cu fugiții și m-a abandonat când abia ajunsesem la pubertate. Când am scotocit prin amintirile din adolescență pentru a dovedi acest lucru, faptele au spus o altă poveste: tatăl meu continuase să mă ducă la școală la timp și să-mi facă micul dejun, să mă invite la excursii de vânătoare și pescuit. Eu fusesem cea care spunea nu. L-am părăsit și am mers în Mexic și în California cu o gașcă de vânzători de droguri, apoi am plecat la facultate.

Varianta aceasta era mult mai tristă decât autoportretul caricatural cu care începusem. Dacă m-aș fi agățat de presupunerile mele, crezând că drama mea era provocată de obstacole pe care nu a trebuit le depășesc - mă zugrăveam ca pe o supraviețuitoare dură a unor cruzimi nemeritate -, nu aș fi aflat niciodată ce se întâmplase cu adevărat. La asta mă refer când spun că Dumnezeu se află în adevăr.[38]

CAPITOLUL 4

Intenții bune, știință prost făcută: bucla inchisa a judecății clinice

Nu contează cât de frumoasă e teoria, cât de deștept ești sau cum te cheamă. Dacă nu e în acord cu experimentul, e greșită. Asta e tot.

Richard Feynman, fizician

Dacă Holly Ramona a simțit disonanță când a auzit verdictul care-i condamna pe terapeuții ei pentru că îi implantaseră amintiri false, cum vă imaginați că s-au simțit terapeuții ei? Să fi simțit nevoia să zică: „Dragă Holly, ne cerem iertare, am greșit îngrozitor modul în care ți-am tratat depresia și tulburările alimentare. Ar trebui să ne ducem înapoi la școală și să mai învățăm despre memorie”? Din nefericire, mult mai tipică este reacția unui alt terapeut. O femeie pe care o vom numi Grace s-a dus la terapie după un atac de panică. Nu se înțelegea bine cu șeful ei și, pentru prima dată în viață, se simțea într-o situație pe care nu o putea controla. Dar, în loc să o trateze pentru atacul de panică și să o ajute să-și rezolve situația de la serviciu, terapeutul a decis că simptomele lui Grace indicau că tatăl ei o molestase sexual în copilărie. La început, Grace a îmbrățișat interpretarea terapeutului; la urma urmei, terapeutul era expert. De-a lungul timpului, asemenea lui Holly, a ajuns să creadă că tatăl ei chiar o molestase. Grace și-a acuzat tatăl în mod direct, a tăiat relațiile cu părinții și surorile și și-a părăsit temporar soțul și copiii. Cu toate astea, noile sale amintiri nu i s-au părut niciodată complet acceptabile, pentru că îi contraziceau istoricul relației în general bune și iubitoare cu tatăl său. într-o zi, i-a spus terapeutului că nu mai crede în faptul că tatăl ei o molestase.

Terapeutul putea să accepte ce i-a zis clienta și să înceapă să caute împreună cu ea o explicație mai bună pentru problemele respective.

Putea să se apuce să citească despre ultimele cercetări care indicau ce abordare terapeutică funcționează mai bine pentru atacurile de panică. Putea să stea de vorbă cu propriii colegi despre caz, pentru a verifica dacă nu îi scăpase ceva. însă terapeutul lui Grace n-a făcut niciunul din aceste lucruri. Când Grace și-a exprimat îndoiala în legătură cu veridicitatea amintirilor, terapeutul i-a spus: „Ești mai bolnavă ca oricând”.[1]

* * *

în anii 1980 și 1990, indicii nou apărute ale abuzului sexual împotriva copiilor și femeilor au declanșat două epidemii de isterie neprevăzute. Una a fost fenomenul terapiei de recuperare a memoriei, în care adulți ce intrau în terapie fără amintirea vreunei traume din copilărie ieșeau de acolo crezând că au fost molestați sexual de părinți sau torturați în cadrul unor culte satanice, câteodată timp de ani de zile, fără să fie conștienți la momentul respectiv și fără nicio coroborare din partea fraților și surorilor, prietenilor sau medicilor. Sub hipnoză, spuneau aceștia, terapeuții lor le-au facilitat amintirea experiențelor oribile prin care trecuseră în copilărie, în leagăn și uneori chiar în vieți anterioare. O femeie și-a adus aminte că mama ei îi introducea păianjeni în vagin. Alta a spus că tatăl ei o molestase de la cinci la douăzeci și trei de ani și că o violase chiar cu câteva zile înaintea nunții - amintiri pe care le refulase până la terapie. Altele au spus că li se provocaseră arsuri, deși nu aveau niciun semn pe corp. Unele au spus că au fost lăsate gravide și forțate să avorteze, deși corpul lor nu prezenta niciun fel de urme. Cele care au ajuns în fața instanței au adus martori experți, mulți dintre ei cu diplome impresionante în psihologie clinică și psihiatrie, care au depus mărturie că acele amintiri recuperate erau dovezi valabile de abuz.[2]

A doua epidemie majoră a fost panica legată de abuzul sexual în grădinițe. în 1983, educatorii de la McMartin Preschool din Manhattan Beach, California, au fost acuzați că au comis fapte de nedescris împotriva copiilor pe care îi îngrijeau, precum tortură în ritualuri satanice în camere subterane uciderea de iepurași sub ochii

lor și abuz sexual. Unii copii ai spus că educatorii îi luau cu avionul. Acuzarea nu a reușit să convingă juriul că abuzul avusese loc, dar acel caz a produs multe alte procese copiate la indigo în toată țara: cazul Little Rascals Day Care din Carolina de Nord, Kelly Michaels din New Jersey, familia Amirault din Massachusetts, Dale Akiki din San Diego, precum și pretinse grupuri organizate de molestatori din Jordan, Minnesota; Wenatchee, Washington; Niles, Michigan; Miami, Florida și din zeci de alte comunități. Peste tot, copiii spuneau povești bizare. Unii relatau că fuseseră atacați de un robot, molestați de clovni sau homari, sau că fuseseră forțați să mănânce broaște. Un copil a spus că fusese dezbrăcat și legat de un copac din curtea școlii, în văzul educatorilor și al copiilor, deși niciun trecător nu observase așa ceva și niciun alt copil nu a confirmat. Au fost chemați asistenții sociali și alți terapeuți să evalueze poveștile copiilor, să facă terapie cu aceștia și să-i ajute să dezvăluie cele întâmplate. Mulți au depus ulterior mărturie în tribunal că, pe baza judecății lor clinice, erau siguri că educatorii se fac vinovați.[3]

Unde dispar toate epidemiile? Cum se face că în ultima vreme nu au mai apărut pe la talk-show-uri celebrități care își dezvăluie amintirile recuperate despre torturile suferite în copilărie? Oare să-și fi închis toți pedofilii sadici creșele? Majoritatea educatorilor condamnați în acele cazuri au fost reabilitați în urma recursurilor, dar mulți educatori și părinți rămân în închisoare, se află în arest la domiciliu sau sunt nevoiți să-și trăiască viața ca infractori sexuali înregistrați la poliție. Epoca de glorie a mișcării memoriei recuperate a trecut, deși a distrus multe vieți și a destrămat nenumărate familii. însă mai apar ocazional cazuri în tribunale, la știri, în filme și în cărți populare[1]. *Leaving the Saints,* de Martha Beck, este o carte în care autoarea descrie cum tatăl său mormon se pare că o supusese la ritualuri de abuz sexual în copilărie, dar fără să precizeze că uitase totul până când a beneficiat de ajutorul unui psihoterapeut specializat în recuperarea memoriei, care a învățat-o practica autohipnozei.

Astfel, deși epidemiile s-au terminat, premisele care le-au declanșat rămân în cultura populară: dacă ai fost traumatizat în mod repetat în

copilărie, probabil că ți-ai refulat amintirea. Dacă ai refulat amintirea, hipnoza te poate ajuta să o recuperezi. Dacă ești convins cu tărie că amintirile tale sunt adevărate, atunci chiar așa este. Dacă nu ai amintiri, ci doar suspiciuni că ai suferit abuzuri, probabil că așa s-a întâmplat. Dacă ai flashbackuri sau vise legate de abuz, îți dezgropi o amintire adevărată. Copiii nu mint aproape niciodată în privința chestiunilor sexuale. Dacă copilul tău are coșmaruri, face în pat, vrea să doarmă cu lumina aprinsă sau se masturbează, acestea sunt posibile semne că a fost molestat.

Aceste credințe nu au apărut în peisajul cultural ca ciupercile după ploaie. Au pornit de la specialiști în sănătate mentală care au diseminat ideile acestea la conferințe, în jurnalele clinice și în mass-media, precum și în cărțile populare, și care și-au făcut reclamă ca experți în diagnosticarea abuzului sexual la copii și în determinarea validității amintirilor recuperate. Afirmațiile lor se bazau în mare parte pe rămășițe de idei freudiene (și pseudofreudiene) despre refulare, memorie, traumă sexuală, sensul viselor și încrederea în propria putere clinică a intuiției și diagnosticului. Tot ce au pretins acești terapeuți a fost între timp studiat științific și s-a dovedit că totul este eronat.

* * *

Este dureros să recunoaștem asta, dar când povestea McMar-tin a apărut pentru prima dată în presă, noi amândoi, independent unul de celălalt, am fost înclinați să credem că acei educatori erau vinovați. Fără să cunoaștem detaliile acuzațiilor, am acceptat pe negândite clișeul că „nu iese fum fără foc”; ca oameni de știință, ar fi trebuit să fim mai precauți. Când, la mai multe luni după proces, toate detaliile au ieșit la iveală -despre mama cu probleme emoționale care făcuse primele acuzații și ale cărei învinuiri deveniseră din ce în ce mai nebunești, până în punctul în care nici procurorii nu-i mai dădeau atenție; despre cum, pe parcursul mai multor luni, copiii fuseseră presați să „spună” de către grupuri de asistenți sociali porniți într-o cruciadă morală; despre cum poveștile copiilor deveneau din ce în ce mai fantasmagorice - ne-am simțit

ca doi neghiobi și ne-a fost jenă că ne sacrificaserăm scepticismul științific pe altarul indignării. Credulitatea noastră inițială ne-a produs disonanță din belșug și produce în continuare.

Dar disonanța noastră este incomparabilă cu a celor care erau implicați personal și care au luat atitudine în public, inclusiv grupurile de psihoterapeuți, psihiatri și asistenți sociali care se considerau clinicieni abili și apărători ai drepturilor copiilor.

Nimănui nu-i place să afle că a greșit, că amintirile noastre sunt distorsionate sau sunt confabulații, sau că am făcut o eroare profesională jenantă. Pentru oamenii din oricare profesie legată de sănătate, miza e cu atât mai mare. Dacă ai un set de credințe care îți îndrumă practica și afli că unele sunt greșite, ori recunoști că ai greșit și îți schimbi abordarea, ori respingi noile dovezi. Dacă greșelile nu amenință prea mult modul în care îți vezi propria competență și dacă nu ai luat atitudine în public în apărarea lor, probabil că vei fi dispus să-ți schimbi abordarea, recunoscător că acum ai una mai bună. Dar dacă unele dintre acele credințe greșite au înrăutățit problemele unui client, dacă i-au distrus familia sau au aruncat oameni nevinovați în închisoare, atunci și tu, precum terapeutul lui Grace, va trebui să rezolvi o disonanță foarte gravă.

Este dilema lui Semmelweiss, pe care am descris-o în introducere. De ce colegii nu i-au spus: „Ignac, îți mulțumim foarte mult că ai găsit cauza deceselor tragice și inutile ale pacientelor”? Pentru ca acei medici să fi acceptat intervenția sa simplă și salvatoare de vieți - spălatul mâinilor -, ar fi trebuit să recunoască faptul că ei erau cauza niorții tuturor acelor paciente aflate în grija lor. Aceasta reprezenta o conștientizare intolerabilă, pentru că ataca în mod direct imaginea de experți în medicină și de vindecători înțelepți pe care o aveau medicii despre ei înșiși. Astfel, în esență, i-au spus lui Semmelweiss să-și ia tălpășița cu ideile lui tâmpite cu tot. întrucât refuzul lor încăpățânat de a accepta dovezile prezentate de Semmelweiss - rata de deces mai mică în rândul pacientelor sale - avusese loc mult înainte de era proceselor de malpraxis, putem spune cu siguranță că ei acționau din nevoia de a-și

proteja mândria, nu veniturile. Medicina a mai avansat din zilele lor, dar nevoia de autojustificare nu s-a clintit deloc.

Chiar dacă treptat, majoritatea ocupațiilor se află în cele din urmă într-un proces continuu de autoperfecționare și autocorectare. Astăzi, dacă ești medic, te speli pe mâini și porți mănuși de cauciuc, iar dacă uiți s-o faci, colegii, asistenții și pacienții îți vor atrage atenția. Dacă ai o firmă care face jucării și se dovedește că noua ta păpușă nu se vinde mai bine decât păpușile Barbie, piața te va informa. Dacă ești om de știință, nu poți pur și simplu să falsifici datele despre oaia ta donată, întrucât primul laborator care nu-ți poate reproduce rezultatele se va grăbi să anunțe tot restul lumii. Dacă ești psiholog experimental și faci o greșeală în modul în care îți construiești experimentele sau analiza rezultatelor, colegii și criticii te vor informa imediat și vor da de știre întregii comunități științifice. Desigur, nu toți oamenii de știință sunt științifici, adică deschiși la minte și dispuși să renunțe la convingerile lor adânci sau să recunoască faptul că un conflict de interese le-ar putea influența cercetarea. Dar atunci când omul de știință individual nu se mai autocorectează, în cele din urmă știința o face de una singură.

Specializările în sănătatea mentală sunt diferite. Cei care lucrează în aceste domenii au un amalgam de diplome, calificări și abordări care de multe ori nu prea au tangență una cu cealaltă. Imaginați-vă că profesia juridică ar fi alcătuită din oameni care au făcut dreptul, au studiat toate aspectele legii și au trecut un examen de barou extrem de dificil, precum și din oameni care nu au făcut decât să plătească 78 de dolari pentru un curs de weekend despre eticheta în tribunal. Acum aveți o idee despre ce se întâmplă în acest domeniu.

în profesia de psihoterapeut, psihologii clinicieni sunt cel mai bun echivalent al avocaților de profesie. Majoritatea au un doctorat, iar dacă și-au luat diploma de la o universitate serioasă și nu de la o fabricuță independentă de terapeuți, au cunoștințe de bază legate de cum se face cercetare în psihologie. Unii fac cercetare personal, focalizându-se, de exemplu, pe ingredientele de succes în terapie sau pe originile tulburărilor emoționale. Dar, indiferent dacă fac sau

nu cercetare personal, ei sunt de obicei experimentați în știința psihologiei și știu ce fel de terapie are o eficiență dovedită. De exemplu, metodele cognitiv-comportamentale sunt preferate în tratamentul atacurilor de panică, depresiei, tulburărilor de alimentație, insomniei, furiei cronice și altor tulburări emoționale. Aceste metode sunt adesea la fel de eficiente sau chiar mai eficiente decât medicația.[5]

Pe de altă parte, majoritatea psihiatrilor, care au diplome în medicină, învață despre medicină și medicație, dar nu învață prea multe lucruri despre metoda științifică și nici măcar despre cercetarea de bază în psihologie. De-a lungul secolului al XX-lea, ei erau în general practicanți ai psihanalizei freudiene sau ai unei ramuri a acesteia; îți trebuia o diplomă de medicină ca să fii admis la un institut de pregătire în psihanaliză. Pe măsură ce popularitatea psihanalizei a scăzut și modelul biomedical al tulburărilor câștiga teren, majoritatea psihiatrilor au început să trateze pacienții mai degrabă cu medicamente, decât cu vreo formă de terapie prin conversație. Astfel, deși psihiatrii află multe despre creier, mulți nu află mai nimic despre psihologie sau despre esența sceptică a științei, obișnuită cu punerea ideilor în discuție. Antropologul Tanya Luhrmann a studiat rezidenți la psihiatrie timp de patru ani, însoțindu-i la cursuri și la convenții, observându-le activitatea în clinici și în camerele de urgență. A descoperit că rezidenți-lor nu li se cerea să citească cine știe ce; mai degrabă așteptarea era ca aceștia să absoarbă lecțiile care li se dădeau, fără dezbateri sau întrebări. Cursurile la care asistau ofereau deprinderi practice, fără substanță intelectuală; profesorii vorbeau despre ce se face în terapie și nu despre motivele pentru care terapia ajută sau despre ce tip de terapie este mai potrivită pentru o problemă dată.[6]

Și, în fine, există toți acei oameni care practică una dintre multele forme de psihoterapie. Unii au masterate în psihologie, consiliere sau asistență socială clinică; sunt certificați în specialitatea lor, precum terapia de cuplu sau de familie. însă alții nu au niciun fel de pregătire în psihologie, nici măcar o diplomă de facultate. Cuvântul

„psihoterapeut” nu este reglementat prin lege; în multe state, oricine poate spune că este terapeut fără vreo pregătire.

în ultimele două decenii, pe măsură ce numărul specialiștilor în sănătate mentală a crescut vertiginos, majoritatea programelor de pregătire în psihoterapie s-au separat de rudele lor cu orientare științifică din departamentele universitare de psihologie.[7] „La ce bun să știm statistică și cercetare?” întreabă mulți dintre absolvenții acestor programe. „Tot ce trebuie să știm este cum să facem terapie, iar pentru asta avem nevoie, în principal, de experiență clinică.” Din anumite puncte de vedere, au dreptate. Terapeuții iau decizii în mod constant cu privire la cursul tratamentelor: Ce ar fi benefic în acest moment? în ce direcție să merg? Este timpul potrivit să risc să pun la îndoială povestea clientului sau risc să-l fac să zboare pe ușă? Aceste decizii cer cunoașterea practică a paletei infinite de capricii și pasiuni ale psihicului uman, acel miez de beznă și iubire.

în plus, prin însăși natura sa, psihoterapia este o tranzacție privată între terapeut și client. Nimeni nu se uită peste umărul terapeutului în intimitatea cabinetului său, gata să sară la cea mai mică greșeală. Cu toate acestea, intimitatea inerentă tranzacției presupune și faptul că terapeuții fără pregătire științifică și scepticism nu au corectori interni care să-i apere de prejudecățile cognitive care ne afectează pe toți. Ce văd acești terapeuți confirmă ceea ce cred, iar ceea ce cred influențează ceea ce văd. Este o buclă închisă. A progresat clientul? Excelent; înseamnă că ce am făcut a fost eficient. Starea clientului a rămas neschimbată sau s-a înrăutățit? Păcat, dar ea *este* rezistentă la terapie și extrem de tulburată; în plus, câteodată starea clientului trebuie să se înrăutățească înainte să devină mai bună. Cred oare că furia reprimată cauzează dificultăți sexuale? Atunci problemele erectile ale clientului meu trebuie că reflectă furia reprimată față de mamă sau de soție. Cred oare că abuzul sexual cauzează tulburări de alimentație? Atunvi bulimia trebuie că reflectă un abuz sexual petrecut în copilăria clientului.

Trebuie să spunem clar că majoritatea terapeuților sunt eficienți și că anumiți clienți chiar *șutit* rezistenți la terapie și chiar *sunt* profund

tulburați. Acest capitol nu este o condamnare a terapiei, tot așa cum nici faptul de a scrie despre erorile memoriei nu înseamnă că toate amintirile sunt supuse greșelii; nici faptul de a scrie despre conflictele de interes în cazul anumitor oameni de știință nu implică automat că toți oamenii de știință fac cercetare viciată. Intenția noastră este să examinăm tipurile de greșeli care pot rezulta din bucla închisă a practicii clinice și să arătăm cum autojustificarea le perpetuează.

Pentru orice persoană având un cabinet particular, scepticismul și știința reprezintă căi de ieșire din bucla închisă. Scepticismul, de exemplu, îi învață pe terapeuți să aibă grijă cum filtrează informațiile oferite de clienți. Dacă o femeie spune că mama îi introducea păianjeni în vagin la vârsta de trei ani, terapeutul sceptic poate empatiza fără să creadă că acest lucru s-a întâmplat literalmente. Dacă un copil susține că educatorii l-au luat cu un avion plin de clovni și broaște, terapeutul sceptic poate fi fermecat de poveste fără să creadă că educatorii chiar au închiriat un avion (mai ales având în vedere salariile lor). Cercetarea științifică le furnizează terapeuților modalități de a-și îmbunătăți practica clinică și de a evita greșelile. Dacă folosești hipnoza, de exemplu, ai face bine să știi că, deși această metodă poate ajuta clientul să învețe să se relaxeze, să gestioneze durerea și să se lase de fumat, nu ar trebui să o folosești niciodată pentru a-ți ajuta clientul să recupereze amintiri, pentru că un client înclinat către așa ceva și vulnerabil va născoci adesea amintiri false.[8]

Și totuși, astăzi există mii de psihiatri, asistenți sociali, consilieri și psihoterapeuți care își încep practica privată neghidați de scepticism sau dovezi. Paul Meehl, foarte stimat ca cercetător științific și clinician, a spus la un moment dat că, atunci când era student, factorul comun în pregătirea unui psiholog era „dedicarea științifică generală față de ideea de a nu fi păcălit și de a nu păcăli pe nimeni. S-au petrecut niște lucruri în lumea practicii clinice care mă îngrijorează în această privință. Acest scepticism, acea pasiune de a nu fi păcăliți și de a nu păcăli pe nimeni nu mai pare a fi o parte atât de importantă a echipamentului mental al psihologilor cum era

acum o jumătate de secol.... în tribunalele locale am auzit mărturii din partea unor psihologi la care această mentalitate critică pare să lipsească în mare parte”.[9]

Un exemplu al problemei de care se temea Meehl se poate observa în depoziția unui psihiatru de renume, Bessel van Kolk, care a depus frecvent mărturie în favoarea reclamanților în procese care implicau amintiri refulate. Van der Kolk a

explicat că, în calitate de psihiatru, avea pregătire medicală și că făcuse un rezidențiat în psihiatrie, dar că nu participase niciodată la niciun curs de psihologie experimentală.

întrebare: Sunteți conștient de vreo cercetare cu privire la acuratețea sau valabilitatea judecăților sau predicțiilor clinice bazate pe informațiile obținute prin intervievare?

Răspuns: Nu.

î: Cum înțelegeți, în acest moment, termenul „dovezi infirmatoare”?

R: Bănuiesc că înseamnă dovezi care infirmă anumite noțiuni pe care oamenii le nutresc și le valorizează.

î: Care este cea mai puternică dovadă infirmatoare de care ați auzit cu privire la teoria potrivit căreia oamenii pot refula amintiri sau pot scoate din planul conștient o serie de evenimente traumatice, le pot stoca în memorie și le pot recupera cu destulă acuratețe după mai mulți ani?

R: Care e cea mai puternică probă împotriva acestei teorii?

î: Da. Care este cea mai puternică dovadă infirmatoare. *R:* Chiar nu-mi vine în cap nicio dovadă bună care să o contrazică...

1: Ați citit vreo lucrare de specialitate despre conceptul de amintiri false produse sub hipnoză?

R: Nu.

î: S-au făcut cercetări cu privire la faptul dacă judecata clinică devine mai precisă odată cu trecerea anilor?

R: De fapt, nu știu dacă s-au făcut...

î: Există vreo tehnică pe care o folosiți ca să deosebiți amintirile adevărate de cele false?

R: Cu toții, în calitate de ființe umane, ne confruntăm cu problema dacă să credem sau nu ce ne spun alții și cu toții facem judecăți tot timpul. Există noțiunea de coerență internă, iar dacă oamenii îți spun cu o atitudine potrivită ceva ce are coerență internă, tinzi să crezi că acele relatări sunt adevărate.[10]

La momentul acestei depoziții, van der Kolk nu citise voluminoasa literatură de specialitate despre amintirile false și despre cum le poate crea hipnoza și nici nu era informat cu privire la caracterul neîntemeiat al „predicțiilor clinice bazate pe informații obținute prin intervievare". Nu citise niciun studiu care să-i infirme credința că amintirile traumatice sunt de obicei refulate. Cu toate acestea, depusese frecvent mărturie - dând dovadă de multă încredere în sine - în favoarea reclamanților, în cazuri care implicau amintiri refulate. Asemenea multor altor clinicieni, el era încrezător că poate stabili dacă un dien spune sau nu adevărul și dacă o amintire este adevărată sat falsă bazându-se pe experiența sa clinică; indiciile pe care le căuta erau dacă povestea clientului are „coerență internă" și dacă clientul povestește amintirea cu emoția potrivită - adică ținea cont de măsura în care clientul *simte* că amintirea este adevărată. însă problema cu acest raționament este că, după cum am văzut în capitolul precedent, mii de oameni sănătoși mental cred că au fost răpiți de extratereștri și povestesc, cu toate emoțiile de rigoare, versiuni coerente intern despre experiențele bizare prin care au trecut. După cum a observat cercetătorul în psihologie John Kihlstrom: „Caracterul șubred al relației dintre exactitate și certitudine este unul dintre cele mai bine documentate fenomene din istoria de

100 de ani a cercetării asupra memoriei martorilor oculari”[11], dar van der Kolk nu era conștient de aceste rezultate pe care aproape oricine a terminat un curs introductiv de psihologie le-ar ști.

Nimeni nu spune să avem observatori onu care să monitorizeze intimitatea ședinței terapeutice sau ca toți terapeuții să înceapă să-și facă propria cercetare. înțelegerea modului științific de gândire ar putea să nu-i ajute cu nimic pe terapeuți în procesul subiectiv de ajutorare a unui client care caută răspunsuri la întrebări existențiale. Dar contează enorm de mult dacă terapeutul pretinde că are expertiză și certitudine în domenii în care opiniile clinice neverificate pot distruge vieți. Metoda științifică constă în folosirea unor proceduri concepute nu pentru a arăta că predicțiile și ipotezele noastre sunt corecte, *ci pentru a arăta că ar putea fi incorecte.* Raționamentul științific este foarte util oricui, indiferent de ocupație, pentru că ne permite să ne confruntăm cu posibilitatea - ba chiar cu realitatea crudă - că am greșit. Ne forțează să ne înfruntăm autojustificările și să le afișăm public pentru a fi demontate de alții. La bază, știința este, așadar, o formă de control al aroganței.

Problema delfinului binevoitor

Din când în când apare câte o știre despre un marinar naufragiat, gata să se înece în marea furioasă. Din senin, apare un delfin din valuri și îl împinge pe înotător spre mal, ferm, dar cu blândețe, Am fi tentați să tragem concluzia că delfinilor le plac oamenii atât de mult, încât îi salvează de la moarte. Dar stați puțin - oare delfinii știu că oamenii nu înoată la fel de bine ca ei? Chiar încearcă să îi ajute? Pentru a răspunde la aceste întrebări, ar trebui să știm câți marinari naufragiați au fost împinși spre larg de delfini, unde s-au înecat și li s-a pierdut urma. Nu cunoaștem aceste cazuri pentru că înotătorii respectivi nu ajung să trăiască și să ne spună despre experiența lor cu delfinul malefic. Dacă am avea această informație, am putea trage concluzia că delfinii nu sunt nici binevoitori și nici malefici; sunt doar jucăuși.

însuși Sigmund Freud a fost victima raționamentului greșit al problemei delfinului binevoitor. Atunci când alți analiști i-au pus la îndoială noțiunea că toți bărbații suferă de anxietatea castrării, acesta s-a amuzat. A scris: „Mai auzi de analiști care se laudă că, deși profesează de zeci de ani, n-au găsit niciun semn al existenței complexului castrării. Trebuie să ne plecăm în fața virtuozității în arta greșitului și a trecutului cu vederea”.[12] Deci, dacă analiștii vedeau anxietatea castrării la pacienții lor, Freud avea dreptate; dacă nu o vedeau, atunci „o treceau cu vederea”, iar Freud avea iarăși dreptate. Bărbații nu vă pot spune dacă simt anxietatea castrării, pentru că aceasta este inconștientă; dar dacă neagă că o simt, atunci se află în mod clar în stare de negare.

Ce teorie minunată! Nu se poate să fie greșită. Dar acesta este exact motivul pentru care Freud, în ciuda observațiilor sale extraordinare despre civilizație și neajunsurile ei, nu practica o știință. Pentru ca o teorie să fie științifică, aceasta trebuie exprimată în așa fel încât să poată fi dovedită a fi atât falsă, cât și adevărată. Dacă fiecare rezultat îți confirmă ipoteza că toți bărbații suferă în mod inconștient de anxietatea castrării; că proiectul inteligent divin și nu evoluția explică diversitatea speciilor; că mediumul tău favorit ar fi putut prevedea atacurile de la 11 septembrie, dacă nu s-ar fi aflat sub duș în dimineața respectivă; sau că toți delfinii sunt binevoitori față de oameni, te bazezi atunci pe credință și nu pe știință. Freud se considera însă un om de știință desăvârșit. în 1934, psihologul american Saul Rosenzweig i-a scris, sugerând ca Freud să-și supună afirmațiile psihanalitice unor verificări științifice. „Bogăția de observații de încredere pe care se bazează aceste aserțiuni le face independente de verificarea experimentală”, a răspuns Freud arogant. „Cu toate acestea, [experimentele] nu pot fi ceva nociv.”[13]

însă, din cauza erorii de confirmare, „observațiile de încredere” nu sunt de încredere. Intuiția clinică - „o recunosc atunci când o văd” - este finalul conversației cu mulți psihiatri și psihoterapeuți, dar reprezintă începutul conversației cu oamenii de știință - „o observație bună, dar ce ai văzut, mai exact, și cum știi că ai dreptate?” Fără

verificare independentă, observațiile și intuiția sunt călăuze care nu prezintă încredere.

Unele dintre ideile lui Freud sunt sprijinite empiric (funcționarea proceselor inconștiente și a mecanismelor de apărare); altele pur și simplu nu mai sunt la modă, precum crinolina și chiloții bufanți (invidie de penis). Deși freudienii ortodocși sunt foarte puțini în zilele noastre, avem multe școli de terapie psihodinamică, numită astfel pentru că derivă din accentul pus de Freud pe dinamici mentale inconștiente. Apoi mai avem și mulți terapeuți fără licență care nu știu mare lucru despre teoriile psihodinamice, dar care au absorbit fără discernământ limbajul freudian omniprezent în cultura din ziua de azi - noțiuni precum regresie, negare și refulare. Ce îi aduce laolaltă pe acești practicieni clinicieni este faptul că se bazează în mod eronat pe puterile proprii de observație și pe bucla închisă pe care o creează. Tot ce văd le confirmă ceea ce cred.

Un pericol prezentat de bucla închisă este acela că îi face pe practicieni vulnerabili față de erorile de logică. Să ne gândim la celebrul silogism: „Toți oamenii sunt muritori; Socrate este om; prin urmare, Socrate este muritor”. Toate bune până aici. Dar din simplul fapt că toți oamenii sunt muritori nu decurge că toți muritorii sunt oameni și în mod sigur nu decurge că toți oamenii sunt Socrate. Cu toate acestea, mișcarea amintirilor recuperate s-a bazat de la început pe eroarea logică potrivit căreia dacă unele femei care au fost supuse abuzului sexual încep să dezvolte depresii, tulburări de alimentație și atacuri de panică, atunci toate femeile care suferă de depresie, tulburări de alimentație și atacuri de panică trebuie să fi fost supuse abuzului sexual. în consecință, mulți clinici-eni din domeniul psihodinamic au început să își împingă nefericiții clienți să își scotocească trecutul pentru a găsi dovezi care să le vină în sprijinul teoriei. Dar clienții lor, întrebați la început, negau că suferiseră abuzuri. Ce ne facem cu acest răspuns disonant? Soluția a venit sub forma ideii lui Freud că inconștientul refulează în mod activ experiențele traumatice, mai ales pe cele de natură sexuală.

Iată explicația! Asta explică modul în care a reușit Holly Ramona să uite că tatăl său o violase timp de unsprezece ani.

Având în vedere că se agățaseră de refulare pentru a explica de ce clienții lor nu-și aminteau abuzuri sexuale, se poate înțelege de ce unii dintre acești clinicieni s-au simțit îndreptățiți, ba chiar obligați profesional să facă tot ce le stă în putință pentru a scoate la iveală acele amintiri refulate. Din moment ce negarea din partea clientului este o dovadă în plus a refulării, se cer metode mai puternice. Dacă nu funcționează hipnoza, să încercăm pentothalul de sodiu („serul adevărului"), o altă intervenție care pur și simplu relaxează persoana și mărește șansele apariției amintirilor false.[14]

Desigur, mulți dintre noi evităm în mod intenționat amintirile dureroase, căutând să ne distragem atenția și să nu ne gândim la ele; iar mulți dintre noi am trecut prin experiența amintirii unui moment dureros, o amintire pe care o credeam de mult apusă, când ne-am aflat într-o situație care o evoca. Situația furnizează ceea ce experții în studiul memoriei numesc indicii de recuperare, semnale familiare care retrezesc amintirea.[15]

Terapeuții specializați în psihodinamică pretind însă că refularea este complet diferită de mecanismele normale ale uitării și reamintirii. Ei cred că acest lucru explică de ce o persoană poate uita ani și ani de zile de experiențe traumatizante, precum violul repetat. Și totuși, în cartea *Remembering Trauma,* după o analiză meticuloasă a cercetărilor experimentale și a dovezilor clinice, psihologul clinician Richard McNally ajunge la următoarea concluzie: „Noțiunea că mintea se protejează prin refulare sau disocierea amintirilor traumei, facându-le inaccesibile conștientului, este un exemplu de folclor psihiatric lipsit de argumente empirice convingătoare".[16]
Dovezile indică exact opusul. Pentru majoritatea celor care au trecut prin experiențe traumatizante problema nu este că le uită, ci că nu le pot uita: amintirile se afirmă cu încăpățânare.

Astfel, oamenii nu își refulează amintirea faptului că au fost torturați, că au fost în război sau că au fost victimele unui dezastru natural (în

afară de cazul în care au suferit leziuni cerebrale la momentul respectiv), deși chiar și detaliile acestor experiențe oribile sunt supuse în timp deformării, asemenea tuturor celorlalte amintiri. „Experiențele cu adevărat traumatizante - cele terifiante, ce amenință viața - nu se uită niciodată, fără să mai vorbim de cazul în care se și repetă”, scrie McNally. „Principiul de bază este următorul: dacă abuzul a fost traumatizant în momentul în care a avut loc, este puțin probabil să fie uitat. Iar dacă a fost uitat, atunci este puțin probabil să fi fost traumatizant. Și chiar dacă a fost uitat, nu există dovezi că a fost blocat, refulat, închis în spatele unei bariere mentale, că este inaccesibil.”

Acestea sunt, desigur, informații infirmatoare pentru cli-nicienii dedicați ideii că oamenii care au fost brutalizați ani de zile refulează amintirile. Dacă ar avea dreptate, atunci supraviețuitorii Holocaustului ar fi candidații de frunte pentru refulare. Dar, din câte se știe, precum și din documentarea efectuată de McNally, niciun supraviețuitor al Holocaustului nu a uitat și nu a refulat ce i s-a întâmplat. Susținătorii amintirilor recuperate au o replică și la acest fapt: îl distorsionează. într-un studiu efectuat la patruzeci de ani după război, li s-a cerut unor supraviețuitori de la Kamp Erika, un lagăr de concentrare nazist, să-și aducă aminte ce au îndurat acolo. Atunci când amintirile din prezent au fost comparate cu depozițiile pe care le dăduseră când fuseseră eliberați, s-a descoperit că supraviețuitorii își aduceau aminte ce li s-a întâmplat cu o acuratețe remarcabilă. Orice observator neutru care ar fi citit studiul ar fi zis: „Incredibil! Au fost în stare să își amintească toate acele detalii după patruzeci de ani”. Și totuși, o echipă de susținători ai amintirilor recuperate au citat acest studiu ca dovadă că „s-a raportat amnezie și în cazul experiențelor în lagărele naziste”. Ce se raportase nu semăna nici pe departe cu amnezia. Unii supraviețuitori nu au reușit să-și aducă aminte câteva evenimente violente dintr-un număr foarte mare de evenimente similare sau uitaseră numele vreunui gardian sadic. Nu este vorba de refulare; este uitarea normală a detaliilor, de care suferim cu toții odată cu trecerea anilor.[17]

Prin urmare, clinicienii care cred în refulare o văd peste tot, chiar și acolo unde nimeni altcineva nu o vede. Dar dacă tot ce observi în experiența ta clinică sunt dovezi în sprijinul propriilor credințe, ce anume ai putea considera că reprezintă dovezi care îți pot contrazice opiniile? Ce-ar fi dacă clientul tău nu își aduce aminte de abuz nu pentru că a refulat, ci pentru că abuzul nu a avut loc niciodată? Ce te-ar putea scoate din bucla închisă? Pentru a ne păzi de prejudecata propriilor observații directe, oamenii de știință au inventat noțiunea de grup de control: grupul care *nu* beneficiază de noua metodă de terapie, cei care *nu* primesc noul medicament. Majoritatea înțeleg importanța grupurilor de control în studiul eficienței unui medicament nou pentru că, fără un grup de control, nu se poate stabili dacă reacția pozitivă se datorează medicamentului sau efectului placebo, adică așteptării generale că medicamentul le va fi de ajutor. De exemplu, un studiu axat pe femei care se plângeau de probleme sexuale a indicat că 41 de procente spuneau că libidoul le-a revenit când au luat Viagra. La fel au afirmat însă și 43 de procente din grupul de control, căruia i s-a dat pastile fără niciun efect.[18] (Acest studiu a stabilit în mod cert că organul cel mai implicat în excitarea sexuală este creierul.)

Desigur, dacă ești psihoterapeut, nu poți să pui în mod aleatoriu anumiți clienți pe lista de așteptare și să te ocupi în mod serios de alții; cei din primul grup își vor căuta imediat un alt terapeut. Dar dacă nu ai pregătirea necesară pentru a fi conștient de problema delfinului binevoitor și dacă ești absolut convins că opiniile îți sunt corecte și abilitățile clinice - de netăgăduit, poți comite erori serioase. Un asistent social clinician a explicat de ce a decis să retragă un copil de sub tutela mamei: mama suferise abuzuri fizice în copilărie și „știm cu toții” - i-a spus asistentul social judecătorului - că acest fapt reprezintă un risc major ca mama să comită abuzuri față de propriul copil la un moment dat. Această presupunere legată de cercul vicios al abuzului venea din observarea unor cazuri confirmatoare: părinți abuzivi care, la închisoare sau în cabinetul terapeutului, au raportat că fuseseră bătuți fără milă sau abuzați sexual de către propriii părinți. Ce lipseau erau cazurile infirmatoare: copiii abuzați care nu ajung să fie părinți abuzivi.

Aceștia sunt invizibili pentru asistenții sociali și pentru experții în sănătate mentală fiindcă, prin definiție, părinții abuzivi nu ajung la închisoare sau în terapie. Cercetătorii din domeniul psihologiei care au făcut studii longitudinale, urmărind evoluția în timp a copiilor, au descoperit că, deși abuzurile fizice din copilărie se asociază cu șanse crescute de a deveni un părinte abuziv, marea majoritate a copiilor care au suferit abuzuri - aproape 70 de procente - nu repetă cruzimile propriilor părinți.[19] Dacă faci terapie cu o victimă a abuzurilor parentale sau cu un părinte abuziv, această informație s-ar putea să nu fie relevantă pentru tine. Dar dacă te afli în poziția de a face predicții ce vor afecta un părinte care ar putea pierde custodia copiilor, atunci este extrem de relevantă.

în mod similar, să spunem că faci terapie cu copii care au fost molestați sexual. îți înmoaie inima și îți notezi cu grijă simptomele: sunt temători, urinează în pat, vor să doarmă cu lumina aprinsă, au coșmaruri, se masturbează și își arată organele genitale altor copii. După o vreme, probabil că vei căpăta destul de multă încredere în capacitatea ta de a determina dacă un copil a suferit sau nu abuzuri folosind aceste simp-tome ca pe o listă care să te ghideze. Ai putea înmâna unui copil foarte mic o păpușă cu anatomie realistă cu care să se joace, în ideea că ceea ce nu poate exprima în cuvinte ar putea exprima prin joacă. Unul dintre tinerii tăi clienți ar putea încerca să introducă un băț în vaginul păpușii. Un altul se uită la penisul păpușii cu o concentrare alarmantă pentru vârsta de patru ani.

Terapeuții care nu au fost pregătiți să gândească științific ar putea să nu aibă în vedere cazurile invizibile - copiii care nu intră în cabinetul lor. Probabil că nici nu se vor gândi să se întrebe cât de frecvente sunt simptomele urinatului în pat, ale jocului sexual și ale fricii la nivelul populației generale de copii. Când cercetătorii și-au pus această întrebare, au descoperit că și copiii care nu au fost molestați au înclinația să se masturbeze și să fie curioși în legătură cu sexul; copiii fricoși din punct de vedere temperamental au multe șanse să urineze în pat și să fie speriați de întuneric.[20] Nici măcar copiii care au fost molestați nu prezintă un set previzibil de simptome, lucru pe

care oamenii de știință l-au descoperit mai degrabă observând reacțiile copiilor în timp, în loc să îi evalueze o dată sau de două ori în interviuri clinice. Trecerea în revistă a 45 de studii care au urmărit copii abuzați sexual timp de până la optsprezece luni a indicat faptul că, deși aceștia prezentau inițial simptome de frică și reacții sexuale compulsive mai frecvent decât copiii neabuzați, „niciun simptom individual nu caracteriza majoritatea copiilor expuși la abuzuri [și] aproximativ o treime dintre victime nu prezentau simptome. . . . Aceste rezultate sugerează absența unui sindrom specific abuzului sexual la copii.”[21]

în plus, copiii care nu au fost abuzați nu se deosebesc în mod apreciabil de copiii abuzați în privința modului în care se joacă cu păpuși detaliate anatomic; organele genitale proeminente sunt destul de interesante. Unii copii fac lucruri bizare, care nu înseamnă absolut nimic, în afară de faptul că păpușile nu reprezintă un instrument sigur de diagnostic.[22] într-un studiu coordonat de doi psihologi eminenți, specialiști în psihologia dezvoltării copilului, Maggie Bruck și Stephen Ceci, o fetiță împingea cu forță un băț în vaginul păpușii ca să le arate părinților ce i se întâmplase la un consult medical în ziua respectivă.[23] Medicul (care fusese filmat) nu făcuse așa ceva, dar închipuiți-vă cum v-ați simți dacă v-ați vedea fetița jucân-du-se atât de violent cu o păpușă, iar un psihiatru v-ar spune cu cea mai mare seriozitate că trebuie să fi fost molestată. N-ați vrea să-i veniți doctorului de hac?

Mulți terapeuți care au început să se specializeze în abuzul infantil în anii optzeci se simt adesea foarte siguri pe propria capacitate de a determina dacă un copil a fost molestat; până la urmă, în opinia lor, au ani de experiență clinică în sprijinul propriilor judecăți. Și totuși, studiu după studiu arată că certitudinea lor este nefondată. De exemplu, psihologul clinician Thomas Horner și colaboratorii săi au examinat evaluări furnizate de o echipă de experți clinicieni într-un caz în care un tată era acuzat de molestarea fiicei lui în vârstă de trei ani. Experții au revizuit stenograme, s-au uitat la înregistrări cu interacțiuni părinte-copil și au revizuit rezultatele clinice. Au avut informații identice, doar că unii dintre ei erau convinși că abuzul se

întâmplase, pe când ceilalți erau la fel de convinși că nu se întâmplase. Apoi, cercetătorii au recrutat alți 129 de specialiști în sănătate mentală și i-au rugat să evalueze dovezile în acel caz și să estimeze care era probabilitatea ca fetița să fi fost molestată de tatăl ei, apoi să facă o recomandare în privința custodiei. Din nou, rezultatele au variat de la certitudinea că fusese molestată la certitudinea contrară. Unii voiau să-i interzică tatălui s-o mai vadă vreodată, alții voiau să-i acorde custodie deplină. Experții care erau înclinați să creadă că abuzul sexual este foarte răspândit în familii se grăbeau să interpreteze dovezile ambigue în moduri care le sprijineau credința, pe când scepticii nu. Pentru experții care nu erau sceptici, spun cercetătorii, „să crezi înseamnă să vezi.”[24]

Alte studii despre cât de mult ne putem baza pe predicțiile clinice (și avem la dispoziție sute de asemenea predicții) reprezintă toate vești generatoare de disonanță pentru specialiștii în sănătate mentală a căror încredere în sine se sprijină pe credința că evaluările lor experte sunt extrem de precise.[25] La acest lucru ne-am referit când am spus că știința e o modalitate de a controla aroganța.

* * *

„A crede înseamnă a vedea” a fost principiul care a generat fiecare dintre scandalurile creșelor din anii 1980 și 1990. Exact ca și în cazul McMartin, fiecare a pornit de la un părinte cu probleme sau de la comentariile excentrice ale unui copil, lucru care a condus la o investigație care, la rândul său, a provocat panică. De exemplu, la Wee Care Nursery School din New Jersey, un copil de patru ani aflat în cabinetul medical, unde i se lua temperatura pe cale rectală, a spus: „Asta îmi face educatoarea [Kelly Michaels] la școală.”[26] Mama copilului a sesizat agenția statală pentru protecția copilului. Agenția l-a dus pe copil la procuratură și i-a dat o păpușă anatomică să se joace. Băiatul și-a introdus un deget în rectul păpușii și a zis că și altor doi băieți li se luase temperatura la fel. Părinților copiilor de la grădiniță li s-a spus să caute semne de abuz la copii. Au fost chemați profesioniști să intervieveze copiii. Nu după mult timp, copiii au început să pretindă, printre altele, că educatoarea Kelly

Michaelsle lingea unt de arahide de pe organele lor genitale, că i-a făcut să-i bea urina și să-i mănânce fecalele și i-a violat cu cuțite, furculițe și jucării. Aceste fapte s-ar fi petrecut în timpul orelor de școală, pe o perioadă de șapte luni, deși părinții veneau și plecau de acolo când doreau, niciun copil nu se plânsese și niciunul dintre părinți nu observase vreo problemă cu propriul copil.

Kelly Michaels a fost găsită vinovată pentru 115 capete de acuzare de abuz sexual și condamnată la 47 de ani de închisoare. A fost eliberată după cinci ani, când o curte de apel a decis că mărturia copiilor fusese influențată de procedurile utilizate în cadrul interviurilor. Cum s-a putut întâmpla așa ceva? Cu eroarea de confirmare la viteză maximă și fără frâiele precauției științifice - o combinație letală specifică interviurilor copiilor din toate cazurile abuzurilor din creșe. De exemplu, iată cum folosea Susan Kelley - o asistentă de pediatrie care a intervievat copiii în câteva dintre aceste spețe - păpuși Bert și Ernie ca să-i „ajute” pe copiii să își aducă aminte:

• *Kelley:* Ai vrea să-i spui lui Ernie?

Copil: Nu.

Kelley: Hai, te rog. *[ton rugător]* Hai, te rog, spune-i lui Ernie. Hai, te rog, spune-mi. Te rog, spune-mi. Ca să putem să te ajutăm. Te rog... Șoptește-i lui Ernie. Te-a atins cineva aici? *[arată spre vaginul păpușii]*

Copil: Nu.

Kelley: [arătând spre posteriorul păpușii] Te-a atins cineva pe funduleț?

Copil: Nu.

Kelley: Ai vrea să-i spui lui Bert?

Copil: Nu m-au atins!

Kelley: Cine nu te-a atins?

Copil: Nu profesoara. Nimeni.

Kelley. Te-a atins pe funduleț vreun om mare, vreun adult? *Copil:* Nu.[27]

„Cine nu te-a atins?” Aici deja intrăm în universul *Catch-22,* marele roman al lui Joseph Heller, în care colonelul cu mustață groasă îl întreabă pe Clevinger: „Ce voiai să spui când ai zis că nu putem să te pedepsim?” Clevinger răspunde: „N-am spus că nu puteți să mă pedepsiți, domnule colonel” Colonelul: „Când n-ai spus că nu putem să te pedepsim?” Clevinger: „întotdeauna n-am spus că nu puteți să mă pedepsiți, domule colonel.”

Pe atunci, psihoterapeuții și asistenții sociali chemați să conducă astfel de interviuri credeau că acei copii care fuseseră molestați, fiind speriați sau simțindu-se rușinați, nu vor spune nimănui ce li s-a întâmplat atât timp cât nu vor fi presați în mod constant cu întrebări sugestive. în absența cercetărilor, aceasta era o presupunere rezonabilă și, uneori, chiar adevărată. Dar când se transformă presiunea în coerciție? Cercetătorii în psihologie au făcut experimente pentru a investiga fiecare aspect al memoriei și mărturiilor copiilor: Cum înțeleg copiii ce îi întreabă adulții? Răspunsurile lor depind oare de vârstă, de abilitățile lor verbale sau de tipul de întrebări? în ce condiții există o probabilitate mai mare ca aceștia să spună adevărul și în ce condiții există o probabilitate mai mare să fie sugestionabili, să spună că ceva s-a întâmplat când de fapt nu s-a întâmplat?[28]

De exemplu, într-un experiment centrat pe copii preșcolari, Sena Garven și colegii săi au folosit tehnici de interviu bazate pe stenograme ale interviurilor făcute cu copii în cazul McMartin. Un tânăr a venit la grădiniță și le-a citit o poveste, apoi le-a dat dulciuri. N-a făcut nimic agresiv, nepotrivit sau ieșit din comun. O săptămână mai târziu, un cercetător i-a chestionat pe copii în legătură cu vizita omului respectiv. Copiilor dintr-un grup le-a adresat întrebări

sugestive, precum: „A împins-o pe educatoare? A aruncat cu cretă în copiii care vorbeau?” Un al doilea grup a fost chestionat facându-se apel la tehnicile de influențare folosite de interogatorii din cazul McMartin. De exemplu, le-au spus copiilor ce ar fi spus alți copii, arătându-se dezamăgiți dacă răspunsurile erau negative și lăudând copiii când aceștia aduceau acuzații. Din primul grup, copiii au răspuns „da, s-a întâmplat” cam la 15 procente dintre sugestiile false despre vizita bărbatului - nu este un procent mare, dar nici trivial. Din cel de-al doilea grup însă, copiii de trei ani au răspuns „da, s-a întâmplat” la 80 de procente dintre sugestiile false, iar cei între patru și șase ani au răspuns „da” la aproximativ jumătate dintre sugestii. Aceste rezultate au fost obținute după ce s-au scurs între cinci și zece minute de interviu; în cadrul investigațiilor penale, interviurile se repetau de multe ori, timp de săptămâni sau luni întregi, într-un studiu similar, de data aceasta axat pe copii între cinci și șapte ani, cercetătorii au descoperit că îi puteau influența cu ușurință să fie de acord cu întrebări total aberante, de genul: „Deci Paco te-a luat cu avionul?” Faptul și mai îngrijorător este că, în scurtă vreme, multe dintre declarațiile inexacte ale copiilor s-au cristalizat în amintiri stabile, dar false.[29]

Cercetările de acest tip le-au permis psihologilor să își îmbunătățească metodele de intervievare a copiilor, astfel încât să-i poată ajuta pe cei care au suferit abuzuri să dezvăluie ce li s-a întâmplat, dar fără a mări sugestibilitatea copiilor care nu le-au suferit. Oamenii de știință au arătat cum copiii foarte mici, sub cinci ani, nu fac de multe ori diferența între ceva ce li s-a spus și ceva ce li s-a întâmplat. Atunci când preșcolarii trag cu urechea la adulții care vorbesc despre zvonuri legate de un eveniment oarecare, mulți dintre ei ajung să creadă că au fost martori la eveniment.[30] în toate aceste studii, cea mai semnificativă descoperire este aceea că adulții pot influența cu foarte mare ușurință un interviu atunci când îl conduc având convingerea prealabilă că acel copil a fost molestat. în astfel de cazuri, ei sunt pregătiți să accepte un singur „adevăr” atunci când le cer copiilor să spună adevărul. Asemenea lui Susan Kelley, nu acceptă niciodată un „nu” din partea copilului; „nu înseamnă că acel copil neagă sau refulează sau este prea

înspăimântat ca să vorbească. Copilul nu poate face nimic ca să-l convingă pe adult că nu a fost molestat.

Putem înțelege de ce atât de multe persoane precum Susan Kelley și atât de mulți procurori și părinți s-au grăbit să presupună ce era mai rău; nimeni nu își dorește să știe în libertate vreo persoană care molestează copii. Dar nimeni nu ar trebui să își dorească să contribuie la condamnarea unui adult nevinovat. Astăzi, după ani de cercetare asupra copiilor, Institutul Național al Sănătății Copilului și Dezvoltării Umane, precum și anumite state, mai ales Michigan, au stabilit noi protocoale pentru asistenții sociali, poliție și alte persoane care realizează interviuri cu copii.[31] Aceste protocoale scot în evidență pericolul erorii de confirmare, instruind intervievatorii să testeze ipoteza posibilului abuz și să nu plece de la presupunerea că știu ce s-a întâmplat. Instrucțiunile adoptate țin cont de faptul că majoritatea copiilor vor dezvălui cu ușurință abuzul real și că unii dintre ei trebuie îndemnați; de asemenea, instrucțiunile atrag atenția cu privire la folosirea unor tehnici despre care se știe că produc mărturii false.

Această trecere de la atitudinea lipsită de gândire critică, de tipul „să credem copiii”, la gândirea de tipul „să înțelegem copiii” reflectă recunoașterea faptului că specialiștii în sănătate mintală trebuie să gândească mai mult ca niște oameni de tiință și mai puțin ca niște militanți, cântărind toate dovezile î mod corect și luând în considerare posibilitatea că bănuielile ar putea fi nefondate. în caz contrar, nu servesc cauza justiției, ci pe cea a autojustificării.

Știință, scepticism și autojustificare

Atunci când Judith Herman, o psihiatră eminentă, a publicat *Father-Daughter Incest,* în 1981, pacientele descrise de ea își aduceau aminte cu mare claritate ce li s-a întâmplat. în acea perioadă, clinicienele feministe, precum Herman, desfășurau o activitate importantă în efortul de a face publicul conștient de viol, abuzuri împotriva copiilor, incest și violență conjugală. Nu pretindeau că pacientele refulaseră amintiri; acele femei spuneau că optaseră să

păstreze tăcerea de frică și de rușine și pentru că nu le-ar fi crezut nimeni. Dacă ne uităm în indexul cărții, nici măcar nu găsim termenul „refulare”. Și totuși, în decurs de zece ani, Herman avea să devină o susținătoare a mișcării amintirilor recuperate. Prima propoziție din cartea publicată de aceasta în 1992, *Trauma and Recovery,* este: „Reacția obișnuită față de atrocități este să le alungăm din conștiință”. Cum au trecut Herman și alți clinicieni cu vastă experiență de la credința că experiențele traumatizante sunt rareori sau deloc uitate la credința că această reacție este una „obișnuită”? Pas cu pas.

Să spunem că ești un terapeut profund dedicat drepturilor și siguranței femeilor și copiilor. Te consideri un practician priceput și plin de compasiune. Știi cât de greu a fost să convingi politicienii și publicul să ia în serios problemele femeilor și copiilor. Știi cât de greu le-a fost femeilor brutalizate să rupă tăcerea. Acum începi să auzi despre un fenomen nou: în cadrul terapiei, femeile recuperează brusc amintiri care fuseseră refulate toată viața, amintiri ale unor evenimente oribile. Aceste cazuri apar la talk-show-uri, la conferințele la care te duci și într-o sumedenie de cărți, mai ales în cartea de mare popularitate *The Courage to Heal.* Este adevărat că autoarele cărții, Elen Bass și Laura Davis, nu aveau niciun fel de pregătire în psihoterapie și cu atât mai puțin în știință, lucru pe care îl recunoșteau deschis. „Nimic din ceea ce vă prezentăm aici nu se bazează pe teorii psihologice”, explică Bass în prefață, dar această ignoranță cu privire la psihologie nu le-a împiedicat să se definească drept vindecătoare și experte în abuz sexual, pe baza atelierelor pe care le țin[u]seră.[32] Au alcătuit o listă de simptome, susținând că oricare dintre ele sugerează că femeia respectivă a fost victima incestului; printre simptomele enumerate se află inclusiv următoarele: se simte neajutorată și lipsită de motivație; are tulburări de alimentație sau probleme sexuale; în adâncul său, simte că ceva nu este în regulă cu ea; simte nevoia să fie perfectă tot timpul; se simte prost, se simte murdară și rușinată. Să presupunem că ești terapeut și lucrezi cu femei ce prezintă unele dintre aceste probleme. Ar trebui să presupui că motivul principal îl reprezintă ani de incest refulat din memorie?

Iată-te în vârful piramidei, unde trebuie să iei o decizie: să te lași dus de valul amintirilor recuperate sau să rămâi pe mal. Majoritatea specialiștilor în sănătatea mentală au fost sceptici și nu au luat-o pe această cale. Dar o bună parte dintre terapeuți - între un sfert și o treime, conform unor studii[33] - au făcut acel prim pas în direcția credinței și, având în vedere bucla închisă a practicii clinice, putem înțelege cât de ușor le-a fost să facă acest lucru. Cei mai mulți nu aveau pregătirea în spiritul sceptic de tipul „arătați-mi datele". Nu știau de exis-ența erorii de confirmare, așa că nu le-a trecut prin cap că Bass și Davis găseau dovezi de incest în orice simptom manifestat de o femeie, ba chiar și în faptul că nu aveau simptome. Le lipsea aprecierea profundă a importanței grupurilor de control, așa că era puțin probabil să se întrebe câte femei nemolestate aveau totuși tulburări de alimentație sau se simțeau neajutorate și nemotivate.[34] N-au stat să se gândească ce alte motive, în afară de incest, s-ar putea afla la baza problemelor sexuale ale clientelor lor.

Chiar și unii dintre practicienii sceptici au avut rețineri în a opri acest avânt prin afirmații critice la adresa colegilor lor sau a femeilor care veneau cu asemenea relatări. Este deranjant - disonant - să îți dai seama că anumiți colegi pătează profesia cu idei stupide sau periculoase. Este jenant - disonant - să îți dai seama că nu tot ce spun femeile sau copiii este adevărat, mai ales după atâtea eforturi de a convinge femeile abuzate să rupă tăcerea și de a face lumea să admită problema abuzului la copii. Unii terapeuți se temeau că a pune la îndoială probabilitatea recuperării amintirilor putea submina credibilitatea femeilor care fuseseră într-adevăr molestate sau violate. Unii se temeau că a critica mișcarea amintirilor recuperate ar da apă la moară și ar furniza sprijin moral agresorilor sexuali și antifeminiștilor. Inițial, nu aveau cum să-și dea seama că urma să erupă o panică națională în legătură cu fenomenul abuzului sexual și că mulți oameni nevinovați vor fi luați pe sus, în goana după vinovați. Cu toate acestea, prin tăcerea lor din timpul acestor întâmplări, nu faceau decât să își grăbească alunecarea în josul piramidei.

Astăzi, unii dintre psihoterapeuții care s-au alăturat mișcării amintirilor recuperate continuă să facă ce au făcut ani de zile, ajutându-și clienții să își descopere amintiri „refulate”, (însă majoritatea au devenit mai precauți, de teama proceselor.) Alții au încetat treptat să se concentreze asupra amintirilor incestuoase refulate ca explicație principală a problemelor clienților; a încetat să mai fie la modă, tot așa cum, cu decenii în urmă, a încetat moda invidiei de penis, a frigidității sau a bolii psihice a masturbării. Lumea renunță la o anumită obsesie când aceasta își pierde din popularitate și se agață de următoarea, fără să se întrebe unde au dispărut toate acele cazuri de incest refulat. Poate că au și auzit pe undeva că există controverse, dar le este mai ușor să se țină de ce au făcut dintotdea-una și eventual să mai adauge o tehnică nouă, pe care să o urmeze.

Este neîndoielnic însă că practicienii care ar avea cea mai gravă disonanță de rezolvat sunt psihologii și psihiatrii care au fost vârf de lance în mișcarea amintirilor recuperate. Mulți dintre ei au în spate o pregătire impresionantă. Mișcarea le-a adus mare faimă și mult succes. Erau cap de afiș la conferințele de specialitate. Erau chemați (și încă sunt chemați) să depună mărturie la tribunal pentru a se stabili dacă un copil a suferit abuzuri sau dacă amintirile recuperate ale unui reclamant sunt de încredere; și, după cum am văzut, își lansau de obicei judecățile dând dovadă de un înalt grad de încredere. Pe măsură ce se acumulau dovezi științifice care arătau că au greșit, câte șanse credeți că ar fi existat ca ei să le fi adoptat cu brațele deschise și să fi fost recunoscători pentru toate studiile despre memorie și despre mărturiile copiilor, studii care le-ar putea îmbunătății practica? Dacă ar fi făcut acest lucru, ar fi fost nevoiți să conștientizeze că le-au făcut rău tocmai femei-or și copiilor pe care încercau să-i ajute. Le-a fost mult mai ușor să rămână dedicați acelorași idei, respingând cercetarea științifică drept irelevantă în practica clinică. Și din clipa în care au făcut acel prim pas autojustificativ, n-au mai putut face cale întoarsă fără dificultăți psihice enorme.

Astăzi, aflați la baza piramidei, la kilometri întregi distantă de colegii lor cu orientare științifică, după ce au dedicat două decenii promovării unei forme de terapie descrisă de Richard McNally ca „cea mai mare catastrofă din domeniul sănătății mentale de la lobotomie încoace”[35], majoritatea clinicienilor din domeniul recuperării amintirilor rămân la fel de devotați propriilor credințe. Cum și-au redus ei disonanța?

O metodă răspândită este minimalizarea dimensiunilor problemei și a pagubelor provocate. Psihologul clinician John Briere, unul dintre primii susținători ai terapiei amintirilor recuperate, a recunoscut până la urmă, în cadrul unei conferințe, că numărul de amintiri recuperate în anii 1980 s-ar putea să fi fost cauzat, cel puțin parțial, de terapeuți „excesiv de entuziaști” care au încercat în mod necuvenit să „extragă amintiri din creierul [clienților]”. S-au făcut greșeli, dar de către ei. Numai de către unii dintre ei, a adăugat el imediat. Amintirile recuperate false sunt rare, a spus el; amintirile refulate adevărate sunt mult mai frecvente.[36]

Alții reduc disonanța dând vina pe victimă. Colin Ross, un psihiatru care a câștigat faimă și a făcut avere afirmând că amintirile refulate legate de abuz duc la tulburare de personalitate multiplă, a recunoscut până la urmă că „indivizii cu grad ridicat de sugestibilitate pot avea amintiri elaborate de propria minte datorită unor tehnici inadecvate de terapie”. Dar, întrucât „memoria umană normală este profund supusă greșelii”, Ross a conchis că „amintirile false sunt normale din punct d< vedere biologic și, prin urmare, nu sunt neapărat vina terape utului.” Terapeuții nu creează amintiri false în mintea clienților pentru că terapeuții nu sunt decât „consultanți”.[37] Prin urmare, dacă un client scoate la iveală o amintire greșită, vina este a clientului.

Clinicienii cei mai dedicați ideologic reduc disonanța împușcând mesagerul. Spre sfârșitul anilor 1990, când mulți psihiatri și psihoterapeuți erau condamnați pentru malpraxis întrucât folosiseră metode coercitive, iar tribunalele dădeau sentințe împotriva lor în cazuri care implicau așa-zise amintiri recuperate, D. Corydon

Hammond, în cadrul unei convenții, își sfătuia colegii clinicieni astfel: „Cred că ar fi timpul ca cineva să declare deschis sezonul de vânătoare împotriva cercetătorilor și.a mediului academic. în Statele Unite și mai ales în Canada, lucrurile au devenit atât de extreme cu cei din mediul academic care susțin ideea că amintirile sunt false, încât cred că a sosit timpul ca specialiștii clinicieni să înceapă să îi acuze de malpraxis științific pe cercetători și pe redactorii jurnalelor de specialitate - și pot să adaug că majoritatea acestora nu au asigurare de malpraxis.”[38] Unii clinicieni, psihiatri și psihologi au urmat sfatul lui Hammond, hărțuind redactorii jurnalelor și cercetătorii cu scrisori care pretindeau în mod fals încălcări etice de partea oamenilor de știință care studiau memoria și mărturiile copiilor, și intentau procese de intimidare ca să blocheze publicarea articolelor și a cărților critice. Niciunul dintre aceste eforturi nu a reușit să închidă gura oamenilor de știință.[39]

Și, în fine, mai există un mod de a reduce disonanța: respingerea cercetării științifice ca făcând parte dintr-o opoziție față de copiii abuzați și față de supraviețuitoarele incestului. Ultima secțiune din partea a treia a cărții *TJie Courage to Heal* este intitulată „în cinstea adevărului: răspunsul la opoziție”. Dar nu există nicio secțiune numită „în cinstea adevărului: am făcut niște greșeli uriașe”.[40]

* * *

Aproape niciun psihoterapeut care a practicat terapia recuperării amintirilor nu a recunoscut că a greșit. Desigur, poate că le este teamă că vor fi dați în judecată. Dar dacă ne uităm la puținii care au admis în public că au greșit, ne dăm seama cât de greu le-a fost să iasă din cochilia protectoare a autojustificării. Pentru Linda Ross a fost nevoie să se sustragă din bucla închisă a ședințelor private de terapie și să se confrunte personal cu părinții ale căror vieți fuseseră distruse de acuzațiile propriilor fiice. Una dintre cliente a dus-o la o întâlnire a părinților acuzați. Ross și-a dat seama brusc că o poveste spusă de clientă în cadrul ședințelor de terapie - relatare care păruse bizară, dar plauzibilă - multiplicată într-o sală plină de povești similare părea acum fantasmagorică. „Oferisem atât de

mult sprijin femeilor și amintirilor lor reprimate”, a spus ea, „dar nicio clipă nu m-am gândit cum fusese pentru părinți. Atunci mi-am dat seama cât de penibil suna. Mi s-a prezentat un cuplu în vârstă și soția mi-a spus că fiica lor îl acuzase pe soțul ei că omorâse trei oameni. . . . Durerea de pe fața părinților era atât de vie. Iar singurul fir comun era acela că fiicele lor făcuseră terapie [de recuperare a amintirilor]. In ziua aceea nu m-am mai simțit atât de mândră de mine și de profesia mea.”

După acea întâlnire, a spus Ross, s-a trezit de multe ori în miez de noapte, „plină de groază și durere”, pe măsură ce cochilia se fisura. Era îngrijorată că va fi dată în judecată, dar cel mai des „pur și simplu mă gândeam la acei părinți care voiau să-și recapete copiii”. Și-a sunat foștii clienți încercând să își dea seama cât de mult rău făcuse și și-a schimbat metodele în cadrul terapiei. într-un interviu acordat pentru National Public Radio, la emisiunea *This American Life,* găzduită de Alix Spiegel, Ross a povestit cum și-a însoțit una dintre cliente la o întâlnire cu părinții acesteia, a căror casă fusese practic distrusă de poliție în căutarea unui cadavru pe care fiica și-l amintise în terapie.’[1] Nu s-a găsit niciun cadavru, exact cum nu s-au găsit nici camere de tortură la creșa McMartin. „Așa că am avut șansa să le spun ce rol am jucat”, a continuat Ross. „Și să îi asigur că înțeleg perfect cât de greu le va fi, pentru tot restul vieții, să găsească puterea de a mă ierta. Am mai adăugat că sunt profund conștientă de faptul că am mare nevoie de iertarea lor.”

La finalul interviului, Alix Spiegel a spus: „Nu mai există aproape nimeni ca Linda Ross - terapeuți care să vorbească public despre experiența lor, să-și recunoască vina sau să încerce să-și dea seama cum s-a ajuns la o astfel de situație. Bizar este că, pentru prima dată, experții păstrează tăcerea.”

CAPITOLUL 5

Lege și dezordine

Cred că este foarte dificil pentru orice procuror [să-și recunoască greșelile și] să spună: „Băi, i-am luat tipului ăstuia douăzeci și cinci

de ani din viață. Ajunge”.

Dale M. Rubin, avocatul lui Thomas Lee Goldstein

Thomas Lee Goldstein, student și fost pușcaș marin, a fos condamnat în 1980 pentru o crimă pe care nu o comisese și ; petrecut următorii douăzeci și patru de ani în închisoare. Singura lui greșeală fusese că se aflase în locul nepotrivit, la momentul nepotrivit. Deși locuia aproape de victimă, poliția nu a găsit nicio dovadă materială care să-1 asocieze pe Goldstein cu crima: nici armă, nici amprente, nici sânge. Nu avea niciun mobil. A fost condamnat pe baza mărturiei unui informator din închisoare, numit în mod ironic Edward Fink', care fusese arestat de treizeci și cinci de ori, avea trei condamnări penale la activ și era dependent de heroină. în zece cazuri diferite, acesta depusese mărturie că acuzatul i se spovedise cât fuseseră închiși în aceeași celulă. (Un psiholog l-a descris pe Fink drept „un escroc cu tendința de a trata faptele ca pe ceva elastic”.) Fink a mințit sub jurământ și a negat că i se ofe-

* „Fink” este un termen argotic învechit care desemnează un informator al poliției - n. tr.

rise reducerea sentinței în schimbul mărturiei. Singurul argument al procurorilor în cadrul acelui caz era un martor ocular, Lora Campbell, care l-a identificat pe Goldstein ca fiind ucigașul după ce poliția a asigurat-o, în mod fals, că Goldstein nu trecuse testul cu detectorul de minciuni. Niciunul dintre ceilalți cinci martori oculari nu l-a identificat pe Goldstein, iar patru dintre ei au spus că ucigașul era „de culoare sau mexican”. Campbell și-a retras ulterior mărturia, spunând că fusese „un pic prea nerăbdătoare” să ajute poliția spunându-le ce voiau să audă. Prea târziu. Goldstein a fost condamnat pentru crimă la închisoare pe viață, fără drept de eliberare condiționată, timp de douăzeci și șapte de ani.

De-a lungul anilor, cinci judecători federali au fost de acord că procurorii îl privaseră pe Goldstein de dreptul la un proces echitabil deoarece nu dezvăluiseră apărării că făcuseră un aranjament cu

Fink; dar Goldstein a rămas mai departe în închisoare. Până la urmă, în februarie 2004, un judecător de la Curtea Superioară din California a anulat cazul, „pentru promovarea justiției”, invocând lipsa de probe și „natura sa canceroasă” - faptul că era bazat pe un informator profesionist care comisese sperjur. Chiar și așa, Procuratura din Los Angeles a refuzat să recunoască faptul că făcuse o greșeală. La câteva ore distanță, au adus noi acuzări împotriva lui Goldstein, i-au stabilit cauțiunea la un milion de dolari și au anunțat că urmau să-1 trimită din nou în judecată pentru crimă. „Sunt foarte sigur că el este făptuitorul”, a spus procurorul-șef adjunct Patrick Connolly. După două luni, Procuratura a admis că nu are nicio probă împotriva lui Goldstein și l-a eliberat.

X- X- X-

în noaptea de 19 aprilie 1989, femeia care a ajuns să fie cunoscută drept Alergătoarea din Central Park a fost violată brutal și ucisă cu un obiect contondent. Poliția a arestat în foarte scurt timp patru adolescenți de culoare și unul hispanic, din Harlem, care în acel moment se aflau în parc și care atacau și bruscau trecătorii la întâmplare. Nu fără motiv, poliția i-a considerat suspecți în atacul împotriva alergătoarei. I-au reținut pe adolescenți și i-au interogat intens între paisprezece și treizeci de ore. Băieții, cu vârste cuprinse între paisprezece și șaisprezece ani, au sfârșit prin a mărturisi crima, dar au făcut mai mult de atât: au dat detalii sinistre despre fapta respectivă. Unul dintre băieți a reprodus modul în care trăseseră pantalonii victimei. Altul a povestit cum i-au tăiat cămașa cu un cuțit și cum un membru al găștii a lovit-o în cap în mod repetat cu o piatră. Altul și-a exprimat remușcarea pentru „primul său viol”, spunând că a fost presat de ceilalți să o facă, și a promis că nu va mai face niciodată așa ceva. Deși nu exista nicio probă materială care să îi asocieze cu crima - nu se găsise la fața locului spermă, sânge sau ADN aparținând acuzaților -, mărturisirile acestora au convins poliția, juriul, experții crimino-logi și publicul că făptașii fuseseră prinși. Donald Trump a cheltuit 80.000 de dolari pe publicitate în ziare ca să încurajeze publicul să ceară pedeapsa cu moartea.[1]

Și totuși adolescenții erau nevinovați. Treisprezece ani mai târziu, un infractor numit Matias Reyes, aflat în închisoare pentru trei violuri cu jaf și un viol cu omor, a recunoscut că el, de unul singur, comisese crima. A dezvăluit detalii pe care nu le știa nimeni, iar adn-u! lui corespundea cu cel prelevat din corpul victimei și de pe ciorapul acesteia. Procuratura din Manhattan, condusă de Robert M. Morgenthau, a făcut investigații timp de aproape un an și nu a găsit nicio legătură între Reyes și băieții care fuseseră condamnați. Procuratura a sprijinit cererea apărării de anulare a sentințelor băieților, iar în 2002 cererea a fost aprobată. Dar decizia lui Morgenthau a fost atacată cu furie de foști procurori din propriul său birou și de ofițerii de poliție care lucraseră la investigația inițială, care au refuzat să creadă că băieții erau nevinovați.[2] Păi nu mărturisiseră?

* * *

în 1932, Edwin Borchard, profesor la Yale, a publicat *Convicting the Innocent: Sixty-five Actual Errors of Criminl Justice* („Condamnarea nevinovaților: șaizeci și cinci de erori reale în justiția penală”). Dintre cele 65 de cazuri investigate de Borchard, opt erau crime, deși presupusa victimă apăruse ulterior, cât se poate vie. Ați crede că aceasta este o dovadă concludentă că poliția și procurorii făcuseră greșeli grave, și totuși un procuror i-a spus lui Borchard: „Nevinovății nu sunt niciodată condamnați. Nu vă faceți griji, nu se întâmplă niciodată. . . Este imposibil”.

Apoi a apărut adn-u1. începând cu 1989, primul an în care testele adn au avut drept rezultat eliberarea unui deținut nevinovat, publicul s-a confruntat în mod repetat cu dovezi că, departe de a fi o imposibilitate, condamnarea nevinovaților este un fenomen mult mai obișnuit decât ne temeam. Innocence Project, înființat de Barry Scheck și Peter J. Neufeld, ține o evidență pe internet, aflată în desfășurare, a sutelor de oameni trimiși la închisoare pe nedrept pentru crimă sau viol și care ulterior au fost disculpați, cel mai des cu ajutorul testelor adn, dar și cu alte tipuri de probe, precum identificarea eronată de către martorii oculari.[3] Desigur, exonerările

în cazurile cu condamnare la moarte au parte de cea mai mare atenție din partea publicului, dar numărul de condamnări eronate pentru infracțiuni mai puțin grave este, de asemenea, alarmant. După un studiu cuprinzător al cazurilor penale în care persoana condamnată a fost exonerată, profesorul de drept Samuel R. Gross și colaboratorii săi au conchis că, „dacă am fi evaluat sentințele cu condamnare la închisoare dând dovadă de aceeași meticulozitate cu care tratăm condamnările la moarte, atunci în ultimii cincisprezece ani am fi avut *peste 28.500 de exonerări în cazurile cu pedepse mai mici decât cea cu moartea,* față de cele 255 care au avut loc de fapt”.[4]

Aceste informații produc o disonanță deranjantă pentru orice persoană care dorește să creadă că sistemul funcționează. Rezolvarea ei este destul de dificilă pentru cetățeanul obișnuit, dar, dacă faci parte din sistemul judiciar, motivația de a justifica greșelile sistemului - ca să nu mai vorbim de justificarea propriilor tale greșeli - va fi imensă. Psihologul social Richard Ofshe, expert în psihologia mărturiilor false, a făcut la un moment dat observația că a condamna pe nedrept o persoană este „una dintre cele mai grave greșeli profesionale pe care le poți face - ca un medic care amputează brațul greșit”.[5]

Să spunem că ți se aduc dovezi că ai amputat brațul greșit: că ai trimis la închisoare persoana care nu trebuie. Ce faci? Prima tendință este să negi greșeala, din motivul evident că vrei să îți protejezi slujba, reputația și colegii. în plus, dacă eliberezi pe cineva care ulterior comite un delict grav sau dacă eliberezi un nevinovat, dar care a fost încarcerat în mod eronat pentru o infracțiune oribilă, precum molestare de minori, publicul revoltat ar putea să te blameze pentru asta, să te critice că nu ai fost destul de dur cu infracționalitatea.[6] Ai o sumedenie de stimulente externe pentru a nega că ai făcut o greșeală, dar și un stimulent interior foarte puternic. Vrei să te consideri o persoană onorabilă și competentă, care nu ar condamna niciodată pe cine nu trebuie. Dar cum ai putea crede că ai prins pe cine trebuie când ești pus în fața unor noi dovezi contrarii? Pentru că te convingi pe tine însuți că dovezile

sunt proaste și, în plus, este vorba de un om rău; chiar dacă nu a comis delictul respectiv, sigur a comis el un altul. Alternativa, adică faptul că ai trimis un om nevinovat la închisoare pentru cincisprezece ani, este atât de antitetică față de perspectiva pe care o ai asupra propriei competențe, încât vei face acrobații mentale ca să te convingi că este imposibil să fi făcut o asemenea gafa.

Cu fiecare persoană nevinovată eliberată pe baza dovezilor ADN, publicul aproape că aude cum se învârt rotițele mentale ale procurorilor, polițiștilor și judecătorilor care se străduiesc să-și rezolve disonanța. Una dintre strategii este să pretindă că majoritatea acestor cazuri nu reflectă *condamnări* eronate, ci *grațieri* eronate: faptul că un deținut este exonerat nu înseamnă că este nevinovat. Și chiar dacă persoana este nevinovată, foarte rău, dar condamnările eronate se întâmplă extrem de rar și sunt un preț acceptabil pentru sistemul superb pe care îl avem. Problema reală este că prea mulți infractori sunt eliberați din motive ce țin de procedură sau scapă de justiție pentru că sunt destul de bogați să angajeze echipe bine plătite de avo-cați. După cum a spus Joshua Marquis, un procuror din Oregon și un fel de apărător profesionist al sistemului penal, „americanii ar trebui să se îngrijoreze mai mult pentru grațierile greșite decât pentru condamnările greșite”.[7] Când Centrul pentru Integritate Publică, o organizație apolitică, a publicat un raport conținând 2012 cazuri documentate de abateri de la urmărirea penală comise de procurori, abateri care au condus la condamnări eronate, Marquis a respins cifrele și ideea că problema ar putea avea o proporție „epidemică”. „Adevărul este că asemenea încălcări ar putea fi mai degrabă descrise drept episodice”, a scris el, „cazurile respective fiind suficient de rare încât să merite o atenție considerabilă din partea tribunalelor și mass-mediei.”

Când se comit greșeli sau când se înregistrează abateri, a adăugat Marquis, sistemul are multe proceduri de autocorec-tare, care le rezolvă imediat. De fapt - își arată el îngrijorarea -, dacă începem să umblăm la sistem pentru a face ajustări menite să reducă rata de condamnări eronate, vom ajunge să graliem prea mulți oameni vinovați. Această afirmație reflectă logica perversă a autojustificării.

Atunci când o persoană nevinovată este condamnată pe nedrept, vinovatul *real* rămâne în libertate. „Dintre toate profesiile juridice”, pretinde Marquis, „numai procurorul este dedicat adevărului - chiar dacă asta înseamnă că își va sabota singur cazul.”[8] Este un sentiment admirabil, care reduce disonanța și dezvăluie problema subiacentă mult mai bine decât conștientizează Marquis. De fapt, procurorii nu își vor sabota propriile cazuri atunci când trebuie tocmai pentru că au impresia că se află pe urmele adevărului; pentru că, mulțumită autojustificării, sunt puține cazurile în care consideră că trebuie să facă acest lucru.

Nici nu este nevoie să fii un procuror corupt și ticălo pentru a gândi astfel. Rob Warden, director executiv al Centrului pentru Condamnări Nedrepte de la Facultatea de Drept a Universității Northwestern, a observat cum funcționează disonanța la procurorii pe care îi considera oameni „fundamental buni” și onorabili, care vor să facă lucruri bune. La un moment dat, într-o ședință în care a fost exonerat un condamnat, Jack O’Malley, procurorul cazului, îi tot spunea lui Warden: „Dar cum este posibil? Cum este posibil să se întâmple așa ceva?” Warden a spus: „Nu pricepea. Chiar nu înțelegea. Iar Jack O’Malley chiar era un om bun”. Și totuși procurorii nu pot trece peste faptul că se văd pe sine, împreună cu polițiștii, drept personajele pozitive, pe când acuzații sunt personajele negative. După cum spunea Warden: „Intri în sistem și ajungi să devii foarte cinic. Oamenii te mint peste tot. Apoi dezvolți o teorie despre

infracțiune care conduce la ceea ce se numește vedere-tunel. După ani și ani de zile, apar dovezi covârșitoare că tipul era nevinovat. Iar tu începi să te gândești: «Stai puțin. Fie dovezile astea covârșitoare sunt eronate, fie eu am comis o eroare - și este imposibil să fi greșit, pentru că sunt un om bun». Este un fenomen psihologic pe care l-am văzut de nenumărate ori”.[9]

Acest fenomen este autojustificarea. De nenumărate ori, pe măsură ce treceam în revistă istoria condamnărilor în America, am constatat că autojustificarea poate mări probabilitatea nedreptății la fiecare pas al procesului care duce de la arest la condamnare. Poliția și

procurorii folosesc metode dobândite din experiența de o viață pentru a identifica un suspect și a construi un dosar pentru condamnare. De obicei au dreptate. Din nefericire, aceleași metode pot mări riscul de a cerceta suspectul greșit, ignorând dovezi care ar putea duce la lt suspect, ceea ce le mărește angajamentul față de o decizie jreșită, refuzând astfel să își recunoască mai târziu greșeala. Pe măsură ce procesul continuă, cei angrenați în efortul de condamnare a suspectului inițial devin de multe ori tot mai convinși că au prins persoana care trebuie și tot mai dedicați obținerii unei condamnări. îndată ce persoana ajunge la închisoare, *faptul acesta este suficient pentru a justifica tot ce am făcut pentru a-l încarcera.* în plus, judecătorul și juriul au fost de acord cu noi, nu-i așa? Autojustificarea nu numai că aruncă oameni nevinovați în închisoare, ci se asigură totodată că aceștia vor rămâne acolo.

Anchetatorii

în dimineața zilei de 21 ianuarie 1998, în Escondido, California, Stephanie Crowe, în vârstă de doisprezece ani, a fost găsită moartă în dormitorul ei, înjunghiată. în noapte precedentă, vecinii sunaseră la poliție ca să raporteze temeri cu privire la un vagabond din cartier care se comporta ciudat - un om numit Richard Tuite, un schizofrenic care urmărea femei și pătrundea prin efracție în casele lor. Cu toate astea, detectivii din Escondido și o echipă FBI de la Unitatea de Analiză Comportamentală au tras aproape imediat concluzia că crima fusese săvârșită de cineva apropiat victimei. Știau că majoritatea crimelor sunt săvârșite de cineva înrudit cu victima, nu de către spărgători bolnavi mental.

Ca urmare, detectivii, în special Ralph Claytor și Chris McDonough, și-au îndreptat atenția către fratele lui Stephanie, Michael, în vârstă de paisprezece ani la acel moment. Michael, care avea febră, a fost interogat fără știrea părinților și fără pauză, timp de trei ore la prima ședință și timp de șase ore la următoarea. Detectivii l-au mințit: i-au spus că au găsit sângele lui Stephanie în camera lui, că aceasta avea în mână fire de păr de-ale lui, că trebuie să o fi omorât cineva

din casă, din moment ce toate ușile și ferestrele erau încuiate, că hainele lui erau pline de sângele lui Stephanie și că picase testul computerizat de analiză a stresului vocal. (Aceasta este o tehnică pseudoștiințifică ce susține că identifică persoanele care mint prin măsurarea „microvibrațiilor” din vocea lor. Nimeni nu a demonstrat științific existența acestor microvibrații sau validitatea acestei metode.[10]) Deși Michael le-a spus în mod repetat că nu își amintea să fi comis crima și nu le-a dat niciun fel de detalii - de exemplu, ce făcuse cu arma crimei -, până la urmă a mărturisit că își ucisese sora într-o criză de gelozie. La câteva zile distanță, poliția i-a arestat și pe prietenii lui Michael, Joshua Treadway și Aaron Houser, ambii în vârstă de cincisprezece ani. După două interogatorii care au durat 22 de ore, Joshua Treadway a produs o poveste elaborată despre cum cei trei complotaseră să o ucidă pe Stephanie.

în ajunul procesului, într-o turnură dramatică de evenimente, sângele lui Stephanie a fost găsit pe tricoul purtat de vagabondul Richard Tuite în noaptea crimei. Această dovadă l-a forțat pe procurorul-șef de atunci, Paul Pfingst, să îi scoată de sub acuzare pe adolescenți, deși, după cum a spus acesta, era convins că sunt vinovați datorită mărturisirilor făcute; prin urmare, a refuzat să-1 acuze pe Tuite. Detectivii care îi anchetaseră pe băieți, Claytor și McDonough, nu au încetat niciodată să fie convinși că puseseră mâna pe adevărații ucigași. Au publicat o carte din banii lor, pentru a-și justifica procedurile și convingerile. în volum, au pretins că Richard Tuite fusese un țap ispășitor, un vagabond care a ajuns pionul politicienilor, al presei, al celebrităților, al avocaților angajați de familiile băieților „pentru a muta vina de la clienții lor pe umerii acestuia”.[11]

Adolescenții au fost eliberați, iar cazul i-a fost transferat unui alt detectiv din departament, Vie Caloca, pentru a fi clasat. în ciuda opoziției din partea poliției și a procuraturii, Caloca a redeschis investigația de unul singur. Unii polițiști au încetat să-i vorbească; un judecător l-a mustrat pentru că facea valuri; procurorii i-au ignorat cererile de asistență. A trebuit să ceară un ordin special de la tribunal pentru a obține dovezile necesare de la un laborator

criminalistic. Caloca a perseverat și, în final, a compilat un raport de 300 de pagini în care facea o listă cu „speculațiile, judecățile greșite și dovezile neconcludente” folosite în dosarul împotriva lui Michael Crowe și a prietenilor acestuia. Deoarece Caloca nu făcuse parte din echipa inițială de anchetatori și nu trăsese concluzii premature, dovezile care îl implicau pe Tuite nu îi produceau disonanță. Nu erau decât dovezi.

Caloca a trecut peste capul procuraturii locale și a dus dovezile la procuratura generală a statului California din Sacramento. Acolo, procurorul general adjunct David Drulin-ger a aprobat punerea sub acuzare a lui Tuite. în mai 2004, la șase luni după ce fusese trecut cu vederea de anchetatori ca fiind un simplu spărgător inept, Richard Tuite a fost găsit vinovat de uciderea lui Stephanie Crowe. Drulinger a avut critici aspre la adresa anchetei inițiale efectuate de detectivii din Escondido. „S-au dus într-o direcție complet greșită, în detrimentul tuturor”, a spus el. „Nu am putut pricepe cum de nu s-au concentrat asupra domnului Tuite.”[12]

Dar acum putem pricepe. Pare ridicol că detectivii nu s-au răzgândit sau nu au avut nicio clipă de îndoială atunci când sângele lui Stephanie a fost găsit pe tricoul lui Tuite. Dar, odată ce detectivii se convinseseră de vinovăția lui Michael și a prietenilor acestuia, au început să alunece pe piramida deciziei, autojustificând fiecare etapă până la bază.

Să o luăm de la vârf, cu procedura inițială a identificării suspectului. Mulți detectivi fac exact ceea ce avem cu toții tendința să facem când auzim pentru prima dată despre o crimă: decidem în mod impulsiv ce s-a întâmplat, apoi potrivim dovezile pentru a ne sprijini concluziile, ignorând sau dând la o parte dovezile contrarii. Psihologii sociali au studiat pe larg acest fenomen punând oameni să joace rolul de jurați pentru a observa ce factori le influențează deciziile. într-un astfel de experiment, jurații au ascultat înregistrarea unui proces de crimă reprodus de actori, apoi au fost întrebați cum ar fi votat și de ce. în loc să ia în considerare și să cântărească posibilele verdicte în lumina dovezilor, majoritatea au început să

încropească o poveste despre ce s-a întâmplat, apoi, pe măsură ce se prezentau dovezile la pseudo-proces, acceptau numai dovezile care sprijineau perspectiva lor preconceptă asupra evenimentelor. Cei care ajunseseră la o concluzie încă de la început erau, de asemenea, cei mai încrezători în decizia lor și erau mai înclinați să voteze pentru un verdict extrem.[13] Acest lucru este normal și, totodată, alarmant.

La primul interviu cu un suspect, detectivii au tendința să ia o decizie pe loc: Este vinovat sau nevinovat suspectul acesta? în timp și pe măsură ce adună experiență, polițiștii învață să urmeze anumite piste și să respingă altele, ajungând să se convingă de acuratețea deciziei luate. încrederea lor este parțial rezultatul experienței și parțial rezultatul tehnicilor de pregătire care răsplătesc viteza și certitudinea, spre deosebire de precauție și dubii. Jack Kirsch, fost șef al Unității de Analiză Comportamentală de la fbi, i-a spus unui reporter că veneau la ei mulți polițiști pentru a primi ajutor în anumite cazuri și pentru a le cere sfatul. „Oricât de spontan ar fi fost, nu ne temeam să ne mișcăm repede și să ne atingem de obicei obiectivele", a spus el. „Am facut-o de mii de ori."[14]

De multe ori, această certitudine este justificată pentru că, de obicei, poliția are de-a face cu cazuri reale, cu oameni vino-vați. Cu toate acestea, există și riscul de a cataloga nevinovății ca fiind vinovați, închizând prea repede ușa în fața celorlalți posibili suspecți. Odată închisă acea ușă, mintea se închide și ea. Astfel, detectivii nici măcar nu au încercat să folosească pe Tuite aparatura lor sofisticată de analiză a stresului vocal, așa cum făcuseră în cazul lui Crowe. Detectivul McDonough a explicat că, „din moment ce Tuite avea antecedente de boală mentală și abuz de stupefiante, probabil fiind încă bolnav mental și abuzând de stupefiante în acea perioadă, testul de analiză a vocii putea să nu fie valid."[15] Cu alte cuvinte, haideți să ne folosim jucăria nefundamentată științific numai pe suspecții despre care credem deja că sunt vinovați, pentru că, indiferent ce vor face aceștia, ne va confirma credința; nu o vom folosi pe suspecții despre care credem deja că sunt nevi-novați, pentru că oricum nu va funcționa în cazul lor.

Decizia inițială în legătură cu vinovăția sau nevinovăția unui suspect pare evidentă și rațională la început: este posibil ca suspectul să se potrivească unei descrieri furnizate de victimă sau de un martor ocular, sau suspectul intră într-o anumită categorie statistică. Mergi pe urma dragostei sau a banilor și „forța" va fi cu tine. Astfel, în cazul majorității crimelor, ucigașul este cel mai probabil amantul victimei, soțul sau soția, fostul soț sau fosta soție, o rudă sau un beneficiar. Când ai de-a face cu uciderea unei tinere, spune locotenentul Ralph M. Lacer, „persoana numărul unu pe care o cauți este perechea victimei. Nu începi să cauți vreun individ care conduce o dubă". Lacer își justifica certitudinea că studenta Bibi Lee, de origine chineză, fusese ucisă de prietenul ei, Bradley Page, motiv pentru care nu investigase pista oferită de declarațiile martorilor oculari, care spuneau că văzuseră în apropierea locului crimei un bărbat care împinsese o tânără „orientală" într-o dubă și plecase cu ea.[16] Cu toate astea, după cum observă avocatul Steven Drizin, „membrii familiei pot fi un punct de plecare legitim pentru investigație, dar asta e tot. în loc să încerce să dovedească faptul că acea crimă a fost intrafamili-ală, poliția trebuie să exploreze toate alternativele. De multe ori, nu face asta".[17]

Odată ce un detectiv decide că a găsit ucigașul, eroarea de confirmare se asigură că suspectul principal devine singurul suspect. îndată ce se întâmplă acest lucru, un acuzat nevinovat e pus cu spatele la zid. în cazul lui Patrick Dunn din Bakersfield, California, pe care l-am menționat în introducere, poliția a ales să creadă povestea necoroborată a unui infractor de carieră care le sprijinea teoria că Dunn este vinovat, în loc să creadă declarațiile coroborate de martori imparțiali, care l-ar fi exonerat. Această decizie era incredibilă pentru acuzat, care și-a întrebat avocatul, pe Stan Simrin: „Cum, nu vor adevărul?" „Ba da", a răspuns Simrin, „și sunt convinși că l-au găsit. Ei cred adevărul că tu ești vinovat. Iar acum vor face tot ce le stă în puteri ca să te condamne."[18]

A face tot ce îți stă în putință pentru a obține condamnare duce la ignorarea și descalificarea unor dovezi care i-ar face pe polițiști să se răzgândească în legătură cu suspectul. In cazuri extreme, îi poate

ispiti pe unii ofițeri sau chiar secții întregi de poliție să treacă de la acțiuni legale la acțiuni ilegale. Departamentul de Apărare al Poliției din Los Angeles a înființat o unitate specială împotriva bandelor organizate. Zeci de ofițeri din unitatea respectivă au ajuns să fie acuzați de arestări ilegale, sperjur și acuzare pe nedrept a unor oameni nevinovați; aproape 100 de condamnări care fuseseră obținute pe aceste căi ilegale au fost în cele din urmă anulate. în New York, o investigație statală din 1989 a dezvăluit că Departamentul de Poliție din Suffolk County viciase câteva cazuri de calibru pentru că brutalizase suspecții, interceptase ilegal convorbiri telefonice și pierduse sau falsificase probe de o importanță crucială.

Astfel de polițiști corupți se formează, nu se nasc așa. Sunt conduși în josul piramidei de cultura secției de poliție și de loialitatea lor față de țelurile acesteia. Profesorul de drept Andrew McClurg a schițat procesul care îi face pe mulți polițiști să ajungă să se comporte în modalități pe care nici nu și le-ar fi imaginat când se aflau la începutul carierei. Să ți se ceară să minți în cursul exercitării datoriei creează disonanță la început: „Mă aflu aici ca să apăr legea" față de „Iată cum o încalc chiar eu". în timp, după cum observa McClurg, aceștia „învață să își înăbușe disonanța sub o pătură protectoare de autojustificare". Odată ce polițiștii cred că pot justifica minciuna și chiar ajung să o considere un aspect esențial al meseriei, adaugă el, „senzația disonantă de ipocrizie nu mai apare.

Polițistul învață să raționalizeze minciuna ca fiind un act moral sau, în cel mai rău caz, ca nefiind un act imoral. Astfel, imaginea de persoană decentă și morală pe care o are despre sine nu este compromisă în mod substanțial".[19]

Să spunem că ești polițist și că execuți un mandat de percheziție într-o casă în care se vinde cocaină. Fugărești un tip până în baie, sperând să-l prinzi înainte să tragă apa peste droguri și peste cazul tău. Prea târziu. Iată-te ambalat, plin de adrenalină, tocmai te-ai pus în pericol - iar nemernicul ăsta va scăpa? Te afli într-o casă de traficanți - toată lumea știe asta -, iar ei scapă basma curată? își vor

lua un avocat de top și vor fi în libertate în doi timpi și trei mișcări. Toată munca, tot riscul și tot pericolul prin care ai trecut au fost în zadar? De ce să nu scoți un pic de cocaină din buzunar, să o scapi pe jos în baie, apoi să îl înhați pe suspect? Tot ce trebuie să zici este: „I-a picat din buzunar un pic de cocaină înainte să o poată arunca pe toată în closet”.[20]

Este ușor de înțeles de ce ai face așa ceva, având în vedere împrejurările. Se întâmplă pentru că vrei să-ți faci datoria. Știi că este ilegal să plantezi probe, dar gestul pare atât de justificat. Prima dată când o faci, îți spui: „Individul e *vinovat'.”* Această experiență te va face să îți fie mai ușor să repeți acțiunea respectivă; de fapt, vei fi puternic motivat să repeți acel comportament, pentru că a face altfel înseamnă să recunoști, cel puțin față de tine, că ai greșit când ai facut-o prima dată. Nu trece mult timp și începi să încâlci regulile în situații mai ambigue, întrucât cultura poliției sprijină în general aceste justificări, devine și mai greu să te abții să încâlci (sau să ocolești) regulile, în cele din urmă, mulți polițiști vor face pașii următori, îndemnând și alți polițiști, convingându-i să se comporte ca ei, izolând și sabotând polițiștii care nu merg pe această cale. Aceștia le aduc aminte de calea morală pe care au părăsit-o.

Astfel, în 1992, Comisia Mollen, care a emis un raport despre corupția poliției din New York, a tras concluzia că tendința poliției de a falsifica probe este „atât de obișnuită în anumite sectoare, încât s-a creat un cuvânt special pentru acest lucru: «testilying»'”.[21] în astfel de culturi polițienești, organele competente mint în mod curent pentru a justifica percheziționa-rea oricărei persoane bănuite de posesie de droguri sau de arme, spunând sub jurământ că au oprit mașina suspectului pentru că trecuse pe roșu, pentru că observaseră o tranzacție de droguri sau pentru că suspectul aruncase drogurile când se apropia polițistul, dându-i motiv să-l aresteze și să-l percheziționeze pe suspect. Norm Stamper, un polițist cu experiență de treizeci și patru de ani și fost șef al poliției din Seattle, a scris că nicio forță de poliție importantă din țară nu a scăpat de problema polițiștilor care folosesc droguri în scopuri personale, plantându-le asupra suspecților sau jefuind și șantajând

trafi-canții.[22] Cea mai obișnuită justificare pentru minciuni și pentru plantarea probelor este că scopul scuză mijloacele. Un polițist le-a spus anchetatorilor de la Comisia Mollen că facea „lucrarea Domnului”. Altul a spus: „Dacă vrem să-i prindem pe indivizii ăștia, dă-o dracului de Constituție”. Atunci când un polițist a fost arestat pentru acuzația de sperjur, a întrebat foarte mirat: „Care-i problema? Sunt vinovați”.[23]

„Problema” este că nimic nu-i oprește pe polițiști să planteze probe și să comită sperjur pentru a condamna o persoană pe care o consideră vinovată - dar care de fapt este nevinovată. Polițiștii corupți sunt în mod evident un pericol public, dar un pericol la fel de mare sunt totodată mulți dintre cei bine intenționați, care nici nu ar visa să arunce o persoană nevinovată în pușcărie. într-un anumit sens, polițiștii cinstiți sunt chiar mai periculoși decât polițiștii corupți, pentru că sunt mult mai

* Cuvânt compus din termenii *testifying* („a depune mărturie”) și *lying* („a minți”) - n. tr.

numeroși și mult mai greu de detectat. Problema este că, odată ce s-au hotărât asupra unui suspect, nu mai cred în posibilitatea nevinovăției respectivului. Apoi se comportă în modalități care le confirmă judecata inițială, justificând tehnicile folosite prin credința că numai vinovății sunt vulnerabili la ele.

Interogatorii

Cea mai importantă probă pe care o poate produce un detectiv într-o anchetă este o mărturisire, pentru că are cele mai mai mari șanse de a convinge un procuror, un juriu și un judecător de vinovăția cuiva. în consecință, polițiștii interogatori sunt antrenați să o obțină, chiar dacă acest lucru înseamnă a minți un suspect și a folosi, după cum a recunoscut cu mândrie un detectiv, „tertipuri și păcăleli”.[24] Majoritatea oamenilor sunt surprinși când află că acest lucru este perfect legal. Detectivii se mândresc cu capacitatea lor de a păcăli un suspect pentru a-1 face să mărturisească; este un semn că și-au

învăța' foarte bine meseria. Cu cât le este mai mare certitudinea, ci atât mai mare va fi disonanța pe care o simt atunci când sunt puși în fața dovezilor care arată că au greșit și cu atât mai mare va fi nevoia de a respinge dovezile respective.

A determina o persoană nevinovată să mărturisească este, evident, una dintre cele mai periculoase greșeli care se pot face în interogatoriile de poliție, dar majoritatea detectivilor, procurorilor și judecătorilor nu cred că acest lucru este posibil. „Ideea că cineva poate fi convins să facă o mărturisire falsă e ridicolă", spune Joshua Marquis. „Este apărarea Twinkie [a vremurilor noastre]'. în cel mai bun caz, este știință de doi

* „Apărarea Twinkie" este o expresie inventată de presă pentru a ridiculiza o strategie de apărare complet lipsită de credibilitate, chiar absurdă - n. tr.

bani."[25] Majoritatea oamenilor sunt de acord, pentru că nu ne putem imagina mărturisind o faptă de care nu suntem vinovați. Am protesta. Am rămâne pe poziții. Ne-am suna avocatul... nu-i așa? Și totuși studii efectuate pe deținuți exonerați fără niciun echivoc au demonstrat că între 15 și 25 procente dintre ei au mărturisit că au comis un delict de care nu se făceau vinovați. Sociologii și criminologii au analizat aceste cazuri și au făcut cercetări experimentală pentru a demonstra cum se poate întâmpla așa ceva.

Biblia metodelor de interogare este *Criminal Interrogation and Confessions,* de Fred E. Inbau, John E. Reid, Joseph P. Buckley și Brian C. Jayne. John E. Reid și Asociații oferă programe de pregătire, seminarii și înregistrări video care predau Tehnica Reid în 9 pași, iar pagina lor de web pretinde că au inițiat peste 300.000 de lucrători ai poliției în cele mai eficiente metode de obținere a mărturisirilor. Manualul începe prin a-i asigura pe cititori că „niciunul dintre acești pași nu poate face o persoană nevinovată să mărturisească și toți acești pași sunt justificabili din punct de vedere legal și moral"[26]:

Poziția noastră clară este că simpla introducere de dovezi fictive în timpul unui interogatoriu nu ar determina o persoană nevinovată să mărturisească. Este absurd să credem că un suspect care știe că nu a comis un delict va pune mai mult preț sau va acorda mai multă credibilitate unor pretinse dovezi decât faptului că se știe nevinovat. în aceste circumstanțe, *reacția umană firească* ar fi una de mânie și neîncredere față de anchetator. Efectul net ar fi acela că suspectul ar deveni și mai hotărât să își susțină nevinovăția.[27]

Greșit. „Reacția umană firească" nu este de obicei mânia și neîncrederea, ci confuzia și disperarea - disonanță -, pentru că majoritatea suspecților nevinovați sunt convinși că anche-torul nu-i va minți. însă anchetatorul este părtinitor încă de la început. In timp ce interviul este o conversație concepută pentru a obține informații generale de la o persoană, un interogatoriu este conceput pentru a-1 face pe suspect să-și recunoască vinovăția. (De multe ori, suspecții nu sunt conștienți de această diferență.) Manualul declară acest lucru în mod explicit: „Interogatoriul se efectuează numai atunci când anchetatorul este cât se poate de sigur de vinovăția suspectului". Pericolul prezentat de această atitudine este că, odată ce anchetatorul devine „cât se poate de sigur", suspectul nu poate clinti certitudinea respectivă. Dimpotrivă, orice gest al suspectului va fi interpretat drept o dovadă a minciunii, negării sau evitării adevărului - inclusiv susținerea repetată a propriei nevinovății. Interogatorii sunt învățați în mod explicit să gândească în acest mod. Sunt învățați să adopte atitudinea „Nu minți; știm că ești vinovat" și să respingă negările suspectului. Am mai văzut această buclă a autojustificării în modul în care unii terapeuți și asistenți sociali intervievează copiii despre care ei consideră că au fost molestați. Odată început acest tip de interogatoriu, nu mai există dovezi infirmatoare.[28]

Promotorii Tehnicii Reid înțeleg intuitiv cum funcționează disonanța (cel puțin pentru alții). Ei își dau seama că, dacă unui suspect i se dă ocazia să pretindă că este nevinovat, el se va dedicat public acestei atitudini și îi va fi mai greu să se răzgândească mai târziu și să-și recunoască vinovăția. „Cu cât suspectul își neagă mai mult

implicarea”, scrie Louis Senese, vicepreședinte la Reid și Asociații, „cu atât îi va fi mai greu să recunoască faptul că a comis crima” - tocmai din cauza disonanței. Prin urmare, Senese îi sfătuiește pe interogatori să anticipeze negările suspectului și să le intercepteze. Interogatorii, spune el, trebuie să fie atenți la semnale nonverbale care indică faptul că suspectul urmează să își nege vinovăția („când își ține mâna ridicată, când scutură din cap în semn de negare sau când inițiază contact vizual”), iar dacă suspectul întreabă direct: „Pot să spun ceva?” interogatorii ar trebui să răspundă poruncitor, folosind numele mic al suspectului („Jim, ai puțină răbdare”) și apoi să continue cu întrebările.[29]

Prezumția de vinovăție din partea persoanei care interoghează creează o profeție care se autoîmplinește. Acesta devine mai agresiv, ceea ce îi face pe suspecții nevinovați să se comporte mai suspect. într-un experiment, psihologul social Saul Kassin și colegii săi au format perechi de indivizi care erau vinovați sau nevinovați de furt cu interogatori cărora li s-a spus că cei dintâi sunt vinovați sau nevinovați. Prin urmare, existau patru combinații posibile de suspecți și interogatori: ești nevinovat și el crede că ești nevinovat; ești nevinovat și el crede că ești vinovat; ești vinovat și el crede că ești nevinovat; sau ești vinovat și el crede că ești vinovat. Combinația cea mai etală, care produce cel mai mare grad de presiune și constrân-,ere, a fost cea dintre un interogator convins de vinovăția suspectului și un suspect care chiar era nevinovat. în asemenea împrejurări, cu cât suspectul nega vinovăția, cu atât interogatorul devenea mai convins că suspectul minte, mărind în consecință presiunea.

Kassin a ținut o mulțime de cursuri pentru detectivi și polițiști, în care le arăta cum tehnicile de interogare pe care le folosesc se pot întoarce împotriva lor. Aceștia, după cum relatează Kassin, dau întotdeauna din cap, aprobator, și sunt de acord cu el că trebuie evitate mărturisirile false, după care adaugă imediat că ei nu au constrâns pe nimeni să facă o mărturisire falsă. „De unde știți?” l-a întrebat Kassin pe un polițist. „Pentru că niciodată nu interoghez nevinovați”, a răspuns el. Kassin a descoperit că această certitudine

a infailibilității începe de la vârf. „Mă aflam la o conferință internațională a anchetatorilor de poliție, în Québec, la o dezbatere condusă de Joe Buckley, președintele Școlii Reid”, ne-a spus el. „După prezentarea acestuia, cineva din public l-a întrebat dacă nu era îngrijorat că nevinovății ar putea face o mărturisire ca urmare a aplicării tehnicilor sale. Vă jur că a răspuns exact cum vă spun, cuvânt cu cuvânt. Am fost atât de surprins de o asemenea aroganță fățișă, încât mi-am notat citatul și data la care a spus asta: «Nu, pentru că nu interogăm oameni nevinovați».”[30] în următorul stadiu de pregătire, detectivii învață să devină siguri pe propria capacitate de a citi semnele non-ver-bale ale suspectului: contactul vizual, limbajul corpului, postură, gesturile mâinilor și vehemența negării. Dacă persoana nu vrea să te privească în ochi, explică manualul, înseamnă că minte. Dacă persoana se cocoșează (sau are o poziție foarte rigidă), înseamnă că minte. Dacă persoana își neagă vinovăția, înseamnă că minte. Și totuși tehnicile Reid sfătuiesc interogatorii să „evite contactul vizual cu suspectul”. Să evite contactul vizual direct cu suspectul în condițiile în care ei înșiși consideră acest lucru o dovadă de nevinovăție?

Prin urmare, Tehnica Reid este o buclă închisă: cum știu că suspectul este vinovat? Pentru că este agitat și asudă (sau este prea controlat) și pentru că nu se uită în ochii mei (iar eu nu-1 las să o facă, nici dacă ar vrea). Așa că eu și partenerii mei îl interogăm timp de douăsprezece ore folosind Tehnica Reid și acesta mărturisește. Prin urmare, întrucât oamenii nevinovați nu mărturisesc niciodată, mărturisirea îmi confirmă credința că agitația și asudatul (sau atitudinea prea controlată) sau privitul în ochi (sau lipsa contactului vizual) sunt semne de vinovăție. După logica acestui sistem, singura eroare pe care o poate face un detectiv este să nu reușească să obțină o mărturisire.

Manualul este scris pe un ton autoritar, ca și cum ar fi vocea lui Dumnezeu care dezvăluie adevăruri indiscutabile, dar ceea ce reușește să nu facă este să îi învețe pe cititori un principiu aflat la baza gândirii științifice: importanța examinării și eliminării altor explicații posibile pentru comportamentul cuiva, înainte de a decide

care dintre ele este cea mai probabilă. Saul Kassin, de exemplu, a fost implicat într-un dosar militar în cadrul căruia anchetatorii au interogat fără oprire un acuzat împotriva căruia nu existau dovezi concrete. (Kassin îl considera nevinovat, iar acesta chiar a fost achitat.) Când unul dintre anchetatori a fost întrebat de ce îl presau atât de agresiv pe acuzat, acesta a răspuns: „Bănuiam că nu ne spune întregul adevăr. Unele exemple de limbaj corporal au fost că încerca să-și mențină calmul, dar se vedea că era agitat și ori de câte ori încercam să îl întrebăm ceva, ochii i se plimbau de colo-colo și nu facea contact vizual direct. Uneori se comporta destul de incoerent și la un moment dat a început să plângă".

„Acesta descria", ne spune Kassin, „o persoană supusă unei situații tensionante." Celor care învață Tehnica Reid nu li se spune în general că agitația, evitarea contactului vizual și încovoierea spatelui ar putea indica și altceva în afară de vinovăție. Ele pot indica nervozitate, adolescență, norme culturale, deferență față de autoritate - sau anxietate față de o acuzație nedreaptă.

Promotorii manualului susțin că metoda lor îi pregătește pe anchetatori să stabilească dacă cineva spune adevărul sau minte, cu o acuratețe de 80 până la 85 la sută. Pur și simplu nu există nicio susținere științifică pentru această afirmație. Ca și în cazul psihoterapeuților despre care am discutat în capitolul 4, pregătirea nu sporește acuratețea. într-unul dintre numeroasele studii care au documentat fenomenul certitudinii false, Kassin și colega sa, Christina Fong, au pregătit un grup de studenți folosind Tehnica Reid. Aceștia au vizionat cursurile Reid de pregătire, au citit manualul și le-au fost testate cunoștințele pentru a se stabili dacă au deprins tehnicile. Apoi li s-a cerut să privească înregistrări video cu oameni intervievați de polițiști cu experiență. Suspecții filmați fie erau vinovați de un delict și negau acest lucru, fie negau pentru că erau nevinovați. Pregătirea nu a mărit deloc acuratețea studenților. Nu au avut rezultate mai bune decât ce se poate obține în mod aleatoriu, dar i-a făcut mai încrezători în propria capacitate. Cu toate acestea, nu erau profesioniști, ci doar studenți. Așa că Fong și Kassin au arătat înregistrările unui număr de 44 de

detectivi profesioniști din Florida și din Ontario, Canada. Acești profesioniști aveau în medie paisprezece ani de experiență fiecare, iar două treimi dintre ei aveau pregătire specială, mulți în Tehnica Reid. Asemenea studenților, nu au avut rezultate mai bune decât ce se poate obține în mod aleatoriu, și cu toate astea erau convinși că rata lor de acuratețe este de aproape sută la sută. Experiența și pregătirea nu le-au îmbunătățit performanța. Experiența și pregătirea nu au făcut decât să le sporească credința că este mai bună.[31]

Cu toate acestea, de ce suspecții nevinovați nu continuă să-și nege vinovăția? De ce nu se enervează pe cel care îi interoghează, așa cum manualul pretinde că ar face persoanele nevinovate? Să spunem că ești o persoană nevinovată chemată la interogatoriu, poate pentru a „ajuta poliția cu investigația”. Nu ai idee că ești suspect principal. Ai încredere în poliție și vrei să ajuți. Și totuși iată un detectiv care îți spune că amprentele tale sunt pe arma crimei. Că ai picat la testul cu detectorul de minciuni. Că s-a găsit sângele tău pe victimă și că aveai sângele victimei pe haine. Aceste declarații vor crea o disonanță cognitivă considerabilă:

Cogniția 1: Nu am fost acolo. Nu am comis crima. Nu-mi aduc aminte nimic despre asta.

Cogniția 2: Oameni în poziție de autoritate și de încredere îmi spun că amprentele mele sunt pe arma crimei, că aveam sângele victimei pe cămașă, iar un martor ocular m-a văzut într-un loc în care sunt sigur că nu am fost în viața mea.

Cum vei rezolva această disonanță? Dacă ești suficient de puternic, suficient de bogat sau dacă ai destulă experiență cu poliția pentru a ști că este o înscenare, vei spune cele trei cuvine magice: „Vreau un avocat” însă mulți oameni consideră că nu au nevoie de avocat dacă sunt nevinovați.[32] Crezând că poliția nu are voie să îi mintă, sunt bulversați când aud că împotriva lor există dovezi pe care nu le pot explica. Și încă ce dovezi: propriile amprente! Manualul susține că „instinctul de conservare al persoanei nevinovate în timpul

interogatoriului” va contracara orice acțiune a anchetatorului, dar pentru cei vulnerabili nevoia de a înțelege ce li se întâmplă este câteodată mai puternică decât instinctul de conservare.

Bradley Page: Este posibil să fi făcut acest lucru îngrozitor și să-l fi blocat mental?

Locotenentul Lacer: A, da. Se întâmplă tot timpul.

Iar acum poliția îți oferă o explicație plauzibilă, un mod de a rezolva disonanța: nu îți amintești pentru că ai blocat mental evenimentul; erai beat și ți-ai pierdut cunoștința; ai refulat amintirea; nu știai că ai personalitate multiplă și că fapta a fost săvârșită de una dintre celelalte personalități. Asta au făcut detectivii în timpul interogării lui Michael Crowe. I-au spus că e posibil să existe „doi Michael”, unul bun și altul rău, și că Michael cel rău comisese crima fără știrea lui Michael cel bun.

Sigur, ați putea spune că Michael avea doar paisprezece ani; nu este de mirare că poliția a reușit să-1 intimideze astfel încât să mărturisească. Este adevărat că minorii și persoanele bolnave mental reprezintă categorii deosebit de vulnerabile la aceste tactici, dar la fel de vulnerabili sunt și adulții sănătoși. După o examinare detaliată a unui total de 125 de cazuri în care deținuții fuseseră exonerați după ce făcuseră mărturisiri false, Steven Drizin și Richard Leo au descoperit că 40 dintre aceștia erau minori, 28 sufereau de retard mental și 57 erau adulți competenți. în cazul dosarelor în care s-a putut stabili durata interogatoriilor, peste 80 de procente dintre cei care făcuseră declarații false fuseseră interogați peste 6 ore fără întrerupere, jumătate - peste 12 ore, iar unii dintre ei, timp de două zile aproape fără oprire.[33]

Așa s-a întâmplat cu adolescenții arestați în noaptea în care Alergătoarea din Central Park fusese atacată. Când sociologii și experții juridici au putut examina filmările cu patru dintre cei cinci adolescenți (al cincilea nu fusese înregistrat) și când procuratura condusă de Robert Morgenthau a reexaminat aceste probe, plecând de la presupunerea că băieții sunt mai degrabă nevinovați, caracterul convingător al mărturisirilor acestora s-a topit în mod automat. Declarațiile băieților s-au dovedit a fi pline de contradicții, erori factuale, aproximări și informații plantate prin întrebările părtinitoare ale anchetatorilor.[3]“ Contrar impresiei publice că mărturisiseră cu toții, de fapt niciunul dintre acuzați nu recunoscuse vreodată că o violase personal pe alergătoare. Unul a spus că o „apucase”. Altul a spus că i-a „pipăit sânii”. Un altul a spus că a „ținut-o de picior și a pipăit-o”. în cererea de anulare a sentinței depusă de procuratură, se observa că „declarațiile date de cei cinci acuzați diferă una de alta în aproape toate aspectele majore ale faptei - cine a inițiat atacul, cine a doborât victima, cine a dezbrăcat-o, cine a lovit-o, cine a imobilizat-o, cine a violat-o, ce arme s-au folosit în decursul asaltului și în ce moment al înlănțuirii de fapte avusese loc atacul”?[5]

După ore lungi de interogatoriu, nedorind decât să fie lăsat să plece acasă, suspectul epuizat acceptă explicația oferită de anchetatori ca fiind singura posibilă, singura care are vreun sens. Și mărturisește. De obicei, în momentul în care presiunea încetează și după ce acuzatul reușește să doarmă, el sau ea își retrage imediat mărturisirea. Dar este prea târziu.

Procurorii

în minunatul film *Podul de pe râul Kwai,* Alec Guinness și solda-ții săi, prizonieri ai japonezilor în al Doilea Război Mondial, construiesc un pod de cale ferată care urma să ajute efortul de război al inamicului. Guinness acceptă această sarcină impusă de japonezi pentru a crea unitate și a reface moralul oamenilor săi, dar, în momentul când termină podul, acesta devine *al său* - o sursă de mândrie și satisfacție. La finalul filmului, când Guinness vede sârmele care arată că podul a fost minat și își dă seama că aliații urmau să-1 arunce în aer, prima lui reacție este următoarea: „Nu se poate! Este podul *meu.* Cum îndrăzniți să-1 distrugeți?!" Sub privirile îngrozite ale comandourilor aliate, încearcă să taie firele, pentru a proteja podul. Guinness strigă abia în ultima clipă: „Ce-am făcut?", dându-și seama că era gata să saboteze eforturile taberei sale pentru a-și apăra creația magnifică.

Tot așa, mulți procurori ajung să fie dispuși să saboteze eforturile de realizare a justiției ale propriei tabere, pentru a-și păstra intacte convingerile și condamnările. Când ajung în sala de tribunal, ei se regăsesc de multe ori în echivalentul din lumea reală al experimentului justificării efortului. Au ales dosarul în cauză dintr-o mulțime de alte dosare pentru că sunt convinși că suspectul este vinovat și că au dovezile necesare pentru a-1 condamna. De multe ori, investesc luni întregi într-un caz. Lucrează din greu cu poliția, cu martorii și cu familia îndoliată a victimei, care deseori vrea răzbunare. în cazul delictelor care fac vâlvă, se fac presiuni enorme asupra lor pentru a obține rapid condamnarea. Orice dubii pe care le-ar putea avea sunt înecate de satisfacția că reprezintă forțele binelui împotriva unui criminal înrăit. Și astfel, având

conștiința curată, procurorii ajung să spună juriului: „Acest acuzat este subuman, este un monstru. Faceți ce se cuvine. Condam-nați-1”. Câteodată, ajung să se convingă atât de profund că au prins un monstru, încât, asemenea poliției, merg prea departe: le spun martorilor ce anume să zică la depunerea mărturiei, fac înțelegeri cu informatori din închisoare sau ascund de apărare anumite informații pe care sunt obligați, prin lege, să le împărtășească.

Așadar, cum vor reacționa procurorii mulți ani mai târziu, când violatorul sau criminalul condamnat - care încă își susține nevinovăția (așa cum, să nu uităm, fac o mulțime de deținuți vinovați) - cer un test adn sau anunță că mărturisirea le-a fost smulsă cu forța? Sau când aduc dovezi care indică faptul că o mărturie oculară care a dus la condamnare era eronată? Dar dacă - după toate acele eforturi depuse pentru a se convinge pe sine și pe ceilalți de adevărul acestui lucru - acuzatul nu este un monstru? Răspunsul procurorilor din Florida este tipic. După ce în decurs de cincisprezece ani au fost eliberați peste 130 de deținuți în urma testelor adn, procurorii au decis că vor reacționa contestând cazurile noi de acest tip. Wilton Dedge a fost nevoit să dea statul în judecată pentru a se face teste în cazul său, în timp ce procurorii au protestat vehe-nient, spunând că, din punctul de vedere al statului, hotărârea definitivă și sentimentele victimei ar trebui să primeze asupra posibilei nevinovății a lui Dedge.[36] în final, Dedge a fost exonerat și eliberat.

A spune că hotărârile definitive și sentimentele victimei ar trebui să primeze asupra justiției pare un argument îngrozitor venind din partea celor cărora le încredințăm administrarea justiției, dar aceasta este puterea autojustificării. (în plus, nu s-ar simți și victimele mai bine dacă adevăratul ucigaș al celor pe care i-au pierdut ar fi prins și pedepsit?) Pe tot cuprinsul țării, unde testarea adn a pus în libertate sute de deținuți, știrile despre subiect includ adesea un citat sau două de la procurorii implicați în cazul inițial. De exemplu, în Philadelphia, procurorul-șef, Bruce L. Castor Jr., a fost întrebat de reporteri ce bază științifică are pentru a respinge un test adn care a

exonerat un om care stătuse la închisoare timp de douăzeci de ani. Acesta a răspuns: „Nu am nicio bază științifică. Știu pentru că am încredere în detectivul meu și în înregistrarea cu mărturisirea”.[37]

Cum știm că această respingere a testării adn, care ar convinge aproape toată lumea de pe planetă, este un semn de autojustificare și nu - pur și simplu - o evaluare onestă a dovezilor? Seamănă cu situația din studiul pariurilor la cursele de cai, din capitolul 1: odată plasate pariurile, nu vrem să aplecăm urechea la nicio informație care ne pune la îndoială decizia luată. De aceea, procurorii vor interpreta aceleași dovezi în două feluri diferite, în funcție de momentul în care sunt descoperite. La începutul unei anchete, poliția folosește testele adn pentru a confirma vinovăția sau nevinovăția unei persoane. Dar atunci când testul adn se face după ce acuzatul a fost judecat și condamnat, de obicei procurorii îl resping ca fiind irelevant, insuficient de important pentru redeschiderea cazului. Conform procurorului texan Michael McDougal, faptul că ADN-ul găsit în corpul victimei unui viol soldat cu omor nu se potrivea cu cel al lui Roy Criner, persoana condamnată pentru faptă, nu înseamnă că acesta este nevinovat. „înseamnă că sperma găsită în ea nu era a lui”, a spus el. „Nu înseamnă că nu a violat-o, nu înseamnă că nu a omorât-o.”[38]

Din punct de vedere tehnic, desigur că McDougal avea dreptate; Criner ar fi putut s-o violeze pe femeie în Texas și să ejaculeze în altă parte - în Arkansas, eventual. Dar probele ADN trebuie folosite în același fel indiferent unde apar; nevoia de autojustificare este cea care îi împiedică pe procurori să facă acest lucru. Avocatul Peter J. Neufeld spune că, din experiența lui, reinterpretarea dovezilor pentru a justifica verdictul inițial este foarte des întâlnită printre procurori și judecători, în timpul procesului, teoria procurorului este că o persoană și numai o persoană - acuzatul - a imobilizat și violat victima. Dacă după ce acuzatul este condamnat testele adn îl exclud ca făptaș, procurorii găsesc în mod miraculos alte teorii. Favorita noastră este ceea ce Neufeld numește teoria „co-ejaculatorului necondamnat”. Acuzatul condamnat a imobilizat

femeia, în timp ce un al doilea individ misterios a comis violul propriu-zis. Sau victima zăcea neajutorată când un pervers „trece pe acolo, vede o ocazie bună și acționează”, după cum a argumentat un procuror.[39] Sau acuzatul a purtat prezervativ și victima avusese relații sexuale consimțite cu altcineva, cu puțină vreme înainte să fie violată. (Atunci când cazul lui Roy Criner a fost trimis la Curtea de Apel din Texas, președinta curții, Sharon Keller, s-a pronunțat că proba adn „care arată că sperma nu aparține persoanei condamnate pentru viol nu a fost hotărâtoare, pentru că e posibil să fi purtat prezervativ”) Dacă acuzatul protestează și spune că nu avusese relații sexuale în cele trei zile anterioare violului, procurorii înaintau teoria -din nou, după proces - că acesta minte: nu vrea să admită că a avut relații sexuale ilicite pentru că și-ar supăra partenerul.

Autojustificările de acest gen creează o dublă tragedie: țin în închisoare oameni nevinovați și le permit celor vinovați să rămână în libertate. Același adn care exonerează o persoană nevinovată poate fi folosit pentru a o identifica pe cea vinovată, dar acest lucru se întâmplă foarte rar.[10] Dintre toate condamnările pe care Innocence Project a reușit să le anuleze până acum, nu există nici măcar un caz în care poliția să fi găsit ulterior făptașul adevărat. Poliția și procurorii pur și simplu închid complet dosarul, de parcă ar vrea să șteargă de pe fața pământului greșeala pe care au facut-o.

Agățarea de convingeri

Dacă sistemul nu poate funcționa corect, dacă sistemul nu își poate corecta singur greșelile și nu poate recunoaște că face greșeli, dacă nu le oferă oamenilor posibilitatea să le corecteze, atunci sistemul este defect.

Avocatul Michael Charlton, care l-a reprezentat pe Roy Criner

Toți cetățenii au dreptul să se aștepte ca sistemul nostru penal să aibă proceduri care duc la condamnarea celor vinovați și, totodată, la protejarea celor nevinovați, iar ca atunci când se fac greșeli, să le remedieze cu promptitudine. Experții în drept și sociologii au sugerat

diferite soluții constituționale și îmbunătățiri treptate importante pentru a reduce riscul mărturisirilor false, mărturiilor oculare îndoielnice, abuzurilor poliției ș.a.m.d.[41] Dar, din perspectiva noastră, cel mai mare impedi-ment în calea admiterii și corectării greșelilor din sistemul penal este faptul că membrii săi reduc disonanța negând faptul că există o problemă. „Sistemul nostru trebuie să creeze o aură apropiată de perfecțiune, de certitudinea că nu condamnăm nevinovați", a spus fostul procuror Bennett Gershman.'[2] Beneficiul acestei certitudini pentru polițiști, detectivi și procurori este că nu au nopți nedormite, frământați de posibilitatea de a fi trimis la închisoare un om nevinovat. Doar că e nevoie de câteva nopți nedormite. Nu îndoiala este dușmanul justiției, ci încrederea exagerată în sine.

în momentul de față, pregătirea profesională a majorității agenților și detectivilor de poliție, a judecătorilor și avocaților nu include aproape deloc informații despre prejudecățile cognitive, despre cum să le corecteze pe cât posibil și cum să gestioneze disonanța pe care o vor simți atunci când credințele lor se lovesc de dovezi contrarii. Dimpotrivă, mare parte dir ce învață despre psihologie vine de la experți autoproclamați, care nu au pregătire de specialitate în știința psihologiei și care, după cum ani văzut, nu îi învață să aibă mai multă acuratețe în judecăți, ci doar să fie mai încrezători în propria acuratețe. „O persoană nevinovată nu ar mărturisi niciodată." „Am văzut cu ochii mei, deci am dreptate." „îmi dau seama când cineva minte, fac asta de ani de zile." Și totuși acest gen de certitudine este un indicator al pseudoștiinței. Adevărații oameni de știință folosesc limbajul precaut al probabilității - „în anumite condiții, persoanele nevinovate pot fi făcute să mărturisească; să vă explic de ce cred că mărturisirea acestui individ a fost, probabil, obținută prin constrângere" -, motiv pentru care mărturia oamenilor de știință este de multe ori exasperantă. Mulți judecători, jurați și polițiști preferă de multe ori certitudinea în locul științei. Profesorul de drept D. Michael Risinger și avocatul Jeffrey L. Loop se plângeau de „incapacitatea generală a dreptului de a reflecta practic oricare dintre descoperirile cercetărilor moderne despre caracteristicile percepției, cogniției, memoriei, inferenței sau deciziilor umane

în stare de incertitudine fie în însăși structura regulilor probatorii, fie în modul în care judecătorii sunt pregătiți sau instruiți în administrarea acestora”.[43]

Și totuși pregătirea care promovează mai curând certitudinile pseudoștiinței decât aprecierea plină de modestie a prejudecăților cognitive și a punctelor oarbe sporește șansele condamnărilor eronate în două moduri. în primul rând, încurajează poliția să tragă concluzii pripite. Un polițist decide că un suspect este vinovatul, apoi evită să ia în considerare alte posibilități. Un procuror decide în mod impulsiv să ancheteze un caz, mai ales unul senzațional, fără să aibă toate dovezile, anunță decizia sa mass-mediei, apoi îi este greu să dea înapoi când dovezile obținute ulterior sunt îndoielnice. în al doilea rând, odată ce un caz a fost judecat și s-a obținut condamnarea, oficialitățile vor fi motivate să respingă dovezi ulterioare care probează nevinovăția acuzatului.

Antidotul pentru aceste greșeli cât se poate de omenești este să ne asigurăm că la academiile de poliție și la facultățile de drept studenții învață despre propria vulnerabilitate în fața autojustificării. Trebuie să învețe să caute suspectul relevant din punct de vedere statistic (iubitul gelos) fără să piardă din vedere suspectul mai puțin relevant din punct de vedere statistic, dacă într-acolo duc unele dovezi. Trebuie să învețe că și atunci când au certitudinea că își pot da seama când un suspect minte, ar putea să se înșele. Trebuie să învețe cum și de ce persoanele nevinovate pot fi împinse să mărturisească delicte pe care nu le-au comis și cum să facă diferența între mărturisirile care au șanse să fie reale și cele obținute prin constrângere.’*[1] Trebuie să învețe că răspândita metodă a stabilirii profilului psihologic, atât de îndrăgită de serialele de televiziune despre metodele fbi, prezintă riscuri serioase de eroare din cauza erorii de confirmare: atunci când anchetatorii încep să caute elemente ale infracțiunii care se potrivesc cu profilul unui suspect, încep să treacă cu vederea elemente care nu se potrivesc. Pe scurt, anchetatorii trebuie să învețe să schimbe pista atunci când își dau seama că sunt pe una falsă.

Profesorul de drept Andrew McClurg ar merge și mai departe cu educarea poliției. El militează de multă vreme pentru aplicarea principiilor disonanței cognitive ca să împiedice noii recruți, care sunt foarte motivați, să facă primul pas în jos pe piramidă într-o direcție necinstită, prin apelul la propria imagine de sine ca fiind personajul pozitiv care luptă cu delinc-vența și violența. El propune un program de integritate pentru gestionarea dilemelor etice, program în cadrul căruia cadeților li se insuflă, ca elemente centrale în formarea identității lor profesionale, valori precum faptul de a spune adevărul și de a proceda corect. (în clipa de față, în majoritatea jurisdicțiilor, persoanele înscrise la școala de poliție au parte de câte o seară sau de câte două ore de pregătire în vederea gestionării problemelor etice.) Pentru că în meseria reală astfel de valori sunt erodate rapid de coduri morale concurente - „Nu îți torni colegii”; „în lumea reală singurul mod de a obține o condamnare este să ajustezi adevărul” -, McClurg propune ca începătorii să lucreze alături de parteneri mentori în etică, oameni care au experiență și care, precum sponsorii de la Alcoolicii Anonimi, să îi ajute pe începători să rămână dedicați onestității. „Singura speranță de reducere substanțială a minciunii în poliție este abordarea preventivă, cu scopul de a împiedica polițiștii buni să se transforme în polițiști răi”, argumentează acesta. Teoria disonanței cognitive oferă „o unealtă puternică, necostisitoare și inepuizabilă pentru atingerea acestui scop: imaginea de sine a polițistului”.[45] întrucât nimeni, oricât de bine pregătit sau bine intenționat ar fi, nu este complet imun la eroarea de confirmare și la propriile puncte oarbe, principalii experți în științe sociale care au studiat condamnări eronate recomandă în unanimitate metode de prevenție precum filmarea tuturor interviurilor. în momentul de față, numai câteva state cer poliției să înregistreze electronic interogatoriile.[16] Poliția și procurorii se opun de multă vreme acestei cerințe, temându-se - bănuim noi - de revelațiile jenante, generatoare de disonanță pe care acestea le-ar crea. Ralph Lacer, unul dintre cei care l-au interogat pe Bradley Page, și-a justificat atitudinea invocând faptul că „înregistrarea inhibă” și „îngreunează aflarea adevărului”.[47] Să presupunem, s-a plâns acesta, că interviul durează zece ore. Avocatul apărării va pune juriul să asculte toate

cele zece ore, în locul mărturisirii de cincisprezece minute, iar juriul va fi confuz și copleșit. Și totuși în cazul lui Page argumentul procuraturii se baza în mare măsură pe un segment de înregistrare care lipsea. Lacer a recunoscut că oprise casetofonul chiar înainte de a spune cuvintele care l-au convins pe Page să mărturisească. Page a spus ulterior că, pe durata segmentului care lipsea, Lacer l-a pus să-și imagineze cum ar /z *putut* s-o omoare pe prietena lui. (Aceasta este o altă manevră recomandată de creatorii Tehnicii Reid.) Page a crezut că i se cerea să construiască un scenariu imaginar care să ajute poliția; a fost năucit când Lacer a folosit acest exercițiu de imaginație drept mărturisire legitimă. Juriul nu a auzit întregul context: întrebarea care a smuls așa-zisa mărturisire.

De fapt, în jurisdicțiile în care se fac interogatorii înregistrate, poliția a ajuns să prefere acest mod de lucru. Centrul pentru Condamnări Nedrepte a sondat 238 de organisme însărcinate cu aplicarea legii care își înregistrează toate interogatoriile cu suspecți de fapte penale și au descoperit că aproape toți ofițerii întrebați vorbeau cu entuziasm despre această practică. înregistrarea elimină problemele create de situațiile în care suspecții își schimbă povestea și le confirmă juraților că mărturisirea a fost obținută cinstit. Și, desigur, permite expertilor independenți și juraților să evalueze tehnicile utilizate și să hotărască dacă vreuna dintre ele a fost înșelătoare sau coercitivă.[18]

Reforme de tipul acesta sunt implementate treptat în Canada și in Marea Britanie, țări care instituie proceduri pentru a reduce la minimum șansele unei condamnări. Dar, conform experților în drept și sociologilor Deborah Davis și Richard Leo, poliția americană rămâne adâncită în tradiții, inclusiv în atașamentul față de Tehnica Reid și de proceduri similare, menținând o „negare aproape absoluta a faptului că aceste tehnici pot produce și chiar produc mărturisiri false și condamnări eronate.[49] Faptul că sistemul juridic penal american nu este dispus să își admită failibilitatea se adaugă la nedreptățile pe care le creează. Majoritatea statelor nu fac absolut nimic pentru oamenii exonerați. Nu le oferă compensație pentru anii lungi din viața irosiți și pentru veniturile pierdute. Nici măcar nu le

oferă scuze oficial. într-un mod destul de crud, aceste state de multe ori nici nu le șterg cazierul persoanelor exonerate, ceea ce le creează dificultăți să-și găsească un apartament și un loc de muncă.

Din perspectiva teoriei disonanței, putem constata de ce victimele condamnărilor eronate sunt tratate atât de aspru. Asprimea este direct proporțională cu inflexibilitatea sistemului. Dacă știi că erorile sunt inevitabile, nu te va surprinde când acestea apar și vei avea planuri alternative pentru a le remedia. Dar dacă refuzi să recunoști față de tine însuți și față de restul lumii că greșelile chiar se întâmplă, atunci fiecare persoană încarcerată pe nedrept va fi o dovadă vie, umilitoare a greșelii tale. Să le ceri scuze? Să le dai bani? Să fim serioși. Au scăpat printr-o chichiță avocățească. A, chichița a fost testul adn? Bun, atunci înseamnă că sunt vinovați de altceva.

Și totuși, din când în când, câte un bărbat sau câte o femeie cu integritate se ridică mai presus de impulsul obișnuit de a sacrifica adevărul pe altarul autojustificării: un polițist dă în vileag corupția; un detectiv redeschide un caz aparent rezolvat; un procuror recunoaște că s-a săvârșit o nedreptate. Thomas Vanes, care acum este avocat în Merrillville, Indiana, a fost procuror timp de treisprezece ani. „Nu m-am sfiit să cer pedeapsa cu moartea”, scrie el.[50] „Atunci când un criminal este vinovat, își merită pedeapsa.” Dar Vanes a învățat că se fac greșeli și că le-a făcut și el.

Am aflat că un bărbat pe nume Larry Mayes, pe care îl anchetasem și pentru care obținusem condamnare, ispășise douăzeci de ani de închisoare pentru un viol pe care nu-1 comisese. Cum știm asta? Testul ADN.... După două decenii, când a cerut o retestare ADN a probelor asociate violului, am ajutat la identificarea vechilor probe, convins că noile teste vor infirma odată pentru totdeauna pretinsa

nevinovăție pe care o susținuse atâta vreme. Dar el avea dreptate, iar eu greșisem.

Faptele palpabile au primat în fața opiniilor și credințelor, așa cum era cazul să se întâmple. A fost o lecție care mi-a deschis ochii, dar

niciuna dintre raționalizările facile (îmi faceam doar meseria, jurații sunt cei care l-au condamnat, curțile de apel au susținut condamnarea) nu reduce cu totul sentimentul de răspundere - morală, dacă nu legală - provocat de condamnarea unui om nevinovat.

Ucigașul iubirii: autojiistificarea ÎEB căsnicie

Iubirea este înțelegerea dificilă a faptului că altceva în afară de sine este real.

Iris Murdoch, romancieră

Atunci când William Buller Yeats s-a căsătorit, in 1917, tatăl său i-a scris o scrisoare caldă de felicitări. „Cred că te va ajuta în dezvoltarea poetică”, spunea el. „Nimeni nu cunoaște cu adevărat firea omenească, fie bărbat sau femeie”, dacă nu a trăit într-un mariaj: „studiul forțat al unei creaturi similare”.[1] Partenerii căsătoriți sunt forțați să afle unul despre celălalt mai multe lucruri decât s-ar fi așteptat (sau ar fi vrut) să știe. Cu nimeni altcineva, nici măcar cu părinții sau copiii, nu învățăm atât de multe despre obiceiurile adorabile și iritante, despre reacțiile la frustrare și crize și despre dorințele private și pasionale ale unei alte ființe umane. Cu toate acestea, după cum știa John Butler Yeats, căsătoria, de asemenea, forțează membrii cuplurilor să se confrunte cu sine, să învețe mai multe despre ei înșiși și despre modul în care se comportă cu un partener intim decât s-ar fi așteptat (sau ar fi vrut) să știe. Nicio altă relație nu ne pune la încercare atât de profund dispoziția de a fi flexibili și iertători, de a învăța și de a ne schimba - dacă putem să rezistăm ispitei autojustificării.

Benjamin Franklin, care ne sfătuia: „Ține ochii deschiși înainte de căsătorie și pe jumătate închiși după aceea”, înțelegea puterea disonanței în relații. Cuplurile își justifică mai întâi decizia de a fi împreună, apoi pe cea de a rămâne împreună. Când cumperi o casă, începi să reduci imediat disonanța. Vei spune prietenilor lucrurile minunate care îți plac la ea -cum se văd copacii, cât de spațioasă este, că încă are ferestre originale - și vei minimaliza lucrurile care sunt în neregulă cu ea - cum se vede parcarea,

camera de oaspeți înghesuită, ferestrele vechi prin care răzbește curentul. în acest caz, autojustificarea te va face să te simți fericit în noua și frumoasa ta casă. Dacă, înainte să te îndrăgostești de ea, un geolog ți-ar spune că stânca de deasupra casei este instabilă și că ar putea ceda în orice moment, vei accepta informația și vei căuta altceva - trist, dar nu distrus. Dar după ce te-ai îndrăgostit de casă, ai plătit pentru ea mai mult decât îți permiteai și te-ai mutat în ea cu tot cu pisica reticentă, ai investit prea mult emoțional și financiar ca să mai cauți altceva chiar atât de ușor. Dacă te-ai muta în casă și cineva ți-ar spune că stânca dir spate este instabilă, același impuls de a-ți justifica decizia ai putea să te țină în loc pentru mult prea multă vreme. Oamenii care stau în case aflate în apropierea plajei din La Conchita, California, situate în umbra unor pereți de stâncă ce obișnuiesc să cadă peste ei iarna, când plouă torențial, trăiesc într-o disonanță continuă, pe care o rezolvă spunându-și: „Nu se va mai întâmpla”. Acest lucru le permite să rămână acolo până li se mai întâmplă o dată.

Relația cu o casă este mai simplă decât relația cu o altă ființă umană. în primul rând, este unidirecțională. Casa nu poate să te învinovățească pentru că nu o cureți sau pentru că ești un proprietar iresponsabil, deși nici nu poate să-ți facă masaj după o zi grea de muncă. Căsătoria este însă cea mai

importantă decizie bidirecțională din viața majorității oamenilor, iar cuplurile sunt enorm de dedicate ideii de a o face să funcționeze. O anumită reducere moderată a disonanței, cu ochii pe jumătate închiși, în cadrul căreia partenerii pun accent pe părțile pozitive și le trec cu vederea pe cele negative, permite ca lucrurile să se desfășoare în armonie. Dar exact același mecanism le permite anumitor oameni să rămână în căsătorii care sunt echivalentul psihologic al vieții din La Conchita - în permanență la un pas de dezastru. Ce au în comun cei proaspăt căsătoriți, aflați într-un delir de fericire, și membrii unui cuplu nefericit care stau împreună, cuprinși de amărăciune sau dezgust, de ani de zile? Faptul că nu țin seama de informații disonante. Mulți oameni proaspăt căsătoriți, în căutarea unor semne care să le confirme că s-au căsătorit

cu persoana perfectă, trec cu vederea sau resping orice dovezi discrepante care ar putea să le semnaleze probleme sau conflicte viitoare: „Se bosumflă când mă vede schimbând chiar și două vorbe cu un alt bărbat. Ce drăguț! înseamnă că mă iubește”. „E așa de relaxată când vine vorba de lucruri de făcut în casă; înseamnă că mă va ajuta și pe mine să fiu mai puțin compulsiv.” Soții nefericiți care își tolerează de multă vreme unul altuia cruzimea, gelozia sau umilințele, sunt și ei ocupați cu reducerea disonanței. Pentru a evita confruntarea cu posibilitatea devastatoare de a fi investit atâția ani, atâta energie și atâtea certuri în efortul eșuat de a ajunge măcar să coexiste în pace, ei spun ceva de genul: „Toate căsniciile sunt așa. Oricum nu se poate face nimic. Există destule avantaje. Mai bine să stai într-o căsnicie dificilă decât să fii singur”.

Autojustificării nu-i pasă dacă aduce beneficii sau dacă face prăpăd. Ține multe căsnicii laolaltă (de bine, de rău) și rupe altele (de bine, de rău). Cuplurile încep cu un optimism exacerbat și, de-a lungul anilor, unele se îndreaptă spre o apropiere și o intimitate tot mai mari, iar altele - în direcția unei distanțări și a unei ostilități tot mai mari. Unele cupluri găsesc în căsnicie o sursă de consolare și de bucurie, o revigorare sufletească, o relație care îi ajută să înflorească la nivel individual și de cuplu. Pentru altele, căsnicia devine o sursă de gâl-ceavă și discordie, un loc al stagnării, o relație care le zdrobește individualitatea și disipează legătura dintre ei. Nu vrem să sugerăm în ac'est capitol că toate relațiile pot și trebuie să fie salvate, ci mai curând dorim să arătăm cum contribuie autojustificarea la aceste două rezultate atât de diferite.

Desigur, anumite cupluri se destramă din cauza unei revelații catastrofale, a unui act de trădare sau a violenței pe care unul dintre parteneri n-o mai poate tolera sau ignora. Dar marea majoritate a cuplurilor care ajung la despărțire o fac încet, în decursul timpului, prinși într-un cerc vicios format din învinovățire și autojustificare. Fiecare dintre parteneri se concentrează pe ce face celălalt greșit, justificându-și în același timp propriile preferințe, atitudini și moduri de a gestiona lucrurile. Intransigența unei părți întărește și mai mult hotărârea celeilalte de a rămâne neclintită. Fără să-și dea seama,

cei doi s-au plasat pe poziții polarizate și fiecare trăiește cu senzația că are dreptatea de partea lui. Autojustificarea îi va ajute să-și împietrească inima în fața rugăminților de a fi empatici.

* x- *

Pentru a vedea cum funcționează acest proces, să luăm în considerare căsnicia cuplului Debra și Frank, prezentată în pătrunzătoarea carte scrisă de Andrew Christensen și Neil Jacobson, *Reconcilable Differences*[2]*.* Majorității oamenilor le place să audă varianta lui/varianta ei despre căsnicie (doar dacă nu este a lor), dând din umeri și spunând că fiecare poveste are două variante. Noi considerăm că nu e chiar atât de simplu. Haideți să începem cu varianta lui Debra despre problemele lor maritale:

[Frank] se târăște prin viață, făcând tot timpul ce are de făcut, preocupat să-și facă treaba, fără să arate vreodată entuziasm sau durere. Spune că stilul ăsta al lui arată cât este de stabil emoțional. Eu zic că nu arată decât că este pasiv și plictisit. Eu, din multe puncte de vedere, sunt exact opusul: am multe momente plăcute și neplăcute. Dar în majoritatea timpului sunt plină de energie, optimistă, spontană. Normal că mă enervez, mă înfurii și devin frustrată câteodată. El spune că paleta mea largă de emoții arată că sunt imatură emoțional, că „mai am până să mă maturizez”. Eu cred că pur și simplu demonstrează că sunt o ființă umană.

îmi aduc aminte un incident care rezumă într-un fel modul în care îl văd eu pe Frank. într-o seară, am ieșit la cină cu un cuplu foarte drăguț, care abia se mutase în oraș. Pe măsură ce trecea timpul, îmi dădeam seama din ce în ce mai mult ce viață minunată aveau. Păreau chiar îndrăgostiți unul de altul, chiar dacă erau căsătoriți de mai multă vreme decât noi. Indiferent cât de mult vorbea el cu noi, era tot timpul în contact cu soția: o atingea, iniția contact vizual sau o includea în conversație. Și folosea mult cuvântul „noi” când vorbea despre ei. Mă uitam la ei și îmi dădeam seama cât de puțin ne atingem eu și Frank, cât de rar ne uităm unul la altul și cât de diferențiate sunt conversațiile noastre. Da, recunosc, eram

invidioasă. Păreau să aibă tot ce ți-ai putea dori: o familie iubitoare, o casă frumoasă, timp liber, lux. Ce diferență față de Frank și mine: noi ne zbatem să ne menținem la suprafață, avem slujbe cu normă întreagă, încercăm să punem bani deoparte. Nu m-ar deranja atât de mult, dacă am munci la asta *împreună.* Dar noi suntem atât de distanți.

Când am ajuns acasă, am început să-mi exprim aceste sentimente. Am vrut să ne reevaluăm viața - ca o modalitate de a deveni mai apropiați. Poate că nu puteam fi la fel de bogați ca omenii aceia, dar nu exista niciun motiv să nu avem apropierea de care se bucurau ei. Ca de obicei, Frank nu a vrut să vorbească despre asta. Când a spus că e obosit și că vrea să se ducă la culcare, m-am enervat. Era vineri seara și niciunul dintre noi nu trebuia să se trezească devreme; singurul lucru care ne oprea să fim împreună era încăpățânarea lui. M-a înfuriat asta. Mă săturasem să tot cedez la nevoia lui de a dormi de fiecare dată când semnalam o problemă de discutat. M-am gândit: De ce nu poate să stea treaz uneori doar pentru mine?

Nu l-am lăsat să doarmă. Când a stins lumina, am aprins-o la loc. Când s-a întors pe partea cealaltă, am vorbit în continuare. Când și-a pus o pernă pe cap, am vorbit mai tare. Mi-a spus că mă port ca un copil mic. Eu i-am spus că nu-i pasă de ce simt. Lucrurile au escaladat din acel moment și a ieșit urât. Nu a fost violent, ci doar s-au aruncat vorbe. în final, s-a dus în dormitorul de oaspeți, a încuiat ușa și s-a culcat. Dimineața, eram amândoi epuizați și distanți. El m-a criticat pentru că fusesem atât de irațională. Ceea ce probabil că e adevărat. Devin irațională când sunt disperată. Dar cred că folosește acuzația asta pentru a se justifica. E ceva de genul: „Dacă ești irațională, atunci pot să nu iau în seamă toate lucrurile de care te plângi și astfel nu am nicio vină”.

Iată varianta lui Frank:

Debra nu e mulțumită niciodată. Nu fac niciodată suficient, nu dăruiesc niciodată suficient, nu sunt niciodată suficient de iubitor, nu

împărtășesc niciodată suficient. Orice lucru ți-ar trece prin cap, nu e niciodată suficient.

Câteodată mă face să cred că nu sunt deloc un soț bun. încep să mă simt de parcă nu m-am ridicat la nivelul așteptărilor ei, simt că am dezamăgit-o, că nu mi-am făcut datoria de soț iubitor, care o sprijină. Dar după aceea mă întorc la realitate. Cu ce am greșit? Sunt o persoană normală. Sunt o persoană destul de plăcută, iar lumea mă respectă. Am o slujbă stabilă și cu răspunderi. Nu o înșel și nu o mint. Nu beau și nu arunc banii pe jocuri de noroc. Sunt destul de atrăgător, sunt atent și sensibil în pat. Chiar o fac să râdă mult. Și totuși nu primesc niciun dram de apreciere din partea ei - doar se plânge că nu fac destul.

Pe mine nu mă zguduie evenimentele ca pe Debra. La ea emoțiile sunt ca un *montagne russe:* când ridicate, când scăzute. Eu nu pot să trăiesc așa. Am mai mult o viteză moderată și constantă. Dar nici nu o cert pe Debra pentru felul ei de a fi. Sunt în esență o persoană tolerantă. Oamenii, inclusiv cei cu care te căsătorești, sunt de toate felurile. Nu sunt croiți după toate nevoile tale. Așa că nu mă enervez pentru toate mărunțișurile iritante. Nu simt nevoia să vorbesc despre fiecare impresie diferită sau despre fiecare lucru care nu-mi place, nu consider că fiecare zonă în care nu suntem de acord trebuie explorată în detaliu. Las lucrurile să meargă de la sine. Când manifest acest tip de toleranță, mă aștept ca partenerul meu să facă același lucru pentru mine. Când nu face asta, mă înfurii. Când Debra se ia de mine pentru fiecare detaliu care nu se potrivește cu ideea ei despre bine sau rău, reacționez într-adevăr dur. îmi dispare calmul și explodez.

îmi aduc aminte că mergeam cu Debra acasă, după o seară petrecută cu un cuplu atrăgător, chiar impresionant, pe care îl întâlnisem pentru prima dată. Pe drumul spre casă, mă întrebam ce impresie le lăsasem eu. Mă simțeam obosit în seara aceea și nu eram în cea mai bună formă. Câteodată pot fi inteligent și amuzant în grupuri mici, dar

nu și în seara respectivă. Poate că mă străduiam prea tare. Câteodată îmi impun standarde prea înalte și mă enervez pe mine însumi când nu mă ridic la nivelul lor.

Debra mi-a întrerupt cugetarea cu o întrebare aparent nevinovată: „Ai observat în ce armonie erau unul cu altui?” Eu știam ce era în spatele întrebării - sau cel puțin la ce fel de întrebare urma să ducă. întotdeauna se întoarce la noi, mai precis la mine. Până la urmă, se transformă în »Noi nu suntem în armonie”, care se traduce prin „Tu nu ești în armonie cu mine”. Mi-e groază de conversațiile astea despre ce este în neregulă cu noi ca pereche, pentru că întrebarea reală, neexprimată în conversațiile civilizate, dar aruncată în față în cele necivilizate, este: „Ce-i în neregulă cu Frank?” Așa că de data asta am fentat problema spunând că sunt un cuplu drăguț.

Dar Debra nu s-a lăsat. A insistat să-i evalueze prin comparație cu noi. Ei au bani și intimitate. Noi nu avem nici una, nici alta. Poate că nu putem fi bogați, dar putem fi măcar intimi. De ce nu putem fi intimi? Adică: de ce nu pot fi *eu* intim? Când am ajuns acasă, am încercat să detensionez situația spunând că sunt obosit și am sugerat să ne culcăm. Chiar eram obosit, iar o conversație de genul ăsta era ultimul lucru de care aveam chef. Dar Debra nu renunța nici în ruptul capului. A zis că nu avem niciun motiv să nu stăm treji și să discutăm chestiunea asta. Mi-am continuat rutina de culcare și am avut cele mai mici reacții cu putință. Dacă ea nu îmi respectă sentimentele, eu de ce le-aș respecta pe ale ei? Ea tot îmi spunea vrute și nevrute în timp ce îmi puneam pijamaua și mă spălam pe dinți; nu m-a lăsat în pace nici la baie. Când am ajuns în sfârșit în pat și am stins lumina, ea a aprins-o la loc. M-am întors pe partea cealaltă, dar ea vorbea în continuare. Te-ai fi așteptat să înțeleagă mesajul când mi-am pus perna pe cap - dar nu, mi-a smuls-o. în clipa aceea m-am pierdut cu firea. I-am spus că se comportă ca un copil, că e nebună - nu mai țin minte tot ce-am zis. în final, de disperare, m-am dus în dormitorul pentru oaspeți și am încuiat ușa. Eram prea nervos ca să adorm imediat și n-am dormit deloc. Dimineața, eram încă furios pe ea. I-am spus că e irațională. Pentru prima dată, nu a mai avut multe de spus.

Ați ales cu cine țineți? Credeți că acestui cuplu i-ar fi bine dacă ea ar înceta să încerce să-1 facă să vorbească sau dacă el nu s-ar mai ascunde sub pernă, la propriu și la figurat? Și care este cea mai mare problemă cu care se confruntă: sunt incompatibili ca temperament, nu se înțeleg unul pe celălalt sau sunt furioși?

Toate cuplurile au motive de neînțelegere. Chiar și gemenii identici au motive de neînțelegere. în cazul lui Frank și al lui Debra, așa cum se întâmplă cu majoritatea cuplurilor, neînțelegerile au la bază tocmai motivul pentru care cei doi s-au îndrăgostit: el o considera nemaipomenită pentru că era sociabilă și exteriorizată, un antidot perfect pentru temperamentul său rezervat; ea era atrasă de calmul lui și de faptul că nu se pierdea cu firea în momentele furtunoase. Toate cuplurile au conflicte: mici lucruri iritante care sunt amuzante pentru oricine altcineva în afară de cei implicați - ea vrea să fie spălate vasele imediat, iar el le lasă să se adune grămezi, pentru a le spăla o dată pe zi (sau pe săptămână) - sau dezacorduri mai mari legate de bani, sex, socri sau nenumărate alte chestiuni. Neînțelegerile nu produc neapărat rupturi. Dar odată produsă o ruptură, cuplul o consideră a fi rezultatul inevitabil al propriilor neînțelegeri.

în plus, Frank și Debra chiar își înțeleg foarte bine situația. Sunt de acord în legătură cu toate evenimentele din seara marelui conflict: de unde a pornit, cum s-au comportat amândoi, ce voiau unul de la celălalt. Ambii sunt de acord cu faptul că se comparau cu noul cuplu, iar acest lucru i-a făcut nefericiți și autocritici. Sunt de acord că ea este mai abruptă, în timp ce el este mai placid - genul de lucru de care oamenii se plâng neîncetat când vine vorba de diferența dintre sexe. Știu clar ce vor de la relație și ce au senzația că nu obțin. Sunt chiar foarte pricepuți; chiar aș spune că sunt mai pricepuți decât alții când vine vorba de înțelegerea perspectivei celuilalt.

Această căsnicie nu se destramă pentru că Frank și Debra se înfurie unul pe celălalt. Cuplurile reușite au conflicte și se înfurie, exact cum fac și cuplurile nefericite. Dar cuplurile fericite știu să-și gestioneze conflictele. Dacă o problemă îi irită, o discută ca să o rezolve, o lasă

să moară de la sine sau învață să trăiască cu ea.[3] Cuplurile nefericite sunt dezbinate și mai mult de confruntările furioase. Când Frank și Debra se ceartă, ei se retrag pe pozițiile obișnuite, se închid în sine și nu mai ascultă ce spune celălalt. Iar dacă ascultă, nu aud. Atitudinea lor este următoarea: „Da, da, știu ce părere ai despre asta, dar n-o să mă schimb, pentru că știu că am dreptate'.

Pentru a vă arăta care credem că este problema subiacentă avută de Frank și Debra, vom rescrie povestea călătoriei lor spre casă. Să presupunem că Frank anticipa temerile și lucrurile care o frământau pe Debra, pe care le cunoaște deja foarte bine, și își exprima admirația autentică față de sociabilitatea ei și ușurința cu care comunică cu oameni pe care abia i-a cunoscut. Să presupunem că anticipa faptul că ea va face o comparație nefavorabilă între căsnicia lor și relația acelui cuplu atrăgător și i-ar fi luat-o înainte, zicând: „Știi, în seara asta mi-am dat seama că, deși noi nu trăim în lux, ca ei, sunt extrem de norocos că te am pe tine". Să spunem că Frank recunoștea cinstit față de Debra că acel cuplu îl facea să fie foarte autocritic în legătură cu participarea lui la discuții în seara aceea, o revelație care ar fi stârnit îngrijorarea și empatia soției sale. Cât despre Debra, să presupunem că ar fi trecut peste autocompătimire și ar fi observat că soțul ei este posomorât, spunând ceva de genul: „Iubitule, nu pari să fii în apele tale. Te simți bine? Ceva nu ți-a convenit la cuplul acela? Sau ești doar obosit?" Să presupunem ar fi fost cinstită cu privire la ce nu-i place la ea - precum invidia pe care o simte față de bunăstarea cuplului celuilalt -, în loc să spună ce nu-i place la Frank. Să presupunem că și-ar fi întors atenția către acele calități ale lui Frank pe care le iubea. Mda, dacă te gândești bine, are dreptate când spune că este „sensibil în pat".

Așadar, din punctul nostru de vedere, neînțelegerile, conflictele, diferențele de personalitate și chiar certurile furioase nu sunt ucigașii iubirii; autojustificarea este. Seara petrecută de Frank și Debra cu noul cuplu ar fi putut sfârși foarte diferit dacă cei doi nu ar fi fost atât de centrați pe propriile autojusti-ficări și pe blamarea celuilalt și dacă s-ar fi gândit mai întâi la sentimentele celuilalt. Fiecare dintre ei înțelegea perfect punctul de vedere al celuilalt, dar nevoia lor de

autojustificare îi împiedica să accepte că poziția partenerului are aceeași legitimitate ca a lor. îi motiva să își considere perspectiva mai bună, ca fiind de fapt singura cale rezonabilă.

Aici nu ne referim la genul de autojustificare pe care suntem cu toții tentați să o folosim când facem o greșeală sau când ne contrazicem în chestiuni triviale, precum cine n-a pus dopul cum trebuie la sticla de apă minerală sau cine a uitat să plătească factura pentru apă sau cine își aduce aminte corect o scenă favorită dintr-un film. în acele cazuri, autojustificarea ne protejează pe moment de senzația că suntem neîndemânatici, incompetenți sau uituci. Tipul de autojustificare ce poate eroda o căsnicie reflectă însă eforturi mult mai serioase de a proteja nu *ce am făcut,* ci *ce suntem,* și îmbracă două forme: „Eu am dreptate și tu nu ai" și „Chiar dacă n-am dreptate, asta este; așa sunt eu și gata" Frank și Debra nu se află pe drumul cel bun pentru că au început să-și justifice propria imagine de sine, calități specifice lor pe care le prețuiesc și pe care nu vor să le schimbe sau despre care consideră că fac parte din natura lor. Ei nu își spun unul celuilalt: „Eu am dreptate și tu nu, în legătură cu acea amintire" Ei spun: „Eu sunt genul potrivit de persoană, iar tu nu. Iar pentru că tu nu ești genul potrivit de persoană, nu îmi poți aprecia virtuțile; și, în mod prostesc, tu chiar crezi că unele dintre virtuțile mele sunt defecte".

Astfel, Frank se autojustifică atunci când consideră acțiunile sale cele ale unui soț bun, loial și constant - așa este el -, motiv pentru care crede că totul ar merge foarte bine dacă Debra ar înceta să-l mai bată la cap să vorbească, dacă i-ar ierta imperfecțiunile, la fel cum cum el le iartă pe ale ei. „Cu ce am greșit?" se întreabă Frank. „Sunt o persoană normală." Frank justifică faptul că nu vrea să discute subiecte dificile sau dureroase în numele propriei sale „toleranțe" și a capacității sale de a lăsa lucrurile „să meargă de la sine". Cât despre Debra, ea consideră că expresivitatea ei emoțională „demonstrează pur și simplu că sunt o ființă umană" - așa este ea - și că totul ar merge bine dacă Frank nu ar fi atât de „pasiv și plictisit". Debra a observat corect când a zis că Frank își justifică faptul că îi ignoră cererile de-a comunica punându-le pe

seama firii ei irațională. Dar Debra nu vede că și ea face același lucru: justifică faptul că ignoră dorința soțului ei de a nu vorbi, punând-o pe seama firii lui încăpățânate.

Fiecare căsnicie este o poveste și, ca orice poveste, se supune percepțiilor și amintirilor distorsionate care păstrează narațiunea așa cum este văzută de fiecare dintre părți. Frank și Debra se află într-un punct crucial de decizie de pe piramida căsniciei lor, iar pașii pe care trebuie să-i facă pentru a rezolva disonanța dintre „Iubesc persoana asta” și „Persoana asta face lucruri care mă scot din minți” vor duce povestea lor de dragoste mai departe sau o vor distruge. Vor trebui să decidă cum să răspundă la anumite întrebări-cheie legate de lucrurile nebunești pe care le face partenerul lor: sunt acestea oare cauza unui defect de personalitate imposibil de reparat? Pot să mă împac cu ele? Justifică divorțul? Putem ajunge la un compromis? Aș putea - oroarea ororilor - să învăț ceva de la partenerul meu, eventual să-mi îmbunătățesc modul de a face lucrurile? Și vor trebui să decidă cum să conceapă propriul mod de a face lucrurile. Având în vedere că trăiseră cu ei înșiși toată viața, „propriul mod de a face lucrurile” pare firesc, inevitabil. Autojustificarea îl împiedică pe fiecare dintre parteneri să-și pună întrebarea: Oare am dreptate? Poate că greșesc? Aș putea să mă schimb?

Pe măsură ce se adunau problemele între Debra și Frank, fiecare a dezvoltat o teorie implicită despre cum celălalt distruge căsnicia. (Aceste teorii se numesc „implicite” pentru că de multe ori oamenii nu sunt conștienți că le nutresc.) Teoria implicită a lui Debra afirmă că Frank este neadaptat social și pasiv; teoria lui este că Debra se simte nesigură pe ea și nu se poate accepta pe sine sau pe el așa cum este fiecare. Problema este că, odată ce oamenii dezvoltă teorii implicite, intră pe fir eroarea de confirmare, iar ei încep să nu mai observe dovezile care nu se potrivesc cu teoria lor. După cum a observat terapeutul lor, acum Debra ignoră sau minimalizează situațiile în care Frank nu este stângaci și pasiv cu ea și cu alții - situațiile în care a fost amuzant și șarmant, nenumăratele cazuri în care s-a străduit să fie de ajutor. Frank, la rândul lui, ignoră

sau minimalizează dovezile de stabilitate psihologică din partea soției sale, precum persistența și optimismul de care a dat dovadă aceasta în fața dezamăgirii. „Fiecare dintre ei crede că celălalt este vinovatul”, a observat terapeutul lor, „și astfel își amintesc selectiv părți din viața lor și se centrează pe părțile care le confirmă propriul punct de vedere.[4]

Teoriile noastre implicite despre motivul pentru care noi și alții ne comportăm într-un anumit fel se manifestă într-una dintre următoarele două variante. Putem spune că este vorba de ceva legat de situație sau de mediul înconjurător: „Funcționarul de la bancă m-a repezit pentru că a muncit foarte mult azi; nu au destui funcționari pentru toate ghișeele”. Sau putem spune că ceva este în neregulă cu persoana respectivă: „Funcționarul de la bancă m-a repezit pentru că e bădăran”. Atunci când ne explicăm propriul comportament, autojustificarea ne permite să ne măgulim: punem pe seama noastră acțiunile bune, dar dăm vina pe situație în cazul celor proaste. De exem piu, când facem un lucru care îi rănește pe alții, foarte rar spu nem: „M-am comportat așa pentru că sunt un om crud și fără inimă”. Spunem: „Am fost provocat; oricine ar reacționa ca mine”; sau „Nu am avut de ales”; sau „Da, am zis niște lucruri îngrozitoare, dar nu eram *eu însumi* - eram beat”. Dar atunci când facem un act de generozitate, ceva care ajută pe altcineva sau un act de curaj, nu spunem că am facut-o pentru că am fost provocați sau beți, sau fiindcă nu am avut de ales, sau pentru că persoana de la telefon s-a folosit de sentimentul nostru de vinovăție pentru a ne convinge să facem o donație. Am facut-o pentru că suntem generoși și buni.

Partenerii care se bucură de o relație reușită își aplică unul celuilalt aceeași perspectivă asupra iertării pe care și-o aplică lor: își iartă reciproc greșelile, puându-le pe seama situației, dar își recunosc unul celuilalt gesturile iubitoare și atente. Dacă unul dintre parteneri face ceva necugetat sau este iritat, celălalt tinde să pună acest lucru pe seama unor evenimente care nu sunt din vina partenerului: „Săracul de el, este atât de stresat”; „înțeleg de ce m-a repezit; are dureri de spate de câteva zile”. Dar dacă unul dintre ei face ceva

deosebit pentru celălalt, acela recunoaște firea bună și personalitatea frumoasă a partenerului: „Iubitul mi-a adus flori fără să aibă vreun motiv anume”, ar putea spune o soție; „ce scumpete de om!”

Dacă partenerii fericiți își acordă prezumția de nevinovăție, partenerii nefericiți fac exact opusul? Dacă partenerul face ceva drăguț, este o întâmplare sau a fost forțat de situație: „Da, mi-a adus flori, dar numai pentru că și ceilalți bărbați de la birou cumpărau flori pentru soții”. însă dacă partenerul face ceva necugetat sau iritant, se întâmplă din cauza defectelor sale de personalitate: „M-a repezit pentru că e o nenorocită”. Frank nu spune că Debra a făcut un *lucru* nebunesc când s-a ținut după el prin casă, cerându-i cu insistență să-i vorbească, și nu spune că s-a purtat așa pentru că se simțea frustrată din cauză că el nu vorbește cu ea; el spune că este o *persoană* nebună. Debra nu spune că Frank a evitat să vorbească după cină pentru că era obosit și nu avea chef de o confruntare exact înainte de culcare; spune că el e o *persoană* pasivă.

Teoriile implicite au consecințe profunde pentru că, printre multe altele, afectează modul în care cuplurile se ceartă și însuși scopul conflictului. Dacă un cuplu se ceartă plecând de la premisa că ambii sunt persoane bune care au făcut ceva greșit, dar reparabil, sau că au făcut o boacănă din cauza presiunilor de moment dictate de situație, atunci există speranță de corectare și compromis. Dar, din nou, cuplurile nefericite inversează această premisă. întrucât fiecare partener este expert în autojustificare, fiecare blamează reticența celuilalt de a-și rectifica defectele de personalitate, dar își scuză propria reticență în fața schimbării pe baza virtuților specifice personalității sale. Iar dacă nu vor să admită că au greșit sau să modifice un obicei care deranjează sau irită partenerul, atunci spun: „Nu mă pot abține. Este firesc să ridici vocea când ești nervos. Așa sunt eu”. Poți auzi autojustificarea în aceste cuvinte pentru că, evident, se *pot* abține. Se pot abține de fiecare dată când nu ridică vocea la un polițist, la șeful lor sau la un necunoscut de 150 de kilograme care se poartă urât pe stradă.

Cu toate acestea, supărăciosul care protestează prin cuvintele „Așa sunt eu!” are de puține ori înclinația să aplice aceeași justificare în cazul partenerului. Dimpotrivă, tinde să o transforme într-o insultă revoltătoare: „Așa ești tu - semeni maică-ta!” în general, remarca nu se referă la talentul sublim cu care mama ta face prăjituri sau la talentul ei pe ringul de dans. Se referă la faptul că semeni cu mama ta din punct de vedere genetic și în mod iremediabil; nu ai ce face în această privință. Iar când oamenii au senzația că nu pot face nimic într-o anumită privință, se simt acuzați pe nedrept, ca și cum ar fi criticați că sunt prea scunzi sau prea pistruiați. Psihologul social June Tangney a descoperit că, dacă ești criticat mai mult pentru ceea ce ești decât pentru ce ai făcut, acest lucru trezește un sentiment profund de rușine și neputință; te face să vrei să te ascunzi, să dispari.[6] Pentru că persoana rușinată nu are unde să scape de sentimentul dezolant de umilință - continuă Tangney -, partenerii rușinați au tendința să riposteze furios: „Mă faci să mă simt ca și cum aș fi făcut ceva îngrozitor pentru că sunt sub orice critică și incompetent. Din moment ce nu mă consider vinovat și incompetent, înseamnă că tu ești vinovat dacă mă umilești în halul ăsta”.

în momentul în care stilul de ceartă al cuplului ajunge să escaladeze până la rușinare și blamare reciprocă, se schimbă însuși scopul certurilor. Acestea încetează să fie modalități de rezolvare a unei probleme sau chiar încercări de a-1 determina pe celălalt să își modifice comportamentul, ci sunt doar metode de a răni, de a insulta și de a înscrie puncte. De aceea, a-l face pe celălalt de rușine duce la eforturi acerbe și neîntrerupte de autojustificare, la refuzul de a face compromisuri și la cea mai distructivă emoție pe care o poate trezi o relație: disprețul. Psihologul John Gottman, în studiul său revoluționar care a avut în vedere peste 700 de cupluri pe care le-a urmărit ani de zile, a descoperit că disprețul - critica plină de sarcasm, insulta și batjocura - constituie unul dintre cele mai puternice semne că relația se află în cădere liberă.[7] Gottman a oferit următorul exemplu:

Fred: Mi-ai luat hainele de la curățătorie?

Ingrid: (în batjocură) „Mi-ai luat hainele de la curățătorie?” Ia-ți naibii singur hainele. Ce-s eu, servitoarea ta?

Fred: Nici vorbă. Dacă ai fi fost servitoare, măcar ai fi știut să faci curat.

Replicile pline de dispreț de acest tip pot fi devastatoare, pentru că distrug însuși lucrul pe care autojustificarea are rolul să îl protejeze: sentimentul că avem suntem valoroși, iubiți, că suntem persoane bune și respectate. Disprețul este revelația finală avută de partener a faptului că „Nu îl valorizez pe acel «cineva» care ești tu”. Noi credem că disprețul este un bun prezicător al divorțului nu pentru că provoacă dorința de despărțire, ci pentru că reflectă sentimentele de despărțire psihologică ale cuplului. Disprețul apare numai după ani întregi de ciondăneli și certuri care au mereu ca rezultat, cum se întâmplă în cazul lui Frank și al lui Debra, încă un efort eșuat de a-1 face pe celălalt să se comporte diferit. Este o indicație că partenerul a depus armele și se gândește: „Ce rost are să sper că te vei schimba? Până la urmă, ești exact ca maică-ta”. Furia reflectă speranța că o problemă poate fi rezolvată. Când aceasta se epuizează, lasă în urmă numai cenușa resentimentelor și disprețului. Disprețul este umbra deznădejdii.

* * *

Ce apare prima dată în cuplu: nemulțumirea față de celălalt sau lumina negativă în care îl vezi pe celălalt? Sunt oare nemulțumit de tine din cauza defectelor tale de personalitate sau credința mea că ai defecte de personalitate (mai degrabă decât toane care se pot ierta sau presiuni externe) ajunge să mă facă să fiu nemulțumit de tine? Evident că ambele variante sunt valabile. Dar întrucât majoritatea cuplurilor noi nu încep cu nemulțumiri și blamare constantă, psihologii au putut să urmărească în timp cupluri pentru a vedea ce le face pe unele, dar nu și pe altele, să pornească pe o spirală descendentă. Aceștia au aflat că modurile negative de gândire și blamarea celuilal apar de obicei primele și nu sunt legate de cât de des se înfuri partenerii, de cât de deprimat se simte unul dintre ei

sau de alte stări emoționale negative.[8] Partenerii fericiți sau nefericiți pur și simplu gândesc diferit despre comportamentul celuilalt, chiar și atunci când reacționează la situații și acțiuni identice.

De aceea, considerăm că autojustificarea este suspectul numărul unu în uciderea unei căsnicii. Fiecare partener rezolvă disonanța cauzată de conflicte și iritare explicând comportamentul soțului sau soției într-un anumit mod. La rândul ei, explicația respectivă îi coboară pe un anumit versant al piramidei. Cei care merg pe calea rușinii și blamării vor ajunge la un moment dat să rescrie povestea propriei căsnicii. Pe măsură ce fac acest lucru, caută și mai multe dovezi pentru a-și justifica perspectivele din ce în ce mai pesimiste și disprețuitoare asupra celuilalt. Aceștia trec de la minimalizarea aspectelor negative ale mariajului la exagerarea lor, în căutarea oricăror dovezi care se potrivesc cu noua lor poveste. Pe măsură ce se conturează noua poveste, pe care soțul și soția o reiterează în privat sau cu prietenii aflați de partea lor, partenerii încep să nu mai vadă calitățile celuilalt, exact cele care inițial i-au făcut să se îndrăgostească.

Punctul culminant, când un cuplu începe să-și rescrie povestea de dragoste, a descoperit Gottman, este atunci când „raportul magic” scade sub 5 la 1: cuplurile reușite au de cinci ori mai multe interacțiuni pozitive (precum manifestări de dragoste, afecțiune și umor) decât negative (manifestări de iritare și nemulțumire). Nu contează dacă perechea este volatilă emoțional, certându-se de unsprezece ori pe zi, sau placidă emoțional, certându-se odată la zece ani; raportul contează. „Există cupluri volatile, care pot să țipe mult unul la celălalt, dar care își petrec de cinci ori mai mult timp manifestându-și dragostea și împăcându-se”, a descoperit Gottman. „Cuplurile mai tăcute și mai évitante ar putea să nu manifeste atât de multă pasiune ca celelalte tipuri de cuplu, dar manifestă mult mai puțină atitudine critică și dispreț - raportul este, în continuare, de 5 la l”.[9] Atunci când raportul este de 5 la 1 sau mai bun, orice disonanță care apare este în general redusă într-o direcție pozitivă. De exemplu, psihologul social Ayala Pines, într-un studiu al sindromului epuizării *(burnout)* în căsnicie, a raportat modul în care o femeie cu

un mariaj fericit, pe care a numit-o Ellen, a redus disonanța provocată de faptul că soțul ei nu îi făcuse un cadou de ziua ei. „Mi-aș fi dorit să-mi dea ceva, orice; i-am spus asta, așa cum îi spun toate gândurile și sentimentele mele”, i-a povestit Ellen lui Pines. „Și în timp ce faceam acest lucru, mă gândeam cât de minunat este că pot să-mi exprim deschis toate sentimentele, chiar și pe cele negative. . . . Sentimentele negative rămase le-am lăsat să se disipeze singure.”[10]

însă când raportul pozitiv-negativ se schimbă în favoarea sentimentelor negative, cuplurile își rezolvă disonanțele *cauzate de aceleași evenimente* într-un mod care le sporește alienarea. Pines a raportat cum o femeie cu o căsnicie nefericită, numită Donna, a reacționat la aceeași problemă care o deranjase pe Ellen: nu primise de la soț un cadou de ziua ei. Dar în vreme ce Ellen decisese să accepte faptul că soțul ei nu va fi niciodată un Bill Gates al darurilor în familie, Donna a interpretat comportamentul bărbatului ei destul de diferit:

Unul dintre lucrurile care mi-au întărit decizia de a divorța a fost ziua mea, care este simbolică pentru mine. Am primit un telefon din Europa, pe la ora șase dimineața, de ia un văr care a vrut să-mi ureze la mulți ani. Iată pe cineva aflat la mulți kilometri distanță care își arătase interesul. Iar el stătea bine mersi și asculta și nici măcar nu mi-a urat la mulți ani. ... Și mi-am dat seama brusc că există pe lume toți acești oameni care mă iubesc, iar lângă mine se află o persoană care nu mă apreciază. Nu mă prețuiește, nu mă iubește. Dacă m-ar fi iubit, nu m-ar fi tratat așa. Ar fi dorit să facă ceva deosebit pentru mine.

Este foarte posibil ca soțul Donnei să nu o iubească sau să nu o aprecieze. Și, desigur, nu cunoaștem varianta lui în privința cadoului de ziua ei; poate că încercase ani de zile să-i facă cadouri, iar ei nu-i plăcuse niciunul. Totuși putem presupune că lumea nu divorțează din cauză că n-au primit un cadou de ziua lor. întrucât Donna a decis că soțul ei are un comportament nu numai rigid, dar și intolerabil, aceasta interpretează acum tot ce face el ca pe o dovadă clară că

„nu mă prețuiește, nu mă iubește”. Donna a dus eroarea de confirmare mai departe decât o fac de obicei majoritatea persoanelor căsătorite: i-a spus lui Pines că ori de câte ori soțul ei o supăra sau o deprima, scria despre acele momente în „cartea urii”. Cartea urii îi furniza toate dovezile necesare pentru a justifica decizia de a divorța.

Atunci când cuplul a atins acest punct nevralgic, începe să se petreacă o revizuire a amintirilor. Acum, ambele părți sunt motivate nu să lase lucrurile să „se disipeze de la sine”, ci să încurajeze orice lucru negativ să iasă la suprafață. Intervine distorsionarea evenimentelor din trecut - sau amnezia completă -, care le confirmă partenerilor bănuielile că s-au căsătorit cu o persoană complet străină, care nici măcar nu este atractivă. Psihologul clinic Julie Gottman a lucrat cu un cuplu furios. Când i-a întrebat cum s-au cunoscut, soția a zis disprețuitor: „La facultate, unde am rămas cu impresia greșită că-1 duce mintea”.[11] Deformând astfel amintirea, ea anunță că nu a făcut o greșeală când l-a ales; el a făcut greșeala, pentru că a înșelat-o cu privire la inteligența sa.

„Am descoperit că nimic nu prezice mai bine viitorul unei căsnicii decât modul în care un cuplu își povestește trecutul”, observă John Gottman.[12] Rescrierea istoriei începe chiar înainte ca perechea că să își dea seama că propria unitate se află pericol. Gottman și echipa sa au supus unor interviuri detaliate 56 de cupluri; în plus, au putut să reia interviurile trei ani mai târziu, cu 47 dintre ele. La momentul interviurilor inițiale, niciunul dintre cupluri nu intenționa să divorțeze, dar cercetătorii au putut prezice cu o acuratețe de 100% care vor fi cele șapte cupluri care vor divorța. (Dintre celelalte 40, cercetătorii au putut să prezică faptul că 37 vor rămâne împreună, ceea ce este iarăși de o acuratețe incredibilă.) La prima rundă de interviuri, cele șapte cupluri deja începuseră să își rescrie istoria, spunând o poveste descurajantă, presărată cu detalii de confirmare. De exemplu, i-au spus lui Gottman că se căsătoriseră nu pentru că erau îndrăgostiți și nu suportau să stea unul fără celălalt, ci pentru că, în opinia lor, căsătoria părea să fie „firească, următorul pas”. Primul an, își aminteau acum cuplurile divorțate,

fusese plin de dezamăgiri și neîmpliniri. „Multe lucruri nu au mers cum trebuie, dar nu țin minte care anume”, a spus un soț aflat în pragul divorțului. Cuplurile fericite, pe de altă parte, numeau aceleași dificultăți „puncte delicate” și le considerau provocări pe care erau mândri că le depășiseră cu umor și afecțiune.

în virtutea puterii revizioniste a memoriei de a ne justifica deciziile, în momentul în care cuplurile ajung să divorțeze, nu își mai aduc aminte de ce s-au căsătorit. E ca și cum ar fi suferit o lobotomie nechirurgicală care a extirpat amintirea frumoasă a sentimentelor pe care le nutreau la un moment dat unul față de celălalt. Am auzit de nenumărate ori oameni care spuneau: „Am știut din prima săptămână după nuntă că făcusem o mare greșeală”. „De ce ați făcut atunci trei copii și ați stat împreună douăzeci și șapte de ani?” „Ei, nu știu; bănuiesc că m-am simțit obligat.”

Sigur că unii iau decizia de a se separa ca rezultat al unei cântăriri lucide a beneficiilor și problemelor curente; pentru majoritatea însă, este o decizie lovită de revizionism istoric și de reducerea disonanței. De unde știm asta? Pentru că, până și atunci când problemele rămân aceleași, justificările se schimbă de îndată ce una dintre părți decide să plece. Câtă vreme cuplurile au decis să rămână într-o relație care este departe de idealul lor, aceștia reduc disonanța în moduri care le sprijină decizia: „Nu e chiar așa de rău.” „Majoritatea căsniciilor sunt mai rele decât a mea - sau măcar nu sunt mai bune. „Mi-a uitat ziua de naștere, dar face multe alte lucruri prin care îmi arată că mă iubește.” „Avem probleme, dar, una peste alta, o iubesc.” însă când unul sau ambii parteneri încep să se gândească la divorț, eforturile lor de a reduce disonanța le vor justifica decizia de a pleca: „Căsnicia asta chiar *este* rea.” „Majoritatea căsniciilor sunt mai bune decât a mea.” „Mi-a uitat ziua de naștere, adică nu mă iubește.” Și remarca nemiloasă făcută de mulți soți sau de multe soții când pleacă, după douăzeci sau treizeci de ani de căsnicie: „Nu te-am iubit niciodată”.

Cruzimea acestei ultime minciuni este echivalentă cu nevoia celui care o spune de a-și justifica acțiunile. Cuplurile care se despart din

motive externe clare - de exemplu, unul dintre soți este abuziv fizic sau emotional - nu vor simți nevoia » » » de autojustificare. La fel și rarele cupluri care se despart în termeni amicali sau care ajung să își recapete sentimentele calde de prietenie după durerea inițială provocată de despărțire. Ei nu simt nicio nevoie stringentă de a-și demoniza fostul partener sau de a uita perioadele fericite, fiindcă sunt capabile să spună: „N-a mers", „Ne-am îndepărtat unul de altul" sau „Eram foarte tineri când ne-am cununat, atât ne-a dus capul". Dar atunci când divorțul este deosebit de dureros, dificil și costisitor - mai ales când doar unul dintre parteneri vrea să se despartă, dar celălalt nu -, ambele părți vor resimți un amalgam de emoții dureroase. Pe lângă furie, angoasă, durere și mâhnire, care însoțesc divorțul aproape invariabil, aceste cupluri vor simți și durerea disonanței. Disonanța respectivă și modul în care oamenii aleg să o rezolve este unul dintre motivele majore pentru care partenerii devin răzbunători după divorț.

Dacă tu ești cel părăsit, e posibil să suferi din cauza disonanței zdrobitoare între „Sunt o persoană bună și un partener minunat" și „Mă părăsește partenerul. Cum se poate așa ceva?" Poți trage concluzia că, poate, nu ești o persoană atât de bună pe cât ai crezut sau că ești o persoană bună, dar nu și un partener foarte bun; însă puțini dintre noi alegem să reducem disonanța atacând propria stimă de sine. Este mult mai ușor să reducem disonanța atacând partenerul - de exemplu, trăgând concluzia că celălalt este o persoană dificilă și egoistă, doar că nu ți-ai dat seama până acum.

De asemenea, dacă tu ești cel care pleacă, ai de rezolvat disonanțe pentru a justifica durerea pe care i-o provoci unei persoane pe care ai iubit-o cândva. Pentru că ești o persoană bună, iar o persoană bună nu rănește pe altcineva, atunci înseamnă că partenerul merita să-1 respingi - poate chiar mai mult decât îți dădeai seama. Cei care analizează cupluri care divorțează sunt de multe ori bulversați de ceva ce pare a fi o atitudine răzbunătoare irațională din partea celui care inițiază despărțirea; ceea ce se observă, de fapt, este reducerea disonanței în acțiune. O prietenă de-a noastră, plângându-se de divorțul fiului său, ne-a spus: „Nu o înțeleg pe noră-

mea. L-a părăsit pe fiu-meu pentru un bărbat care o adoră, dar nu vrei să se mărite cu el sau să lucreze cu normă întreagă numai cs să-l oblige pe fiul meu să-i plătească pensie alimentară. Fiul meu a trebuit să-și ia o slujbă care nu-i place numai ca să poată plăti ce pretinde ea. Din moment ce ea a plecat și are o altă relație, modul în care îl tratează pe fiul meu este inexplicabil de crud și de răzbunător". însă, din punctul de vedere al nurorii, comportamentul său față de fostul soț este perfect justificabil. Dacă ar fi un tip așa de bun, încă ar fi cu el, nu?

Mediatorii de divorț, asemenea oricui altcuiva care a încercat să le fie de ajutor unor prieteni aflați într-un proces conflictual de divorț, au văzut de aproape acest proces. Mediatorii Donald Saposnek și Chip Rose descriu „tendința unuia dintre soți de a-1 prezenta pe celălalt într-o lumină cât mai proastă, de exemplu: «Este un bețiv nenorocit și violent» sau «E o mincinoasă fățarnică și egoistă în care nici nu te poți încrede». Aceste caracterizări negative puternic polarizate pe care și le aruncă membrii unui cuplu aflat într-un divorț extrem de conflictual ajung, în timp, să fie reificate și imuabile".[13] Motivul pentru care fac acest lucru este acela că, odată ce membrii unui cuplu ajung să reducă disonanța optând să demonizeze partenerul pentru a se proteja pe sine, trebuie să-și justifice atitudinea mai departe. Astfel, încep să se certe pentru orice lucru mărunt care „i se cuvine" uneia dintre părți și pe care cealaltă parte „nu-1 merită", încep să încerce să blocheze sau să controleze cu furie problemele legate de custodia copiilor sau de drepturile de vizitare, pentru că, iată, fostul sau fosta este o persoană îngrozitoare. Niciuna dintre părți nu se oprește în mijlocul certurilor pentru a se gândi la faptul că persoana poate că este îngrozitoare deoarece se află într-o situație îngrozitoare; ca să nu mai vorbim de faptul că ar putea fi chiar o reacție la propriul tău comportament. Fiecare lucru făcut de unul dintre parteneri invocă o replică dură autojusti-ficativă din partea celuilalt și, *voilà,* au intrat într-o cursă a animozității reciproce tot mai sporite. După ce îl provoacă pe celălalt să se comporte urât, fiecare dintre parteneri folosește comportamentul urât al celuilalt ca să își justifice propria ripostă și să obțină argumente împotriva calităților inerent „rele" ale fostului sau fostei.

Când cuplurile ajung să caute mediere, au alunecat deja destul de mult în josul piramidei. Don Saposnek ne-a spus că în cele peste 4000 de medieri pe care le-a condus, „n-am avut *niciodată* vreuna în care un părinte să fi spus: «Știi, chiar cred că ea ar trebui să primească custodia, pentru că este un părinte mai bun, iar copiii sunt mai apropiați de ea». Aproape întotdeauna este o întrecere pentru a stabili «cine este părintele mai bun și mai meritoriu». Celuilalt părinte nu i se recunoaște nici cel mai mic merit și chiar și atunci când recunosc de bunăvoie propriile acte de răzbunare, le justifică întotdeauna: «A meritat-o, după tot ce a făcut - după ce a destrămat familia asta!» înțelegerile la care ajung reprezintă, în mod invariabil, un compromis pe care fiecare îl percepe în termeni de „am lăsat de la mine pentru că m-am simțit constrâns, eram prea epuizat ca să mai lupt, n-am mai avut bani de mediere. . . chiar dacă știu că sunt părintele mai bun»”.

Teoria disonanței ne-ar permite să facem predicția că tocmai acei oameni care sunt cel mai ambivalenți în privința deciziei de a divorța sau care se simt cel mai vinovați pentru decizia lor unilaterală vor simți cea mai mare presiune să își justifice decizia de a pleca. La rândul său, partenerul părăsit simte o presiune disperată de a justifica răzbunarea ca pe o răsplată meritată de celălalt pentru că l-a tratat atât de nedrept și cu atâta cruzime. Pe măsură ce, pentru a-și susține noile explicații, ambele părți scot la suprafață amintiri confirma toare și toate exemplele recente și oribile de comportamen din partea fostului soț sau a fostei soții, fostul soț sau fosta soție devine un personaj diabolic. Autojustificarea este calea prin care ambivalența se transformă în certitudine, iar vinovăția, în furie. Povestea de dragoste a devenit o carte a urii.

♦ * *

Colega noastră Leonore Tiefer, psiholog clinician, ne-a povestit despre un cuplu care se apropia de vârsta de patruzeci de ani, cu o căsnicie de un deceniu, care venea la terapie. Nu puteau lua decizia de a face copii pentru că fiecare voia să fie sigur înainte să-i prezinte problema celuilalt. Nu puteau lua o decizie despre cum să

echilibreze cariera ei de afaceri soliei-tantă cu activitățile făcute în comun, întrucât ea se simțea îndreptățită să lucreze cât dorea de mult. Nu se puteau opri din certurile legate de faptul că el bea, întrucât el se simțea îndreptățit să bea oricât de mult dorea. Fiecare avusese câte o aventură extramaritală, pe care o justificau drept o reacție la aventura celuilalt.

Totuși nu aceste probleme dificile, dar normale, s-au aflat la originea destrămării căsniciei lor, ci autojustificările lor încăpățânate. „Ei nu știu la ce să renunțe pentru a fi un cuplu", spune Tiefer. „Fiecare vrea să facă ce consideră că este îndreptățit să facă și nu pot discuta problemele importante care îi afectează ca pereche. Câtă vreme rămân supărați unul pe altul, nu trebuie să discute acele probleme, pentru că discuția ar putea să-i pună în poziția de a face compromisuri sau de a lua în considerare punctul de vedere al celuilalt. Le vine greu să fie empatici, pentru că fiecare este foarte sigur că purtarea celuilalt este mai puțin rezonabilă decât a sa. Așa că dezgroapă vechi resentimente ca să-și justifice poziția actuală și faptul că nu sunt dispuși să se schimbe sau să ierte."

De cealaltă parte, cuplurile care se dezvoltă împreună de-a lungul anilor au găsit un mod de a trăi cu un minimum de autojustificare, ceea ce reprezintă alt mod de a spune că sunt capabili de a pune empatia față de partener înaintea apărării propriului teritoriu. Membrii cuplurilor stabile și reușite sunt capabili să asculte criticile, preocupările și sugestiile partenerului fără să devină defensivi. în termenii noștri, aceștia sunt capabili să se desprindă suficient de mult de scuza auto-justificativă de tipul „Așa sunt eu". Ei reduc disonanța cauzată de micile iritări trecându-le cu vederea și reduc disonanța provocată greșelile făcute și de problemele majore rezolvându-le.

Am intervievat o serie de cupluri care erau împreună de mai mulți ani - genul de cuplu admirat de Frank și Debra -, care, după cum spun chiar ei, au o căsnicie neobișnuit de strânsă și plină de afecțiune. Nu i-am întrebat: „Care este secretul căsniciei voastre atât de îndelungate?" pentru că oamenii foarte rar știu răspunsul; de obicei

spun ceva banal sau care nu ne ajută cu nimic, de genul: „Nu ne ducem niciodată la culcare supărați” sau „Amândoi iubim golful”. (Multe cupluri fericite se duc la culcare supărate pentru că preferă să nu se certe când sunt frânți de oboseală, iar multe cupluri fericite nu au interese și pasiuni comune.) în schimb, am întrebat cuplurile cum au reușit, de-a lungul anilor, să reducă disonanța dintre „Iubesc persoana aceasta” și „Persoana aceasta face lucruri ce mă scot din minți”.

Un răspuns deosebit de limpede ne-a venit din partea unui cuplu pe ai cărui membri îi vom numi Charlie și Maxine, căsătoriți de peste patruzeci de ani. Asemenea tuturor cuplurilor, au multe mici neînțelegeri care ar putea să alunece în iritare foarte ușor, dar au ajuns să le accepte pe majoritatea ca pe niște fapte de viață și nu se bosumflă din cauza lor. Charlie spune: „Mie-mi place să iau cina la cinci; soției mele, la opt; am făcut un compromis - mâncăm la opt fără cinci”. Lucrul important la cuplul acesta este modul în care își gestionează problemele mari. Când s-au îndrăgostit, la douăzeci și ceva de ani, Charlie era atras de seninătatea irezistibilă din sufletul lui Maxine; era - spunea el - o oază într-o lume tumultoasă. Pe ea o atrăgea energia pasională pe care el o punea în orice, de la găsirea piersicii perfecte până la scrierea unei propoziții perfecte. Dar pasiunea acestuia, care îi plăcea atât de mult când se asocia cu dragostea, sexul, călătoriile, muzica și filmul, devenea alarmantă când era asociată cu furia. Când se enerva, Charlie țipa și lovea cu pumnul în masă, ceva ce nimeni din familia ei nu făcuse vreodată. La câteva luni după căsătorie, i-a spus cu ochii în lacrimi că furia lui o înspăimântă.

Primul impuls al lui Charlie a fost să se justifice. Nu considera că ridicatul vocii era cel mai bun lucru, dar considera că asta făcea parte din identitatea sa- o fațetă a autenticității lui. „Tatăl meu țipa și lovea cu pumnul în masă”, i-a spus. „Bunicul meu țipa și lovea cu pumnul în masă! Este dreptul meu! N-am ce să fac. Asta face bărbatul. Vrei să fiu ca toți pămpălăii ăia care vorbesc tot timpul despre «sentimentele» lor?” Dar când s-a oprit din strigat și a luat în considerare modul în care comportamentul său o afectează pe

Maxine, și-a dat seama că ar putea să-și modifice comportamentul și, încet dar sigur, a redus frecvența și intensitate ieșirilor de furie. însă și Maxine trebuia să se schimbe; trebuia să înceteze să-și justifice credința că toate formele de furie sunt rele și periculoase. („în familia mea, nimeni nu își exprima furia niciodată. Prin urmare, acesta este singurul mod în care se poate trăi.") Când a făcut acest lucru, a reușit să învețe să distingă sentimentele legitime de furie de modalitățile inacceptabile de a le exprima, precum datul cu pumnul în masă, și, până la urmă, de modalități neconstructive de a *nu* le exprima, precum plânsul și retragerea - propriul ei obicei „inalterabil".

De-a lungul anilor, a apărut o altă problemă, una care se dezvoltase treptat, așa cum se întâmplă cu multe cupluri care își împart inițial sarcinile pe baza priceperii cu care le îndeplinesc. Neajunsul seninătății lui Maxine era faptul că nu se impunea și că se ferea de onfruntări; nu ar fi visat niciodată să se plângă de o masă proastă sau de un obiect cumpărat care avea defecte. Așa că Charlie era cel care trebuia să returneze cafetiera care nu mergea sau să dea telefon la serviciul pentru clienți ca să depună o plângere sau să îl ia la rost pe proprietarul care nu repara instalația de apă. „Tu ești mult mai bun la asta decât mine", zicea ea, iar pentru că era priceput, o facea. în timp însă, Charlie s-a săturat de aceste sarcini și a început să fie iritat de ceea ce acum considera drept pasivitatea lui Maxine. „De ce trebuie să mă ocup doar eu de confruntările astea neplăcute?" își spunea el.

Ajunsese în situația de a face o alegere. Putea să lase de la el, spunând că așa este Maxine, și să continue să facă treburile neplăcute. Dar Charlie s-a gândit că poate a sosit timpul ca Maxine să învețe să se impună, ceea ce i-ar fi fost de folos și în multe alte contexte, nu doar în căsnicie. La început, Maxine < răspuns: „Așa sunt eu și știai asta când te-ai însurat cu mine în plus, nu e corect să schimbi regulile după atâția ani". Cu cât vorbeau mai mult despre acest lucru, cu atât ea a reușit să îl asculte fără să se lase distrasă de zgomotul autojustificării. De îndată ce s-a întâmplat acest lucru, Maxine a putut să empati-zeze cu sentimentele lui și să înțeleagă de ce soțul ei considera că această

diviziune a muncii devenise nedreaptă. Și-a dat seama că opțiunile ei nu erau atât de limitate cum presupusese dintotdeauna. A mers la un curs special, a exersat cu sârg ce învăța acolo, a început să se impună mai bine când își cerea drepturile și nu peste mult timp a început să se bucure de avantajul de a exprima ce o preocupa într-un mod care de obicei dădea rezultate. Charlie și Maxine au spus clar că el nu se transformase într-un mielușel și ea într-un tigru; personalitatea, istoricul personal, genetica și temperamentul limitează modul în care ne putem schimba.[11] Dar fiecare dintre ei a contribuit cu ceva. în această căsnicie, încrederea în sine și exprimarea constructivă a furiei nu mai sunt abilități polarizate între cei doi.

într-o căsnicie bună, confruntarea, opiniile diferite, tabieturile diferite și chiar certurile pline de furie îi pot apropia pe cei doi, ajutându-i să învețe ceva nou și forțându-i să-și analizeze presupunerile despre propriile abilități și limite. Nu este mereu ușor să faci acest lucru. Poate fi jenant și dureros să renunțăm la autojustificările care ne acoperă greșelile, care ne protejează dorința de a face lucrurile după cum dorim și care diminuează durerea pe care o provocăm celor dragi. Fără autojustificare, am putea să ne trezim dezgoliți emoțional, neprotejați, copleșiți de regrete și de pierderi.

Și totuși, în definitiv, considerăm că merită, pentru că indiferent cât de greu este să renunți la autojustificare, rezulta-ele ne învață ceva profund important despre noi și ne pot iduce pacea cunoașterii și acceptării de sine. La vârsta de șaizeci și cinci de ani, scriitoarea și activista feministă Vivian Gornick a scris un eseu năucitor de onest despre eforturile sale de a împăca munca și iubirea și de a duce o viață bazată pe principii egalitare în ambele arene. „Scriam adesea despre viața de una singură pentru că nu realizasem că eu chiar trăiam singură”, a scris ea. Ani de zile, răspunsul ei - ca și cel al multor din generația ei - a fost sexismul: bărbații cu mentalități patriarhale forțau femei puternice, independente, să aleagă între carieră și relație. Răspunsul nu este greșit; sexismul a distrus multe căsnicii și a șubrezit multe altele care abia se țineau pe linia de plutire. Dar astăzi Gornick a realizat că acesta nu era răspunsul

complet. Privind în urmă, fără confortul familiar al autojustificării, ea a reușit să își vadă propriul rol în determinarea cursului propriilor relații, realizând că „o mare parte din singurătatea mea era mai degrabă autoindusă, având de-a face mai mult cu personalitatea mea furioasă și dezbinată decât cu sexismul”.[15]

„De fap” scrie ea, „eram singură nu din cauza convingerilor mele politice, ci pentru că nu știam cum să trăiesc într-un mod decent cu o altă ființă umană. în numele egalității, am chinuit fiecare bărbat care mă iubise până m-a părăsit: îi solicitam neîncetat, fără să las să scape nimic, îi trăgeam la răspundere într-un mod care ne obosea pe amândoi. Desigur că era un sâmbure de adevăr în tot ce spuneam, dar acești sâmburi, indiferent cât de numeroși, nu trebuiau neapărat să devină grămada a cărei greutate zdrobea dragostea până o ucidea.”

Rani, rupturi și războaie

Ce dârji mai sunt, ce foc le-a dat mânia;

Mai surdă decât marea li-i trufia!

William Shakespeare, *Richard al II-lea*

La un an după ce mărturisise că avusese o aventură extraconjugală, Jim nu vedea niciun semn că furia lui Diane se potolise. Fiecare conversație sfârșea prin a face referire la aventură. Nu îl scăpa din ochi și, când îi întâlnea privirea, aceasta era plină de bănuială și îndurerare. Chiar nu-și dădea seama că fusese doar o mică scăpare din partea lui? Nu era nici pe departe prima persoană de pe planetă care făcuse o asemenea greșeală. Fusese destul de onest încât își recunoscuse fapta - nu-i așa? - și destul de puternic să pună capăt aventurii. îi ceruse iertare și îi spusese de o mie de ori că o iubește și că vrea să continue căsnicia. Chiar nu pricepea? Chiar nu putea să se concentreze asupra părților bune ale căsniciei lor și să treacă peste acest obstacol?

Lui Diane atitudinea lui Jim i se părea incredibilă. Parcă ar fi vrut complimente pentru că recunoscuse și încheiase aventura, în loc să fie criticat pentru că o începuse. Chiar nu putea pricepe asta? Chiar nu se putea concentra asupra durerii

și mâhnirii ei și să înceteze să se justifice în fața ei? Și nici măcar nu își ceruse iertare. Bun, spusese că-i pare rău, dar asta era de-a dreptul jalnic. De ce nu putea să-și ceară iertare din toată inima? Nu trebuia să cadă la pământ în fața ei, ci doar să afle ce simte și să îndrepte lucrurile.

Dar lui Jim îi venea greu să îndrepte lucrurile așa cum dorea Diane din cauza furiei ei intense, care îl facea să își* dorească să-i răspundă cu aceeași monedă. Mesajul pe care îl descifra în furia ei

era: „Ai comis o faptă îngrozitoare” și „Ești subuman pentru ce mi-ai făcut”. Desigur, se căia cu adevărat că o rănise, dar nu considera că a comis o faptă îngrozitoare sau că e subuman, iar faptul de a-și cere iertare în modul acela umilitor pe care ea părea că îl vrea era ceva ce nu credea că este pregătit să ofere. Așa că a încercat, în schimb, să o convingă că aventura nu fusese ceva serios și că cealaltă femeie nu însemnr nimic pentru el. Diane însă interpreta încercările lui Jim de e explica aventura ca pe un efort de a-i desconsidera sentimentele. Mesajul pe care îl desprindea ea din reacția lui era: „N-ar trebui să fii atât de supărată; n-am făcut nimic rău”. Eforturile lui de a-i explica o înfuriau și mai mult, iar furia ei îi crea lui dificultăți în încercarea de a manifesta empatie față de suferința ei și de a reacționa cum se cuvine.[1]

* * *

în 2005, America era fascinată de ultima bătălie în teribilul război de familie ce se învârtea în jurul vieții sau morții lui Terri Schiavo; părinții ei, Robert și Mary Schindler, se luptau cu soțul său, Michael Schiavo, pentru controlul asupra vieții sau a restului de viață care mai rămăsese în Terri. „Este incredibil, având în vedere ce prăpastie se află acum între ei, că soțul și părinții lui Terri Schiavo împărtășeau într-o vreme o

locuință, o viață și un țel”, a scris un reporter. Desigur, nu este deloc incredibil pentru cei care studiază autojustificarea. La începutul căsniciei lui Terri și Michael, cuplul și părinții ei se aflau în vârful piramidei. Michael le spunea socrilor „mamă” și „tată”. Soții Schindler le-au plătit celor doi chiria în primii ani în care încercau să se pună pe picioare. Când Terri Schiavo a suferit o leziune cerebrală masivă, în 1990, familia Schindler s-a mutat în casă, cu fiica și ginerele, pentru a o îngriji împreună, lucru pe care l-au făcut timp de trei ani. Apoi a început să se manifeste motivul multor rupturi: banii. în 1993, Michael Schiavo a câștigat procesul de malpraxis intentat medicilor lui Terri și i s-au acordat în despăgubire 750.000 de dolari pentru îngrijirea soției și 300.000 de dolari pentru pierderea lui Terri ca partener. La o lună după aceea, soțul și părinții au

început să se certe pentru despăgubire. Michael Schiavo a spus că totul a început când socrul lui l-a întrebat câți bani ar primi el, Robert, în urma procesului de malpraxis. Soții Schindler au spus că cearta a fost legată de tipul de tratament pe care urmau să cheltuiască banii; părinții voiau un tratament intensiv, experimental, iar soțul voia să-i ofere doar îngrijire de bază.

Despăgubirea a fost doar prima picătură, forțându-i pe părinți și pe soț să ia o decizie despre cum să cheltuiască banii și despre cine merită să-i ia, pentru că fiecare dintre părți se considera îndreptățită să ia decizia finală în legătură cu viața sau moartea lui Terri. în consecință, Michael Schiavo a blocat temporar accesul soților Schindler la actele medicale ale soției sale; aceștia au încercat o vreme să o scoată pe Terri de sub tutela sa. El s-a simțit jignit de ceea ce considera a fi o încercare cinică din partea socrului de a intra în posesia unei părți din bani; ei se simțeau jigniți de ceea ce considerau a fi motive egoiste de a se descotorosi de propria soție.[2] în momentul în care țara întreagă a ajuns să fie martoră la confruntarea finală și furibundă dintre ei, care fusese întețită de mass-media și de politicieni oportuniști, ambele poziții păreau complet irațională și de nerezolvat.

* * *

în ianuarie 1979, șahul Iranului, Mohammed Reza Pahlavi, confruntându-se cu o insurecție publică din ce în ce mai puternică, a fugit din Iran în Egipt. La două săptămâni după aceea, țara s-a bucurat de întoarcerea noului său lider fundamentalist musulman, ayatollahul Ruhollah Khomeini, pe care șahul îl trimisese în exil cu mai mult de un deceniu în urmă, în octombrie 1979, cu unele rețineri, administrația Carter i-a permis șahului să facă o oprire scurtă în Statele Unite din motive umanitare, astfel încât acesta să poată primi tratament pentru cancerul de care suferea. Khomeini a condamnat guvernul american, numindu-1 „Marea Satană”, îndemnân-du-i pe iranieni să protesteze împotriva Statelor Unite și a Israelului, „dușmanii Islamului”. Mii de oameni l-au ascultat și s-au adunat la ambasada americană din Teheran. La 4 noiembrie, câteva

sute de studenți iranieni au ocupat clădirea principală a ambasadei și i-au capturat pe majoritatea celor de acolo, dintre care 52 au rămas ostateci pentru următoarele 444 de zile. Cei care i-au capturat au cerut ca șahul să fie adus în Iran pentru a fi judecat, cu tot cu miliardele de dolari pe care susțineau că șahul le furase de la poporul iranian.

Criza ostaticilor din Iran a fost ca un 11 septembrie al vremii respective; conform unui istoric, acest eveniment a avut acoperire la televizor și în presă mai mult decât oricare alt eveniment de după al Doilea Război Mondial. Ted Koppel informa națiunea în legătură cu (non)evenimentele zilei într-o emisiune de noapte numită *America Held Hostage* [America ostatică], care a căpătat atât de multă popularitate, încât, atunci când s-a terminat criza, emisiunea a continuat sub numele de *Nightline.* Americanii erau fascinați de poveste, erau înfuriați din cauza acțiunilor și cerințelor iranienilor. Deci erau furioși pe șah; dar cu noi ce naiba au avut?

* * *

în această carte am discutat până acum despre situații în care s-au făcut greșeli evidente - distorsiuni de memorie, condamnări nedrepte, practici terapeutice iresponsabile. Acum ne îndreptăm atenția către hățișul trădărilor, rupturilor și conflictelor violente. Exemplele vor acoperi o gamă largă, de la certuri de familie la Cruciade, de la răutăți de rutină la tortură sistematică, de la delicte mărunte în căsnicie la escaladări care duc la războaie. Aceste conflicte între prieteni, veri și țări ar putea fi foarte diferite în privința cauzelor și formelor pe care le împrumută, dar sunt întrețesute de firul unic și tenace al autojustificării. Faptul că ținem cont de acest fir comun nu înseamnă că trecem cu vederea complexitatea țesăturii sau că susținem că toate hainele sunt la fel.

Uneori, ambele părți sunt de acord cui îi aparține vina, precum Jim și Diane; Jim nu a încercat să dea vina pe altcineva, așa cum ar fi putut face pretinzând, de exemplu, că Diane l-a împins să aibă o aventură pentru că nu era o soție bună. Alteori, este foarte clar cui îi aparține vina chiar și atunci când partea vinovată încearcă din greu

să-și nege vinovăția cu o înșiruire de scuze și autojustificări. Sclavii nu sunt parțial vinovați pentru sclavie, copiii nu-i provoacă pe pedofili, femeile nu cer să fie violate, iar evreii nu sunt responsabili pentru Holocaust.

Vrem să începem însă cu o problemă mai des întâlnită: situațiile în care nu este clar cui îi aparține vina, „cine a început" sau nici măcar când a început. Fiecare familie are povești despre insulte, jigniri de neiertat sau răni, precum și despre vrajbe nesfârșite: „Nu a venit la nuntă și nici măcar nu a trimis un dar". „Mi-a furat moștenirea." „Când tata era bolnav, fratele meu a dispărut și a trebuit să am grijă de el singur" Când are loc o ruptură, nimeni nu va recunoaște că a mințit, că a furat sau că a înșelat fără provocare; numai un om rău ar face asta, așa cum numai un copil fără inimă și-ar abandona un părinte la nevoie. De aceea, fiecare dintre părți își justifică poziția pretinzând că cealaltă parte este vinovată; fiecare nu face decât să reacționeze la jignire și la provocare, așa cum ar proceda orice persoană rezonabilă și morală. „Da, sigur că nu am venit la nuntă, dar tu unde erai acum șapte ani, când am trecut prin divorțul ăla urât și tu ai dispărut?" „Da, am luat bani și lucruri din moștenire, dar nu e furt - tu ai început să faci acest lucru acum patruzeci de ani, când ai mers la facultate pe banii lor, iar eu am rămas acasă." „Oricum pe tine te preferă tata. Cu mine a fost mereu critic, așa că e normal ca tu să ai grijă de el acum."

în majoritatea rupturilor, fiecare dintre părți o acuză pe cealaltă că este inerent egoistă, încăpățânată, rea și agresivă, dar nevoia de autojustificare depășește trăsăturile de personalitate. Foarte probabil, de obicei soții Schindler și Michael Schiavo nu sunt încăpățânați sau irațional. Atitudinea lor încăpățânată și irațională în relația dintre ei putea fi pusă mai degrabă pe seama unei perioade de doisprezece ani de decizii (Să lupt sau să cedez aici? Să rezist sau să fac compromisuri?), autojustificării ulterioare și acțiunilor întreprinse pentru reducerea disonanței și ambivalenței. Odată ce s-au adâncit în capcana alegerilor făcute, nu au mai putut găsi o cale de întoarcere. Pentru a-și justifica decizia inițială, perfect de înțeles, de a-și ține fiica în viață, părinții lui Terri s-au găsit în situația de a-și

justifica deciziile ulterioare de a o ține în viață cu orice preț. Incapabili să accepte dovezile că fiica lor este în moarte cerebrală, părinții lui Terri și-au justificat acțiunile acuzându-1 pe Michael că este un soț controlator, un adulter, poate chiar un criminal care voia ca Terri să moară pentru că devenise o povară. Pentru a-și justifica decizia la fel de firească de a-și lăsa soția să moară pe cale naturală, Michael a pornit la rândul său pe o cale de acțiune de la care nu se mai putea abate. Pentru a-și justifica acțiunile, îi acuza pe părinții lui Terri că sunt manipulatori oportuniști ai mass-mediei care voiau să-i răpească dreptul de a-și păstra promisiunea făcută lui Terri că nu o va lăsa să trăiască astfel. Soții Schindler erau furioși că Michael Schiavo nu îi ascultă și nu le respectă credințele religioase. Michael Schiavo era furios că cei doi recurseseră la tribunale și aduseseră cazul în atenția publică. Fiecare dintre ei aveau impresia că celălalt se comportă jignitor; fiecare se simțea profund trădat de celălalt. Cine a început confruntarea finală pentru obținerea controlului asupra morții lui Terri? Fiecare spunea că cealaltă parte. Ce a făcut-o de nerezolvat? Autojustificarea.

în 1979, când studenții iranieni i-au luat ostatici pe americanii din ambasadă, evenimentul a părut un act de agresiune fără sens, ca un trăsnet apărut din senin. Americanii se considerau atacați fără nicio provocare, de niște iranieni nebuni. Dar din punctul de vedere al iranienilor, americanii au fost cei care au început, pentru că serviciile secrete americane contribuiseră la lovitura de stat din 1953 care le răsturnase liderul charismatic, ales pe cale democratică, Mohammed Mossadegh, și îl instalase la putere pe șah. în decursul unui deceniu, iranienii deveniseră din ce în ce mai nemulțumiți de modul în care șahul strângea bogății și de influența occidentalizantă a Statelor Unite. în 1963, șahul a înăbușit o revoltă fundamenta-listă islamică stârnită de Khomeini, pe care apoi l-a exilat. Pe măsură ce opoziția față de guvernul șahului se întețea, acesta a permis poliției secrete, savak, să fie mai severă cu disidenții, provocând și mai multă nemulțumire.

Când a început criza ostaticilor? Când Statele Unite a sprijinit lovitura de stat împotriva lui Mossadegh? Când a continuat să

furnizeze armament șahului? Când a ignorat cruzimile comise de savak? Când l-a primit în țară pe șah pentru tratament medical? A început oare atunci când șahul l-a exilat pe Khomeini sau când ayatollahul, după întoarcerea sa triumfală, a găsit o ocazie de a-și consolida puterea concentrând frustrările națiunii asupra Americii? A început oare în timpul protestelor de la ambasadă, când studenții iranieni s-au lăsat folosiți ca pioni politici ai lui Khomeini? Majoritatea iranienilor au ales răspunsuri care le justificau furia față de Statele Unite, pe când majoritatea americanilor au ales răspunsur care le justificau furia față de Iran. Fiecare dintre tabere era convinsă că este partea vătămată și, din această cauză, se simțea îndreptățită să se răzbune. Cine a început criza ostaticilor? Fiecare spune că a început-o celălalt. Ce a facut-o de nerezolvat? Autojustificarea.

Dintre toate poveștile pe care oamenii le construiesc pentru a-și justifica viața, iubirile și obsesiile, cele pe care le urzesc pentru a explica de ce sunt autorii sau victimele unor nedreptăți sau vătămări sunt cele mai captivante și au cele mai profunde consecințe. în asemenea cazuri, semnele autojustificării transcend actorii (parteneri de cuplu, părinți și copii, prieteni, vecini sau națiuni) și conflictele lor particulare (infidelitate sexuală, moștenire, hotar de proprietate, trădarea încrederii, invazia militară). Cu toții am făcut câte ceva care i-a înfuriat pe alții și cu toții ne-am înfuriat din pricina a ceva făcut de alții. Cu toții am rănit, cu sau fără voie, pe cineva care ne va considera pentru totdeauna o persoană rea, un trădător, un ticălos. Cu toții am simțit înțepătura unei nedreptăți și purtăm o rană care nu pare să se vindece complet niciodată. Lucrul remarcabil în cazul autojustificării este că ne permite să trecem cât ai clipi de la un rol la altul și înapoi, fără să aplicăm cele învățate într-un rol la celălalt. Faptul că ne vedem în poziția de victimă într-o anumită situație nu reduce probabilitatea de a comite o nedreptate împotriva altcuiva și nici nu ne face să empatizăm mai mult cu victima. Este ca și cum între cele două experiențe ar fi un zid care ne blochează capacitatea de a vedea cealaltă parte.

Unul dintre motivele pentru care există acel zid este acela că durerea simțită este întotdeauna mai intensă decât durerea provocată, chiar și atunci când cele două sunt egale. Vechea glumă potrivit căreia piciorul rupt al altcuiva este un lucru trivial, pe când unghia noastră ruptă este ceva grav se dovedește a fi o descriere precisă a construcției noastre neurologice. Câțiva neurologi englezi au așezat oameni în perechi pentru un experiment de tipul „ochi pentru ochi”. Fiecare pereche era conectată la un aparat care le presa degetul arătător și fiecare participant a fost rugat să aplice pe degetul partenerului aceeași presiune care tocmai îi fusese aplicată. Nu au putut să facă acest lucru în mod corespunzător, deși au încercat din răsputeri. De fiecare dată când unul dintre parteneri simțea presiune, se revanșa cu o forță considerabil mai mare, crezând că răspunde cu aceeași monedă. Cercetătorii au ajuns la concluzia că escaladarea durerii este „un produs firesc al procesării neuronale”.[3] Acest lucru ne ajută să ne explicăm de ce doi băieți care la început se joacă dându-și pumni în braț ajung rapid la o bătaie serioasă și de ce două națiuni intră într-o spirală a represaliilor: „Ei nu au vrut ochi pentru ochi, ci ochi pentru dinte. Trebuie să fim chit - hai să le tăiem un picior”. Fiecare dintre părți își justifică faptele prin apelul la egalarea scorului.

Psihologul social Roy Baumeister și colegii săi au demonstrat cât de fin lucrează autojustificarea atunci când minimalizează sentimentul neplăcut pe care îl avem când facem rău și când sporește sentimentul de indignare atunci când suntem victime.[4] Ei au cerut unui număr de 63 de oameni să ofere relatări autobiografice care să cuprindă „povestea victimei”, adică situații în care au fost supărați sau răniți de către alții, și „povestea făptașului”, adică situații în care ei au supărat pe altcineva. Nu au folosit termenul *făptaș* în sens penal pentru a descrie pe cineva vinovat de un delict, și nu vom face acest lucru nici noi; vom folosi cuvântul, asemenea lor, pentru a descrie pe cineva care a făcut un lucru care a jignit sau a rănit pe altcineva.

Din ambele perspective, relatările cuprind litania bine-ci noscută a promisiunilor și angajamentelor nerespectate; regulilor, obligațiilor sau așteptărilor încălcate; a infidelității sexuale; a secretelor trădate; a tratamentelor nedrepte; a minciunilor; a conflictelor legate de bani și posesiuni. Să observăm că acest studiu nu a fost unul de tipul el a zis/ea a zis, pe care consilierii de cuplu și mediatorii îl prezintă în propriile cazuri; mai degrabă este un studiu de tipul „el a zis asta și el a zis ailaltă", în care fiecare a raportat despre experiența avută în ambele perspective. Beneficiul aceste metode - au explicat cercetătorii - este acela că „elimină explicațiile care tratează victimele și făptașii ca fiind tipuri diferite de oameni. Procedurile noastre arată cum se definesc oamenii obișnuiți în rol de victimă sau de făptaș - adică modul în care își construiesc narațiunile ca să dea un sens experiențelor în fiecare dintre aceste roluri". Din nou, diferențele de personalitate nu au nimic de-a face cu acest lucru. Oamenii drăguți și cumsecade au la fel de multe șanse ca cei iritabili să fie victime sau făptași și să se justifice în consecință.

Când construim narațiuni care „au sens", facem acest lucru în folosul propriu. Făptașii sunt motivați să-și micșoreze culpabilitatea morală; victimele sunt motivate să-și întărească nevinovăția morală. în funcție de ce parte a zidului ne aflăm, ne distorsionăm sistematic amintirile și relatările despre evenimentul respectiv pentru a produce un maximum de consonanță între ce s-a întâmplat și modul în care ne vedem pe noi înșine. Prin identificarea acestor distorsiuni sistematice, cercetătorii au arătat cum cei doi adversari percep și înțeleg în mod greșit acțiunile celuilalt.

în narațiunile lor, făptașii au recurs la modalități diferite de a reduce disonanța provocată de realizarea faptului că au greșit. Prima, firește, a fost să spună că nu au greșit cu nimic: „L-am mințit, dar am facut-o ca să nu-i rănesc sentimentele". „Da, i-am luat surorii mele brățara, dar fusese a mea." Numai câțiva dintre făptași au recunoscut că atitudinea lor a fost imorală sau că a fost în mod deliberat răutăcioasă. Majoritatea au susținut că atitudinea lor a fost justificabilă, iar unii dintre ei -au adăugat cercetătorii cu blândețe - „chiar au insistat asupra acestui lucru". Majoritatea făptașilor au

raportat, cel puțin în retrospectivă, că acțiunea lor fusese rezonabilă; poate că faptele lor au fost regretabile, dar era de înțeles în acele împrejurări.

A doua strategie a fost să admită că au greșit, dar să minimalizeze sau să scuze greșeala. „Știu că n-ar fi trebuit să am acea aventură de-o noapte, dar în marea schemă cosmică a lucrurilor, ce-am făcut atât de rău?" „Poate că am greșit luând brățara mamei când era bolnavă, dar ea și-ar fi dorit să o am eu. în plus, surorile mele au luat mult mai mult decât mine." Peste două treimi dintre făptași au pretins că au fost împrejurări exterioare care nu țineau de ei - „Am fost victima abuzului în copilărie"; „Am fost foarte stresat în ultima vreme" - dar victimele nu erau deloc dispuse să accepte aceste explicații din partea făptașilor. Aproape jumătate dintre făptași au spus că nu au putut controla ce se întâmplase; acționaseră pur și simplu din impuls, fără să gândească. Alții au exteriorizat vina, pretinzând că victima i-a provocat sau că era parțial răspunzătoare.

A treia strategie, când făptașii erau încolțiți și nu puteau să nege sau să minimalizeze răspunderea, era aceea de a recunoaște faptul că greșiseră sau că răniseră, iar apoi să încerce să treacă peste acel episod cât mai repede posibil. Indiferent dacă își acceptau sau nu vina, majoritatea făptașilor, nerăbdători să își exorcizeze sentimentele de vinovăție, izolau în timp evenimentul. Aceștia erau mult mai înclinați decât victimele să descrie episodul drept un incident izolat, care acum ține de trecut, care nu îi reprezintă, care nu avusese consecințe negative de durată și care, cu siguranță, nu influențase prezentul. Mulți chiar relatau versiuni cu final fericit, care le furnizau un sentiment reconfortant de împăcare, ceva de genul „totul este bine acum, relația nu a fost afectată; de fapt, astăzi suntem buni prieteni".

Cât despre victime, acestea abordau destul de diferit justificările făptașilor, iar atitudinea lor s-ar putea rezuma prin: „Serios? Relația nu a fost afectată? Buni prieteni? Asta să i-o spui lu' mutul" Făptașii pot fi motivați să treacă repede peste acel episod pentru a se împăca cu sine, dar victimele au o memorie de durată; un eveniment

care este trivial sau ușor de uitat pentru primul poate fi sursă de indignare perpetuă pentru cel de-al doilea. Numai una dintre cele 63 de versiuni relatate de victime descria făptașul ca fiind îndreptățit în comportamentul său și în niciuna dintre ele nu apărea ideea că făptașul „nu a putut controla” ce se întâmplase. în mod similar, majoritatea victimelor au raportat consecințe negative de durată ca rezultat al rupturii sau al certei. Peste jumătate dintre ei au spus că le afectase grav relația. Au raportat ostilitate continuă, pierderea încrederii, sentimente negative nerezolvate sau chiar curmarea fostei prietenii, despre care se pare că omiseseră să-i spună făptașului.

Mai mult, în timp ce făptașii considerau că purtarea lor avusese sens la momentul respectiv, chiar și la multă vreme după eveniment multe victime spuneau că intențiile făptașilor nu aveau niciun sens. „Oare de ce *a făcut* asta?” „Ce-o fi fost în capul lui?” Neînțelegerea motivelor făptașului este un aspect central al identității de victimă și al poveștii victimei. „Nu numai că a făcut un lucru îngrozitor, dar nici măcar nu înțelege că *este* un lucru îngrozitor!” „De ce nu poate să recunoască faptul că m-a tratat cu atâta cruzime?”

Un motiv pentru care nu pot înțelege și nu pot recunoaște greșeala este acela că făptașii sunt frământați de ideea de a-și justifica faptele, la care se mai adaugă faptul că nu știu ce simte victima. Inițial, multe victime își inhibă supărarea oblojin-du-și rănile și gândindu-se la ce să facă. Cugetă la durerea și neplăcerile suferite luni de zile, câteodată ani întregi, iar uneori chiar decenii. Un bărbat pe care îl cunoaștem ne-a spus că, după optsprezece ani de căsnicie, soția sa l-a anunțat „din senin, la micul dejun”, că vrea să divorțeze. „Am încercat să aflu cu ce-am greșit”, a spus el, „și i-am spus că vreau să repar lucrurile, dar erau optsprezece ani de scame adunate sub pat.” Soția acestuia fiersese în suc propriu timp de optsprezece ani, în timp ce iranienii făcuseră același lucru douăzeci și șase de ani. în cele din urmă, când victimele ajung să își exprime durerea și furia, mai ales în legătură cu evenimente de care făptașii au uitat, cei din urmă sunt complet bulversați. Așadar, nu este de mirare că celor mai mulți li s-a părut că furia

victimei a fost o reacție exagerată, deși puține dintre victime sunt de aceeași părere. Victimele se gândesc: „Reacție exagerată?

Dar m-am gândit la asta timp de luni de zile până să deschid gura. Eu zic că e o reacție prea slabă”.

Unele victime își justifică sentimentele de furie perpetuate și faptul că nu sunt dispuse să treacă peste ea pentru că furia în sine este o formă de răzbunare, un mod de a-1 pedepsi pe cel care ți-a greșit, chiar și atunci când făptașul vrea să facă pace, când nu mai este de mult prin preajmă sau când a murit, în *Marile speranțe,* Charles Dickens ne-a oferit personajul de neuitat al domnișoarei Havisham, care, după ce fusese părăsită la altar, își sacrifică tot restul vieții pentru a deveni o victimă de profesie, strâns înfășurată în mânia ei trufașă și în rochia de mireasă îngălbenită și crescând-o pe Estella ca să se răzbune pe bărbați prin intermediul ei. Multe victime sunt incapabile să renunțe la aceste sentimente pentru că zgândă-resc rana neîncetat, întrebându-se în mod repetat: „Cum de mi s-a întâmplat ceva atât de rău mie, o persoană atât de bună?”. Aceasta este, poate, cea mai dureroasă întrebare provocatoare de disonanță cu care ne putem confrunta în viață. Este motivul pentru care există atâtea cărți care oferă sfaturi spirituale sau psihologice victimelor pentru a le ajuta să găsească împăcare - și consonanță.

Că este vorba despre Jim și Diane, despre familiile Schiavo și Schindler sau despre criza ostaticilor din Iran, prăpastia dintre faptași și victime, împreună cu autojustificările care o creează, pot fi observate în modul în care fiecare dintre părți relatează aceeași poveste. Făptașii, indiferent dacă sunt indivizi sau națiuni, scriu variante ale istoriei în care comportamentul lor a fost justificat și provocat de cealaltă parte; comportamentul lor a fost rațional și inteligibil; dacă au făcut greșeli sau au mers prea departe, cel puțin totul s-a terminat cu bine pe termen lung; iar acum totul este de domeniul trecutului oricum. Victimele tind să scrie variata aceleiași istorii în care descriu acțiunile făptașului ca fiind arbitrare și lipsite de sens, sau eventual malițioase și intenționat brutale, în timp ce reacția lor a fost impecabil de potrivită și justificată moral; și nimic

nu s-a terminat cu bine. De fapt, totul s-a terminat cât se poate de prost și suntem încă iritați.

Astfel, americanii care trăiesc în nordul și în vestul țării învață despre Războiul Civil ca despre o istorie veche, în care curajoasele noastre trupe unioniste au forțat Sudul să abandoneze instituția hidoasă a sclaviei, l-am învins pe trădătorul Jefferson Davis, iar țara a rămas unită. (Vom băga pur și simplu sub preș practica și încurajarea sclaviei; asta se întâmpla în trecut.) Majoritatea sudiștilor albi spun însă o altă poveste, una în care Războiul Civil este cât se poate de viu; atunci este *acum.* Curajoasele noastre trupe confederate au fost victimele unor nordiști lacomi și necioplți care l-au învins pe nobilul nostru lider, Jefferson Davis, ne-au distrus orașele și tradițiile și încă încearcă să distrugă drepturile statelor noastre. Nu este nicio uniune între noi, sudiștii, și voi, blestemății de yankei; mersi frumos, dar o să arborăm în continuare drapelul nostru confederat; asta este istoria *noastră.* Sclavia poate că s-a dus pe aripile vântului, dar nu și discordiile noastre. De aceea istoria este scrisă de învingători, însă victimele sunt cele care scriu memoriile.

Răufăcătorii

Prima fotografie [de la Abu Ghraib] pe care am văzut-o, în care pozau caporalul Charles A. Granet și soldatul Lynn-die R. England, zâmbind către cameră cu degetele mari ridicate, în spatele mormanului de victime dezbrăcate, m-a zdruncinat atât de mult, încât, timp de câteva secunde, am crezut că este trucată. . . . Am simțit ceva familiar în acea nepăsare binedispusă, în acea afișare a triumfului nerușinat că au pricinuit nenorociri altor ființe umane. Și apoi mi-am amintit: ultima dată văzusem acea îmbinare de elemente într-o poză care înfățișa scena unui linșaj.[5]

Luc Sânte, scriitor

Câteodată ar putea fi greu să definim binele, dar răul are o mireasmă de neconfundat: fiecare copil știe ce e durerea. De aceea,

ori de câte ori producem durere intenționat cuiva, știm ce facem. Facem rău.[6]

Amos Oz, romancier și critic social israelian

Oare Charles Garner și Lynndie England știau ce fac - ca să nu ne mai întrebăm dacă erau de părere că „fac rău” - atunci când chinuiau și umileau în mod intenționat prizonieri irakieni și apoi râdeau de ei? Nu, nu știau - motiv pentru care Amos Oz nu are dreptate. Oz nu s-a lovit de puterea autojustificării: suntem oameni buni. Prin urmare, dacă provocăm durere în mod intenționat altcuiva, se întâmplă pentru că merită. Prin urmare, nu facem rău, dimpotrivă. Facem bine. Procentul relativ redus al persoanelor care nu pot sau nu vor să reducă disonanța în felul acesta vor plăti scump din punct de vedere psihologic prin vinovăție, anxietate, coșmaruri și nopți nedormite. Durerea de a trăi cu ororile pe care le-au comis, dar pe care nu le pot accepta din punct de vedere moral, ar fi de nesuportat, motiv pentru care majoritatea oamenilor vor recurge la orice justificare aflată la îndemână pentru a alina disonanța. în capitolul anterior am văzut, la o scară mai mică, modul în care cuplurile aflate în pragul divorțului justifică durerea pe care și-o produc reciproc. în calculul terifiant al autojustificării, cu cât durerea pe care o producem altora este mai mare, cu atât mai mare este și nevoia de a o justifica pentru a ne păstra senzația de decență și stimă de sine. întrucât victimele noastre merită ceea ce primesc, le urâm și mai mult decât le uram înainte să le facem rău, lucru care, la rândul său, ne face să le provocăm și mai multă durere.

Experimentele au confirmat în mod repetat acest mecanism. într-un experiment condus de Keith Davis și Edward Jones, studenții observau un alt student care era intervievat, iar apoi, acționând pe baza instrucțiunilor primite de la cercetători, trebuiau să îi raporteze studentului-țintă că îl consideră superficial, nedemn de încredere și plicticos. Ca rezultat al acestei evaluări destul de dure, participanții reușeau să se autoconvingă că victima chiar le merita critica și o considerau mai puțin plăcută decât înainte să îi rănească sentimentele. Ei își schimbau optica chiar dacă știau că celălalt

student nu făcuse nimic ca să le merite critica și că doar urmau instrucțiunile cercetătorilor.[7]

Să fie toți făptași în aceeași măsură? Nu; nu toată lumea simte nevoia să reducă disonanța denigrând victima. Cine vă imaginați că va da, cel mai probabil, vina pe victimă: făptașii care au o impresie bună despre ei înșiși și o stimă de sine ridicată sau cei nesiguri pe ei și cu o stimă de sine scăzută? Teoria disonanței prezice că vor fi cei din primul grup. Pentru oamenii cărora le lipsește stima de sine, faptul de a-i trata pe alții urât sau de face ce le spun alții fără să comenteze nu este extraordinar de disonant cu imaginea pe care o au despre sine. în plus, există o probabilitate mai mare ca aceștia să se autode-precieze și să fie modești, pentru că nu se consideră persoane speciale. Persoanele care au cea mai bună părere despre sine sunt, de fapt, cele care, atunci când produc durere altora, trebuie să se convingă pe sine că cealaltă persoană este un șobolan ordinar. Pentru că tipii nemaipomeniți, ca mine, nu rănesc oameni nevinovați, înseamnă că respectivul trebuie să fi meritat fiecare lucru urât pe care i l-am făcut. Un experiment făcut de David Glass a confirmat această predicție: cu cât stima de sine a făptașului este mai mare, cu atât își denigrează mai mult victimele.[8]

Sunt oare toate victimele asemănătoare în ochii făptașilor? Nu; diferă în funcție de gradul de neajutorare. Să spunem că ești un pușcaș marin care se luptă corp la corp cu un inamic. 11 omori. Simți disonanță? Probabil că nu. Experiența probabil că va fi neplăcută, dar nu generează disonanță și nu necesită justificare suplimentară: „Era care pe care... Am ucis un dușman... Luptăm ca să câștigăm... N-am avut de ales. Dar acum să presupunem că te afli într-o misiune în care trebuie să arunci bombe incendiare asupra unei case despre care ți se spune că adăpostește trupe inamice. Tu și echipa ta distrugeți casa și apoi descoperiți că ați aruncat în aer o casă plină de bătrâni, copii și femei. în astfel de împrejurări, majoritatea soldaților vor încerca să găsească autojustificări suplimentare pentru a reduce disonanța pe care o simt în legătură cu uciderea civililor nevinovați, cea mai des întâlnită fiind denigrarea și dezumanizarea victimelor: „Tâmpiții naibii! Ce căutau acolo.? Probabil că ajutau

inamicul... Toți oamenii ăia sunt niște gândaci, sunt subumani". Sau, după cum a spus generalul William Westmoreland într-o replică celebră, vorbind despre numărul mare de victime civile ale Războiului din Vietnam: „Orientalii nu prețuiesc viața la fel de mult ca occidentalii. Viața este din belșug. Viața este ieftină în Orient".[9]

Prin urmare, teoria disonanței ar prezice că, atunci când victimele sunt înarmate și capabile de ripostă, făptașii vor simți mai puțin nevoia de a reduce disonanța prin înjosirea victimelor decât atunci când victimele sunt neajutorate, într-un experiment efectuat de Ellen Berscheid și colaboratorii săi, participanții au fost facuți să creadă că vor induce unei alte persoane un șoc electric dureros ca parte a unui test despre învățare. Jumătate dintre au fost informați că mai târziu rolurile vor fi inversate, astfel încât victimele urmau să se afle în poziția de a se revanșa. După cum se așteptau, singurii participând care-și denigrau victimele erau cei care considerau că victimele sunt neajutorate și că nu vor putea răspunde cu aceeași monedă.[10] Aceasta a fost exact situația celor care au participat în experimentul despre obediență realizat de Stanley Milgram, în 1963. Mulți dintre cei care s-au supus comenzilor experimentatorilor de a induce unui „elev" șocuri electrice pe care le considerau periculoase își justificau acțiunile dând vina pe victimă. După cum a spus Milgram: „Mulți subiecți își desconsideră cu asprime victima, *ca o consecință* a acțiunilor întreprinse împotriva acesteia. Comentarii de genul «Era atât de prost și de încăpățânat, că merita să fie electrocutat» erau la ordinea zilei. După ce acționaseră împotriva victimei, subiecții simțeau nevoia să o vadă ca pe o persoană lipsită de valoare, a cărei pedepsire fusese inevitabilă din cauza deficiențelor sale de intelect și de caracter".[11]

Implicațiile acestor studii sunt de rău augur: combină făptași care au o stimă de sine foarte ridicată cu victime neajutorate și vei obține o rețetă pentru escaladarea brutalității. Această brutalitate nu se rezumă la brute - sadici sau psiho-pați. Poate fi comisă, așa cum se întâmplă de obicei, de oameni obișnuiți, oameni care au copii și parteneri pe care îi iubesc, oameni „civilizați" care se bucură de muzică și mâncare, de făcut dragoste și de bârfe, ca oricine

altcineva. Aceasta este una dintre descoperirile cel mai bine documentate din psihologia socială, dar este și cel mai dificil de acceptat de către majoritatea oamenilor, din cauza disonanței enorme pe care o produce: „Ce am eu în comun cu cei care comit crime și torturează?" Este mult mai încurajator să credem că aceștia sunt niște oameni răi și gata.[12] Nu îndrăznim să acceptăm nicio frântură din umanitatea lor, pentru că s-ar putea să ne oblige să ne confruntăm cu adevărul enunțat de Pogo: „Am întâlnit inamicul și inamicul suntem noi".

Pe de altă parte, dacă făptașii se află printre noi, mulți oameni vor reduce disonanța luându-le apărarea sau minimalizând gravitatea sau ilegalitatea acțiunilor acestora, făcând orice pentru ca acțiunile lor să pară fundamental diferite față de faptele inamicului. De exemplu, tortura este o faptă pe care numai indivizi malefici precum Idi Amin sau Saddam Hussein o comit. Dar, așa cum a arătat John Conroy în *Unspeakable Acts, Ordinary People,* interogatorii din țări nedemocratic n-au fost singurii care au încălcat interdicțiile din Convenți de la Geneva împotriva „atingerii[or] aduse vieții și integrității corporale, mai ales omorul sub toate formele, mutilările, cruzimile, torturile și chinurile .... [și] atingerilfor] aduse demnității persoanelor, în special tratamente umilitoare și înjositoare". Când a investigat cazuri documentate de abuz împotriva prizonierilor, Conroy a descoperit că aproape toate oficialitățile militare sau de poliție intervievate, indiferent că erau britanici, sud-africani, israelieni sau americani, își justificau practicile spunând că, de fapt, tortura noastră nu este niciodată la fel de drastică sau de letală ca tortura lor:

Bruce Moore-King [din Africa de Sud] mi-a spus că atunci când tortura cu șocuri electrice nu le aplica organelor genitale, cum obișnuiesc alți torționari. . . Hugo Garcia mi-a spus că torționarii argentinieni erau mult mai răi decât cei din Uruguay. Omri Kochva m-a asigurat că oamenii batalionului din Natal nu se coborâseră niciodată la nivelul americanilor în Vietnam... Britanicii se mângâ-iau cu raționalizarea potrivit căreia metodele lor erau un nimic în comparație cu suferința provocată de IRA. Israe-lienii afirmă cu

regularitate că metodele lor pălesc în comparație cu tortura aplicată de statele arabe.[13]

în urma episodului Abu Ghraib, anchetatori imparțiali au scos la iveală faptul că interogatorii americani și aliații lor folosiseră privarea de somn, izolarea prelungită, tortura cu apă, umilirea sexuală, hipotermia indusă, bătaia și alte metode brutale asupra suspecților de terorism - nu numai la Abu Ghraib, dar și la Guantanamo Bay și la diferite baze secrete din alte țări. Cum să reducem disonanța cauzată de informația că și America a încălcat în mod sistematic Convenția de la Geneva? Un mod este să spunem că noi nu facem așa ceva, că nu este tortură. „Noi nu torturăm", a spus George Bush când dovezile i-au fost puse în față. „Folosim un set alternativ de proceduri." O a doua modalitate de a reduce disonanța este să pretindem că dacă noi chiar am torturat pe cineva, atunci este vorba despre un act justificat. Deținuții de la Abu Ghraib și-o meritau din plin, a spus senatorul James Inhofe (republican, Oklahoma), pentru că „sunt criminali, sunt teroriști, sunt insurgenți. Mulți dintre ei probabil că au mâinile mânjite cu sânge american". Părea să nu aibă nicio idee că majoritatea deținuților fuseseră reținuți pentru motive arbitrare sau pentru delicte minore, și niciunul dintre ei nu fusese pus oficial sub acuzare. în plus de asta, mai mulți ofițeri de contrainfor-mații au spus Comitetului Internațional al Crucii Roșii că între 70 și 90 de procente dintre deținuții irakieni fuseseră arestați din greșeală.[14]

Justificarea universală pentru tortură este scuza bombei cu ceas. După cum a scris editorialistul Charles Krauthammer: „Un terorist a pus o bombă nucleară la New York. Va exploda într-o oră. Un milion de oameni sunt pe cale să moară. Capturezi teroristul, care știe unde se află bomba. Nu vorbește. întrebare: în condițiile în care ai chiar și cea mai mică bănuială că prin tortură vei putea obține informația care salvează un milion de vieți, îți este permis oare să faci așa ceva?" Da, spune Krauthammer - și nu numai că îți este permis, ci este datoria ta morală.[15] Nu ai timp să suni experții în domeniul Convenției de la Geneva ca să-i întrebi dacă se poate;

vei face tot ce îți stă în putință ca să îl forțezi pe terorist să-ți spună unde se află bomba.

Sunt puțini cei care neagă faptul că această formă de justificare a torturii ar fi rezonabilă în astfel de circumstanțe. Necazul este că aceste circumstanțe apar foarte rar, astfel încă scuza „salvării de vieți" începe să fie folosită și atunci când ni există nicio bombă care ticăie. într-o vizită în Germania, Secretarul de Stat Condoleezza Rice, bombardată fiind cu proteste din partea liderilor europeni în legătură cu utilizarea torturii de către americani asupra suspecților deținuți în închisori secrete, a negat utilizarea oricărui fel de tortură. Apoi a adăugat că cei care o criticau ar fi trebuit să-și dea seama că interogarea acelor suspecți produsese informații care „au oprit atacuri teroriste și au salvat vieți nevinovate -atât în Europa cât și în Statele Unite".[16] Nu părea preocupată de faptul că acele interogatorii distruseseră vieți nevinovate. Rice a recunoscut că „s-au făcut greșeli" când Statele Unite răpise un cetățean german nevinovat, suspect de terorism, și îl supusese timp de cinci luni unui tratament dur și umilitor.

Dacă justificăm tortura în cazuri rare, este mai ușor s-o justificăm în altele: hai să-1 torturăm nu numai pe ticălosul care sigur știe unde este bomba, dar și pe celălalt ticălos, care *ar putea* știi unde este bomba, și pe acest ticălos, care ar putea avea informații generale folositoare în următorii cinci ani; și pe tipul acesta, care ar putea fi un ticălos - dar încă nu suntem siguri. William Schulz, director al Amnesty International, a atras atenția că, potrivit unor organizații israeliene, palestiniene și internaționale pentru drepturile omului, între 1987 și 1993 israelienii au folosit metode care constituiau tortură. „Deși inițial au fost justificate de nevoia găsirii «bombei cu ceas»", a spus el, „folosirea acestor metode de tortură a devenit o rutină."[17] Un sergent din Divizia 82 Aeropurtată a descris cum s-a desfășurat acest proces în privința deținuților irakieni:

în cazarmă, ni se spunea „maniacii ucigași". . . . Atunci când îi primeam [pe deținuți], era ca un joc: cât de departe poți să mergi cu unul dintre ei înainte să leșine sau să cadă din picioare. De la poziții

epuizante, de la privare de somn timp de două zile, până la a-i ține fără mâncare, apă - orice ce-ți trecea prin minte. . . . Cei de la contrainformații ne spuneau că deținuții erau răi, dar câteodată greșeau.[18]

„Câteodată greșeau”, spune sergentul, și cu toate acestea i-am tratat pe toți la fel.

Dezbaterea din jurul torturii s-a concentrat, așa cum trebuia, asupra legalității, moralității și utilității sale. Ca psihologi sociali, vrem să adăugăm încă o dimensiune: efectul exercitat de tortură asupra făptașului și asupra cetățenilor obișnuiți care o acceptă. Majoritatea oamenilor vor să creadă că guvernul lor lucrează pentru ei, că știe ce face și că face lucruri bune. Prin urmare, dacă guvernul nostru decide că tortura este necesară în războiul împotriva terorismului, majoritatea cetățenilor, pentru a evita disonanța, vor fi de acord. Și totuși, în timp, așa ajunge să se deteriorează conștiința morală a unei națiuni. îndată ce poporul face un pas în josul piramidei, în direcția justificării abuzurilor și torturii, pornește pe calea împietririi inimii și a minții în moduri care s-ar putea să nu mai poată fi rectificate niciodată. Patriotismul lipsit de spirit critic - de tipul celui care reduce disonanța cauzată de informația că guvernul a făcut ceva imoral sau ilegal - netezește drumul care coboară din vârful piramidei.

Odată ce făptașul a decis să o ia pe un anumit drum, el sau ea își va justifica decizia așa încât să evite orice conflict între afirmațiiile „Noi suntem băieții buni” și „Facem niște lucruri îngrozitoare”. Chiar și cei mai îngrozitori indivizi se consideră băieți buni. în cei 4 ani cât a durat procesul său pentru crime de război, pentru crime împotriva umanității și genocid, Slobodan Miloșevici, „Măcelarul Balcanilor”, și-a justificat politica de epurare etnică ce a dus la moartea a 200.000 de croați, bosniaci, musulmani și albanezi. Acesta repeta la proces că nu este răspunzător de moartea lor; sârbii fuseseră victime ale propagandei musulmane. Războiul este război; el era răspunzător doar de agresiunea pe care *ei o* comiseseră împotriva sârbilor nevinovați. Riccardo Orizio a intervievat alți

șapte dictatori, inclusiv pe Idi Amin, Jean-Claude „Baby Doc” Duvalier, Mira Markovici („Vrăjitoarea roșie”, soția lui Miloșevici) și Jean-Bédel Bokassa din Republica Africană Centrală (numit de popor Căpcăunul din Berengo). Fiecare dintre ei a pretins că tot ce făcuse - torturarea sau uciderea oponenților, blocarea alegerilor libere, înfometarea cetățenilor, jefuirea bogățiilor nației, lansarea de războaie care au rezultat în genocid - fusese spre binele țării. Alternativa, susțineau ei, era haosul, anarhia și vărsarea de sânge. Departe de a se considera despoți, aceștia se credeau patrioți care se sacrificaseră.[19] „Gradul de disonanță cognitivă de care sunt capabili oamenii care își oprimă poporul din dragoste pentru el”, a scris Louis

Menard, „este rezumat într-un afiș pus de Baby Doc Duvalier în Haiti. Pe el scria «Aș vrea să stau înaintea tribunalului istoriei ca persoana care a întemeiat în mod ireversibil democrația în Haiti.» Era semnat «Jean-Claude Duvalier, președinte pe viață».[20]

Dacă justificarea dictată de binele țării nu este de ajuns, avem întotdeauna la îndemână o metodă mereu populară de reducere a disonanței: „Ei au început”. Chiar și Hitler a afirmat că ei au început - „ei” fiind națiunile triumfătoare din Primul Război Mondial, care umiliseră Germania prin Tratatul de la Versailles, și „paraziții” evrei care subminau Germania din interior. întrebarea este cât de mult vrei să te întorci în urmă pentru a arăta că celălalt a început? Așa cum sugerează exemplul nostru inițial referitor la criza ostaticilor din Iran, victimele au memorie lungă și pot recurge la episoade reale sau imaginare din trecutul recent sau îndepărtat pentru a-și justifica dorința de a reacționa în prezent. De exemplu, în secolele de război dintre creștini și musulmani, câteodată mocnit și câteodată în erupție, cine sunt făptașii și cine sunt victimele? Nu există un răspuns simplu, dar să examinăm modul în care fiecare dintre părți și-a justificat acțiunile.

Atunci când, după 11 septembrie, George Bush a anunțat că lansează o cruciadă împotriva terorismului, majoritatea americanilor au primit această metaforă cu brațele deschise, în Occident,

cuvântul *cruciadă* are conotații pozitive, asociate cu băieții buni - gândiți-vă la cruciadele evanghelistului Billy Graham; la Crusaders, echipa de fotbal american de la Holy Cross; și, desigur, la Batman și Robin, Cruciații în pelerină. Cruciadele reale din Orientul Mijlociu au început cu peste 1000 de ani în urmă și s-au sfârșit spre finalul secolului al xm-lea; ar putea să fie ceva mai „în trecut" de atât? Nu pentru majoritatea musulmanilor, care s-au înfuriat și s-au alarmat când l-au auzit pe Bush folosind acest termen. Pentru ei, Cru-ciadele au creat sentimente de persecuție și de victimizare care persistă și astăzi. Prima cruciadă, cea din 1095, în care creștinii au capturat Ierusalimul controlat de musulmani și au măcelărit fără milă aproape toți locuitorii, putea la fel de bine să se fi întâmplat luna trecută, atât de viu este acest episod în memoria colectivă.

Cruciadele le-au acordat creștinilor europeni permisiunea de a masacra sute de mii de „necredincioși" musulmani. (Mii de evrei au fost și ei măcelăriți în timpul marșului pelerinilor prin Europa spre Ierusalim, motiv pentru care unii istorici evrei numesc Cruciadele „primul Holocaust".) Din perspectiva Occidentului, Cruciadele au fost evenimente nefericite, dar, ca orice războaie, au produs beneficii peste tot; de exemplu, Cruciadele au deschis drumul acordurilor culturale și comerciale dintre Occidentul creștin și Orientul musulman. Unele cărți merg până la a susține că creștinii nu faceau decât să se apere pe ei înșiși și propriile interese față de războaiele sfinte care motivaseră invazia musulmană a țărilor anterior creștine. De exemplu, pe coperta cărții lui Robert Spencer, *The Politically Incorrect Guide to Islatn (and the Crusades),* stă scris: „Cruciadele au fost războaie de apărare. Prin urmare, nu noi am fost răufăcătorii, așa cum cred mulți musulmani. Noi am fost victimele.

Cine au fost victimele? Depinde câți ani, decenii sau secole punem la socoteală. Spre mijlocul secolului al x-lea, cu peste un secol înainte de începutul Cruciadelor, jumătate din lumea creștină fusese cucerită de armate formate din arabi musulmani: orașul Ierusalim și țările în care creștinismul dominase secole întregi, inclusiv Egiptul, Sicilia, Spania și Turcia. în 1095, Papa Urban al ii-lea a chemat

aristocrația franceză la un război sfânt împotriva tuturor musulmanilor. Un pelerinaj pentru recucerirea Ierusalimului ar oferi europenilor ocazia să-și extindă rutele comerciale; ar organiza aristocrația războinică nou îmbogățită, ar mobiliza țărănimea ca forță unificată și ar uni lumea creștină, care fusese scindată în facțiuni răsăritene și romane. Papa și-a asigurat forțele armate că uciderea unui musulman era un act de penitență creștină. Oricine cădea în luptă - a promis Papa - va evita mii de ani de chinuri în purgatoriu și va ajunge direct în rai. Vă sună cunoscut acest stimulent generator de martiri care să moară pentru o cauză? Are toate elementele, în afară de fecioare.

Prima Cruciadă a fost un enorm succes economic pentru creștinii europeni; în mod inevitabil, i-a provocat pe musulmani să organizeze un răspuns. Spre finalul secolului al xn-lea, generalul musulman Saladin recucerise Ierusalimul și recuperase aproape toate statele ocupate de cruciați. (Saladin a semnat un tratat de pace cu regele Richard I al Angliei, în 1192.) Deci Cruciadele brutale și sângeroase au fost precedate și urmate de cuceriri musulmane. Cine a început?

în mod asemănător, luptele necruțătoare dintre israelieni și arabi au și ele litania lor de cauze inițiale. La 12 iulie 2006, militanți ai Hezbollah au răpit doi rezerviști israelieni, Ehud Goldwasser și Eldad Regev. Israelul a răspuns lansând rachete în zonele libaneze controlate de Hezbollah și ucigând mulți civili. Referindu-se la răzbunările care au urmat de ambele părți, istoricul Timothy Garton Ash a scris: „Când și unde a început acest război?” La 12 iulie sau cu o lună înainte, când israelienii au ucis șapte civili palestinieni? în luna ianuarie a acelui an, când Hamas câștigase alegerile palestiniene? în 1982, când Israelul a invadat Libanul? în 1979, la revoluția fundamentalistă din Iran? în 1948, la crearea statului Israel? Răspunsul oferit de Ash la întrebarea „Ce anume l-a pornit?” este antisemitismul virulent al europenilor din secolele al xix-lea și al xx-lea, care a inclus pogromurile rusești, gloatele de francezi care strigau „Jos evreii!” la procesul căpitanului Alfred Dreyfus și Holocaustul. în opinia sa, „respingerea europeană radicală” a

evreilor a produs forțele care au motivat sionismul, emigrația evreiască în Palestina și crearea statului Israel:

în timp ce criticăm modul în care forțele israeliene ucid civili libanezi și monitori ONU în numele eliberării lui Goldwasser . . trebuie să ne aducem aminte că, foarte probabil, toate aceste lucruri nu s-ar fi întâmplat dacă acum câteva decenii unii europeni nu ar fi încercat să radă pe oricine numit Goldwasser din Europa - dacă nu și de pe fața pământului.[21]

Iar Ash plasează începutul cu doar două secole în urmă. Alții îl plasează cu două milenii în urmă.

Odată ce oamenii se dedică unei opinii despre „cine a început" indiferent ce anume - o ceartă de familie sau un conflict internațional -, ajung să fie mai puțin capabili de a accepta informații disonante cu poziția adoptată. Odată ce au decis cine este făptașul și cine este victima, capacitatea lor de a manifesta empatie față de celălalt se diminuează și chiar dispare. La câte controverse ați participat în care să se ajungă la întrebări de genul «Dar ce putem spune despre...?»"

în secunda în care descrii atrocitățile comise de una dintre părți, cineva va protesta: „Dar ce putem spune despre atrocitățile comise de partea cealaltă?"

înțelegem cu toții de ce victimele vor să reacționeze. Dar de multe ori reacția îl face pe făptașul inițial să minimalizeze gravitatea și pagubele acțiunilor taberei sale și, de asemenea, să se erijeze în victimă, punând în mișcare un ciclu de opresiune și răzbunare. „Fiecare revoluție reușită", observă istoricul Barbara Tuchman, „se învește mântează în timp în mantia tiranului pe care l-a răsturnat" De ce nu? învingătorii, fostele victime, se simt îndreptățiți să procedeze astfel.

Adevăr si reconciliere

în varianta noastră preferată a unei parabole buddhiste, un grup de călugări se întorc la mănăstire dintr-un pelerinaj lung. Traversează

munți înalți și văi adânci, până când, într-o zi, ajung la un râu învolburat, iar pe mal stă o tânără frumoasă. Ea se duce la cel mai vârstnic călugăr și-i spune: „Iartă-mi îndrăzneala, Roshi, dar aș putea să te rog să mă treci râul? Nu știu să înot, iar dacă rămân aici sau încerc să trec singură, voi pieri negreșit”. Călugărul îi zâmbește cu căldură și spune: „Sigur că te ajut”. O ia în brațe și o trece râul. Pe partea cealaltă, o pune jos cu blândețe. Ea îi mulțumește și pleacă în drumul ei, iar călugării își continuă călătoria.

După încă cinci zile de drum greu, călugării ajung la mănăstirea lor și, în cliap în care se văd acolo, toți sar furioși pe călugărul bătrân. „Cum ai putut face așa ceva?” îl admonestează ei. „Ți-ai încălcat legământul - ai atins-o pe femeia aceea!”

Vârstnicul răspunde: „Eu doar am cărat-o peste râu. Voi o cărați de cinci zile”.

Călugării au cărat femeia în inimă vreme de cinci zile; unii făptași și unele victime își cară povara de vinovăție, mâhnire, furie și răzbunare ani de zile. De ce este nevoie pentru a scăpa de o astfel de povară? Oricine a încercat să intervină între partenerii unui cuplu sau între națiuni aflate în conflict știe cât de dificil și de dureros este pentru ambele părți să renunțe la autojustificare, mai ales după ani întregi de certuri, de apărare a propriei poziții și de alunecare în josul piramidei, departe de orice compromis și teren comun. Mediatorii și negociatorii au, prin urmare, două sarcini dificile: să le ceară făptașilor să recunoască și să regrete ce au făcut; să le ceară victimelor să renunțe la impulsul de a se răzbuna, ajutându-le totodată să simtă că li se admite răul suferit.

De exemplu, în munca lor centrată pe cupluri căsătorite în care unul dintre parteneri l-a rănit adânc sau l-a înșelat pe celălalt, psihologii clinici Andrew Christensen și Neil Jacobson au descris trei căi de ieșire din impasul emoțional. în prima variantă, făptașul își lasă deoparte propriile sentimente și, realizând faptul că furia victimei ascunde o suferință enormă, răspunde la acea suferință cu remușcări sincere și își cere iertare. în a doua, victima renunță la acuzațiile furioase repetate - din moment ce s-a făcut deja înțeleasă

- și exprimă mai degrabă durere decât furie, o reacție care ar putea să-l facă pe făptaș mai degrabă empatic și protector, decât defensiv. „Oricare dintre aceste acțiuni, întreprinse în mod unilateral, sunt dificile, dacă nu imposibile, pentru majoritatea oamenilor”, spun Christensen și Jacobson.[22] A treia cale, sugerează ei, este cea mai dificilă, dar oferă cele mai mari speranțe pentru rezolvarea pe termen lung a conflictului. Ambele părți renunță la autojustificare și cad de acord asupra pașilor care trebuie făcuți împreună pentru a merge mai departe. Dacă numai făptașul își cere iertare și încearcă să își răscumpere greșeala, acest gest ar putea fi făcut într-un mod nesincer sau care nu aduce alinare victimei. Iar dacă numai victima iartă, atunci făptașul ar putea să nu aibă nicio motivație să se schimbe și e posibil să se poarte, în continuare, într-un mod nedrept sau lipsit de sensibilitate.[23]

Christensen și Jacobson se refereau la două persoane aflate în conflict. Dar, din punctul nostru de vedere, analiza lor se aplică și la conflicte de grup, unde a treia variantă nu este doar cea mai bună cale, ci singura. în Africa de Sud, sfârșitul apartheidului ar fi putut foarte bine să lase în urmă o moștenire de furie autojustificată de partea albilor care sprijiniseră status quo-ul și privilegiile furnizate de acesta și, totodată, o furie autojustificată din partea persoanelor de culoare care-i fuseseră victime. A fost nevoie de curajul unui alb, Frederik de Klerk, și al unui bărbat de culoare, Nelson Mandela, pentru a evita baia de sânge care a urmat multor revoluții și pentru a crea condițiile care au permis țării lor să se îndrepte către democrație.

>

De Klerk, ales președinte în 1989, știa că o revoluție violentă era aproape inevitabilă. Lupta împotriva apartheidului escalada; sancțiunile impuse de alte țări aveau un impact semnificativ asupra economiei naționale; suporterii Congresului Național African, care era interzis, deveneau din ce în ce mai violenți, ucigând și torturând oameni pe care îi credeau colaboratori ai regimului alb. De Klerk putea să strângă lațul instituind politici și mai represive, în speranța

disperată că va menține puterea albă. în loc de asta, a revocat interdicția aplicată CNA-ului și l-a eliberat pe Mandela din închisoare, unde stătuse douăzeci și șapte de ani. Cât despre Mandela, acesta s-ar fi putut lăsa mistuit de furie; putea să iasă din închisoare hotărât să se răzbune, ceea ce mulți ar fi considerat drept o cale legitimă de acțiune. în schimb, a renunțat la furie de dragul țelului căruia își dedicase întreaga viață. „Dacă vrei să faci pace cu dușmanul, trebuie să lucrezi împreună cu dușmanul", a spus Mandela. „Atunci devine partenerul tău." în 1993, cei doi au împărțit Premiul Nobel Pentru Pace, iar în anul următor, Mandela a fost ales președinte al Africii de Sud.

Practic, primul act al noii democrații a fost instituirea Comisiei de Adevăr și Reconciliere, prezidată de arhiepiscopul Desmond Tutu. (S-au mai creat alte trei comisii, pentru încălcări ale drepturilor omului, pentru despăgubire și pentru reabilitare.) Scopul CAR-ului a fost să ofere victimelor brutalității un forum în care să li se asculte mărturiile și să li se facă dreptate, în care să se reconstruiască demnitatea și sentimen tul de dreptate și să-și poată exprima plângerile chiar în pr< zența făptașilor. în schimbul amnistiei, făptașii trebuiau s renunțe la negarea vinovăției, la evaziuni și la autojustificări și să recunoască răul făcut, inclusiv torturile și crimele. Comisia a pus accent pe „nevoia de înțelegere și nu de răzbunare, pe nevoia de despăgubire și nu de represalii, pe nevoia de *ubuntu* [omenie față de ceilalți] și nu de victimizare".

Țelurile CAR-ului erau înălțătoare, chiar dacă nu au fost complet onorate în practică. Comisia a cauzat nemulțumiri, batjocură, proteste și furie. Multe victime de culoare ale apartheidului, precum familia activistului Steven Biko, asasinat în închisoare, erau înfuriate de prevederile care acordau amnistie făptașilor. Mulți făptași albi nu și-au cerut iertare în vreun mod care să se apropie măcar de vreun sentiment de remuș-care, iar pe mulți susținători ai apartheidului nu îi interesa să asculte transmisiunile cu mărturisirile celor care gândeau ca ei. Africa de Sud nu a devenit nici pe departe un paradis; se confruntă în continuare cu sărăcie și cu o rată mare de delinc-vență. Cu toate astea, a evitat o baie de sânge. Atunci

când psihologul Solomon Schimmel a mers acolo și a intervievat oameni de toate categoriile politice și culturale pentru cartea sa despre victimele nedreptății și atrocităților, s-a așteptat să îi audă descriindu-și furia și dorința de răzbunare. „Ce m-a impresionat în general”, a raportat el, „a fost lipsa remarcabilă de ranchiună și ură fățișe între cei de culoare și albi, precum și efortul concertat de a crea o societate în care armonia rasială și dreptatea economică să triumfe”.[24]

înțelegerea fără răzbunare și reparația fără represalii nu sunt posibile dacă nu suntem dispuși să încetăm să ne justificăm poziția. La mulți ani după Războiul din Vietnam, veteranul William Broyles Jr. a revenit în Vietnam pentru a face pace cu propriile sentimente legate de ororile pe care le văzuse și le comisese acolo. S-a dus, a spus el, pentru că a vrut să-și întâlnească foștii inamici „ca oameni și nu ca simple abstracțiuni”. într-un sătuc unde fusese o bază de pușcași marini a întâlnit o femeie care făcuse parte din Viet Cong. în timpul discuției cu aceasta, Broyles și-a dat seama că soțul ei fusese ucis exact în perioada în care el și oamenii săi se aflaseră în patrulă. „Eu și oamenii mei probabil că l-am omorât pe bărbatul tău”, i-a zis el. Ea l-a privit în ochi și a spus: „Asta a fost în război. Războiul s-a terminat acum. Viața merge înainte.” Mai târziu, Broyles a reflectat în legătură cu vizita sa de vindecare în Vietnam:

înainte, aveam coșmaruri. De când m-am întors din călătorie, nu mai am. Poate că acest lucru sună prea personal ca să vină în sprijinul unor concluzii mai generale, dar îmi spune că, pentru a sfârși un război, trebuie să te întorci la aceleași relații personale pe care le-ai fi avut cu oamenii înainte de acesta. în cele din urmă, faci pace. Nimic nu este constant în istorie.

Să admitem și să renunțăm

Un om bate cale lungă ca să se consulte cu cel mai înțelept maestru din țară. Când ajunge la el, omul îl întreabă: „înțeleptule, care este secretul unei vieți fericite?”

„Dreapta judecată”, răspunde maestrul.

„Dar, înțeleptule”, spune omul, „cum ajung la dreapta judecată?”

„Prin strâmba judecată”, spune maestrul.

în ziua de 26 ianuarie 2006, a avut loc un eveniment cultural uimitor: Oprah Winfrey a petrecut o întreagă emisiune cerân-du-și scuze pentru o greșeală. Oprah îl promovase pe James Frey și autoproclamatele sale memorii despre dependența de droguri și recuperare, *A Million Little Pieces* - promovare care îi adusese vânzări de milioane de exemplare. La 8 ianuarie, The Smoking Gun, o pagină de internet care facea investigații, a arătat că Frey inventase părți bune din poveste și înflorise enorm altele. Prima reacție a lui Oprah, când a fost pusă în fața informației disonante - „L-am susținut și l-am lăudat pe tipul ăsta, iar acum s-a dovedit că m-a mințit și m-a înșelat” - a fost să facă ce am fi tentați să facem cu toții: a continuat să îl susțină pe respectivul, să-și înăbușe senzația că a fost trasă pe sfoară. în consecință, când Larry King l-a intervievat pe Frey după apariția raportului emis de The Smoking Gun, Oprah a

sunat în timpul emisiunii și și-a justificat sprijinul acordat lui Frey: „Mesajul esențial de răscumpărare din memoriile lui Frey încă rezonează în mintea mea”, a spus ea, „și știu că rezonează în mintea a milioane de oameni.” în plus, a adăugat ea, dacă s-au făcut greșeli, au fost făcute de editură; ea și producătorii ei se bazaseră pe editură, care spusese că aceasta nu era o carte de ficțiune.

Iat-o pe Oprah în vârful piramidei morale, făcând primul pas în direcția menținerii sprijinului ei față de Frey. Și totuși, în loc să continue să-și justifice decizia, alunecând și mai mult în josul piramidei, pretinzând că „e vina editurii” sau că „producătorii mei sunt de vină” sau că „adevărul emoțional al acestei cărți este mai adevărat decât adevărul adevărat” sau alte manevre de transfer al răspunderii, atât de frecvent întâlnite în cultura noastră actuală, Oprah a pus frână. Poate că s-a răzgândit de una singură; poate că producătorii au tras-o de pe marginea prăpastiei, spunându-i că, susținându-1 pe Frey, nu își ajută deloc reputația. Dar, indiferent dacă Oprah și-a ascultat propria conștiință sau pe producătorii ei, următoare? decizie a fost în mod clar a ei. Iar acea decizie a facut-o u simbol al asumării răspunderii pentru o greșeală și al corectă rii greșelii comise într-un mod direct, fără bâlbe. L-a adus pe Frey în emisiune și a început direct prin a-și cere iertare pentru telefonul pe care îl dăduse la Larry King. „Regret acel telefon”, a spus ea publicului. „Am făcut o greșeală și am lăsat impresia că adevărul nu contează. Regret sincer acel lucru, pentru că nu asta cred. Am sunat pentru că am iubit mesajul acestei cărți - la acel moment - și în fiecare zi citeam e-mail după e-mail de la foarte mulți oameni care au găsit inspirație în ea. Și trebuie să spun că am lăsat asta să-mi întunece judecata. Așa că mă adresez tuturor celor care mi-au adus în vedere adevărul: aveți absolută dreptate.”[1]

S-a întors spre Frey și a continuat: „îmi vine greu să vorbesc cu tine, pentru că mă simt înșelată. . . . Am fost pusă într-o situație stânjenitoare, dar acum am sentimentul că ne-ai înșelat pe toți.” Mai târziu, în program, i-a spus lui Richard Cohen - un editorialist de la *Washington Post,* care îl făcuse pe Frey mincinos și spusese despre Oprah că „se înșală” și se „amăgește” singură - că a fost impresionată de ce a spus acesta pentru că „în anumite situații critica poate fi de ajutor, așa că mulțumesc foarte mult. Tu ai avut dreptate și eu m-am înșelat”. *Tu ai avut dreptate și eu m-am înșelat?* De câte ori au auzit americanii această frază melodioasă de la soți sau de la părinți, ca să nu mai vorbim de oameni de televiziune, comentatori sau politicieni? Cohen practic a trebuit să se ducă să se așeze undeva ca să-și revină. „Anul este încă la început”, i-a spus

el lui Oprah, „dar eu te numesc de pe acum omul anului pentru :ă ai luat atitudine și ai spus că ai greșit. Este nevoie de mult :uraj pentru asta, de acord? Eu n-am făcut așa ceva niciodată.”

Pe toată durata emisiunii, Oprah nu l-a slăbit deloc pe Frey. Frey tot încerca să-și justifice acțiunile spunând: „Cred că am făcut multe greșeli când am scris cartea și când am promovat-o”. Oprah a explodat. I-a amintit că ea făcuse greșeli, atunci când îl sunase pe Larry King, „lăsând impresia că adevărul nu contează”; dar el mințise. „Crezi că ai mințit sau crezi că ai făcut o greșeală?” a întrebat ea. Frey a spus șovăitor: „Cred că amândouă”.

Frey: Eu sunt de părere că am venit aici și am fost cin

stit cu tine. Practic, am recunoscut că am...

Winfrey: Mințit.

Către finalul emisiunii, editorialistul de la *New York Times,* Frank Rich, a apărut acolo ca să i se alăture lui Richard Cohen, lăudând-o pe Oprah pentru că luase atitudine, că luase apărarea cărților care nu distorsionează adevărul pentru a face vânzare. „Cel mai greu este să recunoști că ai făcut o greșeală”, a spus el. Oprah i-a zis că nu vrea să fie lăudată. „N-a fost chiar așa de greu”, a adăugat ea.

* * *

Câteodată, așa cum am constatat pe tot cuprinsul cărții, chiar este greu. Așa a fost pentru Linda Ross, psihoterapeuta care folosise terapia amintirilor recuperate până când a realizat cât de mult se înșelase; pentru Grace, ale cărei amintiri recuperate îi afectaseră familia vreme de mai mulți ani; pentru Thomas Vanes, procurorul care aflase că un om condamnat pentru viol, care stătuse douăzeci de ani în închisoare, era nevinovat; pentru cuplurile și liderii politici care reușesc să rupă cercul vicios al furiei și represaliilor. Iar cel mai greu le vine celor care au făcut greșeli care au costat vieți, mai ales viețile prietenilor și colegilor dragi.

Desigur, N. Wayne Hale Jr. știe la ce ne referim. Hale a fost managerul responsabil cu lansările nașa în 2003, când șapte astronauți au murit în urma exploziei navetei spațiale Columbia. într-un e-mail public către echipa navetei spațiale, Hale și-a asumat pe deplin răspunderea pentru dezastru:

Am avut ocazia și informația și nu le-am folosit. Nu știu ce ar spune o comisie de investigare sau un tribunal, dar eu mă consider condamnat de tribunalul conștiinței mele pentru că nu am prevenit dezastrul Columbia. Am putea discuta amănuntele: neatenția, incompetența, distragerile, lipsa de convingere, lipsa de înțelegere, lipsa de coloană vertebrală, lenea. De fapt, nu am înțeles ce mi s-a zis; nu am reacționat. Prin urmare, nu căutați în altă parte; eu sunt vinovat că am lăsat Columbia să se prăbușească.[2]

Acești indivizi curajoși ne duc drept în inima disonanței și a ironiei sale celei mai adânci: mintea vrea să se protejeze de durerea disonanței cu balsamul autojustificării; dar sufletul vrea să mărturisească. Pentru a reduce disonanța, cei mai mulți dintre noi irosim o cantitate enormă de energie mentală și fizică pentru a ne proteja și a ne întări stima de sine atunci când aceasta este copleșită de conștientizarea că am fost nesă-buiți, creduli, că am greșit, că ne-am lăsat corupți sau că, până la urmă, am fostoameni. Și totuși în majoritatea situațiilor tot acest consum de energie este surprinzător de inutil. Linda Ross este în continuare psihoterapeut; unul chiar mai bun. Thomas Vanes este în continuare un procuror de succes. Grace și-a recăpătat părinții. Wayne Hale a fost promovat manager al programului nașa pentru navetele spațiale la Johnson Space Center.

Să ne închipuim împreună, pentru un moment, cum te-ai simți dacă partenerul tău, copilul tău adolescent sau părinții tăi ar spune: „Vreau să-mi asum răspunderea pentru greșeala făcută; ne-am certat despre asta încontinuu, iar acum îmi dau seama că ai avut dreptate și că eu am greșit”. Sau dacă angajatorul tău ar începe o ședință spunând: „Vreau să aud absolut orice obiecție posibilă la această propunere înainte să o aplicăm - orice greșeală pe care am putea să

o facem”. Sau dacă un procuror ar ține o conferință de presă și ar spune: „Am făcut o greșeală groaznică. Nu am redeschis un caz în care au apărut dovezi noi care demonstrează că eu și biroul meu am trimis un om nevinovat la închisoare. îmi voi cere iertare, dar părerile de rău nu sunt de ajuns. Voi reevalua procedurile pentru a reduce probabilitatea de a mai condamna vreodată un om nevinovat”.

Ce sentiment ți-ar trezi acești oameni? Ți-ai pierde respectul pentru ei? Dacă sunt prieteni sau rude, probabil că te-ai simți ușurat și încântat. „Doamne, Harry a recunoscut că a făcut o greșeală! Ce tip generos!” Iar dacă sunt oameni cu meserii importante sau lideri politici, probabil că te-ai simți asigurat că te afli pe mâinile competente ale cuiva destul de matur ca să facă ce este corect, adică să învețe din greșeli. Ultimul președinte american care a spus țării sale că a comis o greșeală groaznică a fost John F. Kennedy, în 1961. El crezuse ce pretindeau consilierii săi militari și rapoartele cu informații greșite prezentate de aceștia, care îl asigurau că, de îndată ce americanii invadau Cuba prin Golful Porcilor, poporul s-ar fi răsculat, ușurat și fericit, și l-ar fi înlăturat pe Castro de la putere.

Invazia a fost un dezastru, dar Kennedy a învățat din asta. Și-a reorganizat sistemul de spionaj și a hotărât că nu va mai accepta fără analiză critică tot ce pretindeau consilierii lui militari. Aceste schimbări l-au ajutat să cârmească țara cu succes în criza rachetelor din Cuba. După fiascoul din Golful Porcilor, Kennedy a vorbit cu ziariștii și le-a spus: „Această administrație intenționează să își recunoască greșelile. Căci un înțelept a zis cândva: «O eroare nu devine greșeală decât atunci când refuzi să o corectezi».... Fără dezbatere, fără critică, nicio administrație și nicio țară nu poate să aibă succes - și nicio republică nu poate supraviețui”. Răspunderea ultimă pentru eșecul invaziei din Golful Porcilor, a spus el, „este a mea și numai a mea. Popularitatea lui Kennedy a atins noi culmi.

Vrem să auzim, ne *dorini din tot sufletul* să auzim: „Am dat-o în bară. O să fac tot ce pot ca să nu se mai întâmple”. Cei mai mulți dintre noi nu suntem impresionați atunci când un lider ne oferă o

recunoaștere a greșelilor asemănătoare doar la nivel superficial cu cea oferită de Kennedy, așa cum a făcut Ronald Reagan ca reacție la scandalul Iran-Contra; reacția sa ar putea fi exprimată pe scurt astfel: „Eu, personal, nu am greșit cu nimic, dar s-a întâmplat sub conducerea mea, așa că bine, hai să zicem că-mi asum răspunderea”.[3] Nu ține. Daniel Yankelovich, un cercetător foarte respectat specializat în sondaje de opinie, a raportat că, deși sondajele relevă că publicul are o lipsă de încredere necontenită în instituțiile noastre cele mai importante, imediat sub acest strat de cinism se află o „foame sinceră” de onestitate și integritate. „Oamenii vor organizații care funcționează transparent”, a spus el, „care prezintă lumii o față umană, care se ridică la standarde de comportament despre care au pretenția că le sunt specifice și care demonstrează că sunt dedicate societății în ansamblul ei.”[4]

Acea dorință adâncă de a vedea că autoritățile își admit greșelile, fără să se sustragă sau să ne arunce praf în ochi, se află la baza mișcării recente din sistemul de sănătate care încurajează doctorii și spitalele să-și recunoască și să își corecteze greșelile. (Vorbim despre greșeli obișnuite, despre erori umane, nu despre acte repetate de malpraxis, cauzate de incompetență.) în mod tradițional, desigur, majoritatea doctorilor au refuzat cu încăpățânare să-și recunoască greșelile de diagnostic, de procedură sau de tratament, pe motivul auto-justificat că acest lucru ar încuraja procesele de malpraxis. Aceștia se înșală. Studii efectuate în spitale din toată țara au demonstrat că pacienții intentează procese mai rar atunci când medicii își recunosc greșelile și își cer iertare pentru acestea, ca și atunci când sunt implementate schimbări astfel încât pacienții să nu mai pățească la fel. „Este foarte important pentru pacienți să fie asigurați că nu se va mai întâmpla, într-o măsură mult mai mare decât par să realizeze multe cadre medicale”, a spus Lucian Leape, doctor și profesor de politici de sănătate la Facultatea de Sănătate Publică de la Harvard. „Conferă un sens suferinței pacienților.”[5]

A doua autojustificare a doctorilor ce blochează recunoașterea greșelilor este motivată de faptul că, dacă ar face astfel, li s-ar destrăma aura de infailibilitate și de omniscientă, care, susțin ei, este

esențială pentru încrederea pacienților în ei și pentru a se asigura că aceștia le urmează sfaturile. Greșesc și aici. Imaginea infailibilității, pe care mulți medici încearcă de multe ori să o cultive, se întoarce împotriva lor, deoarece aceștia par aroganți și, câteodată, chiar fără inimă. „De ce nu pot să-mi zică pur și simplu adevărul și să-și ceară scuze?" se plâng pacienții și familiile lor. în realitate, atunci când medicii competenți își dau pe față greșelile, sunt văzuți în continuare drept competenți, dar totodată ca ființe umane supuse greșelii.

într-un eseu despre medicină publicat în *New York Times,* medicul Richard A. Friedman a rezumat superb dificultățile și beneficiile admiterii greșelilor. „Ca orice medic", a început el, „am făcut destule greșeli pe parcurs." într-unul dintre cazurile sale, nu a anticipat o interacțiune medicamentoasă cu poten țial periculos, iar pacienta a ajuns la terapie intensivă. (A supraviețuit.) „Nici nu mai trebuie să spun că eram extrem de îngrijorat", spune el. „Nu eram sigur ce se întâmplase, dar aveam senzația că fusese vina mea, așa că mi-am cerut scuze pacientei și familiei. Erau cu toții zguduiți și supărați și firește că dădeau vina pe mine și pe spital... însă în final au decis că a fost o eroare medicală nefericită, dar «sinceră», și nu m-au dat în judecată." Dezvăluirea failibilității îi umanizează pe doctori și clădește încredere, conchide Friedman. „Până la urmă, majoritatea pacienților își iartă doctorul pentru erori ale minții, dar rareori fac asta pentru erori ale inimii."[6]

Cei față de care se recunoaște eroarea nu sunt singurii beneficiari. Atunci când noi înșine suntem forțați să ne înfruntăm greșelile și să ne asumăm răspunderea pentru ele, rezultatul poate fi o experiență euforică, eliberatoare. Consultantul în management Bob Kardon ne-a relatat despre o împrejurare în care a condus un seminar, la conferința Consiliului Național al Asociațiilor Neguvernamentale. Seminarul era intitulat pur și simplu „Greșeli" și la acesta participau 20 de lideri de asociații din mai multe state. Kardon le-a spus că singura cerință a ședinței este ca participanții să povestească despre o greșeală pe care o făcuseră în calitate de lider și să nu încerce s-o acopere spunând cum o corectaseră - sau cum evitaseră să

răspundă pentru ea. Nu le-a permis să justifice ce făcuseră. „Cu alte cuvinte”, le-a spus, „țineți-vă de greșeală”:

Pe măsură ce se succedau vorbitorii, magnitudinea greșelilor creștea. Când am ajuns pe la mijlocul numărului de participanți, acești directori se luptau cu erori majore, precum împrejurări în care nu reușiseră să acorde la timp aprobarea pentru un grant, ceea ce costase organizația lor sute de mii de dolari. Participanții deveneau adesea stingheri când se confruntau cu greșeala, încercând să spună o anecdotă salvatoare despre succes sau despre cum îți revii după o greșeală. La jumătate de oră după începerea ședinței, sala s-a umplut de râsete aproape isterice provocate de eliberarea de o mare povară. S-a ajuns la o asemenea zarvă, încât oameni de la alte seminare au venit în sala noastră, să vadă ce este atât de distractiv.

Exercițiul lui Kardon pune în evidență dificultatea de a spune „Vai, ce boacănă am făcut” fără post-scriptumul protector al autojustificării - a spune „Am ratat cu poarta goală” în loc să spunem „Am ratat pentru că îmi bătea soarele în ochi” sau „A trecut o pasăre pe deasupra” sau „Bătea vântul tare” sau „Pentru că un suporter mi-a zis că sunt prost”. Un prieten se întorcea într-o zi de la cursurile obligatorii pentru șoferii care au încălcat legislația și ne-a spus că toți care erau acolo poves-titseră din cauza căror încălcări ajunseseră acolo, fiind astfel martor la o coincidență miraculoasă: nimeni nu era răspunzător pentru încălcarea legii. Toți aveau justificări pentru faptul că merseseră cu viteză excesivă, ignoraseră un semn de stop, trecuseră pe roșu, întorseseră mașina prin locuri interzise.
A fost atât de uimit de litania de scuze penibile, încât, atunci când i-a venit rândul, a fost prea stânjenit ca să cedeze aceluiași impuls. A spus: „Nu am cedat prioritate. Am greșit și m-au prins”. A urmat un moment de tăcere, după care toți au izbucnit în ovații pentru sinceritatea de care dăduse dovadă.

Sunt destule motive bune pentru care să-ți recunoști greșelile, începând cu simpla probabilitate că vei fi prins oricum - de familie, de firmă, de colegi, de dușmani, de biograf. Profesorul de psihologie

Bob Adelson avea la un moment dat un student care susținea întruna o idee pe care o testa experimental, agă-țându-se cu dinții de speranța că va obține rezultatul dorit. în cele din urmă, Adelson i-a spus cu blândețe: „Vrei să admiți acum că ai greșit sau vrei să aștepți până ți-o demonstrează altcineva?” Dar există motive și mai bune pentru a recunoaște. Ceilalți te vor plăcea mai mult. Altcineva s-ar putea folosi de gafa ta, astfel încât eroarea ta ar putea inspira soluția altcuiva. Copiii își vor da seama că toată lumea face boacăne din când în când și că până și adulții trebuie să spună „îmi pare rău”. Și dacă poți recunoaște o greșeală când este cât ghinda, aceasta este mai ușor de reparat decât atunci când s-a făcut cât copacul, cu rădăcini adânci și întinse.

Dacă renunțarea la autojustificare și admiterea greșelilor sunt atât de benefice pentru minte și relații, atunci de ce nu le practicăm cu toții? Dacă le suntem atât de recunoscători altora când fac acest lucru, de ce nu îl facem mai des? în primul rând, pentru că, după cum am văzut, în cea mai mare parte a timpului nici nu suntem conștienți că este nevoie să facem așa ceva. Autojustificarea lucrează în mod automat, ascunsă imediat sub nivelul conștiinței și protejându-ne de realizarea disonantă că am greșit cu ceva. „Greșeală? Care greșeală? N-am făcut nicio greșeală... Pomul a sărit în fața mașinii mele... Și de ce să-mi pară rău pentru asta? Ea a început... Nu e vina mea”, în al doilea rând, America are o cultură care manifestă fobie față de greșeli, care asociază greșelile cu incompetența și prostia. Prin urmare, chiar și atunci când oamenii suni conștienți că au făcut o greșeală, de multe ori nu sunt dispuși să o admită, chiar și față de sine, deoarece o consideră o dovadă că sunt niște idioți. Dacă vrem cu adevărat mai mulți oameni capabili să-și asume răspunderea pentru propriile greșeli și să se străduiască să le corecteze, trebuie să fim capabili să învingem aceste două impedimente.

Pe măsură ce am mers pe urmele lăsate de autojustifi-are în teritoriile familiei, memoriei, terapiei, dreptului, onflictului și războiului, am putea afirma că teoria disonanței ne oferă două lecții: în primul rând, capacitatea de a reduce disonanța ne ajută în

nenumărate moduri, conser-vându-ne credințele, încrederea în sine, deciziile, stima de sine și bunăstarea. în al doilea rând, această capacitate ne poate produce mai necazuri. Oamenii vor urma căi de acțiune autodistructive pentru a-și proteja logica deciziilor inițiale. îi vor trata pe cei pe care i-au rănit și mai aspru, pentru că se conving pe sine că victimele o merită. Se vor agăța de proceduri depășite sau câteodată dăunătoare în activitatea întreprinsă. Vor sprijini torționarii și tiranii care sunt de partea justă - adică de partea lor. Oamenii care sunt nesiguri în credința lor religioasă ar putea simți impulsul de a le închide gura și de a-i hărțui pe cei care nu sunt de acord cu ei, pentru că simpla lor existență le produce disonanța dureroasă a îndoielii.

Nevoia de a reduce disonanța este un mecanism mental universal, dar asta nu înseamnă că suntem condamnați să fim controlați de ea. Poate că ființele umane nu sunt prea dispuse să se schimbe, dar avem capacitatea de a ne schimba, iar faptul că multe dintre punctele oarbe și iluziile care ne protejează fac parte din funcționarea creierului nu este o justificare pentru a nu încerca. Este creierul construit în așa fel încât să ne apere credințele și convingerile? Foarte bine - creierul nostru vrea de asemenea să băgăm în noi cât mai mult zahăr, dar cei mai mulți dintre noi învățăm să ne placă legumele. Este creierul construit în așa fel încât să ne aprindem de mânie atunci când credem că suntem atacați? Foarte bine - dar cei mai mulți dintre noi învățăm să numărăm până la zece și să găsim alternative la faptul de a-1 bate pe celălalt cu o bâtă. O apreciere a modului cum funcționează disonanța atât în noi, cât și în ceilalți ne oferă modalități de a ne învinge tendințele și de a ne proteja de cei care nu pot să și le învingă pe ale lor.

Cum să te descurci cu disonanța

Poate că cea mai importantă lecție a teoriei disonanței este că nu putem să stăm cu mâinile în sân și să așteptăm ca alții să treacă prin transformări morale, prin modificări de personalitate, prin schimbări de perspectivă sau noi revelații care să-i facă să se îndrepte de spate, să-și recunoască greșeala și să facă ce trebuie. Majoritatea

ființelor umane și a instituțiilor vor face tot ce le stă în putință pentru a reduce disonanța în modalități care să le fie lor favorabile, care le permit să-și justifice greșelile și să își continue treaba ca și cum nimic nu s-ar fi întâmplat. Nu vor fi recunoscători pentru dovezile că metodele lor de interogare au băgat oameni în închisoare pe viață.

Nu ne vor mulțumi când le demonstrăm că studiul vreunui medicament nou, în care au investit milioane, este fundamental greșit. Și indiferent cât de iscusit sau de blând o facem, nici măcar oamenii care ne iubesc din toată inima nu vor fi amuzați atunci când le corectăm amintirile cele mai dragi... ținând cont de faptele reale.

Corecția supremă pentru vederea-tunel care ne afectează pe noi toți, muritorii, este furnizată de suplimentarea luminii, întrucât cei mai mulți dintre noi nu ne autocorectăm și întrucât punctele noastre oarbe nu ne îngăduie să știm că ar trebui să procedăm astfel, avem nevoie de proceduri externe pentru a corecta erorile pe care oamenii le vor face în mod inevitabil și pentru a reduce șansele de a le săvârși pe viitor. în domeniul judiciar, am văzut că filmarea obligatorie a tuturor interviurilor criminalistice este o soluție corectoare evidentă și destul de ieftină pentru eroarea de confirmare; orice prejudecată sau metodă coercitivă care se strecoară poate fi mai târziu evaluată de observatori independenți. Dar nu trebuie să ne îngrijoreze doar prejudecățile potențiale ale politiei; trebuie să ne îngrijoreze și prejudecățile procurorilor. Spre deosebire de medici, care pot fi dați în judecată pentru malpraxis dacă amputează brațul greșit, procurorii în general au imunitate față de procese civile și nu sunt supuși aproape niciodată unui proces de evaluare juridică. Majoritatea deciziilor acestora se fac departe de ochiul publicului, pentru că cel puțin 95 de procente dintre cazurile pe care poliția le trimite la procuror nu ajung niciodată în fața unui juriu. Dar în orice domeniu autoritatea care nu poate fi trasă la răspundere reprezintă o rețetă pentru dezastru, iar în sistemul penal, această combinație permite indivizilor sau chiar unor departamente întregi să facă orice pentru a câștiga, folosind autojustificarea pentru a-și netezi drumul.[7]

Când procurorii acționează în vederea eliberării unui deținut găsit nevinovat (și nu respectă de fapt un ordin al curții), se întâmplă de obicei pentru că - asemenea lui Robert Morgenthau, care a redeschis cazul Alergătoarei din Central Park, și asemenea procurorilor din Sacramento, care l-au investigat pe Richard Tuite - aceștia nu sunt procurorii inițiali și au puterea de a rezista la presiunea produsă de obicei de o asemenea decizie. Acesta este motivul pentru care de multe ori trebuie stabilite comisii independente pentru a investiga acuzațiile de corupție dintr-o secție de poliție sau pentru a stabili dacă e cazul să redeschidă sau nu un caz. Membrii acestora nu trebuie să aibă conflicte de interes, decizii de justificat, persoane de protejat și disonanțe de redus.[8]

Cu toate acestea, puține organizații primesc cu brațele deschise supravegherea și corectarea venite din afară. Dacă cei aflați la putere preferă să-și mențină punctele oarbe cu orice preț, atunci trebuie să vină o comisie imparțială care să le îmbu nătățească vederea, chiar și împotriva voinței lor, dacă e nevoie Modelul științific de evaluări independente și externe este o paradigmă excelentă, deși până și aceasta a trebuit ajustată în ultima vreme. Jurnalele științifice și medicale - conștiente că cercetarea este afectată de conflictele de interese -, după ce au fost înșelate de câțiva cercetători care și-au falsificat datele, au introdus măsuri mai stricte pentru a reduce șansele de a publica o cercetare părtinitoare, coruptă sau frauduloasă. Mulți oameni de știință cer transparență sporită în procesul de verificare -aceeași soluție pe care o caută reformatorii sistemului penal. Dacă ființele umane sunt afectate inevitabil de viziunea îngustată, cel puțin erorile noastre s-ar putea să aibă șanse mai mari să fie reduse sau corectate dacă tunelul e făcut din sticlă.

Consultanții în științe organizaționale Warren Bennis și Burt Nanus sugerează că pot fi concepute organizații care să răsplătească recunoașterea greșelilor ca parte din cultura organizațională, iar oameni să nu se simtă stingheriți de recunoașterea greșelilor, așa cum se întâmplă în prezent. Firește, aceasta este o schimbare care trebuie să vină de sus. Bennis și Nanus spun o poveste despre

legendarul Tom Watson Jr., fondatorul IBM și inspirația care a călăuzit firma timp de peste patruzeci de ani. „Un tânăr director executiv promițător de la IBM era implicat într-o afacere riscantă pentru firmă și a reușit să piardă zece milioane de dolari”, scriu ei. „A fost un dezastru. Când Watson l-a chemat pe directorul speriat în biroul lui, tânărul a bâiguit: «Bănuiesc că vreți să-mi dau demisia». Watson a zis: «Vorbești serios? Tocmai am cheltuit zece milioane de dolari ca să te educăm!»”[9]

Dar noi ce-ar trebui să facem în viața noastră de zi cu zi? Să chemăm o comisie de inspecție formată din veri și socri ca să adjudecăm orice ceartă de familie? Să filmăm toate interogatoriile făcute de părinți copiilor adolescenți? în relațiile noastre private suntem pe cont propriu, lucru care ne cere să fim mai conștienți de noi înșine. Odată ce înțelegem cum și când avem nevoie să reducem disonanța, putem deveni mai vigilenți în legătură cu acest proces și putem lua măsuri din timp; asemenea lui Oprah, ne putem opri înainte să alunecăm prea mult în josul piramidei. Privindu-ne acțiunile în mod critic și detașat, ca și cum ne-am uita la altcineva, avem șansa de a rupe cercul vicios de acțiuni urmate de autojustificare, care este urmată, la rândul ei, de alte acțiuni dedicate. Putem afla cum să punem puțină distanță între ce simțim și cum reacționăm, să introducem un moment de reflecție, să ne gândim dacă vrem cu adevărat să cumpărăm acel canoe în ianuarie, dacă chiar dorim să ținem cu dinții de credințe neîngrădite de fapte concrete. Am putea chiar să ne răzgândim înainte ca propriul creier să ne înghețe gândurile în tipare coerente.

Dacă devenim conștienți că ne aflăm într-o stare de disonanță, am putea face alegeri mai tranșante, mai inteligente, mai conștiente, în loc să permitem mecanismelor autoprotec-toare automate să rezolve disconfortul în favoarea noastră. Să presupunem că o colegă de serviciu neplăcută și agresivă tocmai a făcut o sugestie inovatoare la o ședință. Ai putea să-ți spui: „O nenorocită ignorantă ca asta nu avea cum să aibă o idee bună, indiferent care ar fi”, iar după aceea să îi faci praf ideea în plină ședință pentru că o antipatizezi atât de mult (și, după cum recunoști în sinea ta, ești în competiție cu

ea pentru a intra în grațiile managerului). Sau ai putea să faci un pas înapoi și să te întrebi: „Ar putea oare să fie bună ideea? Cum aș considera-o, dacă ar veni de la unul dintre aliații mei în acest proiect?” Dacă este o idee bună, ai putea sprijini propunerea colegei, chiar dacă, în continuare, o antipatizezi ca persoană. Separi mesajul de mesager.

Țelul este să devenim conștienți de două cogniții disonante care ne provoacă disconfort și să găsim un mod de a le rezolva în mod constructiv sau, atunci când nu putem, să învățăm să trăim cu ele. în 1985, prim-ministrul israelian Shimon Peres a fost cuprins de disonanță în urma unei acțiuni întreprinse de aliatul și prietenul său Ronald Reagan. Peres era furios că Reagan acceptase invitația de a vizita Cimitirul Kol-meshohe din Bitburg, Germania, ca simbol al reconcilierii postbelice a celor două națiuni. Anunțarea vizitei a înfuriat supraviețuitorii Holocaustului și pe mulți alții, pentru că acolo erau îngropați 49 de ofițeri naziști din Waffen SS. însă Reagan nu a renunțat la decizia de a vizita cimitirul. Atunci când reporterii l-au întrebat pe Peres ce părere are despre acțiunile lui Reagan, Peres nici nu l-a condamnat pe Reagan personal și nici nu a minimalizat gravitatea vizitei din Bitburg. Peres a ales un al treilea curs de acțiune: „Atunci când un prieten face o greșeală”, a zis el, „prietenul rămâne prieten, iar greșeala rămâne greșeală”[10]

Gândiți-vă un moment la beneficiile capacității de a separa gândurile disonante la fel de limpede ca Peres: prieteniile care altfel s-ar fi terminat într-o clipă sunt menținute; greșelile care ar putea fi respinse ca fiind ceva neimportant sunt criticate cum se cuvine și făptașii, trași la răspundere. Oamenii ar putea rămâne profund devotați națiunii, religiei, partidului politic, soțului și familiei, și în același timp ar putea să înțeleagă că nu este o dovadă de neloialitate să nu fii de acord cu acțiuni sau politici pe care le consideri nepotrivite, rătăcite sau imorale.

într-o discuție online pentru psihologii din domeniul cercetării și tratamentului traumei, un tânăr psihoterapeut a postat o notă în care

își exprima entuziasmul față de o nouă modă în psihoterapie. Nu era pregătit pentru reacția venită din partea savanților din domeniul psihologiei, care l-au îngropat în date rezultate din cercetări sistematice ce arătau că manevra pe care se baza terapia nu era eficientă și că teoria pe care o avea în spate era greșită. Reacția lor l-a pus într-o disonanță de zile mari: „Am investit timp, bani și efort în metoda asta nouă și sunt foarte entuziasmat" s-a izbit de „Dar oameni de știință eminenți, pe care îi admir, îmi spun că este o absurditate". Din reflex, strategia obișnuită pentru reducerea disonanței este să treacă cu vederea părerea oamenilor de știință ca venind din partea unor ignoranți aflați în turnuri de fildeș. în loc de asta, tânărul a răspuns cu deschiderea de minte a unui om de știință și cu analiza de sine a unui clinician, iar răspunsul lui ne poate sluji ca model tuturor.

„Vă mulțumesc pentru gândurile și comentariile pe acest subiect, chiar dacă inițial mi-a fost greu să accept ce spuneți", a scris el. A citit studiile recomandate de ei și a ajuns la condu-zia că noua abordare nu acordase destulă atenție studiilor care o evaluaseră și îi găsiseră neajunsuri. „Mi-am folosit propria practică pentru validare", a recunoscut el, „și am permis propriului entuziasm să îmi învingă gândirea critică. Atitudinea științifică cere să îți schimbi credințele de îndată ce sunt discreditate. Sigur că nu este ușor să faci acest lucru. Timpul investit, banii investiți, speranțele, așteptările și o cantitate relativă de mândrie devin, combinate, o provocare serioasă atunci când suntem puși în fața unor dovezi contrarii. Această experiență mi-a redat modestia."[11]

înțelegerea faptului că mintea tânjește după consonanță și respinge informațiile care ne pun la îndoială credințele, deciziile și preferințele ne învață să fim deschiși în fața posibilității că vom greși. Ne ajută totodată să trecem peste nevoia de a avea dreptate. încrederea în sine este o calitate frumoasă și utilă; niciunul dintre noi nu și-ar dori un medic care să se complacă la nesfârșit în incertitudini și care să nu poată decide cum să ne trateze boala, ci ne dorim unul care are mintea des-

chisă și este dispus să învețe. în mod similar, nu ne-am dori nici să trăim fără pasiuni și convingeri, care dau vieții noastre înțeles și culoare, energie și speranță. Dar nevoia neînduplecată de a avea dreptate produce în mod inevitabil convingerea că avem dreptate. Atunci când încrederea în sine și convingerile nu sunt moderate de modestie, de acceptarea faptului că suntem falibili, putem păși cu ușurință peste linia dintre încrederea în sine sănătoasă și aroganță. în această carte, am întâlnit mulți oameni care au păsit peste această linie: psihiatri care sunt siguri că își dau seama dacă o amintire recuperată este valabilă; medici și judecători convinși că sunt mai presus de conflictele de interese; polițiști încredințați că pot să-și dea seama când suspectul minte; procurori care sunt siguri că au condamnat persoana care trebuie; soți și soții convinși că interpretarea lor este cea bună; națiuni care sunt sigure că versiunea lor asupra istoriei este singura posibilă.

Cu toții avem de luat decizii dificile în anumite momente din viață; nu toate vor fi corecte și nu toate vor fi înțelepte. Unele sunt complicate, au consecințe care nu ar putea fi prevăzute niciodată. Dacă putem rezista ispitei de a ne justifica acțiunile într-un mod rigid, exagerat de încrezător, putem lăsa deschisă ușa spre empatie și aprecierea complexității vieții, incluzând posibilitatea că ceea ce a fost corect pentru noi se poate să nu fie la fel pentru alții. „Știu cum arată deciziile dificile”, a spus o femeie pe care o vom numi Betty.

Când am decis să îmi părăsesc soțul cu care fusesem căsătorită douăzeci de ani, acea decizie a fost corectă pentru una dintre fiicele mele - care a spus: „De ce ți-a luat așa de mult?” -, dar a fost un dezastru pentru cealaltă, care a fost supărată pe mine ani de zile. Am muncit mult în inima și în creierul meu pentru a rezolva conflictul și a justifica ceea ce făcusem. Am dat vina pe fiica mea pentru că nu accepta asta și nu îmi înțelegea motivele. Spre finalul gimnasticii mele mentale, mă transformasem în Maica Tereza, iar pe fiica mea, într-o obrăznicătură egoistă și nerecunoscătoare. Dar n-am putut rezista foarte mult timp. îmi era dor de ea. Mi-am amintit cât de dulce

și de înțelegătoare poate fi și mi-am dat seama că nu este o obrăznicătură, ci un copil devastat de divorț. Așa că m-am dus la ea să vorbim. I-am spus că, deși eram în continuare convinsă că divorțul a fost decizia corectă pentru mine, înțelegeam cât de mult o rănise pe ea. I-am spus că sunt gata să o ascult. „Mamă", a spus ea, „hai în Central Park, la un picnic, și hai să vorbim ca atunci când eram mică". Așa am făcut, iar acesta a fost începutul reconcilierii. Acum, când simt cu pasiune că am dreptate sută la sută în legătură cu o decizie pusă la îndoială de alții, o analizez din nou; asta-i tot.

Betty nu avea nevoie să admită că făcuse o greșeală; nu făcuse o greșeală. însă trebuia să treacă peste nevoia ei de a avea dreptate.

S-au făcut greșeli - de către mine

în America este considerat nesănătos să îți amintești greșelile, nevrotic să te gândești la ele, psihotic să zăbovești asupra lor.

Lillian Hellman, dramaturg

Disonanța ar putea fi automată, dar modul în care ne gândim la greșeli nu este automat. După dezastrul și baia de sânge rezultate din Asaltul lui Pickett, la Bătălia de la Gettysburg, în care peste jumătate din cei 12.500 de oameni ai săi au fos măcelăriți de soldații unioniști, Robert E. Lee a spus: „Toat astea au fost din vina mea. Le-am cerut oamenilor mei mai mult decât ar fi trebuit să li se ceară".[12] Robert E. Lee a fost un mare general care a făcut o greșeală tragică de caicul, dar greșeala respectivă nu a făcut din el un lider militar incompetent. Dacă Robert E. Lee a fost în stare să își asume răspunderea pentru o acțiune care a costat mii de vieți, de ce acei oameni retrimiși la școala de șoferi nu pot nici măcar să recunoască faptul că au trecut pe roșu?

Majoritatea americanilor știu că ar trebui să spună „învățăm din greșeli", dar în adâncul lor nu cred asta nicio secundă. Ei cred că greșelile înseamnă că ești prost. în combinație cu faimoasa amnezie a culturii americane față de orice s-a întâmplat cu mai mult de o lună în urmă, această atitudine ne dă de înțeles că oamenii tratează

greșelile ca pe niște cartofi fierbinți și că vor să scape de ele cât mai repede, chiar dacă pentru asta trebuie să le paseze altcuiva.

O consecință lamentabilă a credinței că greșelile înseamnă prostie este aceea că, atunci când oamenii fac o greșeală, nu învață din ea. Aceștia continuă să cheltuiască bani după o investiție păguboasă și se găsesc întotdeauna escroci care să-i ia. Cunoașteți pe cineva care a fost victima unei înșelăciuni sau escrocherii? Cam un sfert din populația adultă a Americii a fost păcălită de o formă de escrocherie sau alta, unele mărunte, altele serioase: oferte de tombolă la care poți câștiga un milion de dolari, dar numai dacă trimiți în prealabil impozitul pe sumă; monede de aur pe care le poți cumpăra la o zecime din valoarea de piață; un pat miraculos care îți vindecă toate bolile, de la dureri de cap la artrită. în fiecare an, americanii pierd peste 40 de miliarde de dolari numai din fraude de marketing telefonic, iar oamenii în vârstă sunt cei mai susceptibili la ele.

Escrocii sunt la ei acasă când vine vorba de disonanță și autojustificare. Ei știu că atunci când oamenii sunt prinși între „Sunt o persoană deșteaptă și capabilă” și „Am cheltuit mii de dolari pe abonamente la reviste care nu-mi trebuie și pe bilete la o tombolă falsă”, puțini vor reduce disonanța hotărând că nu sunt deștepți și capabili. în loc de asta, mulți vor justifica acea cheltuială cheltuind și mai mult, ca să-și recupereze pierderile. Acest mod de a rezolva disonanța le protejează stima de sine, dar de fapt garantează că vor deveni victime și pe viitor: „Dacă mă abonez la *și mai multe* reviste, o să câștig premiu cel mare” sau: „Acea persoană drăguță și amabilă care mi-a făcut oferta de investiție nu m-ar înșela niciodată; și, în plus, își fac reclamă pe un post de radio creștin”. Vârstnicii sunt cei mai vulnerabili la reducerea disonanței în această direcție, pentru că mulți dintre ei sunt deja îngrijorați că își pierd și banii și competența - și nu vor să le dea copiilor lor ajunși la maturitate motive să preia controlul asupra vieții lor.

A înțelege cum funcționează disonanța ne ajută să regân-dim propriile confuzii, fiind o abilitate foarte utilă și în sprijinirea prietenilor

și rudelor. De prea multe ori, cu cele mai bune intenții, facem exact lucrul garantat să înrăutățească lucrurile: batem la cap, ținem predici, intimidăm, pledăm sau amenințăm. Anthony Pratkanis, un psiholog social care a investigat cum își exploatează escrocii victimele în vârstă, a adunat povești triste despre membri de familie care se roagă de rude care au fost victimele fraudei: „Nu vezi că ăsta e un hoț și că oferta e o înșelătorie? Te jumulește!" „în mod ironic, această tendință firească de a ține o predică poate fi cel mai rău lucru pe care-1 poate face o rudă sau un prieten", susține Pratkanis. „O predică nu face decât să pună victima în defensivă și să o împingă și mai mult în ghearele escrocului." Oricine înțelege disonanța știe de ce. Când strigi la cineva „Ce a fost în capul tău?" vei obține un rezultat negativ, pentru că replica ta înseamnă „Vai, ce prost ești" Asemenea acuzații fac victima jenată să se retragă și mai rău în sinea ei și să refuze să spună altcuiva ce face. Iar ce face este să investească și mai mulți bani, să cumpere și mai multe reviste, pentru că acum chiar este motivată să recupereze economiile familiei, să arate că nu este proastă sau senilă, să dovedească faptul că modul în care a gândit este perfect rațional.[13]

Prin urmare, spune Pratkanis, înainte ca o victimă a fraudei să se retragă încet de pe marginea prăpastiei, trebuie să se simtă respectată și sprijinită. Rudele care vor să ajute pot încuraja persoana să vorbească despre valorile sale și despre modul în care aceste valori au influențat ce s-a întâmplat și să asculte fără să critice. în loc să întrebi iritat „Cum naiba ai putut să-1 crezi pe tâlharul ăla?", îi spui „Zi-mi ce te-a tentat la oferta individului, de l-ai crezut". Escrocii profită de cele mai bune calități ale oamenilor: bunătatea, politețea și dorința lor de a-și onora obligațiile, de a se revanșa atunci când au primit un dar sau dorința de a ajuta un prieten. Lăudarea victimei pentru că are astfel de valori înalte, spune Pratkanis - chiar dacă acestea au băgat persoana în bucluc în situația respectivă -, va contrabalansa sentimentele de nesiguranță și incompetență. Este o altă formă pe care o ia a treia cale a lui Peres: articulează cog-nițiile și păstrează-le separat. „Atunci când eu, o persoană deșteaptă și cumsecade, fac o greșeală, voi fi în

continuare o persoană cumsecade și deșteaptă, iar acea greșeală rămâne o greșeală. Și acum, ce să fac pentru a remedia lucrurile?”

Atât de adânc înrădăcinată este legătura dintre greșeală și prostie în cultura americană, încât ne șochează când aflăm că nu toate culturile au această fobie. în anii șaptezeci, psihologii Harold Stevenson și James Stigler au investigat diferența dintre rezultatele la matematică ale școlarilor asiatici și cele ale școlarilor americani: în clasa a cincea, elevii japonezi cu cele mai mici note aveau performanțe mai bune decât elevii americani cu cele mai mari note. Pentru a afla de ce, Stevenson și Stigler și-au petrecut următorul deceniu comparând clase de copii din școala primară din Statele Unite, China și Japonia. Au avut revelația în timp ce urmăreau un copil japonez care se chinuia să facă un exercițiu în cadrul căruia trebuia să deseneze cuburi în trei dimensiuni pe tablă. Băiatul a tot încercat timp de 45 de minute, făcând greșeli repetate, în timp ce Stevenson și Stigler deveneau din ce în ce mai agitați și mai jenați în ceea ce îl privea. Cu toate astea, băiatul era complet relaxat, iar observatorii americani s-au întrebat de ce se simțeau mai stânjeniți decât el. „Cultura noastră cere un preț psihologic uriaș pentru greșeli”, își amintește Stigler, „pe când în Japonia nu pare a fi așa. în Japonia, greșelile, erorile, confuziile sunt o parte firească a procesului de învățare.”[14] (în cele din urmă, băiatul a reușit să rezolve foarte bine exercițiul și a fost lăudat în gura mare de colegi.) Cercetătorii au descoperit, de asemenea, că părinții, învățătorii și copiii americani erau mult mai înclinați decât omologii lor chinezi și japonezi să creadă că priceperea la matematică este înnăscută; dacă o ai, nu mai trebuie să muncești atât de mult, iar dacă nu o ai, nu are rost să te chinui. De cealaltă parte, majoritatea asiaticilor privesc succesul la matematică asemenea realizărilor din orice alt domeniu considerându-1 o chestiune ce ține de stăruință și muncă. Sigur că ai să faci greșeli pe parcurs; așa învățăm și devenim mai buni. Nu înseamnă că suntem proști.

Greșelile sunt o parte importantă din educarea oamenilor de știință și a artiștilor de toate felurile, care trebuie să aibă libertatea de a experimenta, de a încerca o idee, de a eșua și de a încerca altă

idee, de a risca, de a accepta posibilitatea că vor da un răspuns greșit. Un exemplu clasic - predat în școli în America și care încă se găsește, în diverse variante, pe multe pagini de internet cu conținut inspirator - este răspunsul dat de Thomas Edison asistentului său (sau unui reporter), care se plângea de cele 10.000 de eșecuri experimentale ale lui Edison în încercarea de a crea primul bec incandescent. „Nu am eșuat", i-a spus el asistentului (sau reporterului). „Am descoperit cu succes 10.000 de elemente care nu funcționează." Majorității copiilor americani li se neagă însă libertatea să mestereasc㠄 să experimenteze și să greșească în zece feluri, ca să nu mai vorbim de zece mii. Centrarea pe testarea constantă, care a apărut din dorința rezonabilă de a măsura și a standardiza realizările copiilor, le-a intensificat teama de eșec. Sigur că este important pentru copii să învețe să aibă succes, dar la fel de important este să nu se teamă de eșec. Atunci când copiii sau adulții se tem de eșec, se tem de risc. Aceștia nu își permit să greșească.

Mai există un alt motiv puternic pentru care copiii americani se tem de eșec: sunt îngrijorați că greșelile pe care le fac se reflectă asupra abilităților lor înnăscute. După douăzeci de ani de studiat elevi americani, psihologul Carol Dweck a identifiât cu precizie unul dintre motivele principale pentru care există diferențele culturale observate de Stevenson și Stigler, în experimentele sale, unii copii erau lăudați pentru efortul de a stăpâni o problemă nouă. Alții erau lăudați pentru inteligență și abilitate, în stilul în care mulți părinți își laudă copiii când aceștia se descurcă bine: „Ai un talent înnăscut la matematică, Johnny". Aceste mesaje simple adresate copiilor aveau însă consecințe profund diferite. Copiii care, asemenea elevilor din Asia, erau lăudați pentru eforturi, chiar și atunci când inițial „nu înțeleg", ajungeau să aibă rezultate mai bune și să le placă ce învățau mai mult decât copii lăudați pentru abilitățile înnăscute. De asemenea, erau mai înclinați să considere greșelile și critica drept informații utile, care îi ajută să învețe. De cealaltă parte, copiii lăudați pentru abilitățile lor înnăscute învățau să le pese mai mult de impresia de competență pe care o lăsau celorlalți decât de ceea ce învățau propriu-zis.[15] Deveneau defensivi când nu reușeau sau când făceau greșeli, ceea ce îi arunca într-un

ciclu contraproductiv: dacă nu se descurcau, atunci, pentru a-și rezolva disonanța („Sunt deștept, și totuși am dat-o în bară”), pur și simplu își pierdeau interesul pentru ceea ce învățau („Aș putea s-o fac dacă aș vrea, dar n-am chef”). Atunci când acești copii cresc, devin genul de adulți care se tem să facă greșeli și să își asume răspunderea pentru ele, întrucât acest lucru ar dovedi că nu au o inteligență înnăscută.

Dweck a descoperit că aceste abordări diferite ale învățării și interpretării greșelilor - sunt o dovadă că ești prost că poți progresa? - nu sunt trăsături de personalitate. Sunt atitudini și, prin urmare, se pot schimba. Timp de ani de zile, Dweck a schimbat atitudinile elevilor săi față de învățare și de erori, iar intervenția ei este surprinzător de simplă: îi învață atât pe elevi, cât și pe studenți că inteligența nu este o trăsătură înnăscută, fixă, precum culoarea ochilor, ci mai degrabă o abi litate, precum mersul pe bicicletă, care poate fi îmbunătățit prin muncă. Această lecție este de multe ori bulversantă pentru copiii americani cărora li s-a spus ani de zile că inteligența este înnăscută. Atunci când acceptă mesajul lui Dweck, devin mai motivați, iau note mai bune, le place mai mult ceea ce învață și nu își mai fac atâtea probleme când dau de greu.

Morala poveștii este simplu de exprimat și greu de aplicat. Când o dai în bară, încearcă să-ți spui așa: „Am făcut o greșeală. Trebuie să înțeleg ce s-a întâmplat. Nu mai vreau să fac aceeași greșeală”. Cercetarea lui Dweck este încurajatoare pentru că sugerează că oamenii pot învăța la orice vârstă să vadă greșelile nu ca pe niște eșecuri personale oribile, care trebuie negate sau justificate, ci ca pe niște aspecte inevitabile ale vieții, care ne învață să creștem și să ne maturizăm.

* * *

Sportul nostru național, baseballul, diferă fundamental de societatea care i-a dat naștere: scorul la un meci de baseball -de la juniori până la liga națională - are trei tipuri de punctaje: pentru alergare, pentru lovitură și pentru eroare. Erorile nu sunt de dorit, evident, dar toată lumea pricepe că sunt inevitabile. Erorile sunt inerente în baseball, la

fel ca în medicină, afaceri, știință, lege, dragoste și viață. La o analiza finală, testul caracterului unei națiuni și al integrității unui individ nu depinde de lipsa erorilor. Depinde de ce facem după eroare.

A doua dezbatere dintre candidații la președinție George W. Bush și John Kerry a avut loc la 8 octombrie 2004, la un an și jumătate după ce începuse invazia Irakului. în condițiile în care numărul de morți creștea, costurile erau de miliarde, insurgența era din ce în ce mai intensă, iar trupele americane se aflau îngropate într-un război despre care Bush spusese că se va termina rapid, a avut loc următorul dialog:

Linda Grabei: Domnule președinte Bush, în ultimii patru ani ați luat mii de decizii care au afectat milioane de vieți. Vă rog să îmi dați trei exemple de situații în care ați realizat că ați luat decizia greșită și spuneți-mi ce ați făcut ca să o corectați. Vă mulțumesc.

Președintele Bush: [Când oamenii mă întreabă despre greșeli], de fapt încearcă să spună: „Ați făcut vreo greșeală când ați invadat Irakul?" Iar răspunsul este: „Absolut deloc". A fost decizia corectă. Cât despre reducerile de taxe, aceasta este o decizie de amploare. Am luat decizia corectă. M-ați întrebat care au fost greșelile. Am făcut unele greșeli când am numit în funcții anumiți oameni, dar nu le voi da numele. Nu vreau să le rănesc sentimentele la televiziunea națională.

în următorii doi ani, pe măsură ce situația din Irak se deteriora din ce în ce mai mult, Președintele Bush a continuat să-și justifice alunecarea în josul piramidei, confirmân-du-și certitudinea că luase decizia corectă. A continuat să afi rme că invazia nu a fost o greșeală, că eram pe cale să câștigăm și că tot ce trebuia să facem era să avem răbdare și să „menținem cursul". în alegerile legislative din 2006, pe care majoritatea experților le-au văzut ca pe un referendum asupra războiului, Partidul Republican a pierdut ambele camere ale Congresului.

Cea mai mare parte a publicului a răsuflat ușurată. Sigur că acum George Bush va trebui să schimbe politica cu privire la Irak, mai ales că, în sfârșit, poate face acest lucru păstrân-du-și integritatea intactă: ar putea spune că va urma sfaturile Grupului de Studiu pentru Irak sau ale generalilor sau chiar că se va supune voinței poporului și va retrage treptat forțele din Irak. Dar toată lumea care înțelegea psihologia autojustificării putea prezice faptul că Bush urma să facă exact opusul: „soluția” lui pentru dezastrul pe care îl crease avea să fie exact ce făcuse până atunci. După ce alunecase complet în josul piramidei, cuprins din ce în ce mai mult de propriile autoamăgiri, Bush nu mai întrezărea nicio alternativă.

în ianuarie 2007, când cartea lui era gata să iasă de la tipar, George Bush s-a adresat națiunii. „Acolo unde s-au făcut greșeli” în privința câtorva tactici folosite în război, a spus el, răspunzător era el însuși. Dar nu a renunțat deloc la credința că decizia lui inițială de a invada Irakul a fost crucială în lupta împotriva terorismului. Care era atunci noua strategie pe care o propunea? Mai multe trupe și mai mulți bani. Pentru el, orice altă opțiune era de neconceput. Ar fi însemnat că făcuse o greșeală colosală.

POSTFATĂ

Am decis ordinea în care ne vom trece numele pe carte dând cu banul; într-atât de echilibrată a fost colaborarea. Cu toate acestea, de la început până la sfârșit, fiecare dintre noi a crezut cu fermitate că celălalt este autorul mai talentat. Așa că vrem să începem prin a ne mulțumi unul altuia pentru că am făcut din acest proiect unul de încurajare reciprocă și de învățare - dar și unul plăcut.

Cartea noastră a fost beneficiara unei lecturi minuțioase și critice din partea unor colegi specializați în domeniul memoriei, dreptului, terapiei de cuplu, afacerilor, precum și al cercetării și practicii clinice. Am dori să mulțumim în mod special următorilor colegi pentru evaluarea lor amănunțită a capitolelor referitoare la domeniul lor de expertiză, ca și pentru nenumăratele lor sugestii: Andrew Christensen, Deborah Davis, Gerald Davison, Maryanne Garry, Bruce Hay, Brad Heil, Richard Leo, Scott Lilienfeld, Elizabeth Loftus, Andrew McClurg, Devon Polachek, Leonore Tiefer și Donald Saposnek. în plus, dorim să ne exprimăm aprecierea pentru comentariile, ideile, poveștile, cercetarea și alte informații oferite de J.J. Cohn, Joseph de Rivera, Ralph Haber, Robert Kardon, Saul Kassin. Burt Nanos, Debra Poole, Anthony Pratkanis, Holly Stocking și Michael Zagar. Mulțumiri, de asemenea, și lui Deborah Cady și lui Caryl McColly pentru ajutorul editorial.

Bunul nostru prieten și agent plin de curtoazie Bob Lescher a fost tot timpul alături de noi, de când a apărut prima sugestie despre această carte până la lansarea cărții. Devotamentul lui Bob pentru un contract bine făcut este aproape la fel de mare ca devotamentul pe care îl are pentru o propoziție bine scrisă, așa că îi suntem recunoscători că ne-a ajutat cu ambele. în plus, Bob ne-a găsit-o pe editoarea Jane Isay și a fost o bucurie deosebită să lucrăm cu ea. Jane a avut delicatețea, priceperea și umorul să le spună autorilor ce era în neregulă cu versiunile inițiale ale manuscrisului într-un mod care ne-a inspirat să revizuim - și

să revizuim și să revizuim -, în tot acest timp ridicându-ne moralul și ajutându-ne să ne îmbunătățim proza. Jane este o raritate, este un editor care se implică, iar poveștile și ideile ei au reușit să pătrundă această carte. Am dori, de asemenea, să mulțumim talentatului nostru redactor, Jenna Johnson, care ne-a sprijinit pe tot parcursul și care ne-a păstorit cartea de când am terminat-o până a trecut de stadiul de producție. Și, în fine, am dori să-i mulțumim redactorului nostru general, David Hough, un om care iubește tot ce are de-a face cu cărțile (inclusiv autorii), pentru că a transformat etapa de producție într-un proces lipsit de probleme și educativ, precum și lui Margaret Jones pentru iscusința deosebită de care a dat dovadă în etapa de corectură și verificare a informațiilor.

Mai presus de toate, oferim mulțumiri și dragoste soțului și soției, Ronan O'Casey și Vera Aronson. S-au făcut greșeli de către noi în viețile noastre, dar nu și în alegerea partenerului de viață.

Carol Tavris și Elliot Aronson

NOTE

Introducere

Ticăloși, nătărăi, nemernici și ipocriți: cum se suportă?

1 „Spy Agencies Say Iraq War Worsens Terrorism Threat”, *The New York Times,* 24 septembrie 2006; comentariul pentru editorialiștii conservatori a fost raportat de unul dintre ei, Max Boot, în „No Room for Doubt in the Oval”, *Los Angeles Times,* 20 septembrie 2006. Pentru detalii asupra lucrurilor spuse de Bush în public în legătură cu Irakul, vezi Frank Rich, *The Greatest Story Ever Sold: The Decline and fall of Truth from 9/11 to Katrina,* The Penguin Press, New York, 2006. La 25 mai 2006, cu o popularitate aflată sub 30%, Bush a recunoscut în sfârșit că greșise în legătură cu ceva, într-un fel. Nu în legătură cu războiul sau cu vreo decizie despre acesta, ci referitor la cuvintele pe care le-a folosit. Când a folosit „cuvinte dure”, precum „vă provoc” sau „căutat, mort sau viu”, a zis Bush, „cred că în anumite părți ale lumii au fost interpretate greșit”. în octombrie 2006, cu puțin timp înainte de alegerile pentru Congres, Casa Albă a anunțat că Bush nu va mai folosi celebra lui expresie „menținem cursul”, pentru că ar fi putut însemna că administrația nu este „flexibilă” în politica legată de Irak. Cu toate acestea, la o conferință de presă din 25 octombrie, când violența din Irak era la cote record, Bush a spus că nu vor fi schimbări majore în strategia lui generală și că este dedicat ideii de a duce „treaba până la capăt”. Atunci când a fost întrebat dacă Statele Unite câștigă războiul, a spus: „Absolut, câștigăm”.

2 The American Presidency Project (online) www.presidency.ucsb.edu/ ws/index.php oferă exemple documentate cu toate cazurile în care președinți americani au spus „s-au făcut greșeli”. Lista este lungă. Bill Clinton a spus că

„s-au făcut greșeli” în căutarea de contribuții electorale pentru de-mocrați, apoi a glumit despre popularitatea expresiei și despre faptul că este la diateza pasivă, la cina Asociației Corespondenților de Presă de la Casa Albă. Dintre toți președinții, Richard Nixon și Ronald Reagan au folosit cel mai mult expresia: primul - ca să minimalizeze acțiunile ilegale din scandalul Watergate, și al doilea, ca să minimalizeze acțiunile ilegale din scandalul Iran-Contra. Vezi, de asemenea, și elocventul eseu al lui Charles Baxter, „Dysfunctional Narratives: or: «Mistakes were made»”, in *Burning Down the House: Essays on Fiction,* Graywolf Press, Saint Paul, MN, 1997.

3 Gordon Marino (20 februarie 2004), „Before Teaching Ethics, Stop Kidding Yourself”, in *The Chronicle of Higher Education,* p. B5.

4 Despre părtinirea care ne pune într-o lumină pozitivă în cadrul memoriei (și studiul despre activitatea casnică în particular), vezi Michael Ross și Fiore Sicoly, „Egocentric Biases in Availability and Attribution”, *Journal of Personality and Social Psychology, 37* (1979), pp. 322-336. Vezi și Suzanne C. Thompson și Harold H. Kelley, „Judgments of Responsibility for Activities in Close Relationships”, *Journal of Personality and Social Psychology,* 41 (1981), pp. 469-477.

5 John Dean, interviu în *Playboy de* Barbara Cady, ianuarie 1975, pp. 65-80. Citat la p. 78.

6 Robert A. Caro, *Master of the Senate: The years of Lyndon Johnsor* Knopf, New York, 2002, p. 886.

7 Katherine S. Mangan (1 aprilie, 2005), „A Brush With a New Li *The Chronicle of Higher Education,* pp. A28-A30.

8 Vezi, de exemplu, Sherwin Nuland, *The Doctorss Plague: Germs, Childbed Fever, and the Strange Story of Ignac Semmelweiss,* Norton/ Atlas, New York, 2003.

9 Ferdinand Lundberg și Marynia E Farnham, *Modern Woman: The Lost Sex,* Harper and Brothers, New York, 1947, p. 11 (primul citat), p.120 (al doilea citat).

10 Edward Humes, *Mean Justice,* Pocket Books, New York, 1999.

Capitolul 1

Disonanța cognitivă: motorul autojustificării

1 Declarații de presă făcute de Neal Chase, reprezentant al grupului religios Baha'i înființat de Leland Jensen (Baha'is Under the Provisions of the Covenant), în „The End Is Nearish", *Harpers,* februarie 1995, pp. 22, 24.

2 Leon Festinger, Henry W. Riecken și Stanley Schachter, *When Prophecy Fails,* University of Minnesota Press, Minneapolis, 1956.

3 Leon Festinger, *A Theory of Cognitive Dissonance,* Stanford University Press, Stanford, 1957. Vezi și Leon Festinger și Elliot Aronson, „Arousal and Reduction of Dissonance in Social Contexts", în D. Cartwright și Z. Zander (ed.), *Group Dynamics* (ed. a III-a), Harper & Row, New York, 1960-1; și Eddie Harmon-Jones și Judson Mills (ed.), *Cognitive Dissonance: Progress on a Pivotal Theory in Social Psychology,* American Psychological Association, Washington, DC, 1999.

4 Elliot Aronson și Judson Mills, „The Effect of Severity of Initiation on Liking for a Group", *Journal of Abnormal and Social Psychology,* 59 (1959), pp. 177-181.

5 Vezi, de exemplu, Harold Gerard și Grover Mathewson, „The Effect of Severity of Initiation on Liking for a Group: A Replication", *Journal of Abnormal and Social Psychology, 2* (1966), pp. 278-287.

6 Pentru o bună trecere în revistă a cercetării asupra acestei înclinații, vezi Raymond S. Nickerson, „Confirmation Bias: A Ubiquitous Phenomenon in Many Guises”, *Review of General Psychology, 2* (1998), pp. 175-220.

7 Lenny Bruce, *How to Talk Dirty and Influence People,* Playboy Press, Chicago, și Pocket Books, New York, 1966, pp. 232-233.

8 Steven Kull, director al Programului pentru Atitudini în Politicile Internaționale (PIPA) la Universitatea Maryland, comentând rezultatele sondajului PIPA/Knowledge Networks, 14 iunie 2003: „Mulți americani nu știu că nu au fost găsite arme de distrugere în masă”.

9 Drew Westen, Clint Kilts, Pavel Blagov et al., „The Neural Basis of Motivated Reasoning: An FMRI Study of Emotional Constraints on Political Judgment During the U.S. Presidential Election of 2004”, *Journal of Cognitive Neuroscience,* 18 (2006), pp. 1947-1958.

10 Charles Lord, Lee Ross și Mark Lepper, „Biased Assimilation and Attitude Polarization: The Effects of Prior Theories on Subsequently Considered Evidence”, *Journal of Personality and Social Psychology,* 37 (1979). pp. 2098-2109.

11 Doris Kearns Goodwin , *No Ordinary Time,* Simon & Schuster/ Touchstone, New York, 1994, p. 321. (Subliniere in original.)

12 în una dintre cele mai timpurii demonstrații a reducerii disonanței post-decizie, Jack Brehm, pretinzând că face cercetare de piață, a arătat unui grup de femei opt aparate casnice diferite (un prăjitor de pâine, o cafetieră, un aparat pentru sendvișuri ș.a.m.d.) și le-a pus să le evalueze pe fiecare în funcție de cât de mult și le doreau. Brehm apoi a spus fiecărei femei că poate să ia în dar unul dintre cele două produse pentru care dăduseră note egale. După ce fiecare alegea unul, îl împacheta și i-1 dădea. După o vreme, femeile au evaluat

aparatele din nou. De dala aceasta ele dădeau note mai mari aparatului pe care-1 aleseseră și note mai mici celui pe care îl refuzaseră. Vezi Jack Brehm, „Postdecision Changes in the Desirability of Alternatives", *Journal of Abnormal and Social Psychology,* 52 (1956), pp. 384-389.

13 Daniel Gilbert, *Stumbling on Happiness,* Alfred A. Knopf, New York, 2006.

14 Roben E. Knox și James A. Inkster, „Postdecision Dissonance at Post Time", *Journal of Personality and Social Psychology,* 8 (1968), pp 319-323.

15 Katherine S. Mangan, „A Brush With a New Life", *The Chronicle of Higher Education* (2005, April 1), pp. A28-A30.

16 Vezi, de exemplu, Brad J. Bushman, „Does Venting Anger Feed or Extinguish the Flame? Catharsis, Rumination, Distraction, Anger, and Aggressive Responding", *Personality and Social Psychology Bulletin,* 28 (2002), pp. 724-731; Brad J. Bushman, Angelica M. Bonacci, William C. Pedersen et al., „Chewing on It Can Chew You Up: Effects of Rumination on Triggered Displaced Aggression", *Journal of Personality and Social Psychology,* 88 (2005), pp. 969-983. Istoria cercetării care dispută presupunerea că există fenomenul catharsisului este rezumată de Carol Tarvis în, *Anger: The Misunderstood Emotion,* Simon & Schuster/Touchstone, New York, 1989.

17 Studiul inițial al lui Michael Kahn a fost „The Physiology of Catharsis", publicat în *Journal of Personality and Social Psychology,* 3, pp. 278-298, în 1966. Pentru o altă lucrare timpurie clasică, vezi Leonard Berkowitz, James A. Green și Jacqueline R. Macaulay, „Hostility Catharsis as the Reduction of Emotional Tension", *Psychiatry,* 25 (1962), pp. 23-31.

18 Jon Jecker și David Landy, „Liking a Person as a Function of Doing Him a Favor", *Human Relations, 22* (1969), pp. 371-378.

19 Benjamin Franklin, *The Autobiography of Benjamin Franklin* (intr. de Lewis Leary), Touchstone, New York, 2004, pp. 83-84.

20 Ruth Thibodeau și Elliot Aronson, „Taking a Closer Look: Reasserting the Role of the Self-Concept in Dissonance Theory", *Personality and Social Psychology Bulletin,* 18 (1992), pp. 591 -602.

21 Există o literatură de specialitate bogată și interesantă despre „înclinația către autocomplezență" *(self-serving bias),* adică tendința de a crede lucrurile cele mai bune despre noi înșine și de a găsi explicații convenabile pentru lucrurile cele mai rele. Este o tendință foarte prezentă în cogniția umană, deși există variații în funcție de cultură, vârstă sau sex. Vezi Amy Mezulis, Lyn Y. Abramson, Janet S. Hyde și Benjamin L. Hankin, „Is There a Universal Positivity Bias in Attributions? A Meta-Analytic Review of the Individual, Developmental, and Cultural Differences in the Self-serving Attributional Bias", *Psychological Bulletin,* 130 (2004), pp. 711-747.

22 Philip E. Tetlock, *Expert Political Judgment: How Good Is It? How Can We Know?* Princeton University Press, Princeton, NJ, 2005. în psihologia clinică, imaginea este aceeași: există o literatură de specialitate bogată care arată că măsurătorile comportamentale, statistice și alte măsurători obiective ale comportamentului sunt în mod constant superioare predicțiilor și diagnosticelor clinice făcute de experți. Vezi Robin Dawes, David Faust și Paul E. Meehl, „Clinical Versus Actuarial Judgment", *Science,* 243 (1989), pp. 1668-1674; și W.M. Grove și Paul E. Meehl, „Comparative Efficiency of Formal (Mechanical, Algorithmic) and Informal (Subjective, Impressionistic) Prediction Procedures; The Clinical/Statistical Controversy", *Psychology, Public Policy and Law, 2* (1996), pp. 293-323.

23 Elliot Aronson și J. Merrill Carlsmith, „Performance Expectancy as a Determinant of Actual Performance", *Journal of*

Abnormal and Social Psychology, 65 (1962), pp. 178-182. Vezi și William B. Swann Jr., „To Be Adored or to Be Known? The Interplay of Self-Enhancement and Self-Verification”, în R.M. Sorrentino & E.T. Higgins (ed.)> *Motivation and Cognition,* Guilford Press, New York, 1990; și William B. Swann Jr., J. Gregory Hixon și Chris de la Ronde, „Embracing the Bitter «Truth»: Negative Self-Concepts and Marital Commitment”, *Psychological Science,* 3 (1992), pp. 118-121.

24 Aceasta nu este o speculație goală. într-un experiment făcut acum jumătate de secol, psihologul social Judson Mills a măsurat atitudinile copiilor de clasa a șasea față de copiat. Apoi i-a pus să participe la un examen competitiv cu premii oferite câștigătorilor. A aranjat situația în așa fel încât copiilor să le fie aproape imposibil să câștige fără să copieze și, de asemenea, le-a ușurat copiatul, astfel încât să creadă că nu vor fi prinși. (El îi observa în secret.) Aproape jumătate dintre copii au copiat, iar jumătate nu. Următoarea zi, Mills i-a întrebat pe copii ce părere au despre copiat și alte fapte similare. Toți copiii care copiaseră deveniseră mai îngăduitori față de copiat, pe când aceia care rezistaseră ispitei căpătaseră o atitudine mai aspră. Vezi Judson Mills, „Changes in Moral Attitudes Following Temptation”, *Journal of Personality, 26* (1958), pp. 517-531.

25 Jeb Stuart Magruder, *An American Life: One Mans Road to Watergate,* Atheneum, New York, 1974. Comentariul lui Haldeman, p. 4; povestea cu mașinuța de golf, p. 7.

26 Magruder, *An American Life,* pp. 194-195, 214-215.

27 Numărul total de participanți este o estimare informată făcută de psihologul Thomas Blass, care a scris pe larg despre experimentele inițiale ale lui Milgram și cele care au urmat. Aproximativ 800 de oameni au luat parte la experimentele făcute de Milgram; restul au participat la reproduceri sau variații ale paradigmei de bază în decurs de 25 de ani.

28 Studiul inițial a fost descris în Stanley Milgram, „Behavioral Study of Obedience”, *Journal of Abnormal and Social Psychology,* 67 (1963), pp. 371-378. Milgram și-a descris studiul în detaliu, cu cercetări suplimentare, în cartea sa, *Obedience to Authority: An Experimental View,* Harper & Row, New York, 1974.

29 William Safire, „Aesop’s Fabled Fox”, *The New York Times,* 29 decembrie, 2003.

Capitolul 2

Mândrie și prejudecată... și alte puncte oarbe

1 James Brüggers, „Brain Damage Blamed on Solvent Use”, *The* [Louisville] *Courier-Journal,* 13 mai 2001; Brüggers, „Researchers’ Ties to CSX Raise Concerns”, *Courier-Journal,* 20 octombrie, 2001; Carol Tavris, „The High Cost of Skepticism”, *Skeptical Inquirer* (2002, iulie-augusl), pp. 42-44; Stanley Berent, „Response to «The High Cost of Skepticism»’? *Skeptical Inquirer* (2002, noiembrie-decembrie), pp. 61, 63; Citatul său („Cercetarea mea a furnizat rezultate importante...”) este la p. 63; replica lui Carol Tarvis către Berent în același număr, pp. 64-65. La 12 februarie 2003, oficiul federal destinat protecției persoanelor supuse cercetării i-a scris vice-președintelui însărcinat cu cercetarea de la Universitatea Michigan, atrăgând atenția că Comisia Instituțională de Cercetare, care fusese condusă de Stanley Berent, „nu a furnizat informații despre criteriile specifice pentru consimțământul participării la experimente” din cadrul cercetării efectuate de Berent și Albers. Cazul CSX, aranjamentul cu Stanley Berent și James Albers și conflictul lor de interese sunt, de asemenea, descrise în detaliu în Sheldon Krims-ky, *Science in the Private Interest,* Rowman & Littlefield, Lanham, MD, 2003, pp. 152-153.

2 Joyce Ehrlinger, Thomas Gilovich și Lee Ross, „Peering into the Bias Blind Spot: People’s Assessments of Bias in

Themselves and Others", *Personality and Social Psychology Bulletin,* 31 (2005), pp. 680-692; Emily Pronin, Daniel Y. Lin și Lee Ross, „The Bias Blind Spot: Perceptions of Bias in Self versus Others", *Personality and Social Psychology Bulletin,* 28 (2002), pp. 369-381. Punctele noastre oarbe ne permit să ne vedem ca fiind mai deștepți și mai competenți decât majoritatea celorlalți, motiv pentru care se pare că noi toți ne considerăm peste medie. Vezi David Dunning, Kerri Johnson, Joyce Ehrlinger și Junin Kruger, „Why People Fail to Recognize Their Own Incompetence", *Current Directions in Psychological Science,* 12 (2003), pp. 83-87.

3 Citat în Eric Jaffe, „Peace in the Middle East May Be Impossible: Lee D. Ross on Naive Realism and Conflict Resolution", *American Psychological Society Observer,* 17 (octombrie, 2004), pp. 9-11.

4 Geoffrey L. Cohen, „Party over Policy: The Dominating Impact of Group Influence on Political Beliefs", *Journal of Personality and Social Psychology,* 85 (2003), pp. 808-822. Vezi de asemenea Donald Green, Bradley Palmquist și Eric Schickler, *Partisan Hearts and Minds: Political Parties and the Social Identities of Voters,* Yale University Press, New Haven, 2002. Această carte arată cum, de îndată ce oamenii și-au format o identitate politică (de obicei, când sunt tineri adulți), identitatea începe să gândească în numele lor. Ceea ce înseamnă că majoritatea oamenilor nu aleg un partid pentru că acesta le reflectă perspectiva; mai degrabă, de îndată ce își aleg un partid, politicile acestuia devin perspectiva lor.

5 Emily Pronin, Thomas Gilovich și Lee Ross, „Objectivity in the Eye of the Beholder: Divergent Perceptions of Bias in Self versus Others", *Psychological Review,* 111 (2004), pp. 781-799.

6 Atunci când privilegiul este rezultatul nașterii sau al unei alte întâmplări și nu al meritului, mulți dintre posesorii săi îl vor justifica în-terpretându-1 ca pe o sursă de beneficii la care sunt îndreptățiți. John Jost și colegii săi au studiat procesele de

justificare a sistemului, motivația psihologică pentru apărarea și justificarea status quo-ului socio-politic; vezi, de exemplu, John Jost și Orsolya Hunyady, „Antecedent and Consequences of System-Justifying Ideologies", *Current Direction in Psychological Science,* 14 (2005), pp. 260-265. Un exemplu deideolo gie de justificare a sistemului este aceea că săracii, chiar dacă sunt săraci, sunt mai fericiți și mai onești decât bogății: Aaron C. Kay și John T. Jost, „Complementary Justice: Effects of «Poor But Happy» and «Poor But Honest» Stereotype Exemplars on System Justification and Implicit Activation of the Justice Motive", *Journal of Personality and Social Psychology,* 85 (2003), pp. 823-837. Vezi de asemenea Stephanie M. Wildman (ed.), *Privilege Revealed: How Invisible Preference Undermines America,* New York University Press, 1996.

7 D. Michael Risinger și Jeffrey L. Loop, „Three Card Monte, Monty Hall, Modus Operandi and «Offender Profiling» Some Lessons of Modern Cognitive Science for the Law of Evidence", *Cardozo Law Review,* 24 (2002), p. 193.

8 Dorothy Samuels, „Tripping Up on Trips: Judges Love Junkets as Much as Tom DeLay Does", *The New York Times* fourth editorial, 20 ianuarie 2006.

9 Melody Petersen, „A Conversation with Sheldon Krimsky: Uncoupling Campus and Company", *The New York Tinies,* 23 septembrie 2003. Krimsky face referire și la remarca lui Jonas Salk.

10 Vezi Krimsky, *Science in the Private Interest,* nota 1; Sheila Slaughter și Larry L. Leslie, *Academic Capitalism,* The Johns Hopkins University Press, Baltimore, 1997; Derek Sok, *Universities in the Marketplace: The Commercialization of Higher Education,* Princeton University Press, Princeton, NJ, 2003; Marcia Angell, *The Truth about the Drug Companies,* Random House, New York, 2004; și Jerome P. Kassirer, *On the Take: How Medicines Complicity with Big Business Can*

Endanger Your Health. Oxford University Press, New York, 2005.

11 National Institutes of Health Care Management Research and Educational Foundation (2003), „Changing Patterns of Pharmaceutical Innovation”. Citat in Jason Dana și George Loewenstein, „A Social Science Perspective on Gifts to Physicians from Industry”, *Journal of the American Medical Association,* 290 (2003), pp. 252-255.

12 Jurnalistul de investigație David Willman a primit Premiul Pulitzer pentru seria sa de articole despre conflictele de interese legate de introducerea pe piață a noi medicamente; două dintre ele sunt „Scientists Who Judged Pill Safety Received Fees”, *Los Angeles Times,* 29 octombrie 1999; și „The New FDA: How a New Policy Led to Seven Deadly Drugs”, *Los Angeles Times,* 20 decembrie 2000.

13 Dan Fagin și Marianne Lavelle, *Toxic Deception,* Carol Publishing, Secaucus, NJ, 1996.

14 Richard A. Davidson, „Source of Funding and Outcome of Clinical Trials”, in *Journal of General Internal Medicine,* 1 (1986, mai-iunie), pp. 155-158.

15 Lise L. Kjaergard și Bodil Als-Nielsen, „Association between competing interests and authors’ conclusions: Epidemiological study of randomised clinical trials published in BMJ”. *British Medical Journal,* 325 (3 august 2002), pp. 249-252. Vezi de asemenea Krimsky, *Science in the Private Interest* (nota 1), cap. 9, „A Question of Bias”, pentru o trecere în revistă a acestor studii și pentru alte studii similare.

16 Alex Berenson, Gardiner Harris, Barry Meier și Andrew Pollack, „Dangerous Data: Despite Warnings, Drug Giant Took Long Path to Vioxx Recall”, *The New York Times,* 14 noiembrie 2004.

17 Richard Horton, „The lessons of MMR”, *Vie Lancet,* 363 (2004), pp. 747-749.

18 Andrew J. Wakefield, Peter Harvey și John Linnell, „MMR-Responding to retraction”, *Vie Lancet,* 363 (2004), pp. 1327-1328

19 Wikipedia, la pagina „Thimerosal”, are o prezentare excelentă și echilibrată a întregii controverse din jurul acestei substanțe chimice (care se mai poate scrie și thimerosol sau thimerserol), folosită pe larg începând cu anii 1930 cu rolul de conservant în vaccinuri și numeroase produse casnice, precum cosmetice și picături de ochi. în ultimii ani, unele grupuri care reprezintă consumatorii au început să se îngrijoreze în legătură cu posibilele efecte toxice ale mercurului conținut de acest conservant, pretinzând că provoacă autism și alte afecțiuni. Pagina de Wikipedia le prezintă în mod corect îngrijorarea, dar arată că argumentele lor s-au bazat în general pe informații anecdotice, temeri exagerate, declarații nefondate și cercetarea antivaccin făcută de Mark Geier și David Geier, președinte al unei firme centrate pe procese în cadrul cărora reprezintă presupuse victime ale vaccinurilor.

Cât despre cercetare, un studiu al tuturor copiilor născuți în Danemarca între 1991 și 1998 (peste jumătate de milion de copii) a arătat incidența autismului la copiii vaccinați era de fapt puțin mai scăzută cât la copiii nevaccinați: Vezi Kreesten M. Madsen, Anders Hviid, i gens Vestergaard et al., „A Population-Based Study of Measles, Mum and Rubella Vaccination and Autism”, *New England Journal of Medicine,* 347 (2002), pp. 1477-1482. în plus, după ce vaccinurile care conțineau thimerserol au fost retrase de pe piața din Danemarca, incidența autismului nu s-a redus: vezi Kreesten M. Madsen et al., „Thimerserol and the Occurrence of Autism: Negative Ecological Evidence from Danish Population-Based Data”, *Pediatrics,* 112 (2003), pp. 604-606. Vezi de asemenea L. Smeem, C. Cook., E. Fombonne, et al., „MMR vaccination and pervasive

developmental disorders: A case-control study", *Vie Lancet,* 364 (11-17 septembrie 2004), pp. 963-969.

Reacția multor părinți de copii autiști la această știre este în sine un exemplu de disonanță. întrucât se dedicaseră credinței că thimersero-lul este agentul răspunzător pentru autismul propriilor copii, au refuzat concluziile studiului și declarațiile de presă în favoarea vaccinării din partea Centrului pentru Prevenirea și Controlul Bolilor, Administrației pentru Alimentație și Medicamente, Institutului de Medicină, Organizației Mondiale a Sănătății și Academiei Americane de Pediatrie. Interesant este că, așa cum atrage atenția pagina de Wikipedia, reacțiile publice împotriva programelor de vaccinare au început în 1853 și au rămas active până în zilele noastre; controversa centrată pe thimerserol reprezintă doar cel mai recent episod.

20 Dana și Loewenstein, „A Social Science Perspective on Gifts to Physicians from Industry", nota 11.

21 Roben B. Cialdini, *Influence: The Psychology of Persuasion,* William Morrow, New York, (1984/1993).

22 Carl Elliott, „The Drug Pushers", *The Atlantic Monthly* (aprilie 2006), pp. 82-93.

23 Carl Elliott, „Pharma Buys a Conscience", *The American Prospect,* 12 (24 septembrie 2001), arhivat: www.prospect.org/print/V12/17/elli-ott-c.html.

24 C. Neil Macrae, Alan B. Milne și Galen V. Bodenhausen, „Stereotypes as Energy-Saving Devices: A Peek Inside the Cognitive Toolbox", *Journal of Personality and Social Psychology,* 66 (1994), pp. 37-47.

25 Marilynn B. Brewer, „Social Identity, Distinctiveness and In-Group Homogeneity", *Social Cognition,* 11 (1993), pp. 150-164.

26 Charles W. Perdue, John E Dovidio, Michael B. Gurtman și Richard B. Tyler, „Us and Them: Social Categorization and the Process of Intergroup Bias”, *Journal of Personality and Social Psychology,* 59 (1990), pp. 475-486.

27 Henri Tajfel, M.G. Billig, R. P. Bundy și Claude Flament, „Social categorization and intergroup behavior”, *European Journal of Social Psychology,* 1 (1971). pp. 149-178.

28 Nick Haslam, Paul Bain, Lauren Douge, Max Lee și Brock Bastian, „More Human Than You: Attributing Humanness to Self and Others”, *Journal of Personality and Social Psychology,* 89 (2005), pp. 937-950.

29 Gordon Allport, *The Nature of Prejudice,* Addison-Wesley, Reading, MA, 1954/1979, pp. 13-14.

30 Jeffrey W. Sherman, Steven J. Stroessner, Frederica R. Conrey și Omar A. Azam, „Prejudice and Stereotype Maintenance Processes: Attention, Attribution, and Individuation”, *Journal of Personality and Social Psychology,* 89 (2005), pp. 607-622.

31 Christian S. Crandall și Amy Eshelman, „A Justification-Suppression Model of the Expression and Experience of Prejudice”, *Psychological Bulletin,* 129 (2003), pp. 414-446, citat, p. 425. Vezi de asemenea Benoit Monin și Dale T. Miller, „Moral Credentials and the Expression of Prejudice”, *Journal of Personality and Social Psychology,* 81 (2001), pp. 33-43. în experimentele lor, atunci când oamenii nu își simțeau amenințată imaginea morală de indivizi lipsiți de prejudecăți - atunci când li se dădea ocazia să respingă un enunț sexist evident - se simțeau mai justificați să voteze ulterior pentru angajarea unui bărbat pentru o slujbă atribuită în mod stereotipic bărbaților.

32 Pentru experimentul interrasial, vezi Ronald W. Rogers și Steven Prentice-Dunn, „Deindividuation and Anger-Mediated

Interracial Aggression: Unmasking Regressive Racism", *Journal of Personality and Social Psychology,* 4 (1981), pp. 63-73. Pentru canadienii vorbitori de engleză și franceză, vezi James R. Meindl și Melvin J. Lerner, „Exacerbation of Extreme Responses to an Out-Group", *Journal of Personality and Social Psychology,* 47 (1985), pp. 71-84. Despre studiile de comportament față de evrei și bărbați gay, vezi Steven Fein și Steven J. Spencer (1997), „Prejudice as Self-Image Maintenance: Affirming the Self through Derogating Others" *Journal of Personality and Social Psychology, 73* (1985), pp. 31-44.

33 Paul Jacobs, Saul Landau și Eve Pell, *To Serve the Devil* (Vol. 2: *Colonials and Sojourners),* Vintage Books, New York, 1971. Citatul din Charles Crocker, p. 81.

34 Albert Speer, *Inside the Third Reich: Memoirs,* Simon & Schuster, New York, 1970,p. 291.

35 Doris Kearns Goodwin, *Team of Rivals: The Political Genius of Abraham Lincoln,* Simon & Schuster, New York, 2005.

36 Jeb Stuart Magruder, *An American Life: One Mans Road to Watergate,* Atheneum, New York, 1974, p. 348.

Capitolul 3

Memoria, istoricul autojustificărilor

1 Citat în George Plimpton, *Truman Capote,* Anchor/Doubleday, New York, 1997, p. 306. Alegem varianta lui Vidal a acestei povești pen-tru motivul că el nu a avut niciodată rețineri când a vorbit despre oricare dintre cele două subiecte - politică sau sexualitate - și, prin urmare, nu avea niciun motiv să-și distorsioneze amintirile.

2 Anthony C. Greenwald, „The Totalitarian Ego: Fabrication and Revision of Personal History", *American Psychologist,* 35

(1980), pp. 603-618.

3 Edward Jones and Rika Kohler, „The Effects of Plausibility on the Learning of Controversial Statements”, *Journal of Abnormal and Social Psychology,* 57 (1959), pp. 315-320.

4 Vezi, de exemplu, Michael Ross, „Relation of Implicit Theories to the Construction of Personal Histories”, *Psychological Review,* 96 (1989), pp. 341-357; Anne E. Wilson și Michael Ross, „From Chump to Champ: Peoples Appraisals of Their Earlier and Present Selves”, *Journal of Personality and Social Psychology,* 80 (2001), pp. 572-584; și Michael Ross și Anne E. Wilson, „Autobiographical Memory and Conceptions of Self: Getting Better All the Time”, *Current Directions in Psychological Science,* 12(2003), pp. 66-69.

5 Marcia K. Johnson, Shahin Hashtroudi și D. Stephen Lindsay, „Source Monitoring”, *Psychological Bulletin,* 114 (1993), pp. 3-28; Karen J. Mitchell și Marcia K. Johnson, „Source Monitoring: Attributing Mental Experiences”, în E. Tulving & F.I.M. Craik (ed.), *The Oxford Handbook of Memory,* Oxford University Press, New York, 2000.

6 Mary McCarthy, *Memories of a Catholic Girlhood,* Harcourt Brace & Co., San Diego, 1957. „Avea fluturele de tinichea în mână”, p. 80; „Mi-am adus aminte la un moment dat”, p. 82; „cel mai probabil”, p. 83.

7 Barbara Tversky și Elizabeth J. Marsh, „Biased Retellings of Events Yield Biased Memories”, *Cognitive Psychology* 40 (2000), pp. 1-38; vezi și Elizabeth J. Marsh și Barbara Tversky, „Spinning the Stories of Our Lives”, *Applied Cognitive Psychology,* 18 (2004), pp. 491-503.

8 Brooke C. Feeney și Jude Cassidy, „Reconstructive Memory Related to Adolescent-Parent Conflict Interactions: The Influence of Attachment-Related Representations on Immediate

Perceptions and Changes in Perceptions over Time", *Journal of Personality and Social Psychology,* 85 (2003), pp. 945-955.

9 Daniel Offer, Marjorie Kaiz, Kenneth I. Howard și Emily S. Bennet, „The Altering of Reported Experiences", *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry,* 39 (2000), pp. 735-742. Câțiva dintre autori au scris și o carte despre acest studiu. Vezi Daniel Offer, Marjorie Kaiz Offer și Eric Ostrov, *Regular Guys: 34 Years Beyond Adolescence,* Kluwer Academic/Plenum, New York, 2004.

10 Despre „amintiri greșite" cu privire la sex, vezi Maryanne Garry, Stefanie J. Sharman, Julie Feldman, Gary A. Marlatt și Elizabeth E Loftus, „Examining Memory for Heterosexual College Students' Sexual Experiences Using an Electronic Mail Diary", *Health Psychology,* 21 (2002), pp. 629-634. Despre raportarea exagerată de scrutine, vezi R. P. Abelson, Elizabeth D. Loftus și Anthony G. Greenwald, „Attempts to Improve the Accuracy of Self-Reports of Voting", în J.M. Tanur (ed.), *Questions About Questions: Inquiries into the Cognitive Bases of Surveys,* Russell Sage, New York, 1992. Vezi și Robert E Belli, Michael W. Traugott, Margaret Young și Katherine A. McGonagle, „Reducing Vote Overreporting in Surveys: Social Desirability, Memory Failure, and Source Monitoring", *Public Opinion Quarterly,* 63 (1999), pp. 90-108. Despre amintiri eronate legate de donații în bani, vezi Christopher D.B. Burt și Jennifer S. Popple, „Memorial Distortions in Donation Data", *Journal of Social Psychology,* 138 (1998), pp. 724-733. Amintirile studenților de colegi despre notele din liceu sunt de asemenea distorsionate într-o direcț pozitivă; vezi Harry P. Bahrick, Lynda K. Hali și Stephanie A. Bergei „Accuracy and Distortion in Memory for High School Grades", *Psychological Science,* 7 (1996), pp. 265-271.

11 Lisa K. Libby și Richard P. Eibach, „Looking Back in Time: Self-Concept Change Affects Visual Perspective in Autobiographical Memory" *Journal of Personality and Social*

Psychology, 82 (2002), pp. 167-179. Vezi și Lisa K. Libby, Richard P. Eibach și Thomas Gilovich, „Here's Looking at Me: The Effect of Memory Perspective on Assessments of Personal Change", *Journal of Personality and Social Psychology,* 88 (2005), pp. 50-62. Cu cât sunt mai consistente și consecvente amintirile noastre despre noi în prezent, cu atât sunt mai accesibile. Vezi Michael Ross, „Relation *of* Implicit Theories to the Construction of Personal Histories", *Psychological Review,* 96 (1989), pp. 341-357.

12 Michael Conway și Michael Ross, „Getting What You Want by Revising What You Had", *Journal of Personality and Social Psychology,*

47 (1984), pp. 738-748. Distorsiunile de memorie se au multe forme, dar majoritatea au rolul de a ne conserva impresia și sentimentul că suntem oameni buni și compelenți.

13 Anne E. Wilson și Michael Ross au arătat că prejudecățile memoriei în termeni de autojustificare ne ajută să ne deplasăm din punct de vedere psihologic - în cuvintele lor - de la „fraier la campion". Ne distanțăm de încarnările noastre trecute, în care eram „fraieri" - dacă acest proces ne permite să ne simțim mai bine, să simțim că am crescut, că am învățat și ne-am maturizat -, dar, precum Haber, ne vom simți mai aproape de acea versiune a noastră pe care o considerăm campioană. Oricum ar fi, nu putem pierde. Vezi Wilson și Ross, „From Chump to Champ", nota 4.

14 Textul volumului *Fragments* și povestea adevărată a vieții lui Wilkomirski se află în Stefan Maechler, *The Wilkomirski Affair: A Study in Biographical Truth,* tr. de John E. Woods, Schocken, New York, 2001. Maechler discută modul în care Wilkomirski s-a inspirat din romanul lui Kosinski. Pentru o altă investigație asupra vieții lui Wilkomirski și problemele culturale ale amintirilor reale sau imaginate, vezi Blake Eskin, *A Life in Pieces: The Making and Unmaking of Binjiamin Wilkomirski,* W.W. Norton, New York, 2002.

15 Povestea lui Will Andrews se găsește în Susan Clancy, *Abducted: How People Come to Believe They Were Kidnapped by Aliens,* Harvard University Press, Cambridge, MA, 2005. Despre psihologia răpirilor extraterestre, vezi de asemenea Donald P. Spence, „Abduction Tales as Metaphors”, *Psychological Inquiry,* 7 (1996), pp. 177-179. Spence interpretează amintirile despre răpiri ca fiind metafore care au două funcții psihologice importante: ele încapsulează o serie de probleme și temeri cu răspândire în climatul politic și cultural de astăzi, temeri pentru care nu s-a găsit remediu sau care nu au remediu facil, iar prin faptul că oferă o identitate comună pentru cei care cred, reduc sentimentele de alienare și neputință.

16 Maechler, *The Wilkomirski Affair,* p. 273. Vezi nota 14.

17 Maechler, *The Wilkomirski Affair,* p. 27.

18 Maechler, *The Wilkomirski Affair,* p. 71. Wilkomirski a explicat faptul că suferă de sindromul picioarelor neliniștite relatând o poveste îngrozitoare: când era la Majdanek, a învățat să își miște în permanență picioarele în somn, pentru că altfel „le rodeau șobolanii”. Dar, așa cum a spus Tomasz Kranz, director de cercetare la Muzeul Majdanek, în lagăr erau păduchi și purici, nu și șobolani (ca în alte lagăre, precum Birkenau). Maechler, p. 169.

19 Despre beneficiile fizice și psihice ale consemnării secretelor și traumelor tăinuite, vezi James W. Pennebaker, *Opening Up,* William Morrow, New York, 1990.

20 Pentru a afla mai multe despre inflația imaginației, vezi Elizabeth E Loftus, „Memories of Things Unseen”, *Current Directions in Psychological Science,* 13 (2004), pp. 145-147; și Loftus, „Imagining the Past”, în *Psychologist,* 14 (2001) (British Psychological Society), pp. 584-587; Maryanne Garry, Charles Manning, Elizabeth Loftus și Steven J. Sherman, „Imagination Inflation: Imagining a Childhood Event Inflates Confidence That It Occurred”, *Psychonomic Bulletin and Review,* 3 (1996), pp.

208-214; Giuliana Mazzoni and Amina Memon, „Imagination Can Create False Autobiographical Memories”, *Psychological Science,* 14 (2003), pp. 186-188. Pentru vise, vezi Giuliana Mazzoni, Elizabeth F. Loftus, Aaron Sein și Steven J. Lynn, „Changing Beliefs and Memorie through Dream Interpretation”, *Applied Cognitive Psychology, 2* (199[f] pp. 125-144.

21 Brian Gonsalves, Paul J. Reber, Darren R. Gitelman et al., „N ural Evidence that Vivid Imagining Can Lead to False Remembering”, *Psychological Science,* 15 (2004), pp. 655-660. Aceștia au descoperit că procesul imaginării vizuale a unui obiect obișnuit generează activitate cerebrală în zona cortexului care poate duce la amintiri false despre obiectele imaginate.

22 Mazzoni și Memon, „Imagination Can Create False Autobiographical Memories”, nota 20.

23 Efectul se numește „inflația explicației”, vezi Stefanie J. Sharman, Charles G. Manning și Maryanne Garry, „Explain This: Explaining Childhood Events Inflates Confidence for Those Events”, *Applied Cognitive Psychology,* 19 (2005), pp. 67-74. Copiii care încă nu vorbesc fac echivalentul a ceea ce fac adulții: desenează un eveniment complet neplauzibil, precum o petrecere într-un balon cu aer cald sau înotul cu o sirenă pe fundul oceanului. Aceste desene sunt adesea importate în amintirile copiilor. După o săptămână, crește foarte mult probabilitatea ca ei să spună că acel eveniment chiar s-a întâmplat, spre deosebire de copiii care nu au făcut desene. Vezi Deryn Strange, Maryanne Garry și Rachel Sutherland, „Drawing Out Childrens False Memories”, *Applied Cognitive Psychology,* 17 (2003), pp. 607-619.

24 Maechler, *The Wilkomirski Affair,* p. 104. Vezi nota 14.

25 Scrisoarea lui Bernstein: Maechler, *The Wilkomirski Affair,* p. 100; apărarea lui Wilkomirski de către Matta, p. 97; sublinierea ne aparține.

26 Richard J. McNally, *Remembering Trauma,* Harvard University Press, Cambridge, MA, 2003, p. 233.

Tl Michael Shermer, „Abducted!” *Scientific American* (februarie 2005), pp. 33-34. Citatele sunt de la p. 33.

28 Clancy, *Abducted,* p. 51. Vezi nota 15.

29 „într-o noapte, m-am trezit”: Clancy, *„Abducted",* p. 34; „Sunt deprimat de când mă știu”, p. 34; pentru simptome bulversante precum pijamalele lipsă sau hemoragiile nazale neașteptate, p. 33.

30 De exemplu, Giuliana Mazzoni și colaboratorii săi au demonstrat în laborator că oamenii pot ajunge să considere un eveniment imposibil (precum faptul că au fost martorii unei posedări demonice în copilărie) ca fiind o amintire plauzibilă. Un pas în acest proces îl constituia lecturile despre posedarea demonică, mai ales a pasajelor în care se spune că este mult mai des întâlnită decât se crede, pasaje însoțite de mărturii. Vezi Giuliana Mazzoni, Elizabeth E. Loftus, și Irving Kirsch, „Changing Beliefs About Implausible Autobiographical Events: A Little Plausibility Goes a Long Way”, *Journal of Experimental Psychology: Applied,* 7 (2001), pp. 51-59.

31 „Nici nu puteai să mă atingi”: Clancy, *Abducted,* p. 143. Will Andrews, „Eram gata să renunț” și întrebarea soției lui p. 2. Vezi nota 15.

32 Clancy, *Abducted,* p. 50.

33 Richard McNally, comunicare personală.

34 Richard J. McNally, Natasha B. Lasko, Susan A. Ciancy *et al.,* „Psychophysiologic Responding During Script-Driven Imagery in People Reporting Abduction by Space Aliens”, *Psychological Science, 5,* pp. 493-497. Vezi și Clancy, *Abducted*

(nota 15) și McNally, *Remem-bering Trauma* (nota 26), pentru o discuție a acestui studiu și a altora similare.

35 Este totuși interesant faptul că aceste autobiografii care la un moment dat au slujit drept exemple de luptă personală împotriva rasismului, violenței, invalidității, exilului sau sărăciei sunt în zilele noastre atât de demodate. Memoriile moderne se străduiesc să se întreacă în a oferi detalii cât mai cutremurătoare despre viața scriitorului. Pentru un eseu elocvent pe această temă, vezi Francine Prose, „Outrageous Misfortune", recenzia ei la Jeannette Walls, *The Glass Castle: A Memoir for The New York Times Book Review,* 13 martie, 2005. Prose spune: „Memoriile sunt basmele noastre moderne, fabulele sfâșietoare ale fraților Grimm rei-maginate din perspectiva copilului viteaz care, deși părea că nu are nicio șansă, a reușit să nu fie tăiat, gătit și servit la cină de familie”.

36 Ellen Bass și Laura Davis, *The Courage to Heal: A Guide for Women Survivors of Child Abuse,* Harper & Row, New York, 1988, p. 173. Această afirmația rămâne și în ediția a treia revizuită și adăugită, 1994, p. 183.

37 Pentru cea mai bună versiune a acestei povești, vezi Moira Johnston, *Spectral Evidence: The Ramona Case: Incest, Memory, and Truth on Trial in Napa Valley,* Houghton Mifflin, Boston, 1997. Citatul cu capetele de acuzare, p. 160.

38 Mary Karr, „His So-Called Life”, *The New York Times,* editor 15 ianuarie 2006.

Capitolul 4

Intenții bune, știință prost făcuta: bucla închisă a judecății clinice

1 Povestea lui Grace ne-a fost comunicată de psihologul Joseph de Rivera, care i-a intervievat pe ea și pe alții in cadrul cercetării sale despre psihologia celor care își retrag mărturia. Vezi, de

exemplu, Joseph de Rivera, „The Construction of False Memory Syndrome: The Experience of Retractors”, *Psychological Inquiry,* 8 (1997), pp. 271-292; și de Rivera, „Undemanding Persons Who Repudiate Memories Recovered in Therapy”, *Professional Psychology: Research and Practice,* 31 (2000), pp. 378-386.

2 Cea mai cuprinzătoare istorie a epidemiei memoriei recuperate rămâne în continuare Mark Pendergrast, *Victims of Memory* (ed. a

II-a), Upper Access Press, Hinesburg, VT, 1996; revizuită și adăugită pentru ediția britanică HarperCollins, 1996. Vezi și Richard J. Ofshe și Ethan Watters, *Making Monsters: False Memory, Psychotherapy, and Sexual Hysteria,* Scribners, New York, 1994; Elizabeth Loftus și Katherine Ketcham, *The Myth of Repressed Memory,* St. Martins Press, New York, 1994; și Frederick Crews (ed.), *Unauthorized Freud: Doubters Confront a Legend,* Viking, New York, 1998. Pentru un studiu sociologic excelent al epidemiilor de isterie și a panicilor morale, vezi Philip Jenkins, *Intimate Enemies: Moral Panics in Contemporary Great Britain,* Aldine de Gruyter, Hawthorne. NY, 1992.

Femeia care a pretins că tatăl său o molestase de la cinci până la douăzeci și trei de ani este cunoscută drept Laura B. care și-a dat în judecată tatăl, Joel Hungerford, în statul New Hampshire, în 1995. A pierdut procesul.

3 Două dintre cele mai timpurii și încă cele mai bune cărți despre scandalul creșelor și despre presupunerea existenței unor culte cu mare răspândire care promovau ritualuri satanice și abuzuri sexuale sunt Debbie Nathan și Michael Snedeker, *Satans Silence: Ritual Abuse and the Making of a Modern American Witch Hunt,* Basic Books, New York, 1995; și Stephen J. Ceci și Maggie Bruck, *Jeopardy in the Courtroom: A Scientific Analysis of Childrens Testimony,* American Psychological Association, Washington, DC, 1995. Dorothy Rabinowitz, o editorialis-tă de la *Wall Street Journal,* a fost

prima care a pus la îndoială public condamnarea lui Kelly Michaels și i-a redeschis cazul; vezi și Rabinowitz, *No Cruder Tyrannies: Accusation, False Witness, and Other Terrors of Our Times,* Wall Street Press Books/ Free Press, New York, 2003.

O epidemie similară a fost apariția unor presupuse cazuri de tulburare de personalitate multiplă, care acum se numește „tulburare de identitate disociativă". înainte de 1980, existau doar câteva cazuri de acest tip; după o anumită estimare, pe la mijlocul anilor 1990 se înregistrau în jur de 40.000 de mii. Atunci când clinicile dedicate acestei afecțiuni au fost închise în urma unor procese câștigate împotriva psihiatrilor care induceau această tulburare pacienților, incidența cazurilor a început să scadă, deși nu a dispărut complet. Vezi Joan Acocella, *Creating Hysteria: Women and Multiple Personality Disorder,* Jossey-Bass, San Francisco, 1999. Despre hipnoză și alte metode de a genera amintiri false despre răpiri extraterestre, personalități multiple și abuz în perioada copilăriei, vezi Nicholas P. Spanos, *Multiple Identities and False Memories: A Sociocognitive Perspective,* American Psychological Association, Washington. DC, 1996.

4 De exemplu, în februarie 2005 un juriu din Boston a condamnat un fost preot de șaptezeci și patru de ani, Paul Shanley, pentru molestarea lui Paul Busa (douăzeci și șapte de ani), când acesta din urmă avea șase ani. Această acuzare a urmat scandalurilor din Biserica Catolică ce scoseseră la suprafață sute de cazuri documentate de preoți pedofili, așa încât lumea era pornită împotriva preoților și a politicii Bisericii de mușamalizare a acuzațiilor. însă *singura* probă în cazul Shanley au fost amintirile lui Busa, amintiri care, după cum a spus chiar Busa, i-au revenit brusc atunci când a citit un articol în *Boston Globe* despre Shanley. La proces, nu s-au prezentat niciun fel de dovezi care să susțină spusele lui Busa, dimpotrivă, s-au prezentat multe lucruri care să-1 contrazică. Vezi Jonathan Rauch, „Is Paul Shanley Guilty? If Paul Shanley Is a Monster, the State Didn't Prove It", *National Journal,* 12 martie 2005, pp. 746-747; și JoAnn Wypijewski, „The Passion of Father Paul

Shanley", *Legal Affairs,* septembrie-octombrie 2004. Alți reporteri sceptici au fost Daniel Lyons de la *Forbes,* Robin Washington de la *The Boston Herald* și Michael Miner de la *Chicago Reader.*

5 Unele studii au descoperit că abordările combinate - medicație plus terapie comportamental-cognitivă (CBT) - sunt cele mai eficace; altele au descoperit că CBT are același efect. Pentru o trecere în revistă și o bibliografie a studiilor, vezi American Psychological Association Presidential Task Force on Evidence-Based Practice, „Evidence-Based Practice in Psychology", *American Psychologist,* 61(2006), pp. 271-283. Vezi și Dianne Chambless *et al.,* „Update on Empirically Validated Therapies", *The Clinical Psychologist,* 51 (1998), pp. 3-16, și Steven D. Hollon, Michael E. Thase și John C. Markowitz, „Treatment and Prevention of Depression", *Psychological Science in the Public Interest,* 3 (2002), pp. 39-77. Aceste articole conțin o bibliografie excelentă care tratează forme de psihoterapie validate empiric pentru diverse probleme.

6 Tanya M. Luhrmann, *Of Two Minds: The Growing Disorder in American Psychiatry,* Knopf, New York, 2000. Rezultatele ei evocă exact ce a scris Jonas Robitscher despre profesia sa, în 1980, în *The Power of Psychiatry,* Houghton Mifflin, Boston.

7 Pentru o excelentă trecere în revistă a problemelor și a creșterii în amploare a metodelor și practicilor pseudoștiințifice în psihoterapie - incluzând teste de evaluare nevalidate, tratamente pentru autism și ADHD, ca și terapii populare - vezi Scott O. Lilienfeld, Steven Jay Lynn și Jeffrey M. Lohr (ed.), *Science and Pseudoscience in Contemporary Clinical Psychology,* Guilford, 2003, New York. Iar pentru cealaltă variantă a poveștii, articole despre cele mai importante contribuții din partea științelor clinice, vezi Scott O. Lilienfeld și William T. O'Donohue (ed.), *The Great Ideas of Clinical Science,* Routledge, New York, 2007.

8 Despre dovezi că hipnoza este eficientă pentru un număr mare de tipuri de dureri acute și cronice, vezi David R. Patterson și Mark P. Jensen, „Hypnosis and Clinical Pain”, *Psychological Bulletin,* 29 (2003), pp. 495-521. De asemenea, hipnoza poate spori eficiența tehnicilor cogni-tiv-comportamentale pentru slăbit, renunțarea la fumat și alte probleme comportamentale; vezi Irving Kirsch, Guy Montgomery și Guy Sapir-stein, „Hypnosis as an Adjunct to Cognitive-Behavioral Psychotherapy: A Meta-Analysis”, *Journal of Consulting and Clinical Psychology, 2* (1995), pp. 214-220. Dar există dovezi covârșitoare că hipnoza nu este un instrument pe care te poți baza pentru recuperarea amintirilor, motiv pentru care Asociația Americană de Psihologie și Asociația Medicală Americană se opune utilizării mărturiei „memoriei împrosptătate prin hipnoză” în tribunal. Vezi Steven Jay Lynn, Timothy Lock, Elizabeth Loftus, Elisa Krackow și Scott O. Lilienfeld, „The Remembrance of Things Past: Problematic Memory Recovery Techniques in Psychotherapy”, în Lilienfeld. Lohr și Lynn, *Science and Pseudoscience in Contemporary Clinical Psychology* (nota 7), 2003; și John F. Kihlstrom, „Hypnosis. Delayed Recall, and the Principles of Memory”, *International Journal of Experimental Hypnosis,* 42 (1994), pp. 337-345.

9 Paul Meehl, „Psychology: Does Our Heterogeneous Subject Matter Have Any Unity?” *Minnesota Psychologist* (1986), p. 4.

10 Depoziția lui Bessel van del Kolk a fost făcută în prezența avocatului și psihologului R. Christopher Barden în biroul lui van der Kolk din Boston, MA, 27-28 decembrie 1996. Această depoziție a fost postată pe internet pe pagina avocatului Timothy Conlon, care reprezenta reclamantul. Pe pagina de internet a lui Conlon, sub „Depoziția lui Bessell [sic] van der Kolk”, psihiatrul este în continuare descris drept „o autoritate de frunte în domeniul traumei și a efectelor acesteia asupra memoriei” și sunt notate datele depoziției înregistrate de Barden; insă depoziția în sine a fost înlăturată.

http://www.tjcesq.com/CM/Online-Documents/OnlineDocumentsI9.asp.

11 John E. Kihlstrom, „An Unbalanced Balancing Act: Blocked, Recovered, and False Memories in the Laboratory and Clinic", *Clinical Psychology: Science and Practice,* 11 (2004). El a adăugat că „dacă încrederea în sine ar fi un criteriu adecvat de validare, Binjamin Wilkomirski ar fi putut să ia un Premiu Pulitzer pentru istorie".

12 Sigmund Freud, „The Dissolution of the Oedipus Complex", în J. Strachey (ed.), *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud* (vol. 19), Hogarth, Londra, 1924.

13 Rosenzweig a scris: „în două circumstanțe separate (1934 și 1937), mai întâi cu litere gotice și apoi în engleză, Freud a avut aceeași reacție negativă la orice încercare de a explora teoria psihanalizei prin mijloace de laborator. Aceste schimburi au scos în evidență în mod clar lipsa de încredere sau chiar opoziția lui Freud față de abordarea experimentală a validării conceptelor sale derivate pe cale clinică. Freud credea cu tărie că validarea clinică a teoriilor sale, care erau bazate inițal și în mod neîntrerupt pe analiza de sine, nu avea nevoie de sprijin din alte surse". în Saul Rosenzweig, „Leiters by Freud on Experimental Psychodynamics", *American Psychologist, 52* (1997), p. 571. Vezi și Saul Rosenzweig, „Freud and Experimental Psychology: The Emergence of Idio-Dynamics", în S. Koch și D.E. Leary (ed.), *A Century of Psychology as Science,* McGraw-Hill, New York, 1985. Această carte a fost republicată de Asociația Americană de Psihologie în 1992.

14 Vezi, de exemplu, Lynn *et al.,* „The Remembrance of Things Past", nota 8.

15 Michael Nash oferă un exemplu în articolul său din 1994, „Memory Distortion and Sexual Trauma: The Problem of False

Negatives and False Positives", *International Journal of Clinical and Experimental Hypnosis,* 42, pp. 346-362.

16 McNally, *Remembering Trauma,* p. 275.

17 Apărătorii amintirilor recuperate în discuție sunt Daniel Brown, Alan W. Scheflin și D. Corydon Hammond, care au scris *Memory, Trauma, Treatment, and the Law,* W.W. Norton, New York, 1998. Pentru o recenzie a acestei cărți care documentează asocierea îndelungată a autorilor cu mișcarea amintirilor recuperate, credința lor în prevalența abuzurilor ritualice satanice și susținerea folosirii hipnozei pentru „recuperarea" amintirilor despre abuzuri și pentru generarea de personalități multiple, vezi Frederick Crews, „The Trauma Trap", *New York Review of Books,* 51, 11 martie 2004. Acest eseu a fost retipărit, împreună cu alte scrieri care expun erorile mișcării amintirilor recuperate, în Frederick Crews, *Follies of the Wise,* Shoemaker & Hoard, Emeryville, CA, 2006.

18 Rosemary Basson, Rosemary McInnes, Mike D. Smith, Gemma Hodgson și Nandan Koppiker, „Efficacy and Safety of Sildenafil Citrate in Women with Sexual Dysfunction Associated with Female Sexual Arousal Disorder", *Journal of Womens Health & Gender-Based Medicine,* 11 (2002), pp. 367-377.

19 Joan Kaufman și Edward Zigler, „Do Abused Children Become Abusive Parents?" *American Journal of Orthopsychiatry,* 57 (1987), pp. 186-192. începând cu Freud, desigur, a existat presupunerea culturală larg răspândită conform căreia trauma din copilărie produce inevitabil psihopatologie la vârsta adultă. Cercetarea a dărâmat și această presupunere. Psihologul Ann Masten a observat că majoritatea oamenilor presupun că acei copii care își depășesc traumele au ceva aparte și rar. Aceasta a concluzionat că „marea surpriză" a cercetării constat în faptul că reziliența este ceva cât se poate de comun. Majoritatea copiilor sunt remarcabil de rezilienți, depășind în cele din urmă până și efectele războiului, bolile din copilărie, părinții abuzivi sau

alcoolici, privațiuni timpurii sau molestare sexuală. Vezi Ann Masten, „Ordinary Magic: Resilience Processes in Development”, *American Psychologist,* 56 (2001), pp. 227-238.

20 De exemplu, William Friedrich, Jennifer Fisher, Daniel Broughton *et al.,* „Normative Sexual Behavior in Children: A Contemporary Sample”, *Pediatrics,* 101 (1988), pp. 1-8. Vezi și www.pediatrics.org/cgi/ content/full/101/4/e9. Pentru o excelentă trecere în revistă a cercetării din genetica comportamentală a stabilității temperamentului indiferent de experiențele copilului, vezi Judith Rich Harris, 77ie *Nurture Assumption,* The Free Press, New York, 1998. Pentru faptul că și copiii care nu au suferit abuzuri au adesea coșmaruri și alte simptome de anxietate, vezi McNally, *Remembering Trauma,* nota 16.

21 Kathleen A. Kendall-Tackett, Linda M. Williams și David Finkel-hor, „Impact of Sexual Abuse on Children: A Review and Synthesis of Recent Empirical Studies”, *Psychological Bulletin,* 113 (1993), pp. 164-180; citatul este din rezumatul articolului de la p. 164. Cercetătorii au aflat de asemenea, în mod nesurprinzător, că simptomele copiilor erau legate de severitatea, durata și frecvența abuzurilor, de folosirea sau nu a forței, de relația făptașului cu copilul, ca și de gradul de sprijin din partea mamei. în contrast cu predicțiile terapeuților adepți ai amintirilor recuperate, cam două treimi din copiii victimizați se recuperau în primele 12 până la 18 luni.

22 în cadrul unei analize a cercetărilor, Glenn Walfoer, David Faust și Robyn Dawes au concluzionat că „pur și simplu nu există nick dovadă științifică care să justifice diagnosticul clinic și criminalistic æ existenței unui abuz pe baza jocului cu păpuși”. Wolfner, Faust și Dawes, „The Use of Anatomically Detailed Dolls in Sexual Abuse Evaluations: The State of the Science”, *Applied and Preventive Psychology,* 2 (1993), pp. 1-11.

23 Atunci când fetița a fost întrebată dacă acest lucru chiar s-a întâmplat, ea a zis „Da, așa a fost”. Atunci când tatăl ei și

experimentatorul au încercat să o convingă spunând: „Dar doctorul tău nu face asta fetițelor. Nu credem că vorbești serios. Știm că n-a făcut lucrurile astea”, copilul s-a agățat cu tenacitate de acuzații. „Astfel, expunerea repetată la păpușă, cu sugestii minime”, au atras atenția cercetătorii, „a rezultat într-un joc foarte sexualizat pentru acest copil”. Maggie Bruck, Stephen J. Ceci, Emmett Francoeur și Ashley Renick, „Anatomically Detailed Dolls Do Not Facilitate Preschoolers' Reports of a Pediatric Examination Involving Genital Touching”, *Journal of Experimental Psychology: Applied,* 1 (1995), pp. 95-109.

24 Thomas M. Horner, Melvin J. Guyer și Neil M. Kalter, „Clinical Expertise and the Assessment of Child Sexual Abuse”, în *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry,* 32 (1993), pp. 925-931; și Thomas M. Horner, Melvin J. Guyer și Neil M. Kaher, „The Biases of Child Sexual Abuse Experts: Believing Is Seeing”, *Bulletin of the American Academy of Psychiatry and the Law,* 21 (1993), pp. 281-292.

25 Cu peste cincizeci de ani în urmă, Paul Meehl a demonstrat că formule matematice relativ simple depășeau în acuratețe judecățile clinice intuitive ale clinicienilor legate de rezultate în tratamentul pacienților; vezi Paul E. Meehl, *Clinical versus Statistical prediction: A Theoretical Analysis and a Review of the Evidence,* University of Minnesota Press, Minneapolis, 1954; și Robyn Dawes, David Faust și Paul E. Meehl, „Clinical versus Actuarial Judgment”, *Science,* 243 (1989), pp. 1668-1674. Rezultatele lui Meehl au fost cofirmate în repetate rânduri. Vezi Howard Grob, *Studying the Clinician: Judgment Research and Psychological Assessment,* American Psychological Association, Washington, DC, 1998.

26 Descrierea cazului Kelly Michaels se bazează în mare parte pe Ceci și Bruck, *Jeopardy in the Courtroom* (nota 3); și Pendergrast, *Victims of Memory* (nota 2). vezi și Maggie Bruck și Stephen Ceci, „Amicus Brief for the Case of State of New Jersey v. Margaret Kelly Michaels, Presented by Committee of

Concerned Social Scientists", *Psychology, Public Policy, & Law,* 1, 2 (1995) [întregul număr].

27 Citat în Pendergrast, *Victims of Memory,* p. 423; nota 2.

28 Jason J. Dickinson, Debra A. Poole și R.L. Laimon, „Childrens Recall and Testimony", în N. Brewer & K. Williams (ed.), *Psychology and Law: An Empirical Perspective,* Guilford, New York, 2005. Vezi și Debra A. Poole și D. Stephen Lindsay, „Interviewing Preschoolers: Effects of Non-suggestive Techniques, Parental Coaching, and Leading Questions on Reports of Nonexperienced Events", *Journal of Experimental Child Psychology,* 60 (1995), pp. 129-154.

29 Sena Garven, James M. Wood, Roy S. Malpass și John S. Shaw, III, „More Than Suggestion: The Effect of Interviewing Techniques from the McMartin Preschool Case", *Journal of Applied Psychology,* 83 (1998), pp. 347-359; și Sena Garven, James M. Wood și Roy S. Malpass, „Allegations of Wrongdoing: The Effects of Reinforcement on Childrens Mundane and Fantastic Claims", *Journal of Applied Psychology,* 85 (2000), pp. 38-49 .

30 Gabrielle E Principe, Tomoe Kanaya, Stephen J. Ceci și Mona Singh, „Believing Is Seeing: How Rumors Can Engender False Memories in Preschoolers", *Psychological Science,* 17 (2006), pp. 243-248.

31 Debra A. Poole și Michael E. Lamb, *Investigative Interviews of Children,* American Psychological Association, Washington, D.C., 1998. Cercetarea lor a stat la baza unor noi protocoluri create pentru Childrens Justice and Family Independence Agency (1998, 2004);
vezi http://www.michigan.gov/documents/FLA-Pub779_13054_7.pdf. National Institute of Child Health and Human Development (NICHD) a realizat un protocol de investigație folosit pe larg în cercetare și evaluare. Pentru o bună trecere în revistă, vezi Debra A. Poole și Jason J.

Dickinson, „The Future of the Protocol Movement”, *Child Abuse & Neglect, 2*9 (2005), pp. 1197-1202.

32 Ellen Bass și Laura Davis, *The Courage to Heal: A Guide for Women Survivors of Child Sexual Abuse,* Harper & Row, New York, 1998, p. 18.

33 într-un studiu, cercetătorii au selectat în mod aleatoriu psihologi clinicieni americani cu doctorate din lista de nume a Registrului Național al Psihologilor. I-au întrebat pe respondenți cât de des foloseau anumite tehnici în particular, pentru „a ajuta clienții să recupereze amintiri despre abuz sexual”: hipnoză, hipnoză regresivă, interpretarea viselor, imagerie ghidată relevantă pentru situații de abuz și interpretarea simp-tomelor fizice ca dovezi de abuz. Puțin peste 40 la sută dintre ei au spus că foloseau interpretarea viselor; aproximativ 30 la sută au spus că foloseau hipnoză; cei mai puțini, dar tot înjur de 20 la sută, foloseau hipnoza regresivă. Cam aceleași procente nu aprobau folosirea acestor tehnici; cei aflați la mijloc nu și-au dat cu părerea. Debra A. Poole, D. Stephen Lindsay, Amina Memon și Ray Bull, „Psychotherapy and the Recovery of Memories of Childhood Sexual Abuse: U.S. and British Practitioners’ Opinions, Practices, and Experiences”, *Journal of Consulting and Clinical Psychology, 63* (1995), pp. 426-437. Studii mai recente au demonstrat că procentele nu s-au schimbat semnificativ.

34 Noțiunea că abuzul sexual în copilărie este o cauză majoră a tur-lburărilor de alimentație nu a fost sprijinită de dovezi empirice, potrivit meta-analizei principalelor studii în acest sens. Vezi Eric Stice, „Risk and Maintenance Factors for Eating Pathology: A Meta-Analytic Review”, *Psychological Bulletin,* 128 (2002), pp. 825-848.

35 Richard J. McNally, „Troubles in Traumatology”, *The Canadian Journal of Psychiatry,* 50 (2005), pp. 815-816.

36 John Briere a făcut această declarație la al XII-lea Congres Internațional al Problemelor Abuzului și Neglijării Copilului, din 1995, desfășurat în Auckland, Noua Zeelandă. Aceste afirmații au fost raportate de *New Zealand Herald,* 9 septembrie 1998. Ziarul îl cita pe Briere, care a spus: „Amintirile pierdute legate de abuz sunt destul de comune, însă dovezile sugerează faptul că amintirile false despre abuzuri sunt rar întâlnite." Vezi http://www.menz.org.nz/Casualties/1998%20newsletters/ Oct%2098.htm.

37 Citat în Pendergrast, *Victims of Memory,* p. 567; nota 2.

38 Hammond a făcut aceste remarci în prezentarea sa, „Investigating False Memory for the Unmemorable: A Critique of Experimental Hypnosis and Memory Research", la al XIV-lea Congres Internațional de Hipnoză și Medicină Psihosomatică, desfășurat în San Diego, iunie 1997. înregistrări cu prelegerea lui Hammond au fost oferite de The Sound of Knowledge, Inc.

39 De exemplu, un grup de psihiatri și alți experți clinicieni au cerut Ministerului Justiției Statelor Unite să adopte un proiect legislativ care să scoată în afara legii publicarea de extrase din mărturii ale copiilor în cazurile aflate pe rol ale creșelor. Ministerul a refuzat. Editura Basic Books a fost amenințată cu întâmpinare în justiție dacă publică *Satans Silence,* un expozeu al isteriei creșelor scris de Debbie Nathan și Michael Snedeker. Asociația Americană de Psihologie a fost amenințată cu proces dacă publică *Jeopardy in the Courtroom* de Stephen Ceci și Maggie Bruck; APA a amânat publicarea cu câteva luni. Sursa noastră este comunicarea personală cu inevestigatorii implicați.

40 în prefața celei de-a treia ediții a cărții *The Courage to Heal* (p. 14), Bass și Davis au răspuns la critica științifică îndreptată împotriva cărții lor și au încercat să își justifice lipsa de pregătire profesională: „în calitate de autori, am fost criticate că nu avem diplome academice. Dar nu trebuie să ai un doctorat ca să asculți cu grijă și compasiune ce are de spus o altă ființă umană". Adevărat, dar, după cum sperăm că am demonstrat în

acest capitol, puțină pregătire științifică ar putea să-j împiedice pe acei ascultători bine intenționați și empatici să tragă concluzii nejustificate și implauzibile - mai ales atunci când aceste concluzii au consecințe tragice. Autoarele nu au încercat să corecteze niciuna dintre greșelile făcute în prima ediție, în afară de a face câteva scurte modificări și de a adăuga, într-un gest de autoprotecție, că, dacă terapeutul vă presează să vă amintiți abuzuri, e cazul să vă găsiți alt terapeut. A, da, și pentru a treia ediție au vorbit cu un „mic număr" de femei care credeau inițial că este posibil să fi fost molestate sexual, dar care au descoperit că durerea lor se trăgea de la „abuzul emoțional" sau de la alte traume din copilărie.

Din câte știm, nici Bass și nici Davis nu au recunoscut vreodată că au greșit în cazul vreuneia dintre afirmațiile de bază pe care le făcuseră despre memorie și traumă. Potrivit paginii sale de internet, Laura Davis a trecut la noua tendință la modă, propovăduind reconcilierea pentru familiile distruse de acuzațiile de abuz sexual.

41 *This American Life,* National Public Radio, episodul 215, din 16 iunie 2002.

Capitolul 5

Lege și dezordine

1 Timothy Sullivan, *Unequal Verdicts: The Central Park Jogger Trials,* American Lawyer Books/Simon & Schuster, New York, 1992.

2 Reyes a mărturisit pentru că, absolut din întâmplare, l-a întâlnit în închisoare pe unul dintre condamnați, Kharey Wise, și se pare că s-a simțit vinovat că Wise era încarcerat fără vină. După aceea, a început să le spună oficialităților penitenciarului că era autorul unei fapte pentru care alții fuseseră condamnați pe nedrept, iar ancheta a reînceput. Steven A Drizin și Richard A. Leo, „The Problem of False Confessions in the Post-DNA

World", *North Carolina Law Review,* 82 (2004), pp. 891-1008; vezi p. 899.

3 Vezi www.innocenceproject.org și Barry Scheck. Peter Neufeld și Jim Dwyer, *Actual Innocence,* Doubleday, New' York, 2000.

4 Sublinierea în original. Samuel R. Gross *et al.* (2004), „Exonerations in the United States, 1989 through 2003", http://www.mindfully.org/ Reform/2004/Prison.Exonerations-Grossl9apr04.htm. Acest studiu s-a publicat ulterior într-un jurnal specializat în drept: Samuel R Gross,

Kristen Jacoby, Daniel J. Mameson, Nicholas Montgomery și Sujata Patil, „Exonerations in the United Srates, 1989 through 2003", *Journal of Criminal Law and Criminology,* 95 (2005), pp. 523 sqq.

5 Citat in Richard Jerome, „Suspect Confessions", *The New York Times Magazine,* 13 august 1995, pp. 28-31; citat la p. 31.

6 Daniel S. Medwed, „The Zeal Deal: Prosecutorial Resistance to Post-Conviction Claims of Innocence", *Boston University Law Review,* 84 (2004), p. 125. Medwed analizează cultura împământenită în multe procuraturi care face dificilă recunoașterea greșelilor și corectarea lor.

7 Joshua Marquis, „The Innocent and the Shammed", *Vie New York Times* op-ed, 26 ianuarie 2006.

8 *Harmful Error: Investigating Americas Local Prosecutors,* publicat de Center for Public Integrity, 2003, raportează analiza acestora centrată pe 11.452 cazuri din toată țara, în care judecători de la curți de apel au analizat acuzații de de încălcare a atribuțiilor aduse unor procurori. Centrul i-a dat drept de replică lui Marquis.

9 Citat în Mike Miner, „Why Can't They Admit They Were Wrong?" *Chicago Reader,* 1 august 2003.

10 Principala problemă a testului computerizat de analiză a stresului vocal este că intervine eroarea de confirmare. Dacă consideri că suspectul este vinovat, interpretezi microvibrațiile ca semn de minciună, iar dacă îl consideri nevinovat, nu le dai atenție. Pentru o bibliografie și o trecere în revistă a acestor cercetări, vezi http://www.polygraph.org/ voicestress.htm.

11 Citat în Paul E. Tracy (cu colaborarea lui Ralph Clayton și Chris McDonough), *Who Killed Stephanie Crowe?* Brown Books, Dallas, TX, 2003, p. 334.

12 Povestea implicării lui Vic Caloca în cazul acesta, inclusiv citatele din afirmațiile sale, provin dintr-un articol scris de reporterii de investigație John Wilkens și Mark Sauer, „A Badge of Courage: In the Crowe Case, This Cop Ignored the Politics while Pursuing Justice", *Vie San Diego Union-Tribune,* 11 iulie 2004. Citatul lui Druliner se află în Mark Sauer și John Wilkens, „Tuite Found Guilty of Manslaughter", *Vie San Diego Union-Tribune, 27* mai 2004.

13 Deanna Kuhn, Michael Weinstock și Robin Flalon, „How Well Do Jurors Reason? Competence Dimensions of Individual Variation in a Juror Reasoning Task", *Psychological Science,* 5 (1994), pp. 289-296.

14 Don DeNevi și John H. Campbell, *Into the Minds of Madmen: How the FBI's Behavioral Science Unit Revolutionized Crime Investigation,* Prometheus Books, Amherst, NY, 2004, p. 33. Această carte este în mod neintenționat un studiu de caz al pregătirii neștiințifice a Unității de Științe Comportamentale a FBI.

15 Citat în Tracy, *Who Killed Stephanie Crowe?,* p. 184; nota 11.

16 Citat în *„Eye to Eye* with Connie Chung" la CBS (1994).

17 Comentarii introductive de Steven Drizin, „Prosecutors Won't Oppose Tankleffs Hearing", *The New York Times on the*

Web, 13 mai 2004.

18 Edward Humes, *Mean Justice,* Pocket Books, New York, 1999, p. 181.

19 Andrew J. McClurg, „Good Cop, Bad Cop: Using Cognitive Dissonance Theory to Reduce Police Lying", *U.C. Davis Law Review,* 32 (1999), pp. 389-453. Primul citat, p. 394; al doilea, p. 429.

20 Scuza aceasta este folosită atât de des, încât a generat un termen nou: mărturia „lepădării" *(dropsy).* David Heilbroner, fost procuror în New York, scria: „în cazurile lepădare, polițiștii își justifică percheziția prin cele mai vechi mijloace: mint. *Când am dat colțul, am văzut cum acuzatului i-au picat drogurile din buzunar, așa că l-am arestat.* Este o formulă veche, pe care toată lumea în sistemul judiciar o știe. Un judecător federal faimos cu ani de zile în urmă s-a plâns că auzise mărturia asta în atât de multe cazuri, încât nici nu mai credea că ține de lege". David Heilbroner, *Rough Justice: Days and Nights of a Young D.A.,* Pantheon, New York, 1990, p. 29.

21 McClurg, „Good Cop, Bad Cop", nota 19, p. 391, citând din „City of New York Commission to Investigate Allegations of Police Corruption and the Anti-Corruption Procedures *of* the Police Department: Commission Report 36" (1994), cunoscut drept Raportul Comisiei Mollen.

22 Norm Stamper, *Breaking Rank: A Top Cops Exposé of the Dark Side of American Policing,* Nation Books, New York, 2005. Vezi și „Let Those Dopers Be", editorialul lui Stamper în *Los Angeles Times,* 16 octombrie 2005.

23 Citat în McClurg, „Good Cop, Bad Cop", nota 19, pp. 413, 415.

24 în Suffolk County, New York, în septembrie 1988, un detectiv din Brigada Omucideri, K. James McCready, a fost chemat la un

domiciliu unde a găsit corpul neînsuflețit al lui Ariene Tankleff, care fusese bătută și înjunghiată mortal, și pe soțul acesteia, Seymour, care de asemenea fusese atacat cu brutalitate. (A murit la câteva săptămâni după aceea.) La doar câteva ore după aceea, McCready a declarat că rezolvase cazul: ucigașul era fiul cuplului, Martin, de șaptesprezece ani. în timpul interogării, McCready îi repeta lui Martin că știe că își ucisese părinții pentru că tatăl lui își revenise din comă doar cât să spună că Marty era făptașul. Era o minciună. „Am folosit tertipuri și induceri în eroare", a spus McCready. „Nu *cred* că a facut-o. *Știu* că a facut-o." Adolescentul a mărturisit în cele din urmă, spunând că trebuie să-și fi omorât părinții într-un episod care i s-a șters din memorie. Atunci când a apărut avocatul familiei, Martin Tankleff și-a retras imediat mărturia și nu a semnat-o niciodată, dar era suficientă pentru o condamnare. Martin a fost condamnat la cincizeci de ani de închisoare, fără posibilitate de eliberare condiționată. Bruce Lambert, „Convicted of Killing His Parents, but Calling a Detective the Real Bad Guy", *The New York Tinies, 4* aprilie 2004.

25 Citat în Tracy, *Who Killed Stephanie Crowe?,* p. 175; nota 11.

26 Fred E. Inbau, John E. Reid, Joseph P. Buckley și Brian C. Jayne, *Criminal Interrogation and Confessions* (ed. a IV-a), Aspen Publishers, Gaithersburg, MD, 2001, p. 212.

27 Inbau et al., p. 429.

28 Una dintre cele mai meticuloase disecții a tehnicii Reid și a manualului lui Inbau *et al.* le aparține lui Deborah Davis și William T. O'Donohue, „The Road to Perdition: «Extreme Influence» Tactics in the Interrogation Room", în W. T. O'Donohue și E. Levensky (ed.), *Handbook of Forensic Psychology,* Elsevier Academic Press, New York, 2004, pp. 897-996.

29 Louis C. Senese, *Anatomy of Interrogation Themes: The Reid Technique of Interviewing,* John E. Reid & Associates, Chicago, 2005, p. 32.

30 Citat și în Saul Kassin, „On the Psychology of Confessions: Does *Innocence* Put *Innocents* at Risk?" *American Psychologist,* 60 (2005), pp. 215-228.

31 Saul M. Kassin și Christina T. Fong, „I'm Innocent! Effects of Training on Judgments of Truth and Deception in the Interrogation Room", *Law and Human Behavior,* 23 (1999), pp. 499-516. într-un alt studiu, Kassin și colaboratorii săi au recrutat deținuți care primeau instrucțiuni să facă o mărturisire completă a faptelor lor reale și apoi o alta, fictivă, a unui delict comis de un al deținut. înregistrarea a fost arătată studenților și anchetatorilor poliției. Acuratețea generală nu era mai mare decât dacă ar fi mers la întâmplare, dar polițiștii erau mult mai siguri de propria judecată. Vezi Saul M. Kassin, Christian A. Meissner și Rebecca J. Norwick, „«I'd know a false confession if I saw one»: A Comparative Study of College Students and Police Investigators", *Law and Human Behavior,* 29 (2005), pp. 211-227.

32 Acesta este motivul pentru care persoanele nevinovate renunță mai des la dreptul de a nu face declarații și de a avea un avocat de față, într-unul din experimentele lui Saul Kassin, 72 dintre participanți, care erau un amestec de oameni nevinovați, dar și de unii care se faceau vinovați de furtul unei sume de 100 de dolari, au fost interogați de polițiști bărbați cu atitudine neutră, empatică sau ostilă, și care încercau să-i faci să renunțe la acele drepturi. Cei care erau nevinovați renunțau la drepturile lor mult mai ușor decât cei vinovați, chiar într-o proporție foarte mare: 81% la 36%. Pentru ca două treimi dintre suspecții nevinovați să semneze declarația de renunțare, nu a trebuit decât ca polițistul cu atitudine ostilă să strige la ei: „Știu că ai facut-o și nu vreau să aud minciuni!" După spusele lor, au semnat este deoarece se gândeau că numai vinovății au

nevoie de avocat, pe când ei nu făcuseră nimic și nu aveau nimic de ascuns. Echipa de cercetare a conchis cu mâhnire: „Se pare că oamenii au o încredere naivă în capacitatea propriei nevinovății de a-i pune în libertate”. Saul M. Kassin și Rebecca J. Norwick, „Why People Waive Their Miranda Rights: The Power of Innocence”, *Law and Human Behavior,* 28 (2004), pp. 211-221.

33 Drizin și Leo, „The Problem of False Confessions in the Post-DNA World”, p. 948; nota 2.

34 De exemplu, unuia dintre adolescenți, Kharey Wise, i s-a zis că alergătoarea fusese lovită cu un „obiect greu” și apoi a fost întrebat dacă fusese o piatră sau o cărămidă. Wise a răspus prima dată că fusese o

piatră; după câteva momente, a spus că fusese o cărămidă. A susținut că unul dintre ceilalți îi tăiase alergătoarei cămașa de pe ea, ceea ce nu era adevărat; nu exista nicio tăietură de cuțit. Saul Kassin, „False Confessions and the Jogger Case”, *The New York Times,* 1 noiembrie 2002.

35 New York v. Kharey Wise, Kevin Richardson, Antron McCray, Yusef Salaam și Raymond Santana: Afirmație ca răspuns la cererea de anulare a condamnării, Rechizitoriul Nr. 4762/89, de Procurorul Districtual Nancy Ryan, 5 decembrie 2002. Citat la pagina 46.

36 Adam Liptak, „Prosecutors Fight DNA Use for Exoneration”, *The New York Times,* 29 august, 2003. Vezi și Daniel Medwed, „The Zeal Deal”, pentru o analiză a dovezilor de rezistență din partea procurorilor la redeschiderea cazurilor care implicau probe ADN; nota 6.

37 Citat în Sara Rimer, „Convicts DNA Sways Labs, Not a Determined Prosecutor”, *The New York Times,* 6 februarie, 2002.

38 „The Case for Innocence”, un reportaj special pentru PBS de Ofra Bikel, transmis pentru prima oară pe 31 octombrie 2000. Transcriptu-rile și alte informații se găsesc pe pagina de internet a emisiunii PBS *Frontline* la http://www.pbs.org/wgbh/pages/frontline/shows/case/etc/ tapes. html.

39 Drizin și Leo, „The Problem of False Confessions in the Post-DNA World”, p. 928, nota 200 pe acea pagină; nota 2.

40 într-un caz celebru în Carolina de Nord, în care victima unui viol l-a identificat greșit pe faptaș, probele ADN au condus în cele din urmă la făptașul real; vezi James M. Doyle, *True Witness: Cops, Courts, Science, and the Battle Against Misidentification,* Palgrave Macmillan, New York, 2005. Câteodată, se rezolvă cu probe ADN și cazuri „reci” în Los Angeles, în 2004, detectivii care lucrau într-o nouă unitate dedicată cazurilor „reci” au prelevat probe de spermă de pe cadavrul unei femei care fusese violată și ucisă cu mai mulți ani în urmă, apoi le-au coroborat cu baza de date statală care conținea ADN de la persoane condamnate. Au găsit o potrivire cu Chester Turner, care era deja închis pentru viol. Detectivii au continuat să coroboreze probe ADN de la alte crime nerezolvate cu cele din laborator și în fiecare lună găseau o altă potrivire cu Turner. Nu după mult timp, acesta era deja asociat cu uciderea a douăsprezece prostituate sărace, de culoare. în toată euforia care a urmat, cauzată de prinderea unui criminal în serie, procurorul-șef Steve Cooley l-a eliberat pe tăcute pe David Jones, un om de serviciu cu vârsta mentală a unui copil, care ispășise nouă ani de închisoare pentru trei dintre crime. Dacă Turner s-ar fi limitat doar la uciderea celor trei femei, ar fi fost încă în libertate, iar Jones ar fi rămas în închisoare. Dar, întrucât Turner a mai ucis nouă femei, Jones a fost norocosul beneficiar al eforturilor unității de cazuri nerezolvate. Pentru el, dreptatea a fost efectul colateral al altei anchete. Timp de nouă ani de zile, nimeni, nici măcar anchetatorii de cazuri nerezolvate, nu a avut vreo motivație să compare ADN-ul lui

Jones cu probele prelevate de la victime. Dar noua echipă de detectivi avea toată motivația din lume să rezolve crime vechi, acesta fiind singurul motiv pentru care s-a făcut dreptate și Jones a fost pus în libertate.

41 Deborah Davis și Richard Leo, „Strategies for Preventing False Confessions and their Consequences", în M. R. Kebbell și G. M. Davies (ed.), *Practical Psychology for Forensic Investigations and Prosecutions,* Wiley, Chichester, Anglia, 2006, pp. 121-149. Vezi și eseurile din Saundra D. Westervelt și John A. Humphrey (ed.), *Wrongly Convicted: Perspectives on Failed Justice,* Rutgers University Press, New Brunswick, NJ, 2001.

42 Citat la emisiunea PBS *Frontline,* „The Case for Innocence", 3 octombrie 2000.

43 D. Michael Risinger și Jeffrey L. Loop, „Three Card Monte, Monty Hall, Modus Operandi and «Offender Profiling»: Some Lessons of Modern Cognitive Science for the Law of Evidence", *Cardozo Law Review,* 24 (2002), p. 193.

44 Davis and Leo, „Strategies for Preventing False Confessions...", p. 145; nota 41.

45 McClurg, „Good Cop, Bad Cop"; nota 19. Sugestiile lui McClurg pentru folosirea disonanței cognitive în vederea reducerii riscului ca poliția să mintă se află în acel eseu.

46 Saul M. Kassin și Gisli H. Gudjonsson, „The Psychology of Confession Evidence: A Review of the Literature and Issues", mai ales secțiunea „Videotaping Interrogations: A Policy Whose Time Has Come", *Psychological Science in the Public Interest,* 5 (2004), pp. 33-67. Vezi și Drizin și Leo, „The Problem of False Confessions...", nota 2; Davis și O'Donohue, „The Road to Perdition", nota 28.

47 Citat în Jerome, „Suspect Confessions", p. 31; nota 5.

48 Thomas P. Sullivan, „Police Experiences with Recording Custodial Interrogations” (2004). Acest studiu, cu o cantitate mare de literatură de specialitate asupra beneficiilor înregistrărilor, este disponibil pe internet la http://www.law.northwestern.edu/wrongfulconvictions/ Causes/custodialinterrogations.htm. Cu toate acestea, cercetări suplimentare au arătat că unghiul camerei poate să influențeze observatorii, mai ales dacă acea cameră este focalizată exclusiv asupra suspectului și nu a intevievatorului. G. Daniel Lassiter, Andrew L. Geers, Ian M. Handley, Paul E. Weiland și Patrick J. Munhall, „Videotaped Interrogations and Confessions: A Simple Change in Camera Perspective Alters Verdicts in Simulated Trials”, *Journal of Applied Psychology,* 87 (2002), pp. 867-874.

49 Davis și Leo, „Strategies for Preventing False Confessions...”, p. 145; nota 41. în Canada, șefii teritoriali, federali și provinciali ai Comitetelor de Procuratură au stabilit un Grup de Lucru pentru Prevenirea Abaterii de la Urmărirea Penală. Raportul despre Prevenirea Abaterii de la Urmărirea Penală a fost publicat în ianuarie 2005 și este disponibil la http://canada.justice.gc.ca/en/ dept/pub/hop/.

50 Thomas Vanes, „Let DNA Close Door on Doubt in Murder Cases”, *The Los Angeles Times,* 28 iulie, 2003.

Capitolul 6

Ucigașul iubirii: autojustificarea în căsnicie

1 John Butler Yeats către fiul său William, 5 noiembrie 1917. în Richard J. Finneran, George M. Harper și William M. Murphy (ed.), *Letters to W. B. Yeats, Vol. 2,* Columbia University Press, New York, p. 338.

2 Andrew Christensen și Neil S. Jacobson, *Reconcilable Differences,* Guilford, New York, 2000. Am luat fragmente din povestea lui Debra și a lui Frank la de la începutul capitolului 1, pp. 1-7.

3 Vezi Neil S. Jacobson și Andrew Christensen, *Acceptance and Change in Couple Therapy: A Therapists Guide to Transforming Relationships,* W. W. Norton, New York, 1998.

4 Christensen și Jacobson, *Reconcilable Differences,* p. 9; nota 2.

5 Există foarte multe cercetări despre modul în care atribuțiile în cuplu afectează sentimentele reciproce și despre cursul căsniciei. Vezi, de exemplu, Adam Davey, Frank D. Fincham, Steven R. H. Beach și Gene H. Brody, „Attributions in Marriage: Examining the Entailment Model in Dyadic Context", *Journal of Family Psychology,* 15 (2001), pp. 721-734; Thomas N. Bradbury și Frank D. Fincham, „Attributions and Behavior in Marital Interaction", *Journal of Personality and Social Psychology,* 63 (1992), pp. 613-628; și Benjamin R. Karney și Thomas N. Bradbury, „Attributions in Marriage: State or Trait? A Growth Curve Analysis", *Journal of Personality and Social Psychology,* 78 (2000),pp. 295-309.

6 June P. Tangney, Patricia E. Wagner, Deborah Hill-Barlow et al., „Relation of Shame and Guilt to Constructive versus Destructive Responses to Anger Across the Lifespan", *Journal of Personality and Social Psychology,* 70 (1996), 797-809.

7 John Gottman, *Why Marriages Succeed or Fail,* Simon & Schuster, New York, 1994. Fred și Ingrid se găsesc la p. 69.

•8 Vezi, de exemplu, Benjamin R. Karney și Thomas N. Bradbury, „The Longitudinal Course of Marital Quality and Stability: A Review of Theory, Method, and Research", *Psychological Bulletin,* 118 (1995), pp. 3-34; și Frank D. Fincham, Gordon T. Harold și Susan Gano-Phillips, „The Longitudinal Relation between Attributions and Marital Satisfaction: Direction of Effects and Role of Efficacy Expectations", *Journal of Family Psychology,* 14 (2000), pp. 267-285.

9 Gottman, *Why Marriages Succeed or Fail,* p. 57; nota 7.

10 Citat în Ayala M. Pines, „Marriage”, în C. Tavris (ed.), *Every-Womans Emotional Well-Being,* Doubleday, New York, 1986. Povestea lui Ellen se găsește la p. 191; Donna și „cartea urii” se găsesc la pp. 190-191.

11 Julie Schwartz Gottman (ed.), *The Marriage Clinic Casebook,* W. W. Norton, New York, 2004. Povestea acestui cuplu se găsește în capitolul 4, „Extramarital Affairs: The Pearl in the Oyster”, de Julie Gottman, p. 50.

12 John Gottman, *Why Marriages Succeed or Fail,* p. 127; pentru descrierea celor cincizeci și șase de cupluri, vezi p. 128; nota 7.

13 Donald T. Saposnek și Chip Rose, „The Psychology of Divorce”, în D.L. Crumbley și N. G. Apostolou (ed.), *Handbook of Financial Planning for Divorce and Separation,* John Wiley, New York, 1990. Acest articol este disponibil online la http://www.mediate.com/articles/saporo.cfm. Pentru un studiu clasic al modurilor în care cuplurile își reconstruiesc memoriile despre căsătorie și despre partener, vezi Janet R. Johnston și Linda E. Campbell, *Impasses of Divorce: The Dynamics and Resolution of Family Conflict,* Free Press, New York, 1988.

14 Jacobson și Christensen, *Acceptance and Change in Couple Therapy,* nota 3, discută noi abordări care să ajute partenerii să se accepte în loc să încerce tot timpul să-l schimbe pe celălalt.

15 Vivian Gornick, „What Independence Has Come to Mean to Me: The Pain of Solitude, the Pleasure of Self-Knowledge”, în Cathi Hanauer (ed.), *The Bitch in the House,* William Morrow, New York, 2002, p. 259.

Capitolul 7

Rani, rupturi și războaie

1 Descrierea acestui cuplu se bazează pe povestea lui Joe și Mary Louise din Andrew Christensen și Neil S. Jacobson, *Reconcilable Differences,* Guilford, New York, 2000, p. 290.

2 Povestea conflictelor din familia Schiavo se bazează pe reportaje de știri și pe reportajul extins și detaliat a lui Abby Goodnough pentru *The New York Times,* „Behind Life-and-Death Fight, a Rift that Began Years Ago", 26 martie, 2005.

3 Sukhwinder S. Shergill, Paul M. Bays, Chris D. Frith și Daniel M. Wolpert, „Two Eyes for an Eye: The Neuroscience of Force Escalation", *Science* (2003), 301, p. 187.

4 Roy F. Baumeister, Arlene Stillwell și Sara R. Wotman, „Victim and Perpetrator Accounts of Interpersonal Conflict: Autobiographical Narratives about Anger", *Journal of Personality and Social Psychology,* 59 (1990), pp. 994-1005. Exemplele de remarci tipice ne aparțin nouă, nu cercetătorilor.

5 Luc Sânte, „Tourists and Torturers", *The New York Times,* 11 mai 2004.

6 Amos Oz, „The Devil in the Details", *The Los Angeles Times,* 10 octombrie 2005.

7 Keith Davis și Edward E. Jones, „Changes in Interpersonal Perception as a Means of Reducing Cognitive Dissonance", *Journal of Abnormal and Social Psychology,* 61 (1960), pp. 402-410; vezi și Frederick X. Gibbons și Sue B. McCoy, „Self-Esteem, Similarity, and Reactions to Active versus Passive Downward Comparison", *Journal of Personality and Social Psychology,* 60 (1991), pp. 414-424.

8 David Glass, „Changes in Liking as a Means of Reducing Cognitive Discrepancies between Self-Esteem and Aggression", *Journal of Personality,* 32 (1964), pp. 531-549. Vezi și Richard M. Sorrentino și Robert G. Boutilier, „Evaluation of a Victim as a Function of Fate Similarity/Dissi-milarity", *Journal of*

Experimental Social Psychology, 10 (1974), pp. 84-93; și Richard M. Sorrentino și Jack E. Hardy, „Religiousness and Derogation of an Innocent *Victim", Journal of Personality,* 42 (1974), pp. 372-382.

9 Da, chiar a spus asta. Vezi Derrick Z. Jackson, „The Westmoreland Mind-Set", *Boston Globe,* 20 iulie, 2005. Westmoreland a făcut aceste remarci în documentarul despre Vietnam din 1974, *Hearts and Minds.* în cuvintele lui Jackson: „Citatul l-a șocat atât de mult pe regizorul Peter Davis, încât i-a dat o șansă lui Westmoreland să se exprime mai frumos". Nu a facut-o.

10 Ellen Berscheid, David Boye și Elaine Walster (Hatfield), „Retaliation as a Means of Restoring Equity", *Journal of Personality and Social Psychology,* 10 (1968), pp. 370-376.

11 Stanley Milgram, *Obedience to Authority,* Harper & Row, New York, 1974, p. 10.

12 Despre demonizarea făptașului ca modalitate de a restabili consonanța și a menține credința că lumea este dreaptă, vezi John H. Ellard, Christina D. Miller, Terri-Lynne Baumle și James Olson, „Just World Processes in Demonizing", în M. Ross și D.T. Miller (ed.), *The Justice Motive in Everyday Life,* Cambridge University Press, New York, 2002.

13 John Conroy, *Unspeakable Acts, Ordinary People,* Knopf, New York, 2000, p. 112.

14 Bush a făcut această remarcă la 7 noiembrie 2005, după ce au apărut știri că se țineau deținuți în „închisori ale terorii" secrete și după ce abuzurile de la închisoarea Abu Ghraib ieșiseră la iveală. Inhofe a rostit aceste comentarii la 11 mai 2004, la audierile conduse în Senat de Comisia Forțelor Armate cu privire la abuzurilor săvârșite împotriva prizonierilor irakieni în închisoarea Abu Ghraib. în februarie 2004, Comitetul Internațional al Crucii Roșii a făcut public „Raportul Comitetului

Internațional al Crucii Roșii (CICR) despre tratamentul aplicat de forțele de coaliție prizonierilor de război și altor persoane protejate de Convenția de la Geneva în Irak, în timpul arestului, detenției și interogării". Acest document este disponibil la http://www.globalsecurity. org/military/library/report/2004/icrc_report_iraq_feb2004.htm. La # 1, „Treatment During Arrest", vezi punctul 7: „Unii ofițeri care făceau parte din serviciile secrete militare FC [Forțele de Coaliție] au informat CICR că, potrivit estimărilor lor, între 70% și 90% dintre persoanele private de libertate în Irak fuseseră arestate din greșeală".

15 Charles Krauthammer a argumentat în favoarea utilizării limitate a torturii în „The Truth about Torture: It's time to be honest about doing terrible things", în *The Weekly Standard,* 5 dec., 2005.

16 Remarci făcute de Condoleezza Rice la Andrews Air Force Base, 5 decembrie 2005, la plecarea în Europa într-o vizită oficială.

17 William Schulz, „An Israeli Interrogator, and a Tale of Torture", scrisoare către *The New York Tinies,* 27 decembrie 2004. Un an mai târziu, *Tinies* a raportat cazul lui Ibn al-Shaykh al-Libi, fost lider Al Qaeda, care a fost capturat în Pakistan de forțe americane și trimis pentru „anchetare" în Egipt. Egiptenii l-au returnat autorităților americane după ce acesta a mărturisit în cele din urmă că în Irak fuseseră pregătiți membri Al-Qaeda pentru a manevra arme chimice - informație pe care voiau s-o audă americanii. Mai târziu, Libi a spus că scornise povestea ca să îi mulțumească pe egipteni, care îl torturau (cu aprobarea americanilor). După această poveste, un editorial apărut în *Tinies* (10 decembrie 2005) a comentat că „tortura este o modalitate îngrozitoare de a face tocmai lucrul pe care administrația îl folosește pentru a o scuza - obținerea de informații precise și adevărate. Secole de experiență arată că oamenii vor spune torționarilor ce vor să audă, indiferent că mărturisesc că sunt vrăjitoare în Salem, recunosc că au tendințe

contrarevoluționare în Rusia Sovietică sau născocesc povești despre Irak și Al-Qaeda”.

18 Un sergent anonim descriind tratamentul aplicat deținuților în Irak, într-un raport al Human Rights Watch, septembrie 2005; retipărit cu alte comentarii in „Under Control”, *Harpers,* 2005 dec., pp. 23-24.

19 Riccardo Orizio, *Talk of the Devil: Encounters with Seven Dictators,* Walker & Company, New York, 2003.

20 Louis Menand, „The Devil’s Disciples: Can You Force People to Love Freedom?” *New Yorker,* 28 iulie 2003.

21 Timothy Garton Ash, „Europe’s Bloody Hands”, *The Los Angeles Tinies, U* iulie 2006.

22 Christensen și Jacobson, *Reconcilable Differences,* p. 291; nota 1.

23 Pentru o analiză a costurilor sociale și personale ale iertării premature și lipsite de critică, ce absolvă făptașii de răspundere pentru suferința cauzată, vezi Sharon Lamb, *The Trouble with Blame: Victims, Perpetrators, and Responsibility,* Harvard University Press, Cambridge, MA, 1996.

24 Solomon Schimmel, *Wounds Not Healed by Time: The Power of Repentance and Forgiveness,* Oxford University Press, Oxford, Anglia, 2002, p. 226. Psihologul Ervin Staub, el însuși supraviețuitor al Holocaustului, a studiat originea și dinamica genocidului ani de zile, ultimul său efort fiind proiectul de reconciliere între Tutsi și Hutu, în Ruanda. Vezi Ervin Staub și Laurie A. Pearlman, „Advancing Healing and Reconciliation in Rwanda and Other Post-conflict Settings”, în L. Barba-nel și R. Sternberg (ed.), *Psychological Interventions in Times of Crisis,* Springer-Verlag, New York, 2006; și Daniel Goleman, *Social Intelligence,* Bantam Books, New York, 2006.

25 Broyles a relatat această poveste în 1987, în documentarul PBS „Faces of the Enemy”, bazat pe cartea omonimă de Sam Keen. încă este disponibilă în format VHS și DVD, de la PBS.

Capitolul 8

Să admitem și să renunțăm

1 Toate citatele din trascriptul emisiunii lui Oprah din 26 ianuarie 2006.

2 „Wayne Hale’s Insider’s Guide to NASA”, de Nell Boyce. NPR *Morning Edition,* 30 iunie 2006. Textul complet al e-mailului trimis lui Hale de către colegi este disponibil online.

3 Apărarea lui Reagan a început bine - „Pentru început, vreau să spun că îmi asum pe deplin răspunderea pentru acțiunile mele și ale administrației mele” -, după care a adăugat o serie de „dar a fost vina lor”: „Oricât aș fi de mâniat de acțiunile întreprinse fără știrea mea, tot sunt răspunzător pentru aceste activități. Oricât de dezamăgit aș fi de unii dintre cei care s-au aflat în slujba mea, tot eu trebuie să răspund în fața poporului american pentru acest comportament. Și oricât de dezgustat aș fi de conturi bancare secrete și de fonduri redirecționate, aceste lucruri s-au întâmplat, cum s-ar spune în armată, când eram eu de gardă”. Și iată cum și-a asumat „răspunderea deplină” pentru că încălcase legea: „Acum câteva luni, am spus poporului american că nu am dat armament în schimbul ostaticilor. Inima mea și intențiile mele cele mai bune îmi spun că acest lucru este în continuare adevărat, dar faptele și dovezile îmi spun că nu este”.

4 Daniel Yankelovich și Isabella Furth, „The Role of Colleges in an Era of Mistrust”, *The Chronicle of Higher Education,* 2005, pp. B8-B11. Citat la p. Bll.

5 Publicat pe pagina de internet a unui grup de activism social numit The Sorry Works! - o coaliție de medici, administratori de

spital, agenții de asigurări, pacienți și alte părți interesate de criza de malpraxis medical. La Facultatea de Medicină Mount Sinai din New York și alte câteva facultăți de medicină, rezidenții învață să își recunoască greșeli și să își ceară iertare pentru ele, și de asemenea să recunoască un rezultat negativ care nu este vina lor față de unul care este. Vezi Katherine Mangan, „Acting Sick", *The Chronicle of Higher Education,* 15 septembrie 2006.

6 Richard A. Friedman, „Learning Words They Rarely Teach in Medical School: «I'm Sorry»", *The New York Times* Science section, 26 iulie 2005.

7 *Harmful Error: Investigating Americas Local Prosecutors,* publicat de Center for Public Integrity, Summer 2003. http://www.publicinte-grity.org.

8 Confruntându-se cu un val de condamnări eronate verificate, Marea Britanie a adoptat un număr de reforme. De exemplu, guvernul a instituit Comisia de Revizuire a Cazurilor Penale, un corp juridic independent care investighează acuzații de abateri procedurale și de ascundere sau falsificare a dovezilor. în 1984, ca reacție la câteva condamnări eronate puternic mediatizate care s-au dovedit a fi bazate pe mărturisiri smulse cu forța, Anglia și Țara Galilor au promulgat Legea privind funcționarea Poliției și administrarea probelor penale (Police and Criminal Evidence Act), care punea în afara legii anchetatorii de poliție care mint în privința dovezilor pentru a obține mărturisiri și care impunea poliției să înregistreze toate interogatoriile. Conform lui Richard Leo, deși interogatoriile britanice în zilele noastre sunt mai degrabă conversaționale și sunt gândite mai mult pentru a obține informații decât mărturisiri, rata de mărturisiri nu a scăzut de la promulgarea legii. Vezi Richard Leo, *Police Interrogation and American Justice,* Harvard University Press, Cambridge, MA, 2007.

9 Warren G. Bennis și Burt Nanus, *Leaders: Strategies for Taking Charge* (ed. rev.), HarperCollins, New York, 1995, p. 70.

10 Citat din Shimon Peres, în Dennis Prager, *Ultimate Issues,* Summer 1985, p. 11.

11 Acest mesaj a fost publicat pe listservul Teaching in the Psychological Sciences, 1 mai 2003.

12 Citat în Charles Baxter, „Dysfunctional Narratives: or: «Mistakes Were Made»", în *Burning Down the House: Essays on Fiction,* Graywolf Press, Saint Paul, MN, 1997, p. 5. Există unele discuții cu privire la a doua frază din remarcile lui Lee, dar nu în legătură cu asumarea răspunderii pentru acțiunile sale dezastruoase.

13 Anthony Pratkanis și Doug Shadel, *Weapons of Fraud:* A *Source Book for Fraud Fighters,* 2005. Această carte este pusă la dispoziție gratuit de Asociația Americană a Pensionarilor (AARP); pentru informații suplimentare, vezi www.aarp.org/wa.

14 Stigler spune această poveste într-un necrolog pentru Harold Stevenson, *Los Angeles Times, 22* iulie 2005. Pentru informații despre cercetarea lor, vezi Harold W. Stevenson și James W. Stigler, *The Learning Gap,* Summit, New York, 1992; și Harold W. Stevenson, Chuansheng Chen și Shin-ying Lee, „Mathematics Achievement of Chinese, Japanese, and American Schoolchildren: Ten Years Later", *Science* (1993, 1 ianuarie), 259, pp. 53-58.

15 Carol S. Dweck, „The Study of Goals in Psychology", *Psychological Science,* 3 (1992), pp. 165-167; Carol S. Dweck și Lisa Sorich, „Mastery-Oriented Thinking", în C. R. Snyder (ed.), *Coping: The Psychology of What Works,* New York, Oxford University Press, 1999; Claudia M. Mueller și Carol S. Dweck, „Praise for Intelligence Can Undermine Childrens Motivation and Performance", *Journal of Personality and Social Psychology,* 75 (1998), pp. 33-52. Dweck a scris de asemenea o carte pentru publicul larg: Carol S. Dweck, *Mindset: The New Psychology of Success,* Random House, New York, 2006.

CUPRINS

INTRODUCERE